

ISSN 2519-2558

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 12(80)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2021

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 р.*

*Журнал належить до списку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 р. № 735*

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2019: 68.68. та Google Scholar

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 5 від 23 грудня 2021 року)*

Редакційна колегія / Editorial Board:

Архангельська Алла Мстиславівна, доктор філологічних наук, професор; факультет романо-германських мов, Національний університет «Острозька академія» – голова редколегії;

Бетко Ірина Павлівна (Irena Betko), кандидат філологічних наук, професор Вармінсько-Мазурського університету в місті Ольштин (Польща);

Деменчук Олег Володимирович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету;

Красовська Гелена Михайлівна, доктор габілітований, професор, Інститут славістики Польської академії наук, Польща;

Левчук Павло (Pavlo Levchuk), доктор гуманітарних наук у дисципліні мовознавство, ад'юнкт, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Інститут славістики Польської академії наук, Польща;

Максимчук Віталій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»;

Підкуймуха Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, Національний університет «Кієво-Могилянська академія»;

Поліщук Ярослав Олексійович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща;

Худолій Анатолій Олексійович, кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія»;

Шарова Тетяна Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного;

Янковська Жанна Олександрівна, доктор філологічних наук, проф. кафедри культурології та філософії, Національний університет «Острозька академія».

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). 180 с.

ISSN 2519-2558

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+

81. 111

ББК: 81. 2 Укр. +

81. 2 Англ.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія», факультет романо-германських мов*

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 22 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: halytska@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-3-6

Галицька О. Б. Лінгвальні та методичні особливості навчання індивідуального читання студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 3–6.

УДК: 811.112.2:378.016:028.1

Галицька Олена Богуславівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІНГВАЛЬНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено розробленню методики навчання індивідуального читання німецькою мовою з урахуванням індивідуально-диференційованого підходу як фактору оптимізації індивідуального читання для студентів третього курсу спеціальності 035 Філологія за освітньою програмою «Мова і література (німецька). Переклад». Висвітлено позитивну роль цього виду навчальної діяльності в освітньому процесі як додаткового резерву оптимізації та інтенсифікації процесу навчання німецької мови. Презентовано широкий спектр поглядів учених на потужний потенціал індивідуального навчання. Уточнено поняття «індивідуальне навчання». В організації індивідуального читання авторкою простежується динаміка навчальних стратегій, які залежать від психологічних особливостей здобувачів освіти. У статті наведено критерії відбору автентичних німецьких текстів для індивідуального читання. Закцентовано увагу на певних труднощах, які пов'язані з читанням автентичних німецькомовних текстів. З метою практичної допомоги студентам в опануванні технологією індивідуального читання розроблено значущий алгоритмічний припис як регламентовану схему навчальних дій для презентації прочитаного німецького твору. У статті запропоновано зразки мовних/мовленнєвих стандартів-кліше для написання доповіді (переказу). Для з'ясування опанування студентами німецької мови через засвоєну технологію індивідуального читання складено анкету «Bewertungsbogen zur Buchvorstellung», яку пропонується заповнити слухачам після прилюдної презентації обраного твору. Відбувається розкриття резервних можливостей студентів у комбінації комунікативно-пізнавальної, емоційно-мотиваційної та естетичної площин. Потенціал методики індивідуального читання є вельми потужним у самоосвіті майбутнього фахівця (ініціативного, усебічно освіченого) та важливим етапом неперервного професійного розвитку здобувача освіти.

Ключові слова: індивідуальне читання, індивідуалізація, навчальна стратегія, комунікативна компетентність, автентичність.

Olena Halytska,
PhD in Philology, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE LINGUAL AND METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF TEACHING STUDENTS TO READ INDEPENDENTLY

The article is devoted to the development of methods of teaching the third-year students of specialty 035 Philology, the educational program "Language and Literature (German). Translation" to read independently in German taking into account the individually-differentiated approach as an optimization factor. The positive role of this type of educational activity in the academic process as an additional reserve for optimization and intensification of the German language learning process is highlighted. A wide range of views of scientists on the powerful potential of independent learning is presented. The notion of "independent reading" is specified. In the organization of independent reading, the author traces the dynamics of learning strategies that depend on the psychological characteristics of students. The article presents the criteria for selecting authentic German texts for independent reading. Attention is drawn to certain difficulties associated with reading authentic German texts. To provide practical assistance to students in mastering the technology of independent reading, a significant algorithmic instruction has been developed as a regulated scheme of educational actions for the presentation of the German work of art, which has been read. The article offers samples of language/speech standards-clichés for writing a report (retelling). To assess students' level of the German language through the mastered technology of independent reading, a questionnaire "Bewertungsbogen zur Buchvorstellung" was compiled, which students are asked to fill out after the public presentation of the selected work of art. The reserve possibilities of students in the combination of communicative-cognitive, emotional-motivational, and aesthetic planes are revealed. The potential of the method of independent reading is very powerful in the self-education of the future specialist (initiative, comprehensively educated) and is an important stage of continuous professional development of the student.

Key words: independent reading, individualization, learning strategy, communicative competence, authenticity.

Постановка проблеми. Орієнтація навчального процесу на активну самостійну роботу студентів, на позааудиторну діяльність, становить собою додатковий резерв інтенсифікації процесу навчання іноземної мови. Як справедливо зазначає

Ph. Prowse, 93 % тих здобувачів освіти, хто читав тексти із задоволенням, були більш успішними в опануванні іноземної мови [8, с. 30]. Але потрібно не тільки володіти іноземною мовою, у нашому випадку – німецькою, а й уміти адаптуватися до німецькомовного середовища з урахуванням його менталітету, культури та національного характеру. Саме вміння індивідуального читання тісно пов'язане з розумінням не лише мовного матеріалу, а й з розумінням картини світу репрезентантів німецької культури, з можливістю опосередкованого спілкування через автентичні тексти з носіями мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиріччя позначилися інтенсифікацією уваги до індивідуального читання автентичних текстів у процесі викладання іноземних мов, оскільки саме автентичні тексти становлять лінгвокраїнознавчу цінність та відображають національну культуру, традиції та звичаї.

Тому однією із цілей дослідження В. Ф. Радкіна, Г. В. Мельниченко [4, с. 139–142] є визначення особливостей формування лінгвокультурологічного поля засобами індивідуального читання іноземною мовою в процесі професійної підготовки вчителя іноземних мов, формування якого відбувається у два етапи – етапи індивідуальної та креативної навчальної діяльності студента.

Д. С. Мацько, приміром, розмежовує індивідуальне та домашнє читання [3, с. 188]: на останнє відводяться аудиторні години, а навчання здійснюється за матеріалами, які читає й обговорює на практичному занятті уся студентська група.

Цікавий проєкт здійснили L. Echeverri та M. McNulty [5, с. 107–123] у колумбійській вищій школі, які вирішили дослідити, чи стратегії читання можуть розвинути навички мислення для покращення розуміння прочитаного у процесі викладання англійської як іноземної мови. Під час проведення проєкту, учені дійшли висновку, що саме інтегрування мультистратегій в читання має вплив на рівень розуміння студентів.

Заслужують на увагу праці німецьких учених, у яких досліджується навчання індивідуального читання [10], сприяння читання в різноманітних групах [9], застосування читацького щоденника як ефективного методу, що сприяє покращенню мотивації до читання [7].

У своїй монографії О. Бессерт аналізує один із нових підходів до вирішення проблеми навчання індивідуального читання студентів четвертого курсу, які вивчають англійську мову як другу спеціальність [1].

Отож актуальність обраної теми зумовлено необхідністю розроблення методики викладання індивідуального читання під час навчання німецької мови як основної іноземної мови. Тому об'єктом дослідження слугує процес навчання індивідуального читання студентів третього курсу (спеціальності 035 Філологія за освітньою програмою «Мова і література (німецька). Переклад»). А предметом – лінгвальні та методичні особливості навчання індивідуального читання.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення науково обгрунтованої методики навчання індивідуального читання німецькою мовою з урахуванням індивідуально-диференційованого підходу як фактору оптимізації індивідуального читання. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: уточнити поняття «індивідуальне читання»; окреслити специфічні труднощі та переваги читання автентичних текстів; визначити критерії відбору автентичних німецьких текстів для індивідуального читання; розробити алгоритмічний припис до складання індивідуального читання на третьому курсі за ОП «Мова і література (німецька). Переклад».

Для вирішення поставлених завдань було використано такі методи дослідження: аналіз вітчизняної та зарубіжної науково-методичної літератури у сфері методики та дидактики викладання іноземної мови загалом і за досліджуваною проблемою зокрема; спостереження за навчальним процесом; аналіз сучасної німецькомовної літератури, яку використовуємо для індивідуального читання; узагальнення досвіду навчання індивідуального читання в процесі вивчення іноземної мови в університеті, у томі числі й власного досвіду; бесіда зі студентами.

Виклад основного матеріалу. У сучасних уявленнях «індивідуальне читання» трактується масштабно: як форма самостійної роботи, яку здобувачі освіти виконують поза навчальною аудиторією, в основі якої особистісно зорієнтований підхід, «основними рисами якого є пізнавальна і комунікативна активність, внутрішня вмотивованість навчання» [4, с. 140]; позааудиторне, екстенсивне, персоніфіковане, самостійне читання [1, с. 26]; як форма організації самостійної роботи, спрямованої на розвиток лінгвокультурологічних знань, умінь і потреб [4, с. 141]; безперекладне, комунікативне читання, «гнучке» читання про себе (швидке або в повільному темпі), зріле читання, для якого характерні процеси синтезу [1, с. 13, 26]; читання, яке передбачає самостійний вибір студентом міри проникнення в прочитане [1, с. 26].

На кафедрі німецької філології ВНУ ім. Лесі Українки щосеместру виокремлюють змістовий модуль «Індивідуальне читання», що є особливим видом навчальної діяльності, який поєднує не тільки позааудиторну, а й аудиторну роботу (ознайомлення з вимогами, які висуваються до читання; з рекомендованим орієнтовним списком творів; з алгоритмічним приписом до складання доповіді-презентації). Основною метою індивідуального читання є формування загальних та фахових компетенцій.

Відмінність домашнього та індивідуального читання полягає в тому, що під час домашнього вся група працює над одним твором, а під час індивідуального читання студент обирає книгу індивідуально, відповідно до мовного рівня B2/C1. Під час домашнього читання студенти ведуть глосарій до книги та виконують низку творчих завдань та вправ. У процесі індивідуального читання студент також веде глосарій, робить літературний переклад двох повних сторінок, готує презентацію з візуальними акцентами, переказ та аналіз прочитаного матеріалу. Контроль прочитаного (доповідь-презентацію) рекомендовано здійснювати на консультаціях, а також в межах роботи проблемної групи «Literarisches Quintett».

При цьому індивідуалізація реалізується, по-перше, в організації індивідуального читання: кожен здобувач освіти читає та презентує свій індивідуальний твір (контроль відбувається в різні терміни), а, по-друге, у фокусації методики навчання індивідуального читання на особистісні особливості студентів відповідно до характерної навчальної стратегії.

Навчальну стратегію трактуємо як дії й операції, які використовують студенти для індивідуального читання з метою оптимізації та інтенсифікації навчального процесу. Навчальні стратегії, які залежать від психологічних особливостей студента, такі: стратегії, які базуються на механізмах людської пам'яті; когнітивні стратегії (дедукція, індукція, аналіз, квінтенсенція); компенсаторні стратегії (здогадка про значення слів, використання синонімів і перифраз).

З власного досвіду (шляхом спостережень та бесід зі студентами) було виокремлено такі труднощі, які пов'язані з читанням автентичних текстів: фонові (відсутність фонових знань у студента, знань конкретно-історичного та -політичного

контексту та літературно-історичних процесів); культурологічні (незнання реалій німецькомовних країн); лексичні (наявність в тексті частково незнайомої лексики, невміння визначити значення слова за словотвірними елементами); граматичні (наявність незнайомих граматичних явищ, невміння розібратися у структурі складного речення, труднощі розуміння способу, часових форм та стану); логіко-композиційні (труднощі розуміння структури та смислових зв'язків тексту).

Ці та інші труднощі й проблеми (недосконале володіння німецькою мовою, відсутність досвіду читання німецького оригінального твору, емоційна неспідготовленість студента) викликають негативне ставлення до подальшого читання німецького твору. Тому пріоритетним вважаємо, урахувати індивідуально-психологічні особливості при відборі автентичних текстів. Отож автентичні тексти повинні бути захопливими, фабульними, особистісно значимими, емоційно привабливими для студентів, інформативно насиченими; за обсягом – один текст великого обсягу чи декілька текстів меншого обсягу; відповідати комунікативним потребам й індивідуальним запитам студентів, їх інтересам; розвивати інтелект студентів; сприяти формуванню лінгвокраїнознавчої компетенції; містити актуальну проблематику; адекватне поліграфічне оформлення; містити знайому або частково незнайому лексику (не більше 2–10 незнайомих слів), не містити складних граматичних конструкцій.

Прочитуємо в оригіналі доцента кафедри новітньої німецької літератури van der Ewout Кнаар, який стверджує, що готовність студентів читати в рамках занять з німецької мови зумовлено численними факторами, а саме: «*die Anziehungskraft, der Schwierigkeitsgrad, die Verfügbarkeit des Materials, die Lesefertigkeit in der Fremdsprache, die Haltung dem Lesen im Fremdsprachenunterricht gegenüber, soziokulturelles Umfeld, die Haltung dem Lesen in der Muttersprache gegenüber, frühere Erfahrungen mit dem Lesen in einer Fremdsprache, die Haltung der Kultur und Bevölkerung gegenüber, die Beziehung zum Dozenten und zu Kommilitonen, die im Unterricht verwendeten didaktischen Methoden, die Unterstützung der Lehrkraft*» [6, с. 445]. Тобто грамотно відібравши німецький твір, бакалавр активізується під час читання художніх оригінальних творів, отримує радість від засвоєння нового культурно-лінгвокраїнознавчого матеріалу й усвідомлює досягнутий прогрес у володінні німецькою мовою, позитивне ставлення до німецькомовних країн загалом та німецького народу, його культури зокрема.

Саме з метою практичної допомоги студентам в опануванні технологією індивідуальним читанням мною створено навчально-методичний посібник [2]. У ньому серед іншого подано список творів німецькомовних авторів з урахуванням мовного рівня (GER), літературних уподобань, зі стислим переказом твору, а також з висвітленням труднощів та проблем, які можуть виникнути під час індивідуального читання. Також у посібнику подано вимоги до індивідуального читання на третьому курсі ОП «Мова і література (німецька). Переклад» та мовні стандарти / кліше для написання доповіді-переказу.

У статті ми пропонуємо алгоритмічний припис як регламентовану схему навчальних дій для презентації прочитаного. Спираючись на відповідний алгоритмічний припис, підготовка доповіді з індивідуального читання значно скорочується у часі, полегшується й оптимізується.

Алгоритмічний припис до складання доповіді з індивідуального читання складається з таких кроків з урахуванням німецькомовних кліше:

Крок 1. Доберіть матеріал до кожного пункту:

1) автор (стисла біографічна довідка (*Der Autor / die Autorin heißt ... Der Verfasser / die Verfasserin dieses Buches heißt ...*), назва твору (*Der Titel des Buches ist ... Das Buch heißt ...*), рік написання (стисла довідка щодо історико-соціального контексту написання твору (*Das Buch ... ist im Jahr... erschienen.*)));

2) жанр (*Untergattung / Genre des Textes ist (Roman, Erzählung, Novelle, Kurzgeschichte, Parabel, Fabel, Kalendergeschichte)*);

3) формальний аспект (*Der Text ist in drei Kapitel gegliedert. Der Text enthält drei Teile.*)

Крок 2. З'ясуйте тему прочитаного твору, мотиви, ідеї, проблеми (*In dem Buch geht es um ... Das Buch handelt von ... Geschrieben wurde es von ... Im Roman «...» von ... geht es um Akk. Dieses Buch behandelt das alltägliche Leben unserer Menschen (die tragische Lebensgeschichte einer tapferen Frau, die Beziehung zweier Menschen, die ..., unsere Heimat vor dem Krieg, nach dem Krieg, während des Krieges, die Gegenwart, unsere Zukunft, Vergangenheit unserer Heimat). Die Hauptidee (der Grundgedanke) ... ist Der Autor / die Autorin wirft in dieser Novelle (dieser Erzählung, diesem Text, in dem Buch, in dem Auszug) ein wichtiges (aktuelles, akutes, lebenswichtiges) Problem auf. Der Autor / die Autorin versucht, ein wichtiges Problem zu lösen: das Problem der Beziehungen zwischen den Menschen (zwischen den Kindern und ihren Eltern, zwischen den Jungen und Mädchen), das Problem der Beziehungen der Jugendlichen, das Problem der Beziehungen in der Familie, im Betrieb, in der Schule, das Problem der heranwachsenden Generation, das Problem der Erziehung der Kinder (der Jugendlichen) in der Schule, im Kindergarten, in der Familie).*

Крок 3: Продумайте зміст твору, сюжетні лінії та охарактеризуйте головних дійових осіб (*Die Handlung dieser Erzählung spielt in ... (in den dreißiger Jahren, vor dem Zweiten Weltkrieg, während des Krieges, in den Nachkriegsjahren, nach der Revolution). Die Geschichte hat einen historischen Hintergrund oder spielt an einem berühmten Ort Die Geschichte spielt zum Beispiel im Mittelalter oder in einer Fantasiewelt oder in der Zeit des Zweiten Weltkrieges.*)

Крок 4: Лаконічно сформулюйте висновки (*Ich finde dieses Buch (diese Novelle, diese Erzählung, dieses Kapitel, diesen Text, diesen Auszug) spannend (interessant, inhaltsreich, lehrreich). Dieses Buch hat auf mich einen guten (tiefen, unvergesslichen, starken) Eindruck gemacht, weil es sehr interessant ist. Ich habe diese Erzählung mit großem Interesse gelesen. Das Buch hat mir besonders gefallen, weil Ohne den Roman ... hätte ich mich nie so intensiv mit dieser Thematik beschäftigt. Alleine deshalb war die Lektüre dieses Buches für mich ein Gewinn. Aus all diesen Gründen halte ich das Buch für (nicht) lesenswert und würde es auch (nicht) weiterempfehlen.*

Крок 5: Оберіть для читання та перекладу уривок.

Крок 6: Оформіть у письмовому вигляді матеріали доповіді.

Крок 7: Обдумайте ймовірні запитання щодо вашої презентації твору та підготуйте відповіді на них.

Факультативні кроки: Знайдіть екранізацію твору (трейлер, уривок із фільму, фото-, відеоепізод) для обговорення. Інсценізуйте події або діалогічні сцени з твору німецькою мовою. Створіть власні ілюстрації або комікси до прочитаного. Заведіть щоденник від імені головного героя.

Для з'ясування опанування студентами німецькою мовою через засвоєну технологію індивідуального читання складено анкету «Bewertungsbogen zur Buchvorstellung» (див. табл. 1). Анкета заповнюється індивідуально або малими групами після прилюдної презентації здобувачем освіти обраного твору. Таким чином, відбувається розкриття резервних можливостей спудеїв у комбінації комунікативно-пізнавальної, емоційно-мотиваційної та естетичної площин.

Таблиця 1

Bewertungsbogen zur Buchvorstellung

Ihre Buchvorstellung		Stimme ich voll und ganz zu.	Stimme ich größtenteils zu.	Stimme ich teilweise zu.	Stimme ich weniger zu.	Stimme ich gar nicht zu.	Weiß ich nicht.
Inhalt des Buches	S benennt Autor/in, Titel, Erscheinungsjahr.						
	S bestimmt die wichtigsten Angaben zum Leben und Schaffen des Autors; epochenspezifischen Hintergrund; die Gattung; formale Aspekte.						
	S formuliert das Thema, Motive, Ideen, Probleme des Werkes.						
	S gibt den Inhalt des Gelesenen wieder; beschreibt Sujetlinien; Hauptpersonen.						
	S baut Spannung auf und weckt Neugier der SuS.						
	S bestimmt die Wirkung des Buches auf SuS.						
Präsentation	Sprechtempo war angemessen.						
	Vortrag war laut und deutlich.						
	S hat frei gesprochen.						
	Der Blickkontakt zum Publikum blieb erhalten.						
Sonstiges	Diskussion, Rezeptionsaspekte						
	Insgesamt: Zeitmanagement						
	Ein Poster, Teaser, Handout vorhanden.						

Висновки і пропозиції. Отже, спираючись на значущий алгоритмічний припис до складання доповіді для індивідуального читання, організуємо навчальну мисленнєво-мовленнєву діяльність, яка пов'язана зі смисловим згортанням та мовною компресією й узагальненням змісту німецькомовного художнього твору. Це активно сприяє адекватній трансформації набутих студентами знань в уміння аналітико-синтетичної переробки автентичного німецького тексту, що дає змогу сформулювати необхідні навички усного та писемного мовлення та досягнути належного рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції як однієї з основних цілей навчання німецької мови.

Вироблення індивідуальної стратегії навчання індивідуального читання з урахуванням діджитал інструментарію і є перспективою подальших розвідок.

Література:

1. Бессерт О. Б. Обучение индивидуальному чтению : монография. Архангельск : Арханг. гос. техн. ун-т, 2008. 276 с.
2. Галицька О. Б. Організація роботи з навчання індивідуального читання (до курсу «Основна іноземна мова (німецька)») : навч.-метод. посіб. Луцьк : КП ІАЦ «Волиньенергософт», 2021. 80 с.
3. Мацько Д. С. Організація індивідуального читання студентів у процесі викладання англійської мови як другої спеціальності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 5. Частина 2. С. 187–191.
4. Радкіна В. Ф., Мельниченко Г. В. Індивідуальне читання іноземною мовою як засіб формування лінгвокультурологічного поля студента. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 10. Том 2. С. 139–142.
5. Echeverri L., McNulty M. Reading strategies to develop higher thinking skills for reading comprehension. *Profile*. 2010. Vol. 12. No. 1. С. 107–123.
6. Knaap Ewout van der. Zur Bedeutung der Lexik für das literarische Lesen: Didaktische Erkenntnisse einer Textdeckungsuntersuchung. *Informationen Deutsch als Fremdsprache*. Vol. 45, Issue 4. S. 444–463. DOI: <https://doi.org/10.1515/infodaf-2018-0069>.
7. Mikota J. Literarisches Lernen mit Lesetagebüchern. *Methoden für Deutschunterricht und Leseförderung*. Februar 2013. Hamburg : Carlsen Verlag, 2013. 6 S.
8. Prowse Ph. What is the secret of extensive reading. *Іноземні мови*. 2002. № 4. С. 30–31.
9. Wrobel D. Individualisiertes Lesen : Leseförderung in heterogenen Lerngruppen ; Theorie – Modell – Evaluation. Schneider-Verlag Hohengehren, 2008. 398 S.
10. Wrobel D. Individuell lesen lernen. Baltmannsweiler : Schneider-Verlag, 2009. 166 s.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 12 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: annadudok1995@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-7-9

Дудок А. Р. Синонімічно-антонімічна парадигма префіксальних дієслів сучасної англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 7–9.

УДК: 811.111: 81'373.611

Дудок Анна Романівна,
аспірантка кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка

СИНОНІМІЧНО-АНТОНІМІЧНА ПАРАДИГМА ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу синонімічно-антонімічних особливостей творення англійських префіксальних дієслів сучасної англійської мови. Феномен префіксація трактується у статті як один із способів слово – та термінотворення, визначається інвентар дієслівних префіксів, які є словотвірними засобами сучасної англійської мови. Аналізується семантика синонімічно-антонімічних моделей префіксальних дієслів, досліджується їх смислотвірний потенціал. Висвітлено специфіку англійських префіксальних дієслів у площині стирання чіткої межі між загальномовною лексикою і фаховою мовою. Доведено, що прояви багатозначності префіксального дієслова тісно пов'язані з потужним синонімічно-антонімічним потенціалом префікса. Зроблено висновок про те, що чинниками породження різних смислів префіксального дієслова виступає узагальнена інваріантна ознака префікса у плані мови, його диференційні ознаки у плані мовлення та їх творче поєднання у процесі мислення.

Ключові слова: префіксальні дієслова, інваріант, смисли, словотвірний потенціал, продуктивність префікса, синонімічно-антонімічна парадигма, узагальнена сема, диференційні семи, семантичне наповнення дієслова.

Anna Dudok,

PhD student of the Foreign Languages Department for the Faculty of Humanities Ivan Franko National University of L'viv

SYNONYMIC-ANTONYMIC PARADIGM OF PREFIXAL VERBS IN MODERN ENGLISH

The article is devoted to the synonymous, antonymous peculiarities of the English prefixal verbs' formation in modern English language. The phenomenon of prefixation is interpreted in the article as one of the word and term formation ways, the inventory of verb prefixes, which are word-forming means of modern English. The semantics of synonymous-antonymous models of prefixal verbs is analyzed, their implicit potential is investigated. The specifics of English prefixal verbs in the plane of erasing the clear boundary between common vocabulary and professional language are highlighted. It is proved that the manifestations of the prefix verb ambiguity are closely related to the powerful synonymous-antonymous potential of the prefix. It is concluded that the generalized invariant feature of the prefix in terms of language, its differential features in terms of speech and their creative combination in the process of thinking are the factors of generation different meanings of the prefix verb.

Key words: prefixal verbs, invariant, senses, word-forming potential, productivity of the prefix, synonymous-antonymous paradigm, generalized sema, differential sema, semantic content of the verb.

Вступ. Афіксація – один з найпоширеніших шляхів словотвору, що визначається як спосіб формування нових слів за допомогою додавання словотвірних афіксів до основи слова. Так префікси виступають як дериватори, тобто словотвірні афікси, які можуть стояти в позиції до і після кореня, надаючи слову нового семиантичного значення. Значення власне словотвірного префікса варіюється залежно від конкретного кореня, до якого він приєднується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття проблемі дослідження префіксальних дієслів з урахуванням їх словотвірного потенціалу надається доволі багато уваги як вітчизняними: І. К. Архипов, Т. М. Беляєва, П. М. Карашук, Е. С. Кубрякова, Л. А. Лисиченко, Н. М. Раєвська, В. І. Пушкар так і закордонними дослідниками (Е. С. Кубрякова, В. Н. Телія, V. Adams, B. Ch. Barder, L. Bauer, D. A. Cruse, H. Marchand та інші). Префіксація, як один із способів словотворення в англійській мові висвітлена у мовознавчих працях у ракурсі її різноманітних аспектів: від виявлення основних префіксальних моделей та їх характеристики (П.М. Карашук) до визначення особливостей префіксальної номінації (В. І. Пушкар). Однак дослідженню специфіки дієслівної префіксації в сучасній англійській мові у площині їх синонімічно-антонімічних зв'язків досі не надавалося належної уваги.

Актуальність дослідження Комплексне вивчення англійських префіксальних дієслів, з урахуванням їх синонімічно-антонімічних зв'язків, які виконують функції синтаксичних моделей, є актуальним тому, дозволяють розкрити глибинні механізми семантики творення дієслів у сучасній англійській мові. Процеси смислового наповнення виражаються розвинутою системою продуктивних дієслівних префіксів, тому актуальність такого дослідження зумовлено аналізом семантики

префіксів та їх ролі у формуванні численних смислів. Окреслене дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних праць з лексикології, семасіології на виявлення мовних і позамовних чинників розвитку й функціонування словникового складу мови, англійської зокрема.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дієслівна префіксація була об'єктом численних мовознавчих досліджень, у тому числі і дисертаційних. Однак особливості формування семантики, синонімії, антонімії, префіксальних дієслів сучасної англійської мови окремо не вивчалися. У сучасному мовознавстві мало уваги зосереджено на суті власного значення префікса, у площині синонімічно-антонімічних відношень, його ролі у породженні різних смислів префіксального дієслова, не розкрито сутності впливу префікса на смислове наповнення дієслова. Аналіз феномена інваріантного значення та смислів як базових семантичних категорій префікса, є відсутнім у мовознавчих дослідженнях. Адже, виявлення інваріантного значення дає змогу розкрити мовний механізм породження різних смислів у відповідно різних контекстах, дозволяє збагнути повну палітру смислових нюансів префіксального дієслова сучасної англійської мови [8,143].

Мета статті – розкрити закономірності й особливості формування семантичної структури префіксальних дієслів, становлення їх багатозначності з урахуванням синонімічно-антонімічного потенціалу. Метою дослідження є також вивчення синтаксичних особливостей творення англійських префіксальних дієслів, шляхом визначення їх структурної, семантичної, прагматичної і функціональної організації.

Матеріалом дослідження є словникові термінологічні одиниці відібрані із сучасних тлумачних англо-англійських словників [14]. Залучено також прикладовий матеріал з електронного джерела British National Corpus [15], а також матеріали із сфери гуманітарних наук у яких виявлено продуктивні дієслівні префікси.

Методологічну основу статті складають принципи системності, єдності форми та змісту. У статті залучено такі **методи дослідження**: метод лінгвістичного опису, метод словникових дефініцій, компонентний аналіз. Ключовою є **методика значення – смисл**, яка уможливує розмежування різнопланових компонентів інваріантного значення префіксального дієслова в системі мови та змінного компонента (смислу) у мовленні. Розкриття чинників породження різних смислів префіксального дієслова експлікується через узагальнену природу префікса та дієслова, їх творче поєднання у процесі мислення. З'ясовано, що утворення різних кількісно – якісних комбінацій одних сем та нейтралізація інших, збільшує смислотвірну потужність префіксального дієслова.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мова – це система, в якій окремі елементи, матеріально оформлені одиниці – фонеми, морфеми, слова – перебувають у чітко встановлених відносинах для певної фахової мови. Саме цим постулатом і зумовлюється основне твердження, що в мові як у дуже добре збалансованій системі, з одного боку, одне явище може бути зумовлене іншим або ж зумовлює інше явище. З іншого боку, виходячи з того ж самого принципу, кожен елемент системи виявляється взаємозв'язаним з безліччю інших елементів цієї системи.

Сучасна англійська мова вирізняється високим ступенем аналітичності своїх структур, оскільки в ній активно функціонують аналітичні, граматичні та лексичні конструкції. Так, префікси головню змінюють семантику дієслова і більш самостійні лексично. Префікси як слотовірні форманти зазвичай більш самостійні в фонетичному, морфологічному і семантичному ракурсах. По-перше, тому, що, передуючи твірній основі, префікс не зливається в єдиний фонетико-морфологічний комплекс з формотвірними суфіксами, тоді як слотовірні суфікси вступають в тісну формально семантичну взаємодію з формотвірними суфіксами. По-друге, префікси виникають, як правило, із самостійних слів, тому значення твірної основи, з якої поєднується префікс, зазвичай у деякій мірі зберігається, тобто не зливається зі значенням самого префікса в цілому, як це відбувається у випадку суфіксації [2, с. 184].

Під префіксом розуміємо ту частину слова, яка в своєму розвитку набула відповідного абстрактного значення знаходиться перед слотовірною основою, змінюючи її смислове значення. Для прикладу префікс *under-* перебуває в антонімічних відносинах до суфікса *over-* та передає значення «недо-», «нід-» – *underestimate* – недооцінювати; *overestimate* – переоцінювати, префікс *sub-* означає, що певний предмет знаходиться під чимось, підпорядковуючись чомусь – *subordinate* – підпорядковуватись, чомусь, комусь. Префікси *super-*, *hyper-* передають синонімічні значення коли щось знаходиться над чимось, зверху, перевищення норм або ж вищості за якістю, розміром, верхності чогось над чимось – *superpose* – поміщати над чимось; *hyperbolize* – перебільшувати щось [14];

Аналізований емпіричний матеріал засвідчує, що дієслівний префікс завдяки своїм системонабутим прототипним властивостям експлікує нові смисли дієслова, які уможливають рецепіентам його глибше розуміння та інтерпретацію у процесі комунікації. У нашому розумінні, смисл префіксального дієслова, складова елементарних об'єднаних одна з одною сем, що утворюють певну структуру, та привносять суб'єктивні смислові нюанси до мовної системи. Сам процес породження різних смислів закладений в узагальненій природі префіксального дієслова, творчому абстрагованому процесі мислення [13, с. 439].

У питанні про специфіку творення дієслів за допомогою префіксації існує дві точки зору. Одні лінгвісти відносять префіксацію до синтаксичного способу словотворення, тобто до словоскладання [1, с. 128] інші ж відносять її до деривації, вважаючи її різновидом афіксального словотвору [3, с. 303]. Префіксація у сучасній англійській мові представлена великою кількістю префіксів дериватів, за допомогою яких утворюється значна кількість префіксальних дієслів, семантичне наповнення яких у площині синонімічно-антонімічних зв'язків викликає певний інтерес..

Скажімо префікси *ultra-* та *infra-* протилежні за значенням та загалом використовуються в наукових термінах. За своїм значенням вони подібні до вище наведених префіксів *super-*, *hyper-*. Так, префікс *ultra-* означає щось, що знаходиться за межами чогось, над, понад чимось, щось крайнє. Префіксальні дієслова з таким префіксом передають значення «зверху», «ультра». – *ultracriticism* – надто, надлишково критикувати; в той час як *infra-* позначає дію недостатньою, нижчою за своєю активністю.

Аналогічно префікси *pre-* та *post-* є парними антонімами, де *pre-* передає значення передування чогось чомусь, те, що стоїть перед чимось, або було до чогось- *prepay* – робити передоплату, авансувати; а префікс *post-* вказує на те, що щось стоїть, іде, відбувається після чогось- *postdate* – датувати більш пізнім числом [15];

Детальний аналіз семантики словникових дефініцій дає підстави стверджувати, що такі продуктивні префікси *inter-*, *intra-*, *trans-* утворюючи численну кількість префіксальних дієслів можуть бути синонімами. Зокрема, префікс *inter-* передає смисл «*серед чогось*», «*між певними групами*» та вказує на зв'язки і взаємодію між певними групами, поняттями – *interact* – *взаємодіяти*; *interchange* – *обмінюватися, замінювати*; У свою чергу префікс *intra-* (*intro-*) передає значення «*усередині*», «*в межах чогось*» – *introspect* – *вдивлятися, вникати, займатися самоаналізом*; префікс *trans-* передає значення «*через щось*»: *perexid* з одного стану в інший, а також зв'язки, з'єднання різних предметів, явищ тощо; – *transform* – *змінювати, перетворювати, трансформувати* [14];

Більшість дослідників схиляються до думки, що феномен синонімічно-антонімічних відносин префіксальних дієслів є аспектом розвитку мови, який відіграє важливу роль у мовному процесі номінації [9, с. 240; 10, с. 91]. Саме взаємодія мовного та позамовного уможлиблює утворення конкретних однозначних смислів на основі стабільних інваріантних значень [7, с. 190-197]. За нашою гіпотезою на парадигматичному рівні синоніми та антоніми об'єктивно визначаються в системі мови за кількістю спільних та диференційних сем (синоніми) та на основі прямо протилежних сем (антоніми) при спільній інтегральній семі, а також за кількістю синонімічних / антонімічних смислів їх сполучень у синтагматичному плані. Наприклад, префікс *retro* – передає смислове значення «*назад*», «*позаду*» – *retroact* – *рухатись у зворотному напрямку, протидіяти*; префікс *anti-* смислове значення «*проти*» та є антонімом до префікса *pro-*; Префікси *mini-*, *micro-* вказують на зменшену копію чогось або щось маленьке за розміром; – *minimize* – *зменшувати, мінімізувати*; префікс *micro-* передає значення чогось, що має дуже маленькі розміри, таке, що важко помітити неозброєним оком. Зазначимо, що префікс *macro-* є своєрідним антонімом до *micro-* та вказує на щось велике, помітне, довготривале [15].

Отже, семний склад інваріантного значення кожного із префіксальних дієслів визначає близькість (віддаленість) їх значень. Тобто ступінь синонімічно-антонімічних відношень між семами становить семантичну структуру інваріантного значення, її парадигму [11, с. 311; 12, с. 424]. Варто додати, що стабільність структури інваріантного значення префікса виявляється у тому, що при зміні його семи, синонімічно-антонімічні зв'язки залишаються стабільними [6, с. 94]. Отже, на парадигматичному рівні префікси синоніми та антоніми визначаються у системі мови за кількістю спільних та відмінних сем.

Таким чином, за допомогою стабільного інваріантного значення пояснюємо неординарні описи префіксальних дієслів, серед яких продуктивними є: *anti-*, *ex-*, *under-*, *out-*, *over-*, *re-*, *un-*, про що свідчать утворені від них похідні: *decriminalize*, *delist*, *demerge*, *demutualize*, *derecognize*, *deward* [14] та інші.

У сучасній англійській мові широко поширені префіксальні дієслова, префікси яких надають їм значення *видалення, відділення, вилучення, початку процесу*: *discouple* «*роз'єднувати*». Можна навести низку інших продуктивних заперечних дієслівних префіксів, що найчастіше зустрічаються у сучасній англійській мові: *un-*, *in-*, *im-*, *il-*, *ir-*, *a-*, *non-*, *dis-*, а також *mis-* які часто вживаються для утворення заперечної форми слова або його антоніма.

Як підсумок, можемо стверджувати, що синонімічно-антонімічні відношення є важливим аспектом еволюції префіксальних дієслів сучасної англійської мови. Узагальнений інваріантний мовний компонент, як семантичний диференціал виконує смислорозмежувальну функцію для позначення численних дій [5, с. 113]. За допомогою стабільного семантичного інваріанта пояснюємо неординарні описи префіксального дієслова не лише у тлумачних англійських словниках, а й у спеціальних текстах, що вважається подальшою перспективою у вивченні лексичного корпусу сучасної англійської мови.

Таким чином, дослідження префіксального творення смислів з урахуванням його синонімічно-антонімічних смислових зв'язків, зводиться до узагальнення співвідносних об'єктів, встановлення відповідної кількості і якості основних типів смислів префіксального дієслова [4, с. 327]. Значення префіксального дієслова розглядаємо як елемент системи мови, а його смисли – як синтагматична актуалізація смислів для диференціації конкретного поняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Англійські префіксальні дієслова сучасної англійської мови характеризуються семантичними явищами синонімії й антонімії, які зумовлюються специфікою стирання у сучасній англійській мові чіткої межі між загальнолітературною лексикою і лексикою спеціального використання. Перспективний напрямок подальших досліджень вбачається у комплексному вивченні основ термінів шляхом поєднання словотвірного аналізу й синтезу. Префіксальні дієслова сучасної англійської мови характеризуються широким інвентарем продуктивних префіксів. Дослідження механізму перетворення загальноживаного префіксального дієслова на термінологічне – одне з важливих перспективних завдань у лінгвістиці, суть якого полягає в аналізі глибинних процесів, що відбуваються у семантичній структурі дієслова на когнітивному та концептуальному рівнях.

Література:

- Архипов И. К. *Семантика производного слова английского языка*. М., 1984. 128 с.
- Беляева Т. М. *Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке*. М.: Высшая школа, 1979. 184 с.
- Карацук П. М. *Словообразование английского языка: учебное пособие*. М.: Высшая школа, 1977. 303 с.
- Кубрякова Е. С. *Что такое словообразование?* М., 1965. 327 с.
- Лисиченко Л. А. *Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова*. Х.: Вища шк., 1977. 113 с.
- Раєвська Н. М. *English lexicology*. К.: Вища школа, 1971. 94 с.
- Пушкар В. І. *Структурно-семантична характеристика префіксальних дієслів та словотвірні потенції їх основ у субмові економіки (на матеріалі англійської мови)*. Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія „Філологія”. К.: Видавничий Центр КНЛУ, 2001. Т.4, № 1. С. 190–197.
- Телия В. Н. *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*. М.: Наука, 1986. 143 с.
- Adams V. *An Introduction to Modern English Word-formation*. London: Longman, 1973. 240 p.
- Barber Ch. *Linguistic change in present-day English*. London, 1964. 91 p.
- Bauer L. *English Word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 311 p.
- Cruse, D. A. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 424 p.
- Marchand H. *The Categories and Types of Present Day English Word Formation*. Munchen, 1972. 439 p.
- Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/>
- British National Corpus. URL: <http://corpus.byu.edu/bnc/>

Отримано: 12 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: storchak.oleg@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-10-14

Storchak O. H. Strategies of conveying English anthroponyms in Ukrainian. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 10–14.

УДК: 811.111'42

Oleg Storchak,*PhD in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department,
Kharkiv National University of Radioelectronics***STRATEGIES OF CONVEYING ENGLISH ANTHROPONYMS IN UKRAINIAN**

The rendering of personal names from English into Ukrainian is complex activity with rigid rules. Personal names have six main functions: identification, reference, individualisation, differentiation, classification and categorisation. The proper names of people can signal gender, race, social class, age and nationality. Personal names have impoverished semantics and no reliable information can be gained from them. The names rendered improperly may bias or obscure reality. The signalling power of an English personal name in Ukrainian graphics is lower than that of the name in English graphics. The methods of rendering proper names are semantic translation, functional analogue, transliteration, transcription, transposition, tradition, tracing, half-tracing, euphonic rendering, explication, combined rendering, rendering a name in Latin without changes and transplantation. The strategies to render English anthroponyms into Ukrainian are based on these methods, the semantics of a name, its image and function, national and language specifics, a pragmatic task and the use of a dictionary. To convey people's proper names in Ukrainian, it is necessary to make sure that the word calls a person, to identify the national and language origin of the name, to determine traditional variants and choose appropriate strategies. The personal name rendered becomes part of Ukrainian text.

Key words: *personal name, proper name, anthroponym, semantics, rendering, strategy, method, English graphics, Ukrainian graphics.*

Сторчак Олег Григорович,*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний університет радіоелектроніки***СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДАЧІ АНГЛІЙСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ
ГРАФІЧНИМИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У цьому дослідженні проведено наукову розвідку стратегій передачі англійських власних імен людей засобами української мови. Власні імена виконують шість основних функцій: ідентифікацію, посилення, індивідуалізацію, диференціацію, класифікацію і категоризацію. Власні імена людей, хоча й мають збіднену семантику, можуть містити інформацію про гендерну, расову і національну приналежність, соціальний клас і вік. Методами передачі власних імен є семантичний переклад, функціональний аналог, транслітерація, транскрипція, транспозиція, традиційність, калькування, напівкалькування, ефонічна передача, експлікація, комбінована передача, передача імені латиницею без змін і трансплантація. Стратегії передачі англійських антропонімів українською мовою базуються на цих методах, семантиці імені, його образі й функції, національно-мовній специфіці, прагматичній задачі та використанні словника. Перекладене на українську мову власне ім'я стає частиною українського тексту. Англійське власне ім'я, передане засобами української графіки, несе менше семантичне навантаження, ніж те ж саме ім'я, відображене засобами англійської графіки.

Ключові слова: *власне ім'я, антропонім, семантика, передача, стратегія, метод, англійська графіка, українська графіка.*

The conveying of English surnames and first names (the Latin alphabet) in the Ukrainian language (the Cyrillic alphabet) is a complex pragmatic task that involves knowledge of culture, history, languages and cognitive capacities. The scientific task is to provide theoretical and practical tools for correct rendering English proper names into the Ukrainian language.

The aim of the research is to provide the strategies to convey English proper names of people in the Ukrainian language in order that the perception of a personal name in Ukrainian text can be similar to its perception in English.

Oxford Advanced Learner's Dictionary (2015) defines a proper noun as "a word that is the name of a person, a place, an institution, etc. and is written with a capital letter" [19, p. 1233]. International Council of Onomastic Sciences provides classification of proper names that are divided into 19 groups; six of them are related to people, namely, anthroponym, hypocoristic, metronym, patronym, teknonym and theonym. Another classification divides names of people into family names, first names, pseudonyms and nicknames [20, p. 3].

The object of the research is the strategies of conveying English anthroponyms in Ukrainian. The subject of the research is English and Ukrainian anthroponyms. The research is of topical interest as it concerns the exactitude of rendering English proper names into Ukrainian. Research materials are scientific and educational materials.

The methodology of the research is based on an onomastics oriented standpoint. Onomastics is the study of the history and origin of names, especially names of people. The methods of the research are etymological, semasiological, component, cognitive, conceptual and contextual analyses. General scientific methods of the research are analysis, synthesis and comparison.

Proper names are studied in Linguistics, Cognitive Psychology, Philosophy and other sciences in terms of their functions, meanings, connotations, identity, cognitive resources, memory for names as well as lingual and extralingual factors that can have an impact on rendering proper names into foreign languages.

In Linguistics, proper names are investigated by D. Ermolovich, A. Rybakin, O. Superanska, R. D. Alford, W. H. Goodenough, N. C. Dorian, G. Cohen, Joseph Kasof, E. D. Lawson, Lynn M. Roeder just to name a few. A cross-cultural study of personal naming practice enables R. Alford to determine two functions of personal names: categorisation and differentiation [6]. Classification by W. Goodenough differentiates classificatory and individualising properties of names [12]. Individualising and classifying functions of personal names are emphasized by N. Dorian [10]. Garcia-Ramirez specifies a reference function of proper names [11, p. 164].

According to G. Vittmann, the personal name of an individual in Egypt was the most important means of identification in this life and in social memory for eternity [13]. So, the functions of personal names are categorization, differentiation, classification, individualization, reference and identification.

In Cognitive Psychology and Philosophy proper names are investigated by Tim Valentine, Tim Brennen, Serge Bredart, Garcia-Ramirez etc. [20]. Cognitive psychology views proper names of people as words with “impoverished semantics” that are not well-integrated semantically [7]. The processes of meaning transfer and the relationship between a name and its referent are engendered several months after birth as children start learning proper names at the age of 4.5–6 months and common names at 9–10 months. Therefore, proper names demand minimal cognitive resources and have minimal content [11, p. 2, 8, 164].

Conveying personal names in foreign languages is a practical task. The transliteration of Ukrainian names by means of the English alphabet is standardized by the Regulations that are issued by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27 January 2010 № 55. The transliteration of English names by means of the Ukrainian alphabet is standardized by the Recommendations of the former State Service of Intellectual Property of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 25 April 2001 and by other documents. In China in 1958, the Chinese phonetic alphabet was introduced to provide an alphabetic standard that can be used to transcribe foreign surnames and first names [1, c. 1].

The conveying of names is based on lingual and extralingual factors: pragmatic task; phonetic image of a person’s proper name; connotations of a person’s proper name; grammar articles with proper names; meaning; direct and nondirect equivalents.

A pragmatic task deals with the true content of a discourse. In legal texts, the conveying of proper names in a foreign language should be focused on legal requirements for names. In texts for children, perception and pronunciation of name can prevail. In scholarly texts, names can be transliterated on the basis of scientific consensus to satisfy special requirements.

The phonetic image of a personal name is formed on the basis of its etymology. If a language community has people whose names keep features of foreign languages, for example, people of German nationality in Ukraine, we can use German orthography to convey their proper names in Cyrillic [3, c. 21–23]. Peter Mark Roget, the author of *Thesaurus of English Words and Phrases*, lived in England but his name Roget is of French origin. So, the phonetic image of Roget is as in France rather than in England, i. e. Roget [ˈrɔʒeɪ] – *Роже* in Ukrainian. When rendering the names of British citizens of non-English origin into Ukrainian, we should take into account original language spelling and pronunciation.

The connotations of names have been researched by Kasof (1993), Lawson and Roeder (1986), Mehrabian (1997), Sasha Shen Johfre (2020) and others. The connotations of people’s names are derived from our lifelong experience of dealing with names. In some languages we can determine the gender of the bearer of a first name. There are exceptions, for instance, Leslie and Kim are of indeterminate gender in English-speaking countries [7, p. 142]. A name can be a clue to person’s nationality and a social class. For instance, the names Lee and Waine, according to Tim Brennen, call up lower class images in England. There are the highest-class-sounding names (Hannah, Meredith, Madeline, Connor and Elizabeth) and the lowest-class-sounding names (Ciera, Tremayne, Precious, Perlie, and Terell). Names can carry connotations of age. Perception of age happens within milliseconds of interacting with a new person [8]. However, when using people’s names without any visual image, the age of a person is perceived on the basis of the name only [14, p. 369]. According to Sasha Shen Johfre, the name of Deloris is perceived as the name of a woman of advanced age whereas Cayden is perceived as that of a young female [14, p. 373]. Last names weakly signal age, whereas first names signal age more effectively [14, p. 385]. Some names signal whiteness (e.g., Hunter, Emily, Heidi, Dick and Jill) and blackness (e.g., DeAndre, DaQuan, Keyshawn, Devonte and Lakisha). Several names are perceived as having equal likelihoods of being black and white (Ciera, Purlie, Brandi and Elijah) [14, p. 376]. Some androgynous names are perceived as relatively young. So, names can signal gender, nationality, social class, age and race. These connotations are weak and probabilistic though the impact of the connotative meanings of names is obvious.

In English, first and middle names and surnames usually have no article. If the definite or indefinite article is used with personal names, it adds semantics to personal names. ‘The Dicksons’ is rendered as *сім’я Діксонів* or *Діксони*, ‘the Browns’ as *сім’я Браунів* or *Брауни*. ‘A David’ can be translated as *якийсь Девід*; ‘a Rembrandt’ can mean a picture of Rembrandt. The definite article may be used with some nicknames, for instance, the Monster. In direct address, the article with a nickname is omitted, as a rule. Titles usually precede a personal name and are part of the name. Titles are capitalized and used without any article. So, semantics of names can vary depending on the article.

The meaning of people’s proper names is widely illuminated in scholarly literature. Some researchers believe that proper names are meaningless [9] and are not processed for meaning [17]. Other researchers state that personal names are meaningful [15; 16; 18]. The third approach reads that a personal name is processed for meaning during the first few encounters with a person while the following encounters do not contribute to the processing of the name for meaning [7, p. 145]. So, personal names can be meaningless, meaningful or gradually lose their meaning for a partner.

English and Ukrainian graphics differ. In Latin, the apostrophe and the letter “b” are absent. The phonetic system of English has direct equivalents in Ukrainian for some phonemes, for instance, k – к, g – г, z – з, r – р. Some Ukrainian phonemes have no direct equivalents in English, for instance, the Ukrainian sound [r] is presented in English by the phoneme [h] (Гаврило – Наврюло; Хуклі – Гакклі); the Ukrainian phoneme [ж] – [zh] in English; the Ukrainian sound [ш] – [shch] in English; the Ukrainian sound [x] – [kh] in English; palatalised sound [дз’] – [dz] in English. English long vowel phonemes are substituted with short vowel phonemes in Ukrainian:

- [a:] with [a]: Bart – *Барт*, Mark – *Марк*;
- [ɔ:] with [o]: Austin – *Остин*, Allcorn – *Олкорн*;
- [u:] with [y]: Cooper – *Купер*;
- [ə:] with [e]: Herbert – *Герберт* etc.

The factors mentioned above have an impact on the choice of the methods to render English names into Ukrainian. The methods of rendering people’s names into Ukrainian are as follows: semantic translation, functional analogue, transliteration, transliteration with omission or addition of a letter or two in Ukrainian, transcription, practical transcription, transposition, tradition, tracing, half-tracing, euphonic rendering, explication, combined rendering, transplantation and personal name in Latin with no changes.

The method of semantic translation is applied when we deal with nicknames of people: King Charles the Great – *король Карл Великий*, King Richard the Lionheart – *король Річард Левине Серце*, where the words Great and Lionheart are nicknames. Nicknames are conveyed irrespective of their origin: King Edward the Confessor – *король Едуард Сповідник*, Prince William of Orange – *принц Вільгельм Оранський*. In belles-lettres works, characterising names can be translated semantically: Guido the Gimlet – *Гвідо Свердлик*, Carlo the Corkscrew – *Карло Штопор*, Beowulf the Bradawl – *Беовульф Шило* in Guido the Gimlet of Ghent by Stephen Leacock. These are examples of a combination of transcription and semantic translation. Some characterising names are not semantically translated, for instance, Mr Porkenham (pork and ham) – *пан Поркенгем* in *Pickwick Papers* by Charles Dickens. Semantic translation of surnames and first and middle names is not practiced.

The method of the functional analogue is primarily used for phraseological units and proverbs. The functional analogue can cause perception in Ukrainian text similar to English text. For instance, “Jack of all trades” can be conveyed in Ukrainian as “*на всі руки майстер*” where Jack is not translated at all.

The method of transliteration conveys English proper names in Ukrainian: Barbara – *Барбара*, Norman – *Норман*, Wilson – *Вільсон*. This method prevailed in XVIII-XX centuries. The exactitude of rendering using transliteration is based on the writing of English letters by means of the Ukrainian graphics, partially ignoring an audible image of a name. The main rules of the transliteration of English are provided in subsection 4.1 of the Recommendations of the former State Service of Intellectual Property in Ukraine [2].

Some English proper names of people are transliterated with the omission or addition of a letter or two in Ukrainian to avoid the violation of the traditional spelling in Ukrainian: McDonald – *МакДональд*, McEnroe – *МакЕнро*, Dinah – *Діна*, Longfellow – *Лонгфелло*, Williamson – *Вільямсон*.

The method of transcription reflects the principle of phonetic similarity. Researchers emphasize a tendency of recent decades to transcribe foreign proper names. The aim of transcription is to convey English phonemes by Ukrainian graphics. There are some rules to render English phonemes into Ukrainian. The diagraph ~ia [iə] at the end of names is conveyed in Ukrainian as ~ія: Cecilia – *Сесілія*, Lucia – *Лусія*. The ending ~ian [iən] is conveyed as ~іан: Christian – *Крістіан*, Dorian – *Доріан*.

The most common Ukrainian substitutes for English short vowels-monophthongs are as follows [4; 5]:

English graphics	Ukrainian graphics	Example
a	a, e	Angela – <i>Анджела/Енджела</i> , Andy – <i>Анді/Енді</i>
u	a, y, o	Ulrica – <i>Алріка/Ульріка</i> , Ulster – <i>Ольстер</i>
o	o	Dolly – <i>Доллі</i> , Oscar – <i>Оскар</i>
i	i	Isabel – <i>Ізабел(а)</i> , Isolda – <i>Ізольда</i>
e	e	Eckersly – <i>Екерслі</i> , Ellis – <i>Еліс</i>
	i	Ede – <i>Ід</i> , Eden – <i>Іден</i>

English long vowel phonemes are substituted with Ukrainian vowels that are short phonemes:

English phoneme	Ukrainian graphics	Example
[a:]	a	Bart – <i>Барт</i> , Clerke – <i>Кларк</i>
[ɔ:]	o	Allcorn – <i>Олкорн</i> , Austin – <i>Остін</i>
[u:]	y	Cooper – <i>Купер</i> , Rubens – <i>Рубенс</i>
[ju:]	ю	Newton – <i>Ньютон</i>
[i:]	i	Celia – <i>Сілія</i>
[ə:]	e, i	Herbert – <i>Герберт</i> , Irving – <i>Ервін/Ірвін</i>

English vowel-diphthongs are substituted with a Ukrainian letter or letter combinations:

English phoneme	Ukrainian graphics	Example
[aɪ]	ай	Mike – <i>Майк</i> , Isaac – <i>Айзак</i>
[aʊ]	ау	Howard – <i>Гауард</i> , Lowry – <i>Лауарі</i>
[eɪ]	ей	Mabel – <i>Мейбл</i> , James – <i>Джеймс</i>
[ɔɪ]	ой	Croydon – <i>Кройдон</i> , Roy – <i>Рой</i>
[əʊ]	оу	Mowgli – <i>Моуглі</i> , Owen – <i>Оуен</i> but Bruno [ˈbrʊ:nəʊ] – <i>Бруно</i> , Longfellow [ˈlɒŋfələʊ] – <i>Лонгфелло</i> , Poe [pəʊ] – <i>По</i>
[eə]	e	Fairfax – <i>Ферфакс</i> , Fairbanks – <i>Фербанкс</i>
[ɪə]	ія	Victoria – <i>Вікторія</i> , Virginia – <i>Вірджинія</i>

Ukrainian substitutes for some English consonant phonemes are as follows:

[ŋ] – *нг*: Long – *Лонг*

[ŋk] – *нк*: Bronx – *Бронкс*, Sinclair – *Сінклер*

[k] – *к*: Cooper – *Купер*

[g] – *г*: Gregory – *Грегори*

[z] – *з*: Zaharias – *Захаріас*

[r] – *р*: Richard – *Річард*

[h] – *з*: Harry – *Гаррі*

Some English phonemes can be rendered into Ukrainian by means of approximate graphical substitutes rather than direct equivalents. This method is called practical transcription that combines transcription and transliteration to identify a person, for

instance, George – *Джордж*, where ‘r’ is not pronounced but transliterated. It facilitates the restoration of the original name of a person [3, с. 20].

The method of transposition is used when people’s proper names have common etymology but different forms in the source and target languages. In this case, the equivalent is used to convey a name from English into Ukrainian: St Michael – *святий Михаїл*, St Nicholas – *святий Миколай*. Some researchers believe that this method contradicts the national and language specifics of common names: Nicholas is *Ніколас* in Ukrainian, Charles is *Чарльз* rather than *Карл*. We do not use the method of transposition with common names though Biblical, religious and historical names are rendered into Ukrainian by means of the transposition method, i. e. a traditional name is used, for instance, King James is rendered as *король Яков*, Charlemagne – *Карл Великий*, Prince Charles – *принц Карл*.

The tradition-based method is mainly used to render Biblical, religious and historical names of people. Traditional forms of names are culture-loaded. So, ‘George’ has three equivalents in Ukrainian: George Bush – *Джордж Буш*, King George – *король Георг*, St George – *святий Георгій*. ‘Adam’ can be conveyed as *Адам* (Biblical) or *Едам* (common name), ‘David’ – *Давід* (Biblical) or *Дейвід* (common name), ‘Matthew’ – *Матфей/Матвій* (Biblical) or *Метью* (common name), ‘Pope John Paul II’ – *Папа Іван Павло Другий*. The names of kings, queens, princes, princesses, tsars, tsarinas are conveyed traditionally, for instance, ‘Queen Elisabeth’ – *королева Єлизавета*, ‘Mary Stewart’ – *Марія Стюарт*, ‘Princess Ann’ – *принцеса Анна*. Therefore, traditional orthographic forms in Ukrainian do not completely reflect the pronunciation of names or their orthographic forms in English.

The method of tracing (*калькування*) is primarily used for toponyms: White House – *Білий Дім*. The method of half-tracing (*напівкалькування*) is a combination of semantic translation and transcription or transliteration: King Thorne – *король Торн*.

The method of euphonic rendering is used to bypass strange associations, pronunciation or spelling in Ukrainian, for instance, the surname *Шутиков* is conveyed as *Читиков*. The method of explication is used to specify a person’s proper name in terms of gender, sex, position etc., for instance, Johnson – *прем’єр-міністр Джонсон*, Horatio Nelson – *адмірал Гораціо Нельсон*.

The method of mixed rendering provides a combination of semantic translation and transcription or transliteration: ‘Pope Paul’ – *Папа Павло*. The method of the rendering of people’s proper names without changes, when the names are written in Latin, is used in the media though it is not recommended because some people do not read in Latin, for instance, the word Internet should be presented as *Інтернет*. The method of transplantation means that the name of non-English origin in Latin can stay unchanged, for example, *Angelica*.

There are some features in rendering people’s proper names. The shortened forms of names are as follows: Dick – Richard, Bill – William, Jack – John, Ab – Abraham. In English, the names Sasha, Natasha, Tania etc. can be full names. The names Misha and Mischa in English can be the names of females.

The stress of words in the target language can differ from the language of origin: in ‘Dennis’ the stress falls on the first syllable whereas in *Денис* the stress is on the second syllable.

Sometimes it is impossible to get transcription of names in dictionaries. In this case, we can use an analogy between the word under scrutiny and well elaborated words, for instance, we can transcribe the surname Shaw as [ʃɔ:], using sh [ʃ] and -aw [ɔ:] by analogy with claw, draw, paw, straw etc. So, in Ukrainian the surname Shaw will be *Шо*.

According to D. Ermolovich, recommendations to render people’s proper names into a foreign language are as follows:

- 1) to make sure that it is a proper name;
- 2) to determine what class of objects is named – a human being, a company etc.;
- 3) to identify what nation and what language a proper name belongs to as an original language influences pronunciation and transcription of names;
- 4) to find out traditional equivalents of a name;
- 5) to make a decision how to translate a word taking into account the form and content of a proper name as well as target reader [3, с. 32–35].

An official web-portal of the former State Service of Intellectual Property of Ukraine [2] contains the Recommendations that include the rules to write an English proper name using the Ukrainian alphabet:

- 1 – to write the transcription of a proper name, using a dictionary and appendices A and B (**Б**) of the Recommendations;
- 2 – to present each transcription sign or a sign combination using a Ukrainian letter or a letter combination (table 1 of the Recommendations);
- 3 – to correct the rendering of long vowels: if a vowel is long because it is followed by the English letter “r”, the Ukrainian letter “p” is used in a Ukrainian word (work [wɔ:k] – *ворк*);
- 4 – to use the Ukrainian letter “p” to render the English ~r and ~re at the end of a word (fire [ˈfaɪə] – *файр*);
- 5 – to harmonize a text with the standards of Ukrainian orthography.

Thus, personal names have six main functions: identification, reference, individualisation, differentiation, classification and categorisation. Personal names can signal a multitude of things – gender, race, social class, age, nationality and demographics. The strategies to render English anthroponyms into Ukrainian are based on the methods, the meaning of names, their image and function, the national and language specifics of names, a pragmatic task and the use of a dictionary of English personal names. The methods of rendering proper names are semantic translation, functional analogue, transliteration, transcription, transposition, tradition, tracing, half-tracing, euphonic rendering, explication, combined rendering, rendering a name in Latin and transplantation. Choosing a correct strategy to convey names and surnames from English into Ukrainian provides us with the capability to render names properly.

The perspective of research focuses on the investigation of the cognitive properties of people’s proper names.

Literature:

1. Алексахин А. Н. Алфавит китайского языка путунхуа. Буква. Фонема. Звук. Слог : для начинающих и продолжающих изучать китайский язык. М.: АСТ: Восток-Запад; Владимир: ВКТ, 2008. 96 с.
2. Державна служба інтелектуальної власності МОНУ. URL: <http://web.archive.org> (дата звернення 26.08.2021).
3. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. М., 2001. 200 с.
4. Карабан Вячеслав. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова Книга, 2004. 576 с.

5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця: Нова Книга, 2001. 448 с.
6. Alford R. D. Naming and Identity: A Cross-cultural Study of Personal Naming Practices. New Haven, CT: HRAF Press, 1988. 190 p.
7. Brennen Tim. On the Meaning of Personal Names: A View from Cognitive Psychology. *Names* 48.2. 2000. P. 139–146.
8. Brewer Marilyn B., Layton N. Lui. The Primacy of Age and Sex in the Structure of Person Categories. *Social Cognition* 7(3). 1989. P. 262–274. URL: <https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.3.262> (дата звернення 26.08.2021).
9. Cohen Gillian. Why is it difficult to put names to faces? *British Journal of Psychology* 81. 1990. P. 287–297.
10. Dorian N. C. A substitute name system in Scottish Highlands. *American Anthropologist*, 72. 1970. P. 303–319.
11. Garcia-Ramirez E. Proper Names. A Cognitive-Philosophical Study : Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, University of Michigan, 2010. 168 p.
12. Goodenough W. H. Personal names and modes of address in two Oceanic societies. *Context and Meaning in Cultural Anthropology*. New York: Free Press. 1965. P. 265–276.
13. Günter Vittmann. Encyclopaedia of Egyptology. Personal Names. Function and Significance. 2013. URL: <https://escholarship.org/uc/item/7t12z11t> (дата звернення 26.08.2021).
14. Johfre Sasha Shen. What Age Is in a Name? *Sociological Science* 7. 2020. P. 367–390.
15. Kasof Joseph. Sex Bias in the Naming of Stimulus Persons. *Psychological Bulletin* 113. 1993. P. 140–163.
16. Lawson Edwin D., Lynn M. Roeder. Women's Full First Names, Short Names, and Affectionate Names: a Semantic Differential Analysis. *Names* 34. 1986. P. 175–84.
17. McWeeny Kathryn, Andy Young, Dennis Hay, Andy Ellis. Putting names to faces. *British Journal of Psychology* 78. 1987. P. 143–49.
18. Mehrabian Albert. Impressions Created by Given Names. *Names* 45. 1997. P. 19–33.
19. Oxford Advanced Learner's Dictionary. New 9th Edition. 2015. 1820 p.
20. Tim Valentine, Tim Brennen, Serge Bredart. The Cognitive Psychology of Proper Names. 1996. 226 p.

Отримано: 30 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: Belych@vnu.edu.ua

Subach.oxana@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-15-19

Бєлих О. М., Зубач О. А. Лінгвостилістичні характеристики інтернет-коментарів німецькомовних науково-популярних блогів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 15–19.

УДК: 811.112.2'38'42:004.738.5

Бєлих Оксана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Зубач Оксана Адамівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТЕРНЕТ-КОМЕНТАРІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ БЛОГІВ

Актуальність наукової розвідки обумовлена необхідністю лінгвостилістичної характеристики інтернет-коментарів у німецькомовних науково-популярних блогах як одного з найпопулярніших жанрів інтернет-комунікації. Мета дослідження полягає у встановленні жанрової моделі побудови й опису інтернет-коментарів в інтернет-комунікації.

Об'єктом нашого дослідження слугує німецькомовний науково-популярний блог. Він має, як правило, особистісний та мультимедійний характер і може бути як автономним, так і розташованим на певній блог-платформі, що значно спрощує авторам блогу, по-перше, його створення й редагування, і, по-друге, приверне читача.

Проведений нами аналіз виявив метатекстову природу інтернет-коментарів, яка проявляється залежно від вихідного тексту у вигляді запису в блозі. Коментарі є вторинним мовленнєвим жанром, периферійним по відношенню до центрального жанру – запису в блозі. Аналіз лінгвостилістичних характеристик інтернет-коментарів дозволив встановити: його синтаксичні особливості (найчастіше використання складнопідрядних причини, додаткових, означальних, складносурядних, питальних та окличних речень); його лексичні риси (насиченість науковими термінами, латинізмами, англійцизмами, скороченнями та аббревіатурами).

Ключові слова: лінгвостилістичні характеристики, інтернет-комунікація, інтернет-коментарі, науково-популярний блог, жанрова модель інтернет-коментарів.

Oksana Bielykh,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University
Oksana Zubach,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

LINGUISTIC AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF INTERNET COMMENTS ON GERMAN POPULAR SCIENCE BLOGS

In recent decades Internet communication has aroused great interest among specialists in the humanities, as evidenced by the fact that large number of works are performed on the material of different languages. The urgency of the research is caused by the need of linguistic and stylistic characteristics of Internet comments in German popular science blogs as one of the most popular genres of Internet communication. The research objective is to establish a genre model for constructing and describing of Internet comments in Internet communication.

The object of our research is a German popular science blog. It is usually personal and multimedia in nature and can be both standalone and located on a particular blog platform, which greatly simplifies the authors of the blog, firstly, its creation and editing, and secondly, attracts the reader.

Our analysis revealed the metatextual nature of Internet comments, which manifests itself depending on the source text in the form of a blog entry. Comments are a secondary speech genre, peripheral to the central genre – blogging. Analysis of the linguistic and stylistic characteristics of Internet comments allowed to establish: its syntactic features (most often the use of complex causes, additional, definite, complex, interrogative and exclamatory sentences); its lexical features (saturation with scientific terms, Latinisms, English loan words, abbreviations and acronyms).

Key words: linguistic and stylistic characteristics, Internet communication, Internet comments, popular science blog, genre model of Internet comments.

Останніми десятиліттями інтернет-комунікація викликає великий інтерес у спеціалістів галузі гуманітарних наук: філософії (Куліков 2007, Опаріна 2005), психології (Чучкова 2008, Шевченко 2002), соціології (Кіндратова 2005, Пугілова 2004) і, звичайно, лінгвістики, де вивчення інтернет-дискурсу – один із найпопулярніших напрямів. Про це свідчить значна кількість робіт, виконаних на матеріалі різних мов (Полоусова 2013, Баженова 2012, Іванова 2011, Данюшина 2010, Дєдова 2008, Кузнєцова 2008, Лукіна 2005, Донскова 2004, Михайлов 2004, Масалова 2003, К. Crowston, N. Kloiber, K. Leidlmair).

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю лінгвостилістичної характеристики інтернет-коментарів у німецькомовних науково-популярних блогах як одного з найпопулярніших жанрів інтернет-комунікації.

Мета дослідження полягає у встановленні жанрової моделі побудови й опису інтернет-коментарів в інтернет-комунікації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- виявити й описати конститутивні ознаки інтернет-дискурсу;
- виявити й описати лінгвостилістичні характеристики німецькомовних науково-популярних інтернет-коментарів.

Інформаційна епоха пов'язана з інтернет-комунікацією, яка отримала широке розповсюдження в сучасному світі. Виникнення нового середовища із своєю комунікативною специфікою, із своєю системою мовленнєвих жанрів сприяло виникненню напряму в науковій лінгвістичній літературі – інтернет-лінгвістики. В ролі об'єкта її дослідження виступає інтернет-комунікація, яка викликана не лише соціокультурними змінами в сучасному суспільстві, але й розвитком нових технологій передачі інформації.

В гуманітарних науках при трактуванні терміну «інтернет» в першу чергу увагу приділяють не облаштуванню й технічному його функціонуванню, а людській діяльності в рамках мережі та її впливу на саму діяльність. На перший план виступає моделююча функція інтернету, тобто його властивість своїми засобами відображати об'єктивну реальність, про що свідчать такі інтернет-ресурси, як сайти новин, електронні бібліотеки.

Таким чином, можна говорити про те, що інтернет сьогодні – це не лише інструмент спілкування, але й сформоване середовище, особлива віртуальна реальність.

З точки зору теорії комунікації, визначення інтернету ґрунтується на трьох його основних функціях: комунікативно-просторовій, комунікативно-часовій, комунікативно-соціалізуючій. Інтернет – це «глобальна соціально-комунікативна комп'ютерна мережа, призначена для задоволення особистих і групових комунікаційних потреб за рахунок використання телекомунікаційних технологій» [9, с. 208-209].

Лінгвістів цікавлять особливості інтернет-комунікації, які відрізняють її від традиційних форм – письмової й усної. Інтернет-комунікація отримала в науковій літературі багато трактувань.

Комунікація – процес обміну інформацією між людьми [1, с. 3].

Комунікація – «дискурсивна діяльність людини, в ході якої вона обробляє різноманітну інформацію про світ і, взаємодіючи з іншими, посередництвом мови обмінюється цією інформацією, вирішуючи таким чином багато соціальних і когнітивних завдань» [10, с. 147].

Комунікація – це завжди діалог [5, с. 72].

Таким чином, враховуючи різні підходи науковців, в нашій роботі під комунікацією розуміємо вербальну і невербальну взаємодію двох і більше учасників, яка обумовлена соціальним, культурним і психологічним контекстом. Інтернет-комунікація розкривається в особливому комунікативному середовищі за допомогою спеціальних гаджетів (комп'ютерів, смартфонів, планшетів) та інтернет-технологій, формуючи особливий тип дискурсу – інтернет-дискурс.

Виникнення й стрімкий розвиток інтернет-комунікації заставили сучасних вчених говорити про інтернет-дискурс як про принципово нову комунікативну діяльність людей, спілкування, посередництвом комп'ютера. Інтернет-дискурс є сукупністю усіх текстів, створених в інтернеті.

Питання про основні риси інтернет-дискурсу можна узагальнити таким чином:

– варіативність способів кодування сигналу (при очевидній перевазі візуального) [12, с. 178];

– високий ступінь анонімності; слабка соціальна регламентованість вербальної поведінки; труднощі, пов'язані з емоційним компонентом спілкування при намаганні наповнити ним текст [7; 2].

Таким чином, аналіз терміну «інтернет-дискурс» дозволяє стверджувати, що його в першу чергу характеризують такі властивості, як: *анонімність учасників, інтерактивність, мультимедійність*, тобто здатність створювати креолізовані тексти, використовуючи текст, відео, аудіо, зображення, смайлики, емотікони.

Анонімний характер комунікації в Інтернеті заключається в тому, що для реалізації його можливостей, таких як відвідування сайтів, використання електронної пошти, різних меседжерів і т.д., користувачеві необхідно зареєструватися: створити свій віртуальний профіль, назвавши в ньому нікнейм (інтернет-псевдонім), а також інші дані: вік, фотографію чи аватар, контактну інформацію і т.д., залежно від тематики і направленості ресурсу. Цю інформацію неможливо підтвердити хоча б тому, що спілкування в інтернеті не передбачає особистого контакту комунікантів. Можливість так чи інакше відслідкувати IP-адрес користувача, тим не менше, не гарантує правдивості даних і до того ж не належить безпосередньо до комунікації. Блоги відомих людей чи організацій можуть вестися не анонімно. В соціальних мережах користувачі, як правило, вказують своє справжнє ім'я, але в більшості випадків спілкування в мережі відбувається між двома «аватарами», штучно створеними образами, портретами користувачів. Цією обставиною пояснюється менш формальне, ніж при особистому контакті, спілкування між членами різних соціальних, культурних чи етнічних груп. Так, поведінка учасників комунікації може бути й агресивнішою, не зовсім адекватною до ситуації спілкування.

Відповідно, *інтерактивність* інтернет-дискурсу дозволяє користувачеві реалізувати різні комунікативні тактики. Серед них необхідно виділити найхарактерніші:

– тактики пошуку в Інтернеті, для чого існує багато варіантів: пошук за окремими адресами, або у всьому інтернет-просторі за допомогою спеціальних пошукових ресурсів, пошук за темою, рубрикою і т. д. Завдяки цьому, користувач може самостійно сформулювати інформаційний простір із текстів, присвячених певному питанню. Наприклад, на сайті газети, використовуючи рубрикацію чи пошук за темою, можна швидко знайти потрібні замітки і статті, створюючи свою власну стрічку новин, власний варіант газетного випуску;

– зворотній зв'язок, який і реалізує комунікативну функцію. Користувач інтернету може зв'язатися з автором певного тексту: а) за допомогою залишених контактів: електронної пошти, адрес skype, icq та інших меседжерів; б) за спеціальною формою на сайті; в) за допомогою системи особових повідомлень (у випадку, якщо вона передбачена даним ресурсом); г) за допомогою коментарів до тексту. Кожний опублікований в інтернеті текст може стати, таким чином, початком діалогу, обговорення, яке відбувається на тій же сторінці чи за її межами.

Проте відомо, що на сьогоднішній день інтернет-ресурси мають різний ступінь інтерактивності. Так, є, по-перше, закриті, неінтерактивні сайти; по-друге, сторінки з можливістю зворотного зв'язку чи коментування (наприклад, електронні версії журналів, газет); по-третє, сайти, які існують за рахунок постійної активності усіх своїх користувачів (наприклад, соціальні мережі).

Під *мультимедійністю (креолізованістю)* ми розуміємо представлення різних за своєю природою форматів інформації в одному тексті. В певному сенсі креолізовані (мультимедійні) тексти були відомі людству і до винайдення та розповсю-

дження інтернету. Це – книжки з ілюстраціями, діафільми, комікси, нотатки. Однак саме креолізованість стала важливою характеристикою нового комунікативного середовища. Спочатку мультимедійні технології не були такими популярними, адже не було можливості швидкої обробки й передачі великих об'ємів даних різного типу інформації. Але на сьогоднішній день легкість і доступність для будь-якого користувача завантаження відео-, аудіо- текстів та зображень сприяють розповсюдженню контенту в інтернеті. Це означає, що автор може додати в нього емотикони, картинки, аудіозаписи, відеоролики. Крім того, повідомлення може цілком складатися лише з цих елементів, тобто не містити звичайного тексту. Це робить інтернет-дискурс особливим комунікативним явищем.

Креолізовані тексти можуть реалізовуватися за допомогою гіпертекстів, тобто додавання аудіо-, відео- або інших компонентів посередництвом гіперпосилання, яке направлене не на інтернет-сторінку в цілому, а на відповідний файл. Така технологія дозволяє, в результаті, в значній мірі спростити процес додавання креолізованого контенту в текст, а також його розповсюдження в мережі.

В сучасному інтернеті надзвичайно розповсюджені блоги, які привертають увагу багатьох дослідників [Полоусова 2013, Баженова 2012, Іванова 2011, Данюшина 2010]. Термін «блог» (англ. blog) з'явився в 1999 році шляхом скорочення слова «weblog» (англ. «мережевий бортовий журнал») [8, с. 279]. Будь-який блог – це персональний віртуальний простір, який має мультимедійний характер і представляє будь-яку актуальну інформацію, яка постійно оновлюється [4, с. 3]. По суті блог являє собою веб-сайт з публічною версією приватного щоденника [13]. На нашу думку, популярність блогів в тому, що вони поєднують особисту інформацію з публічною. Насправді, блоги допомагають встановити нові контакти між користувачами інтернету, а з іншого боку – дозволяють кожному користувачеві як можна повніше проявляти себе у віртуальному просторі.

Як правило, блог представляє собою окремий інтернет-ресурс (інтернет-сайт), який складається із зовнішньо однакових інтернет-сторінок. Насправді ж одна сторінка – це блог лише одного користувача, який складається з його записів, які відсортовані найчастіше у зворотному хронологічному порядку. Блог, таким чином, – це своєрідна «стрічка новин». Кожен запис складається, як правило, із заголовка й тексту, до якого інші користувачі можуть залишити свої коментарі. Невід'ємною частиною блогу слід вважати особисту сторінку автора, його профіль, де вказана інформація про нього (нікнейм, аватар, підпис, контакти для зворотного зв'язку, інтереси, хобі і т. д.). Окрім можливості вести свій власний блог, користувачі можуть підписуватися на інші блоги, щоб отримувати повідомлення про нові записи. Усі записи в блозі й коментарях проходять попередню цензуру.

Незалежно від типу тематики, блог складається з двох жанрів: запису в блозі й інтернет-коментарів. Запис в блозі завжди здійснюється його автором чи одним із авторів, якщо йдеться про колективні чи корпоративні блоги. Що стосується інтернет-коментарів, то вони можуть бути написані будь-яким користувачем. Запис в блозі в більшій степені направлений на самопрезентацію автора блогу, тоді як інтернет-коментарі направлені на встановлення нових контактів й спілкування з іншими читачами блогу.

Таким чином, в блозі виокремлюють наступні функції: комунікативна, самопрезентації, розважальна, функція подання й утримання соціальних мереж, мемуарна, саморозвитку, психотерапевтична і функція просування товарів та послуг [14]. Реалізація цих функцій залежить від типу блогу, кількість яких дуже велика. Відомо декілька типів блогів, заснованих на різних ознаках:

1. За авторством блоги можна розділити на особисті (персональні) й корпоративні.
2. За сферою людської діяльності їхня кількість потенційно безкінечна. До найпопулярніших тем належить політика, побут, подорожі, освіта, мода, мистецтво, наука, спорт, здоров'я, WEB (блоги про інтернет, інтернет-верстка, програмування).
3. За наявністю мультимедіа блоги діляться на текстові й мультимедійні. Останні можуть бути фотоблогами, артблогами, музикальними блогами, відеоблогами, мікроблогами і т.д.
4. За технічною основою можна виокремити наступні: автономний блог, тобто блог на окремому хостингу й системі управління контентом, і блог на блог-платформі, який ведеться на певному спеціалізованому інтернет-ресурсі [11, с. 120-124].

Об'єктом нашого дослідження слугує німецькомовний науково-популярний блог. Він має, як правило, особистісний та мультимедійний характер і може бути як автономним, так і розташованим на певній блог-платформі, що значно спрощує авторам блогу, по-перше, його створення й редагування, і, по-друге, приверне читача.

Що стосується лінгвостилістичних особливостей науково-популярного блогу, то він зберігає окремі риси наукового стилю, який в цілому характеризується двома основними екстралінгвістичними факторами: співвіднесеністю з науково-пізнавальною діяльністю людини й об'єктивно-документальним характером. Цим обумовлені його специфічні ознаки: логічність, узагальненість, об'єктивність, абстрактність, точність [7, с. 123]. Запис у німецькомовному науково-популярному блозі належить до науково-популярного підстилю, головний критерій віднесення до якого – це орієнтування тексту на широку аудиторію та потенційно універсальний адресат. Ціль текстів науково-популярного жанру, до якого належать досліджувані нами німецькомовні блоги, полягає не лише в тому, щоб повідомити достовірну інформацію, але й зробити її доступною широкій публіці та зацікавити її. Про це свідчать заголовки записів у блогах. В них використовуються характерні для науково-популярного підстилю лінгвостилістичні характеристики, такі як:

- прості розповідні та питальні речення: *Was können Apps zur Verwaltung von Finanzen und Versicherungen?* [2, дата звернення 18.09.2021]. *Papst Franziskus beantwortet Kinderbriefe* [2, дата звернення 18.09.2021];
- називні речення: *Der Villiani-Torossian-Bericht zum Mathematikunterricht in Frankreich* [1, дата звернення 18.09.2021]. *Mikroplastik in der Arktis: Unterschätzte Gefahr für Umwelt und Gesundheit* [2, дата звернення 18.09.2021];
- незавершені речення: *Auf ein neues!* [3, дата звернення 23.09.2021]. *Hase und Hund* [4, дата звернення 23.09.2021].

Самі тексти записів у блогах також характеризуються рисами науково-популярного підстилю, про що свідчить вживання:

- займенників: *Beim Hund hatte ich bereits erwähnt, dass er – der große – Antik der einzige Hund war* [4, дата звернення 23.09.2021]. *Doch sind sie deswegen automatisch kompetent im Umgang mit digitalen Technologien und Medien? Empfinden sie dadurch weniger digitalen Stress als Erwachsene?* [4, дата звернення 23.09.2021].

- спонукальних речень: *Nun singet und seid froh ... nicht nur zu Weihnachten!* [4, дата звернення 30.08.2021].
- пасивного стану: *Anstatt also erneut auf den nächsten PISA-Test „lernen zu lassen“, sollten unsere Handlungsempfehlungen umgesetzt werden um Nachhaltigkeit zu erzielen* [1, дата звернення 30.08.2021].
- модальних дієслів: *Um ausgeglichen und glücklich leben zu können, sollten die wichtigsten Punkte im Einklang miteinander stehen* [2, дата звернення 30.08.2021].
- дієслова *lassen*: *So lässt sich fast jedes gesetzte Ziel erreichen und dies in allen wichtigen Lebensbereichen* [2, дата звернення 30.08.2021].

Отже, німецькомовний науково-популярний блог характеризується основними екстралінгвістичними факторами: співвіднесеністю з науково-пізнавальною діяльністю людини й об'єктивно-документальним характером. До лінгвостилістичних характеристик відносяться прості розповідні та питальні речення, називні та незавершені речення.

Частина блогу представлена інтернет-коментарями (далі – ІК). На думку В. Здоровега, коментар – «це невеликий авторський виступ, в якому тлумачаться, роз'яснюються, елементарно аналізуються факти політичного, економічного, культурного, наукового життя з метою донесення до аудиторії суті, смислу події, явища, їх місця серед інших фактів і процесів» [3, с. 195-196]. Проте немає виокремлених ознак, які притаманні інтернет-коментарям як жанру віртуальної комунікації.

В інтернет-середовищі коментування дуже широко розповсюджене: його використовує абсолютна більшість сучасних інтернет-ресурсів. Практично до кожного інтернет-контенту можна додати стрічку коментарів. Таку популярність коментування серед власників сайтів та їхніх адміністраторів можна пояснити двома причинами: по-перше, технологічною простотою й доступністю, по-друге, максимальною інтерактивністю інтернет-середовища.

В ІК науково-популярного блогу часто зустрічаються **окличні речення**. Вони виражають суб'єктивну модальність автора ІК: здивування, захоплення, непорозуміння: *2FA ist für Nutzer SCHLECHT!* [6, дата звернення 30.08.2021]; *Es gibt also – wie immer – noch viel zu entdecken!* [6, дата звернення 30.08.2021]

Питальні речення також характерні для ІК. Їх можуть використовувати:

- для запиту інформації: *Wie können wir uns veranschaulichen, was tatsächlich vor sich geht?* [6, дата звернення 30.08.2021].
- для вираження суб'єктивної модальності, наприклад, сильного здивування, обурення: *Und es wäre auch nicht zu s^2 proportional, sondern mit diesem identisch, oder? Müsste ... nicht?* [6, дата звернення 30.08.2021].
- як риторичне запитання: *Warum nehmen Tiere keine Drogen? Wahrscheinlich weil sie anderes als der Mensch- die Fähigkeit haben...* [6, дата звернення 31.08.2021].

Розповсюдженими є **скорочені конструкції чи слова**: *Wenn sie also nur Ausgleich und Kleber wäre, dann ...* [6, дата звернення 31.08.2021]. *Egal wer das Teamcasting gemacht hatte, er hat **ne** Gute Wahl mit dir getroffen. Abzeichen verdient!* [6, дата звернення 30.08.2021].

Проблеми, які виникають при використанні скорочень у німецькій мові можуть мати *граматичний, орфографічний чи комунікативний* характер. Граматичні труднощі пов'язані в першу чергу з множиною іменників, яку універсальні скорочення можуть утворювати або за допомогою закінчення -s, або з нульовим закінченням. Наприклад, *Profis, Abis*. До орфографічних труднощів належить написання скорочення з малою чи великою літери (*a. R. – auf Rechnung, Abs. – Absender*). Комунікативні труднощі використання скорочень, на нашу думку, пов'язані з розумінням, адже вони з'являються часто в поєднанні англійської мови з німецькою (*asap – as soon as possible, afaik – as far as I know*).

Автори ІК часто використовують засоби логічного виокремлення: **сегментація** для виділення теми висловлювання: *Gewürdigt werden soll damit Deine alles überstrahlende Kommentarleistung beim heutigen Adventsrätsel* [6, дата звернення 31.08.2021]; **виділення зворотів** для наголошення реми висловлювання: *Ich wollte erstens nicht dort antworten, wo das völlig deplatziert gewesen wäre, und zweitens konnte ich mir selbst ja noch ganz sicher sein – man weiß ja nie* [6, дата звернення 31.08.2021]; *Oft entwickelt sich aus (beabsichtigt oder nicht beabsichtigt) selektiver Berichterstattung ein vermeintlicher, nicht zu Ende gedachter Lösungsansatz, der womöglich unreflektiert zur Anwendung kommt* [6, дата звернення 31.08.2021].

Не дивлячись на візуальне відокремлення ІК не лише від вихідного тексту, але й один від одного, вони, як правило, тісно пов'язані між собою. Цей зв'язок може реалізовуватися на синтаксичному рівні за допомогою конекторів: – *Und warum genau wäre Exuperus „Kleiner Prinz“ in Österreich nun nicht willkommen?*

- *Weil in Ö seit 1918 alle Adelstitel per Gesetz verboten sind* [8, дата звернення 29.08.2021].

Коментар 2 є логічним продовженням першого, в якому автор відповідає на поставлене питання.

Прості й складні речення в текстах ІК представлені приблизно однаково. В складнопідрядних реченнях переважає підрядне речення **причини**: *Dort ist ein Großteil der Bevölkerung alkoholintolerant, wohl weil die Alkoholintoleranten bessere Reisbauern sind* [6, дата звернення 27.08.2021]; **означальні**: *Bei mir regen sich Zweifel, ob dieser „vierte Ort“ unbedingt ein physischer sein muss, an dem formale Vermittlungsangebote gemacht werden* [7, дата звернення 28.08.2021]; **додаткові**: *Die antropophile oder sogar biophile Technik ist nicht ohne Probleme und Gefahren, denn das läuft doch darauf hinaus, dass die Wünsche der Menschen auf magischen Art und Weise (durch Technik) in Erfüllung gehen* [7, дата звернення 01.09.2021].

Крім того, частини складних речень пов'язані зазвичай **сполучниками**: *China exportiert inzwischen seine Interaktions- und Überwachungstechnologie und dabei hilft «die Effizienz der Mensch-Maschinen-Interaktion»* [7, дата звернення 01.09.2021]; *Berauschte Tiere bleiben genauso wenig in der Realität wie berauschte Menschen* [6, дата звернення 01.09.2021]; *Trinken und Saufen gab es übrigens auch beim Menschen schon lange bevor es eine Börse gab und weder Menschen noch Tiere sind jederzeit mit Kampf-Fluchtsituationen konfrontiert* [6, дата звернення 01.09.2021].

Лексико-стилістичні особливості ІК науково-популярного блогу обумовлені декількома причинами: впливом вихідного тексту, технологічними й соціокультурними рисами інтернет-комунікації та комунікативною метою [4, с. 8].

I. Вплив вихідного тексту.

ІК науково-популярного блогу характеризується своєю лінгвостилістичною специфікою, яка відрізняється від інших типів коментарів. Під впливом вихідного тексту в ІК використовуються наукові терміни з різних галузей науки. Так, у наступному прикладі лексеми належать до наукових термінів лексичного поля «астрономія»: *Satelliten-Megakonstellationen, aus astronomischen Gründen, Grossteleskope (EE-LT, Thirty-Meter-Teleskope, Giant Magellan-Teleskope), «математика» Seit Januar*

2019 ist Friedrich Götze, Professor für Mathematik an der Universität Bielefeld der neue Präsident der Deutschen Mathematiker-Vereinigung [1, дата звернення 08.09.2021]. *Federführend an dem von Bildungsminister Jean-Michel Blanquer initiierten Projekt beteiligt ist der französische Fields-Medallist und Mathematik-Superstar Cedric Villani* [1, дата звернення 18.09.2021], що обумовлено темою, заявленою вихідним текстом: *Satelliten-Megakonstellationen aus astronomischen Gründen verboten oder verhindern – dafür ist es wohl zu spät oder so etwas ist zu wenig opportun. Zum Glück sind die neuen Grossteleskope (EE-LT, Thirty-Meter-Teleskope, Giant Magellan-Telescope) wenig von Satellitenstreulicht betroffen* [6, дата звернення 01.09.2021].

II. Технологічний і соціокультурний фактори.

В інтернет-комунікації створений свій сленг. Під інтернет-сленгом розуміємо лексичні одиниці, які з'явилися в інтернет-середовищі і які позначають явища, пов'язані з ним: *twittern, bloggen, trollen, facebooken, installieren* та ін. Так, дієслово *trollen* – запозичення з англійської *to troll*, яке означає «створювати інтернет провокацію», «спеціально нагнітати конфлікт за допомогою прихованих образ».

Абревіатура *LOL (lol)* (від англ. *laughing out loud*) використовується як альтернатива смайлику чи емотикону та виражає сміх.

Симптоматично, що в інтернет-комунікації абревіатури та акроніми часто пишуться маленькими, а не великими літерами, що визвано спонтанним характером інтернет-комунікації, відсутністю уваги комунікантів до дотримання норм літературної мови. Ці скорочення допомагають комунікантам скоротити час набору коментаря, а також слугують для ідентифікації співрозмовника як «свого», тобто користувача, який добре розбирається в інтернет-комунікації.

III. Вплив комунікативної мети.

Широке вживання оціночної лексики в текстах ІК витікає з його комунікативної цілі: виразити свою думку відносно вихідного тексту. В досліджуваних нами текстах ІК німецькомовних науково-популярних блогів однаково представлена як позитивна, так і негативна оціночна лексика: *Danke für die Anregung. ... Ich vertraue jetzt einfach mal darauf, dass ich das überlebe* [6, дата звернення 01.09.2021]. *Ob die Kinder gestresst werden, das hängt von dem Videospiel ab und nicht von dem Medium. Die Kontrolle muss sich auf das Videospiel richten* [6, дата звернення 01.09.2021].

Таким чином, проведений нами аналіз виявив метатекстову природу інтернет-коментарів, яка проявляється залежно від вихідного тексту у вигляді запису в блозі. Коментарі є вторинним мовленнєвим жанром, периферійним по відношенню до центрального жанру – запису в блозі. Аналіз лінгвостилістичних характеристик інтернет-коментарів дозволив встановити: його *синтаксичні особливості* (найчастіше використання складнопідрядних причини, додаткових, означальних, складносурядних, питальних та окличних речень); його *лексичні риси* (насиченість науковими термінами, латинізмами, англіцизмами, скороченнями та абревіатурами).

Перспективним вважаємо дослідження паралінгвістичних та композиційних особливостей німецькомовного жанру інтернет-коментарів.

Література:

1. Гулевич О. Психология коммуникации. М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. 384 с.
2. Донскова О. Тенденции становления паравербальной графемики в системе интернет. 2004. URL: <http://pn.pglu.ru/index> (дата звернення: 30.08.2021).
3. Здоровега В. Й. Теория і методика журналістської творчості : підручник / Володимир Здоровега. 2-ге вид., переробл. і доповн. Львів : ПАІС, 2004. с. 195-196.
4. Казнова Н. Трансформация языковой личности в интернет-коммуникации (на примере французской блогосферы): автореф. дис. 2004. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004855157/ (дата звернення: 30.10.2021).
5. Касевич В. Говорящий и слушающий: языковая личность, текст, проблемы обучения. СПб, 2001. с. 70-75.
6. Кузнецов В. Функциональные стили современного французского языка. Публицистический и научный. М.: Либроком, 2011. 232 с.
7. Кузнецова Ю., Чудова Н. Психология жителей Интернета. М.: УРСС, 2008. 224 с.
8. Мальцева Л. Українська блогосфера: функціонально-стилістична характеристика. *Вісник Львівського університету. Філологічна серія*. 1011. № 52. С. 278–289.
9. Соколов А. Общая теория социальной коммуникации: уч. пособие. СПб.: Михайлов, 2002. 460 с.
10. Человек как субъект коммуникации: универсальное и специфическое : [коллектив. моногор.] / [под общ. ред. Л. И. Гришавой, Е. Н. Ищенко] ; Воронеж. Гос. ун-т, фак. Ром-герм. Филологии. Воронеж : Изд-во Воронеж. Ун-та, 2006. 338 с. ISBN 5-9273-1105-9.
11. Шамаев И. Классификация блогов рунета. *Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 9: Исследования молодых ученых*. 2013. № 11. С. 120–124.
12. Щипицина Л. Компьютерно-опосредованная коммуникация: Лингвистический аспект анализа. М.: КРАСАНД, 2010. 296 с.
13. Merriam-Webster Online. 2006. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dictionary> (дата звернення: 18.07.2021).
14. Scott D. The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Online Video, Mobile Applications, Blogs, News Releases and Viral Marketing to Reach Buyers Directly. 2006. URL: <https://www.goodreads.com/book/show/17197005-the-new-rules-of-marketing-pr> (дата звернення: 18.07.2021).

Список використаних інтернет-сайтів

1. <https://www.mathematik.de/bildung>
2. <http://www.daswissensblog.de/>
3. <http://scienceblogs.de/alles-was-lebt/>
4. <https://scilogs.spektrum.de/network-tax/category/kultur>
5. <https://www.brandwatch.com/de/blog/facebook-statistiken/>
6. <https://scilogs.spektrum.de/menschen-bilder/drogen-als-anpassung-weil-wir-es-koennen/#comments>
7. <https://ethz.ch/de/news-und-veranstaltungen/eth-news/news/2019/09/blog-oliver-renn-wo-informationskompetenz-entsteht.html#comment>

Отримано: 29 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: o.denysevych@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-20-25

Денисевич О. В. Стереотипність реакцій в асоціативних полях слів-стимулів рекламної лексики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 20–25.

УДК: 81'373

Денисевич Олена Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»

СТЕРЕОТИПНІСТЬ РЕАКЦІЙ В АСОЦІАТИВНИХ ПОЛЯХ СЛІВ-СТИМУЛІВ РЕКЛАМНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті представлено результати вільного асоціативного експерименту зі 105 словами-стимулами рекламної лексики. Дослідження було проведене впродовж 2011 та 2012 років серед 732 студентів різних регіонів України. На основі даних асоціативних експериментів можна сформулювати уявлення про характерні стереотипи мислення, які склалися в комунікативному досвіді тієї чи іншої групи.

Застосовано кількісні методи підрахунку стереотипності та різноманітності реакцій. Стереотипізацію визначено як процес утворення, збереження і функціонування стереотипних зв'язків слова-стимулу та реакцій в свідомості носіїв мови. Рівень стереотипності визначили як процент, який складають три найчастотніші реакції асоціативного поля або як середня кількість різноманітних реакцій на слово-стимул. Проаналізовано асоціативні поля з найвищим (слова-стимули ПРИБУТОК) та найнижчим (слова-стимули ЗНИЖКА, НОВІНКА, СТЕРЕОТИП) рівнем стереотипності та визначено в них основні вектори асоціювання. Найчастотніші реакції асоціативних полів слів-стимулів рекламної лексики мають коефіцієнт у діапазоні від 40 до 355 разів. Спільними для цих асоціативних полів виявились вектори дії, об'єкта, суб'єкта та оцінки, де оцінка може бути, як нейтральною, так і позитивною або негативною. Вектори асоціювання, які виокремлюються на основі ступеню стереотипності реакцій асоціативного поля, входять до ядра мовної свідомості та дозволяють встановити типове для середньостатистичного носія мови «культурне ядро». Виявили, що вектори асоціювання проявляються однаково незалежно від рівня стереотипності в асоціативному полі.

Ключові слова: реклама, мовна свідомість, асоціативне поле, стереотип, стереотипність та різноманітність реакцій, вектор асоціювання.

Olena Denysevych,
Phd in Philology, assistant professor,
Zhytomyr Polytechnic State University

STEREOTYPES OF REACTIONS IN ASSOCIATIVE FIELDS OF WORDS-STIMULI OF ADVERTISING VOCABULARY

The article presents the results of a free associative experiment with 105 words-stimuli of advertising vocabulary. The study was conducted in 2011 and 2012 among 732 students from different regions of Ukraine.

The quantitative methods of calculation of stereotyping and diversity of reactions are applied. Stereotyping is defined as the process of formation, preservation and functioning of stereotyped word-stimulus relations and reactions in the minds of native speakers. The level of stereotyped determined as a percentage, which is three indicators of reaction of associative fields, or as the average number of different responses to the stimulus word.

Results. Analyzed the associative field with high (word stimuli PROFIT) and the lowest (word stimuli DISCOUNT, NEW, STEREOTYPE) level of stereotyped and defined the key vectors of association. The most repeated reactions in associative fields of words-stimuli of the advertising vocabulary have the range from 40 to 355 times. The vectors of associating, object, subject and estimation, where the estimation can be both neutral and positive or negative, turned out to be common for these associative fields. For example, the word-stimuli DISCOUNT in the associative field has the advantage of positive evaluation, and the word-stimuli STEREOTYPE – negative. A high degree of diversity has associative stimulus fields of MUSIC and COLOR.

Conclusion. Vectors of associating, which are distinguished on the basis of the degree of stereotyped reactions of the associative field, included in the core of language consciousness and allow to establish a typical for the average native speaker of the language "cultural core".

To trace the persistence of stereotypical vectors of associating is possible with the mapping data, wherein a time of fixing. On the example of two associative fields, MUSIC and TIME saw how the content of the associative field changes over time, where reactions from the far periphery enter the nucleus and vice versa.

Key words: advertising, linguistic consciousness, associative field, stereotype, stereotype and variety of reactions, vector of association.

Свідомість людини етнічно зумовлена, оскільки у світобаченні кожного народу лежить своя система цінностей, значень, соціальних стереотипів тощо. Актуальні поняття, які знаходяться в ментальному лексиконі, можливо вивчати на основі результатів асоціативних експериментів, завдяки яким вибудовуємо асоціативні поля, у яких окреслюється ядро та периферія. Ядро дає можливість вивчати національні, стереотипні поняття, а периферія – це вияв індивідуальних значень, теж важливих для побудови об'єктивної картини світу українців.

У запропонованій статті за допомогою результатів вільного асоціативного експерименту спробуємо встановити рівень стереотипності в асоціативних полях рекламної лексики. Практика застосування цього методу постійно розширюється, його використовують для вивчення мовної картини світу, різноманітних когнітивних процесів людини та, зокрема, впливу медіа та реклами на свідомість людини. На основі даних асоціативних експериментів можна сформулювати уявлення про характерні стереотипи мислення, які склалися в комунікативному досвіді тієї чи іншої групи.

Зміни, які відбуваються у світі, впливають і на зміну мовної свідомості. У сучасному світі під впливом ЗМІ відбувається стереотипізація мовної свідомості [8]. Дослідження стереотипів у мовознавстві представлені у працях Я. Ануевича,

Є. Бартмінського [17], В. Хлебди [18], Й. Панасюк [20], Н. Варех [4] та ін. Багато вчених, зокрема, Т. Дрідзе [8], О. Алімушкіна [1], К. Варіясова [5], Д. Морель Морель [13] аналізували стереотипність реакцій в асоціативних полях за допомогою різноманітних кількісних методик.

Наукові дефініції стереотипу опрацьовані в соціології, психології, логіці, філософії мови, лінгвістиці та включають такі риси, як незмінність, сталість, довготривалість, нееластичність тощо. Але розглядаючи стереотип як елемент мовної картини світу допускаємо його змінність разом зі зміною мови та дійсності. Стереотип разом з культурою і мовою є скарбницею знань про минуле, водночас є елементом спільної мови та коду культури, які служать для суспільної комунікації [20, с. 97].

У науковій термінології поняття *стереотип*, за визначенням В. Хлебди, втрачає свою гостроту і функціонує як багатозначне поняття. Соціологія пов'язала стереотип зі сферою норм і групової поведінки, психологія – з процесами сприйняття і категоризації, переконань та упереджень. Історія та теорія літератури зараховує стереотип до певних кліше, формул експресії тощо (Chlebda, 1998: 31). Лінгвістичне ж розуміння стереотипу зводиться до трьох понять: 1) стереотип як відтворюваний виражальний зв'язок (фразеологічний) – *стереотип лінгвальний*; 2) стереотип як специфічне ментальне утворення – *стереотип ментальний*; 3) стереотип як специфічне ментальне утворення, закорінене в свідомість через мовний знак – *стереотип лінгвоментальний* [18, с. 32].

Стереотипність мислення виявляється під час аналізу асоціативних полів, отриманих внаслідок асоціативних експериментів. Результати таких досліджень дають широке поле для психолінгвістичних розвідок, так, наприклад, О. Загородня та Т. Недашківська вивчають асоціативні поля суспільно-політичної лексики із залученням комп'ютерних технологій [14]; Т. Шаравара, А. Коцур та інші на прикладі конкретних стимулів виокремлюють зони асоціативного гештальту [16].

Актуальність та ефективність асоціативної методики відзначає Дж. Діз, указуючи, що вільний асоціативний експеримент є засобом вивчення лексичної організації думок [19, с. 39]. За допомогою даних вільного асоціативного експерименту в українській лексикографії сформовані асоціативні словники [3; 10; 12].

Метою нашої статті є визначення стереотипності реакцій в асоціативних полях рекламної лексики. Для цього ставимо перед собою наступні завдання: 1) знайти в асоціативних полях 105 слів-стимулів рекламної лексики найчастотніші реакції; 2) виявити ступінь стереотипності кожного асоціативного поля; 3) виявити ступінь різноманітності реакцій; 4) проаналізувати асоціативні поля з високим та низьким рівнем стереотипності та виділити у них вектори асоціювання.

Об'єктом психолінгвістичного дослідження стали асоціативні поля рекламної лексики, отриманих в результаті вільного асоціативного експерименту, а **предметом** – їх семантична та структурна будова, зокрема визначення рівня стереотипності реакцій в асоціативних полях.

Методи та методика дослідження. Асоціації є своєрідною моделлю зберігання знань в пам'яті людини. Когнітивісти припускають наявність у свідомості людини певних мереж, в вузлах яких міститься інформація. Актуалізація одного з вузлів, наприклад, за допомогою слова-стимулу потягне за собою «висвічування» інформації [2, с. 14]. Психолінгвісти та когнітивісти вивчають асоціації, вважаючи, що вони служать «вікном» у мовну свідомість індивіда [1].

У нашому дослідженні використано результати вільного асоціативного експерименту, який був проведений впродовж 2011 та 2012 років серед студентів різних регіонів України. Кількість опитаних склала 732 особи. Респондентам було запропоновано анкету зі 105 стимулами рекламної лексики. На кожен стимул потрібно було швидко дати реакцію першим словом, яке спадало на думку. На жаль, на деякі слова-стимули опитані не давали відповіді і, навіть, відсутність реакції на слово-стимул досягало рівня найчастотнішої реакції асоціативного поля, як наприклад, на слово-стимул КОПРАЙТЕР – відсутність реакції нараховує 164 рази, на слово-стимул ДИСТРИБ'ЮТОР – 111 разів та ін. Найбільше пропусків було на такі слова-стимули: КОПРАЙТЕР, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ, БАНЕР та ін.

Провівши вільний асоціативний експеримент отримали 105 асоціативних полів слів-стимулів рекламної лексики і перейшли до підрахунку рівня стереотипності реакцій в асоціативних полях. Існує декілька способів визначення рівня стереотипності та стандартності асоціативного поля. В одному випадку підраховується, яка кількість опитаних дала різноманітні реакції, а в іншому – стереотипні, тобто найбільш частотні. Найчастотніші реакції асоціативного поля свідчать про рівень стереотипності. Уважають, що чим вища стереотипність реакцій, тим слабшою виявляється динаміка змін мовної свідомості, і навпаки: що різноманітніші реакції, то свідомість більш динамічна, рухлива.

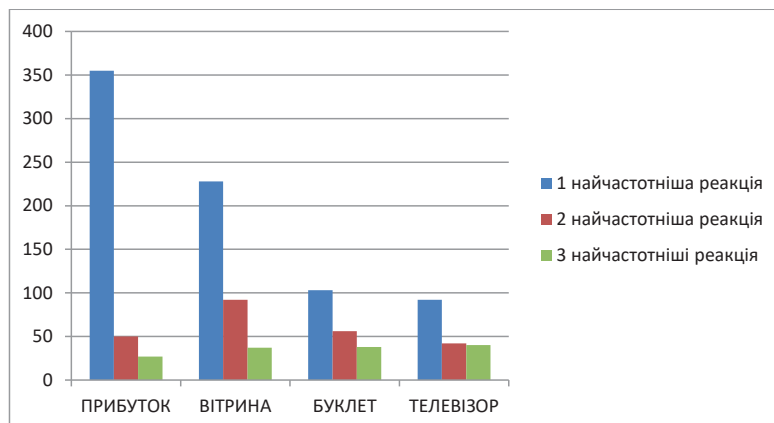
Стереотипізацію розуміють як процес утворення та функціонування стереотипних зв'язків слова-стимулу та реакції в свідомості носіїв мови, а стереотип – як певне ментальне утворення, що зберігається в мозку людини, фіксує інформацію про об'єкт у спрощеному, схематичному вигляді і формується сукупністю зв'язків. Ці зв'язки виявляються в процесі асоціювання. Під стереотипною реакцією Т. Дрідзе розуміє реакцію несвідому, яка перетворилась у звичку, в стандарт сприйняття і поведінки [8, с. 137]. **Рівень стереотипності** багатьма лінгвістами визначається як процент, який складають три найчастотніші реакції асоціативного поля або як середня кількість різноманітних реакцій на слово-стимул. Вчені пов'язують стереотипність з частотністю появи тієї чи іншої реакції [2, с. 14]. Стабільність / нестабільність, високий / низький ступінь стереотипності векторів яскраво виявляється при зіставному аналізі полів, різних за часом фіксації [1].

О. Алімушкіна підкреслює те, що стереотипізація не виявляється лише в одній найчастотнішій реакції асоціативного поля, оскільки в асоціативному полі наявний не лише один константний зв'язок. Розглядаємо стереотипізацію як процес утворення, зберігання і функціонування асоціативних зв'язків слова-стимула і реакцій [1]. Авторка виявила **вектори асоціювання**, які виокремлюються на основі ступеню стереотипності реакцій асоціативного поля, входять до ядра мовної свідомості та дозволяють встановити типове для середньостатистичного носія мови «культурне ядро», яке необхідне для успішної соціалізації та комунікації. Вектори асоціювання з високим ступенем стереотипності від 0, 62 до 1 свідчать, що типи зв'язків слова-стимула і реакції залишаються стереотипними та зберігають стабільність. Вектори асоціювання з низьким ступенем стереотипності дозволяють говорити про зміну акцентів в структурі концепту [1].

Серед векторів асоціювання, які можна виділити в будь-якому асоціативному полі, можуть траплятися передбачувані стереотипні вектори, які регулярно або й механічно «висвічуються» на екрані свідомості людини [11, с. 271].

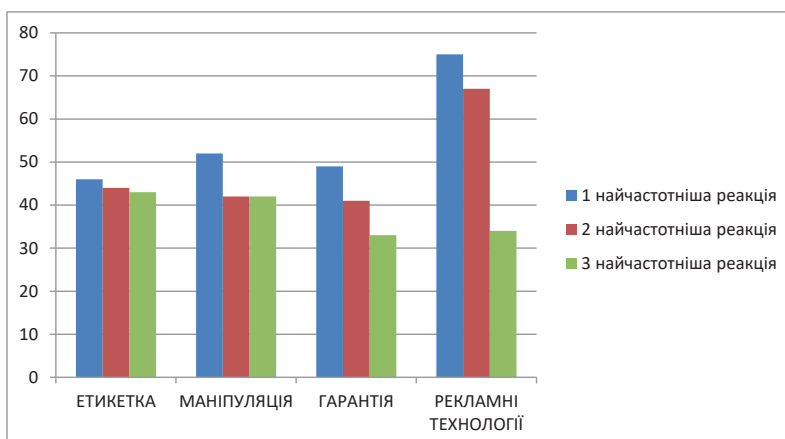
У нашому дослідженні рівень стереотипності вираховуємо додаванням коефіцієнтів трьох найбільш частотних реакцій асоціативного поля [5, с. 43]. Наприклад, в асоціативному полі стимулу ТЕЛЕВІЗОР (загальна кількість опитаних 732)

найчастотнішими реакціями є реакції *новини (92)*, *кіно (42)*, *інформація (40)*. Додавши суму їхніх коефіцієнтів, дізнаємось питому вагу цих реакцій серед інших ($92+42+40=174$) в асоціативному полі стимулу ТЕЛЕВІЗОР, потім вирахуємо, що відсоток питомої ваги найчастотніших реакцій становить 23,77% серед загальної кількості реакцій.

Гістограма 1

На гістограмі 1 показані найчастотніші реакції чотирьох асоціативних полів ПРИБУТОК, ВІТРИНА, БУКЛЕТ, ТЕЛЕВІЗОР, де перша ядерна реакція кількісно перевищує інші дві. Гістограма 2 показує, що три найчастіші реакції можуть мати майже однакову частотність, що підкреслює правомірність використання методики визначення рівня стереотипності реакцій асоціативного поля з урахуванням трьох найчастотніших реакцій, оскільки не кожне асоціативне ядро може мати чітко окреслене ядро, як наприклад, в асоціативному полі ПРИБУТОК або ВІТРИНА.

Підрахувавши рівень стереотипності в усіх 105 асоціативних полях, виявили, що серед опитаних найвищі показники стереотипності мають асоціативні поля стимулів ПРИБУТОК (59,01%), ПРАЙС (58,06%), ЕКОНОМТЕ (52,18%), БІЛБОРД (51,22%), ВІТРИНА (48,71%), ДЕГУСТАЦІЯ (46,03%), КОМУНІКАЦІЯ (45,49%), БАНЕР (44,12%), АФІША (43,98%), СПОЖИВАЧ (41,39%). Високий рівень стереотипності свідчить про типові реакції інформантів на ці слова-стимули. Хоча ці показники не досягають показника 0,62.

Низькі показники стереотипності серед опитаних мають найчастотніші реакції на такі стимули: НОВИНКА (13,79%), МУЗИКА (14,61%), СТРОК ПРИДАТНОСТІ (14,89%), РЕКЛАМУВАТИ (15,57%), ЗНИЖКА (15,43%), СУСПІЛЬНА ДУМКА (15,57%), ТОП-МОДЕЛЬ (15,57%) та ін.

Найвищий рівень стереотипності серед асоціативних полів нашого експерименту має слово-стимул **ПРИБУТОК**. Рівень стереотипності тут становить 59,01% серед 164 різноманітних реакцій, а найчастотнішими реакціями є *гроші (355)*, *робота (50)* та *зарплата (27)*. Ці реакції формують ядро асоціативного поля решту реакцій відносно до периферії (Рис.1).

Асоціативне поле слова-стимулу ПРИБУТОК

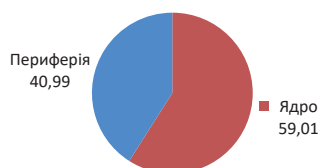

Рис. 1.

Вектором з найчастотнішим реакціями є той, який називає *що* є прибутком – *гроші* (355), *робота* (50), *зарплата* (27), *дохід* (19), *достаток* (13), *стипендія* (10), *бізнес* (7), *заробіток* (4), *гаманець*, *\$* тощо. Наступний вектор асоціювання, що описує слово-стимул ПРИБУТОК, як *великий* (12), *чистий* (3), *малий* (2), *нечистий* тощо.

Багато реакцій пов'язано з діяльністю: *накопичення* (2), *забезпечення*, *використання*, *вирішення*, *старання*, *заробляти*, *торгівля*. Вектор, що описує людей з найбільш прибуткових професій: *банкiр* 2, *бізнесмен*, *депутат* та інші реакції: *батько*, *батьки*, *Біл Гейтс*.

Емоційний вектор асоціювання наскрізь позитивними емоційними реакціями. Прибуток *піднімає настрій*, *радість* (6), *УРА* (2), *хабар*, *чудова новина*, *гроші-гроші*, *побільше*, *гарне життя* та ін.

Ще одним асоціативним полем з високим рівнем стереотипності є асоціативне поле слова-стимулу **ВІТРИНА**. Основними векторами асоціювання виокремили: «об'єкт», «якісні характеристики», «діяльність», «засоби», «місце» та конотативний фрагмент.

Найбільшим вектором є «об'єкт» – те, що бачимо у вітринах: *одяг* (29), *продукти* (8), *ковбаса* (5), *речі* (4), *взуття* (3), *солодоці* (3), *шоколад* (3), *продукт* (2), *морозиво* (2), *туфлі* (2), *сукні* (2), *подарунки* (2), *золото* та ін.

Вектор асоціювання оцінки, як завжди присутній в асоціативних полях, це реакції, які характеризують стимул за різними параметрами: *скляна* (16), *велика* (7), *прозора* (5), *яскрава* (4), *блискуча* (3), *гарна* (2), *чиста* (2), *розбита* (2), *різноманітна*, *стильна*, *ювелірна*, *дзеркальна*, *багата*, та ін.

Вектор, що спрямований на «діяльність» містить реакції: *реклама* (6), *виставка* (4), *показ* (2), *продаж* (2), *огляд* (2) тощо.

«Засоби», які використовуються для оздоблення вітрин: *скло* (92), *манекен* (13), *дзеркало* (9), *манекени* (8), *бліск* (3), *цеглина* (2), *неонові вогні*, *гірлянда*, *тюль*, *прожектори*, *прикраси*, *стіл*, *модель*, *світло* та ін. «Місце», де встановлюються вітрини: *магазин* (228), *вікно* (22), *ювелірний магазин*, *в магазині* (2), *супермаркет* (3), *кіоск*, *кафе* та ін.

Конотативний фрагмент вузький: *цікаво*, *бажання*, *все найдорожче* (2), *багато*, *нав'язливість* та ін.

Розподілення векторів зазначене на схемі (Рис. 2):

Асоціативне поле стимулу ВІТРИНА

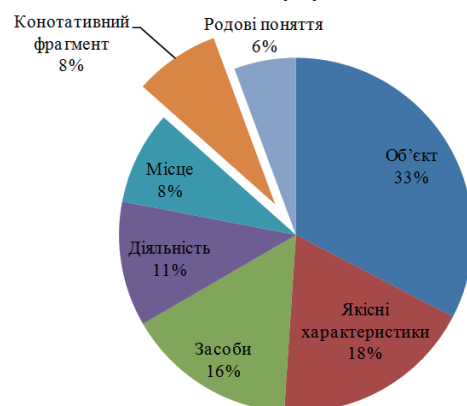

Рис. 2

В асоціативному полі на слово-стимул **ЗНИЖКА** з низькою стереотипністю маємо 218 різноманітних реакцій. Рівень стереотипності реакцій складає всього 15,43% (Рис. 3).

Асоціативне поле слова-стимулу ЗНИЖКА

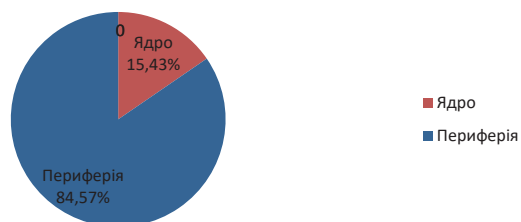

Рис. 3

Найбільший вектор асоціативного поля, що описує те, *що* можна придбати за знижкою – *одяг* (37), *товар* (14), *речі* (3), *продукція* (3), *взуття* (2), *техніка* (2), *чоботи*, *сукня*, *косметика*, *книга*, *на джинси*, *туфлі* та ін.

Наступний за чисельністю вектор асоціювання, який називає атрибути знижки – 50 % (з повторенням 34 рази), *розпродаж* (35), *відсотки* (18), *відсоток* (14), *ціна* (10), *картка* (9), *%* – (9), *процент* (6), *70 %* – (5), та ін.

Вектор, що називає діяльність: *покупка (29), економія (25), купувати (5), купівля (4), шопінг (3), бігти, придбання товару* та багато ін. Найменш чисельний вектор асоціативного поля, який називає особу: *жінки, люди, студент, покупець* тощо.

Найцікавіший вектор з позитивними та негативними характеристиками стимулу – *клас! (3), ура! (3), щастя (2), добре (2), класно (2), вау (2) гарній настрої, цікаво!!!, це добре, Аааа, супер, УРА акція* тощо. Реакції з негативним забарвленням мають вищу частотність, ніж з позитивним – *обман (16), брехня (9), замануха (3), капкан, не вірю, жадібність, наївність, підстава, афера* тощо. Кілька реакцій асоціативного поля з нейтральною оцінкою – *велика (6), дисконтна (2), мала, вигідна, одноразова* тощо.

Асоціативне поле з найнижчим ступенем стереотипності 13,79% – це **НОВИНКА**. Найчастотнішими реакціями є *відсутність реакції (42)*, реакція *одяг (35)*, як і в асоціативному полі слова-стимулу ЗНИЖКА, входить до найчастотніших реакцій та *мода (24)*.

Схожі вектори асоціювання, як і у слова-стимулу ЗНИЖКА. Основний вектор асоціативного поля направлений на те, що є новим – *телефон (17), косметика (12), парфуми (10), йогурт (10), кіно (8)* та багато інших.

Багато реакцій з позитивною оцінкою – *цікаво (21), цікавість (16), цікаве (14), інтерес (5), цікавинка (8), гарна (3), свіже (2), вау (2), мило (2), хороша, креатив, радість, найкращий, потрібна, ура* та кілька реакцій з негативною – *нецікаве, гірше, набридло*.

Вектор дії згромаджує реакції *реклама (18), покупка (6), продаж (6), купувати (4), покупки (4), купівля, спробувати, розповсюдження, шопінг, похвалитись, купити, побачити, розпродаж, повідомлення* та ін.

Нечисельним є так званий номінативний вектор з реакціями *ексклюзив (10), продукція (6), ноу-хау (5), інновація (5), новий продукт (3), обновка (2), прем'єра* тощо; вектор місця: *магазин (15), сайт, на телебаченні, радіо* та атрибутів: *гроші (3), бренд (3), ціна* та ін.

Цікаво проаналізувати асоціативне поле самого стимулу **СТЕРЕОТИП**, в якому виявлено найбільшу кількість одиничних реакцій на дальній периферії асоціативного поля – 65%, а ближня займає 18% асоціативного поля. При виокремленні реакцій на ближню та дальню периферію користуємося класифікацією Н. Бутенко, яка до ближньої периферії відносить реакції з повторюваністю від 10 до 5, а до дальньої з частотністю реакцій від 4 до 1 (Бутенко, 1979). Найчастотнішою реакцією є *відсутність реакції* з повторюваністю у 116 разів. Рівень стереотипності в асоціативному полі сягає показника 19,39%.

Найпоширенішим вектором асоціативного поля є номінативний, сюди виокремлюємо реакції, які є спробою називання, що є стереотип: *звичка (10), шаблон (9), думка (7), рамки (6), мода (6), ідеал (4), зразок (4), переконання (4), враження (4), уявлення (4), стандарт (3), клеймо (2), етикетка (2)* тощо.

В асоціативному полі представлений вектор, який є заклик до дії – *зламати (5), відкинути (2), порушувати, накладання, дотримання норм, підтримувати* та ін. Реакції *жінка (6), блондинка (4), люди (4), особа (2), консерватор (2), кумир (2)*, відносимо до вектора, що називає особу.

Чисельним, за наявності реакцій, є вектор з емоційними реакціями. Нейтральна оцінка. Серед реакцій цього вектору найчастіше зустрічається реакція *старий (6)* та похідні від нього – *застарілий (10), старість (3), старовина (2), старомодний* та ін. Негативна оцінка *упередження (7), погано (3), нав'язування (3), нудно (2)*, та багато інших. Реакції з позитивною оцінкою в асоціативному полі майже не знаходимо лише реакції *добрий (2), повага*. До цього вектору відносимо фразеологічні реакції: *що українці маловартісні; жінки – слабка стать; всі німці – нацисти*.

Рівень стереотипності в асоціативному полі слова-стимулу **КОЛІР** становить 43,71%. Основними векторами асоціювання є «якісні характеристики», «об'єкт» та «родові поняття». Емоційна складова в асоціативному полі представлена всього 5%. У діаграмі (Рис. 4) зазначені вектори асоціювання в асоціативному полі.

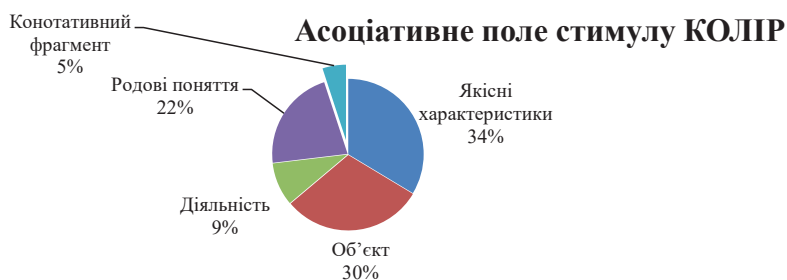

Рис. 4.

Наступним етапом нашого дослідження є визначення рівня різноманітності реакцій в асоціативних полях. **Рівень різноманітності реакцій** за формулою, запропонованою Ю. Карауловим: $k = a/b$, де a – загальна кількість різноманітних реакцій, b – кількість реакцій, що не повторюються [5, с. 43]. Наприклад, стимул **МУЗИКА** має 252 різноманітних реакцій, 126 з яких не повторюються, тобто трапляються лише один раз в асоціативному полі: $k = 126 / 252 = 0,5$. Якщо загальну кількість різноманітних реакцій взяти за 1, або 100%, то коефіцієнт різноманітності становить 50%. Стимул **КОЛІР** в асоціативному полі має 95 різноманітних реакцій, серед них одиничних реакцій 63, рівень різноманітності реакцій становить 66%. В асоціативному полі стимулу **ВІТРИНА** рівень різноманітності реакцій складає 54%, стимул **МАРКЕТИНГ** серед загальної кількості реакцій з одиничною частотністю має високий показник 67,5%. В асоціативному полі слова-стимулу **БЕЗ ГМО** 226 різноманітних реакцій, серед них 155 – одиничні реакції, отже показник різноманітності реакцій в асоціативному полі сягає 68%.

На рівень стандартності та стереотипності асоціативного поля впливають вік опитаних, їх місце проживання, рівень освіти тощо. З віком стереотипність реакцій збільшується. Порівняно з попередніми дослідженнями сучасні опитані дають більше стереотипних реакцій.

Простежити збереження стереотипних векторів асоціювання можливо при зіставленні даних, які відрізняються за часом фіксації. Кількісне наповнення вектора асоціювання свідчить про ступінь актуальності тієї чи іншої ознаки для носіїв мови. Під актуальністю розуміють як комунікативну потребу, так і темпоральну актуальність, тобто своєчасність значення. У словнику асоціативних норм української мови (Бутенко, 1979) знаходимо два асоціативних поля, які збігаються з нашим експериментом ЧАС і МУЗИКА. У словниковому асоціативному полі слова-стимулу ЧАС найчастотнішими є реакції – *годинник* (80), *година* (74) та *довгий* (70). Цікаво, що реакція *гроші* є одиничною, в той час як у нашому експерименті є серед трьох найчастотніших і входить до ядра, а в словниковому асоціативному полі знаходиться на дальній периферії. Таким чином, ми бачимо значні зміни у мовній свідомості українців, що відбулися впродовж 30 років.

В асоціативному полі 1979 року слова-стимулу МУЗИКА найчастотнішими є реакції *естрадна* (90), *класична* (65), *весела* (62). У нашому експерименті серед найчастотніших ввійшли реакції – *рок* (46), *пісня* (37), *ноти* (24).

Лінгвіст В. Хлебда висловлює цікаві думки про поняття «дестереотипізації свідомості», пов'язаної, на його думку, з розпадом Радянського Союзу. Після цього відбувся демонтаж лінгвальних стереотипів, що є свідченням розпаду ментальних стереотипів і приводить людей до діяльності в інших, ніж раніше прийнятих категоріях. Дестереотипізація в лінгвоментальній сфері пов'язана з визволенням в сфері людської поведінки [18, с. 39]. Тому маємо справу, з одного боку, з процесом стереотипізації, до якого призводить вплив медіа та реклами, а з іншого – з процесом дестереотипізації, пов'язаної зі зміною політичних систем та індивідуалізацією особистості.

Висновки. Проведене дослідження з визначення стереотипності та різноманітності реакцій показало, що рівень різноманітності реакцій вищий за рівень стереотипності, що свідчить про швидку динаміку змін у мовній свідомості українців. Можемо припустити, що повсюдне поширення медіа та реклами не впливає на стереотипність, а навпаки сучасне суспільство одночасно набуває рис індивідуалізації та дестереотипізації.

Проаналізувавши 105 слів-стимулів рекламної лексики, виявили три найчастотніші реакції у кожному з них та визначили асоціативні поля з високим ступенем стереотипності (ПРИБУТОК (59,01%), ПРАЙС (58,06%), ЕКОНОМТЕ (52,18%), БІЛБОРД (51,22%), та з низьким ступенем стереотипності (НОВИНКА (13,79%), МАГІЧНИЙ (13,93%), МУЗИКА (14,61%), СТРОК ПРИДАТНОСТІ (14,89%). Найчастотніші реакції асоціативних полів слів-стимулів рекламної лексики мають коефіцієнт у діапазоні від 40 до 355 разів. Рівень стереотипності не впливає на семантичне наповнення асоціативного поля. Асоціативні поля як з низьким, так і з високим рівнем стереотипності мають подібні вектори асоціювання, представлені більшою чи меншою мірою такі, як діяльність, якісні характеристик поняття, об'єкт, конотативний фрагмент та ін. Кожен з цих векторів визначає направленість асоціацій в асоціативному полі.

Рівень стереотипності та зміни у мовній свідомості найкраще аналізувати зіставляючи асоціативні поля різні за часом фіксації, що становить перспективу нашого подальшого дослідження. На прикладі двох асоціативних полів МУЗИКА та ЧАС побачили, як з часом змінюється наповнення асоціативного поля, де реакції з дальньої периферії входять до ядра і навпаки.

Література:

1. Алимущкина О. А. Механизмы проявления стереотипизации в ассоциативном поле : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 Барнаул, 2007. 20 с.
2. Алимущкина О. А. Возможности изучения стереотипов в ассоциативных полях. *Альманах современной науки и образования*. 2010. № 2, Ч. II. С. 14–15.
3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : «Вища школа», 1979. 120 с.
4. Варех Н. В. Стереотипізація як чинник створення медіа картини світу. *Вісник Харківського університету ім. В. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2012. № 968. С. 11–15.
5. Вариясова Е. В. Количественный анализ ассоциативных полей в исследовании суггестивного потенциала текстов продовольственной рекламы. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2012. № 3. С. 40–47.
6. Горошко Е. И. Психолінгвістика: Інтернет-комунікацій. *Вопросы психолінгвістики*. 2008. Вип. 7. С. 5-11.
7. Денисевич О. В. Специфіка структури асоціативних полів рекламної лексики. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2016. Вип. 20 (2). С. 30–39.
8. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология : учеб. пособие. М. : Либроком, 2009. 240 с.
9. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М. : ЛКИ, 1987. 264 с.
10. Ковалевська Т. Ю., Сологуб Г. Д., Ставченко О. Г. Асоціативний словник української рекламної лексики. Одеса: Астропринт, 2001. 116 с.
11. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? М. : ИТДК «Гнозис», 2003. 375 с.
12. Мартінек С. Український асоціативний словник: від стимулу до реакції. Український асоціативний словник: Т. 1. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 466 с.
13. Морель Морель Д. Комплексное использование данных ассоциативного эксперимента в исследовании фрагмента языковой картины мира. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2012. №7 (18), Ч. 2. С. 134–144.
14. Недашківська Т. С., Загородня О. Ф. Комплексний аналіз стимулів в асоціативному експерименті. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2015, 18 (2). С. 30–39.
15. Уфимцева Н. В. Русские : опыт еще одного самопознания. *Этнокультурная специфика языкового сознания*. М. 1996. С. 139–162.
16. Шаравара Т., Коцур А, Сизоненко Н., Тагільцева Я. Психолінгвістичний аналіз структури асоціативного поля стимулу компетентність. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2018, 24(2), 340-358. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-340-358>
17. Anusiewicz, J., Bartmiński, J. (Eds.). (1998). Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne [Stereotype as a subject of linguistics: theory, methodology, analysis of experience]. Vol. 12. Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki [in Polish].
18. Chlebda, W. (1998). Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania [The stereotype, as the unity of language, thought, and action]. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne – Stereotype as a subject of linguistics: theory, methodology, analysis of experience*. Vol. 12, 84-98 [in Polish].
19. Deese J. Structure of associations in language and thought. Baltimore – Maryland : Johns Hopkins Press, 1990. 216 p.
20. Panasiuk, J. (1998). O zmienności stereotypów [On the variability of stereotypes]. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne – Stereotype as a subject of linguistics: theory, methodology, analysis of experience* / Vol. 12, 31-41 [in Polish].

Отримано: 29 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: hannaзvonko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-26-29

Звонко Г. О. Зооморфна та вегетативна моделі реалізації образних ознак концепту *перетворення* в українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 26–29.

УДК: 811.161.2'1

Звонко Ганна Олександрівна,

кандидат філологічних наук,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ЗООМОРФНА ТА ВЕГЕТАТИВНА МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗНИХ ОЗНАК
КОНЦЕПТУ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

У статті розкрито образні ресурси концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові, зокрема проаналізовано особливості продуктивних зооморфної та вегетативної метафоричних моделей. На основі корпусу проаналізованих текстів, переважно художніх і фольклорних, встановлено засоби вербалізації цих метафоричних моделей та їхніх часткових моделей, що передають ситуації перетворення. Схарактеризовано зооморфну метафоричну модель, що визначається групою зооморфних ознак аналізованого концепту і деталізується за анімалістичними (ознаки тварини), орнітологічними (птахів), іхтіологічними (риб), ентомологічними (комахи) характеристиками, та вегетативну метафоричну модель, яка актуалізує ознаки рослин у номінації й описі об'єкта перетворення за подібністю властивостей росту, фізіології, життєвих циклів, етапів розвитку тощо.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт ПЕРЕТВОРЕННЯ, образні ознаки концепту, концептуальна метафора, метафорична модель, зооморфна модель, вегетативна модель.

Hanna Zvonko,

PhD (Philology),

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ZOOMORPHIC AND VEGETATIVE MODELS OF THE IMPLEMENTATION
OF THE FIGURATIVE FEATURES OF THE TRANSFORMATION CONCEPT
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE**

The article reveals the features of zoomorphic and vegetative models as productive metaphorical models, through which the figurative resources of the TRANSFORMATION concept in the Ukrainian language are realized. It was found that the zoomorphic model is determined by a group of zoomorphic features of the analyzed concept and is detailed by animalistic (animal features), ornithological (birds), ichthyological (fish), entomological (insect) characteristics that structure the corresponding partial models. The animalistic model conveys a wide range of transformations, and a specific indication of the form is always fixed. Entomological types of transformations are supplemented by an evaluative component: positive (bee, ant) or negative (flea, fly).

The vegetative model combines plant metaphors, by which we mean the actualization of plant characteristics in the nomination and description of the object of transformation by the similarity of growth properties, physiology, life cycles, stages of development, and so on. This model involves the transformation of "man (or part of it) – a plant", rarely vice versa. The Ukrainian linguistic worldview is characterized by the provision of morphological characteristics of the plant to anthropomorphic concepts, so the implementation of the model 'TRANSFORMATION – a plant' reveals in the structure of the concept a group of vegetative features: 'roots', 'stem', 'blossom'.

Key words: cognitive linguistics, TRANSFORMATION concept, figurative features of the concept, conceptual metaphor, metaphorical model, zoomorphic model, vegetative model.

Постановка проблеми. У когнітивній лінгвістиці та лінгвоконцептології сформувався досвід дослідження концепту за різними напрямками: лінгвокультурологічним (А. Вежицька, С. Воркачов, В. Карасик, В. Кононенко, В. Красних, Д. Лихачов, В. Маслова, Н. Слухай), етнолінгвістичним (А. Вежицька, І. Голубовська, В. Жайворонок), антропоцентричним (С. Воркачов), лінгвокогнітивним (В. Дем'янков, О. Кубрякова, Л. Лисиченко, З. Попова, Й. Стернін), психолінгвістичним (О. Залевська, Р. Фрумкіна).

Феномен ПЕРЕТВОРЕННЯ має різноманітні форми об'єктивації, передусім вербальної репрезентації, зумовленої характером сприйняття та інтерпретації причинно-наслідкових зв'язків, в українській мовній картині світу, що акцентує увагу на засобах експлікації знань про світ у концепті ПЕРЕТВОРЕННЯ, розкриває його місце в ментальному лексиконі етносу. Вивчення мовної картини світу не тільки спрямоване на розкриття властивих цій мові ресурсів, а й відбиває етнічну специфіку [2; 3; 12; 13], що зумовило вибір для дослідження концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові.

За алгоритмом лінгвоконцептуального дослідження було проаналізовано: семний склад ключового слова концепту [6]; етимологічні гнізда різного походження з метою встановлення первісного змісту концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ [4]; парадигматичні зв'язки концепту, які охоплюють синонімічні ряди ключового слова й антоніми ключового слова концепту [8]; аксіологічні ознаки концепту [5]. У процесі моделювання цього концепту виявлено низку образних ознак, які стали основою для творення метафор за низкою продуктивних моделей [7].

Зооморфна та вегетативна метафоричні моделі, які передають ситуації перетворення, ще не були проаналізовані детально, що є актуальним як щодо необхідності повного лінгвістичного аналізу засобів об'єктивації концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові, так і характеристики метафори як механізму об'єктивації концепту, основних ознак метафоричного перетворення та утворених за цими ознаками моделей; розкриття образних характеристик концепту в різних типах дискурсу.

Мета статті – проаналізувати зооморфну та вегетативні метафоричні моделі, що репрезентують образні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові.

Завдання статті – схарактеризувати основні ознаки метафоричного перетворення, їхню репрезентацію в зооморфній та вегетативній загальних і часткових моделях, з'ясувати лінгвокультурологічні особливості реалізації цих моделей у мовній картині світу українців.

Методи дослідження. Основним є метод концептуального аналізу, у процесі застосування якого виявлено різноаспектні ознаки концепту, у тому числі й образні. Для уточнення отриманих результатів застосовано також такі елементи лінгвоконцептуальної методики, як аналіз словникових дефініцій та контекстуальну інтерпретацію. Характеристику етнокультурної інформації забезпечив метод лінгвокультурологічного аналізу.

Джерельну базу дослідження становлять текстові фрагменти, що передають ситуації перетворення. Ці фрагменти текстів виокремлені на основі суцільної вибірки з українських художніх творів ХХ–ХХІ ст. різних авторів, а також із фольклорних текстів, зокрема українських чарівних казок. Основою для текстової репрезентації концепту став Корпус текстів української мови (<http://www.mova.info/corpus.aspx>).

У процесі вивчення концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ було використано лексикографічні праці, зокрема: «Знаки української етнокультури: Словник-довідник» В. В. Жайворонка; «Словник української мови : в 11-ти т.» (за ред. І. К. Білодіда); «Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.)» (уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел).

Виклад основного матеріалу дослідження.

У нашому дослідженні є основним лінгвокогнітивний аспект вивчення концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ з елементами лінгвокультурологічного аналізу. Аналіз метафоричних моделей, що передають ситуації перетворення, враховує досвід розкриття, зокрема, зооморфної моделі як когнітивного механізму у мовній концептуалізації довколишньої дійсності [14], національну специфіку фітонімів [11], специфіку етнознаків *вовк* (СЖ, с. 103), *зозуля* (СЖ, с. 251-252), *голуб* (СЖ, с. 141-143), *кінь* (СЖ, с. 286-287), *коза* (СЖ, с. 296-297), *баран* (СЖ, с. 26), *риба* (СЖ, с. 498-499), а також *верба* (СЖ, с. 72-74), *калина* (СЖ, с. 269-271), *квітка* (СЖ, с. 280), *тополя* (СЖ, с. 599-600) та ін. в українській лінгвокультурі.

Взагалі «місце зооморфізмів у лексичній системі мов детерміновано як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними причинами, а саме здатністю зоонімів позначати людей, предмети, явища, виражати оцінки, почуття, емоції, тобто використовуватися не в зоозначеннях і мати прагматичну функцію» [1, с. 6].

Причиною таких перетворень, на думку І. С. Нечуя-Левицького, був пантеїзм, а народна поезія повно втілила мотиви перевтілення людей, зокрема, у птахів (зозулю, солов'я, дятла, чорногозу): «Зозулю обертається нещасна невістка. Мати присилувала дочку вийти заміж на чужу сторону і заборонила їй сім літ навідуватись до себе. Дочка з горя стала зозулюю, прилетіла до матері, сіла коло хати і почала кувати, щоб мати почула і вийшла із хати» [9, с. 116].

Образні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ фокусує концептуальна метафора. Сферою-джерелом для її утворення виступають знання про живу й неживу природу, а характеристика, на якій ґрунтується уподібнення, виступає загальними підставами для розкриття образних ознак концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ. Ці ознаки проаналізованого концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові реалізуються за такими моделями, як вітально-мортальна, антропоморфна, артефактуально-атрибутивна, зооморфна, вегетативна, колоративна, просторово-темпоральна, а також модель, об'єктом чи суб'єктом якої є першоелементи буття. Продуктивними моделями, що характеризують метафоричні перетворення, є зооморфна та вегетативна.

Зооморфна модель. Ця загальна модель визначається групою зооморфних ознак концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ і деталізується за анімалістичними (ознаки тварини), орнітологічними (птахів), іхтіологічними (риб), ентомологічними (комахи) характеристиками.

У дослідженні загальну зооморфну модель ми деталізували за такими частковими моделями:

а) **анімалістична модель** – і відповідна анімалістична метафора виникає, якщо допоміжним суб'єктом порівняння виступає тварина. Аналіз цієї моделі має перспективи розгортання як у плані формування міфологічної картини світу, так і її розкриття в художньо-авторських «світах». В українській мові перенесення властивостей людей на тварин є досить поширеним у вторинній номінації: *Все ж, хоча вовком зробишся, та не всі свої втратив прикмети* (А. Содомора); *Пальці зростають їй, і вже їх не нігті вінчають – В'язе копито тверде* (А. Содомора); *Тут же зробились з них [людей] вайлуваті битливі корови* (А. Содомора); *В чорних, оземливих змії замінила волосся Горгони* (А. Содомора). Анімалістична модель передає широкий спектр перетворень, причому завжди фіксується конкретна вказівка на вид.

У фольклорних текстах ця модель охоплює чарівні перетворення «людина – тварина», і навпаки, пор.: *він і перекинувся конем, та таким конем, що любо й подивиться* («Нещасний Данило»); *От і зробила дідовій дочці так, щоб вона козою побігла* («Казка про гоніння мачухи»); *поведіте мене на ярмарок, я зроблюсь срібним бараном* («Ох»);

б) **орнітальна модель** відображає перехід «людина – птах» (та відповідні метафори), як-от: *от він [Дідів син] голубом перекинувся і полетів гору* (М. Коцюбинський); *Замінив його тіло В білого птаха з таким же іменням отець моревладний* (А. Содомора); *...пір'ям стало волосся* (А. Содомора); *Ось він, позбувшись себе, зодягається в крила рудаві, Більшою в нього стає голова...* (А. Содомора); *Кажуть, з-під нігтів його проросло тоді пір'я, Руки у крила змінилися* (А. Содомора).

Для пор.: *окриляти* у значенні 'надихати': *У нішах під її стінами – мармурові погруддя великих людей, що колись окриляли душі людські, будили розум, вигадували машини, апарати, технології...* (Л. Копань);

в) **іхтіологічна модель** охоплює перехід «людина – риба» (та відповідні образні засоби), зокрема: *...лускою взялася, затверднувши шкіра* (А. Содомора); *Тіло у рибу німу переходить повільно* (А. Содомора); *Коли вона повернулася додому, луска перетворилась на дукати* (Ю. Винничук); *Я плавав рибою в океані, в холодних глибинах* (О. Бердник); *А на брудно-сріблястій блискі стола, застеленій праною-перепраною цератою майже тілесного кольору, дивовижною рибою лежало тіло дівчини років двадцяти, приготоване до розтину* (О. Ірванець);

г) **ентомологічна модель** передає відповідні ентомологічні типи перетворень, що виражаються різними образними засобами (порівняннями, метафорами):

метелик (раптовість перетворення) – *Згадка про смерть війнула метеликом в Оленьковій голові і закружляла вихором* (Ю. Винничук); *Вона стурхнула метеликом із свого місця, поцілувала оядю в лисину і побігла на подвір'я* (О. Іваненко);

бджола (якісні характеристики перетворення) – *Натягнута до краю струна радості бриніла, ніби бджола на сонці* (Іван Багряний); *Увага всіх знову жадною бджолою всмоктується в чорний, малоподібний до квітки апарат* (В. Винниченко);

мураха (перетворення на об'єкт меншого розміру) – *І здавалися люди з узвишся, серед поля білого – мурахами* (В. Дрозд); *Дитина вдвлятиметься у визоріле, урочисте небо так само, як і ти колись, захопившись астрономією: з картону і скелець від окулярів ти зладнав подобизну телескопа, а потім, притискаючи його, щоб не тремтів, у розвітленні старої горішчини, до легкої одури вдвлявся в небо і меншав, меншав, перетворюювся на мураку перед лицем простору і всевидінням зір, примагнічених твоїм поглядом – і так стає завжди, коли довго зорити в чистосайне, вміте морозним оцтом, ранньоосіннє небо* (Є. Пашковський);

муха (різкість зміни) – *І два слова, мов муха об шибку, билися йому в голові* (П. Загребельний);

блоха (спосіб руху) – *Чого ти там ліжком рипиш, крутишся, блоха у кожусі, не спиш сам і мені очей склепити не даєш?* (В. Дрозд). Очевидно, на основі компаративного фразеологізму (*вчепився*), як блоха до кожуха відбувається контекстуальна трансформація блоха у кожусі;

тарган (ситуативно-уявна ймовірність, умови перетворення) – *Зрозуміло, що таргани не працюють вихователями, а от вихователь цілком імовірно може обернутися тарганом* (Л. Денисенко).

Ентомологічні типи перетворень доповнюються оцінним складником: позитивним (бджола, мураха) чи негативним (блоха, муха).

Вегетативна модель. Рослинні метафори – один із найпоширеніших способів перенесення зовнішніх характеристик на явища внутрішнього світу. Як відзначає М. В. Піменова, «вегетативний код є одним з універсальних способів опису фрагментів світу» [10, с. 59]. Отже, рослинна або вегетативна метафора є невід'ємним складником семантики перетворення на реалію світу флори, а також одним із засобів моделювання мовної картини світу.

Під вегетативною метафорою розуміємо актуалізацію ознак рослин у номінації й описі об'єкта перетворення за подібності властивостей росту, фізіології, життєвих циклів, етапів розвитку тощо, наприклад: **одерев'яніти** 'Втратити чутливість, здатність рухатися; залякнути, одубіти (про тіло і його частини)' (СУМ: 5, с. 624; ВТСУМ: с. 827): *Годі їхати, пройдемось трохи, ноги зовсім помліли і одерев'яніли* (М. Кропивницький); *Тепер уже він [господар] строго подивився на Ганну Михайлівну. В неї знов одерев'яніли руки й ноги* (С. Журахович).

Одним із важливих складників цієї моделі є перетворення людини в дерево, яку В. В. Жайворонок розглядає як «породження давнього тотемізму» на прикладі етнознака *верба* (СЖ, с. 72-74).

Сама модель передбачає перетворення «людина (або її частини) – рослина», рідше навпаки, пор.: *І квіткою, й калиною Цвісти над ним буду, Щоб не пекло чуже сонце, Не топтали люде* (Т. Шевченко, «Думка (Вітре буйний, вітре буйний»)), для пор.: етнознаки *квітка* (СЖ, с. 269-271), *калина* (СЖ, с. 280) та ін. (*терен, груша, яблуко, береза*); *І вироста з тієї крові така вишня!* («Нещасний Данило»); *Мавка змінюється раптом у вербу з сухим листям та плакучим гіллям* (Леся Українка); *Її [Ганни] тіло стало березою, личко стало калиною, очі – терновими ягодами, а душа грушою* (І. Нечуй-Левицький), (за іншою версією, Ганнина коса стає шовковою травою, краса обличчя – калиною, а душа – яблучком); *В тому шумі – минуле дядька: червоніла капуста грядка, чад Європи на видноклі, і жоржжина-дружина в полі* (М. Вінграновський); нерідко присутня вказівка на вид або характеристика: *Тіла ж ніде не знайшли, натомість – шафранної барви квітку...* (А. Содомора); *Бо ж колись і тобі, Персефоне, Можна було – пригадай – обернути у м'яту пахучу Німфу струнку* (А. Содомора);... *омину вас, Кроконе й Смілко, що замінилися у квіти дрібні* (А. Содомора).

Для української мовної картини світу притаманне надання морфологічних характеристик рослини антропоморфним концептам, тому реалізація моделі 'ПЕРЕТВОРЕННЯ – рослина' виявляє в структурі концепту групу вегетативних ознак: 'коріння' – *Віра присіла на той камінь, поставила коло себе валізу, і вже їй не хочеться звідси нікуди йти, а хочеться стати деревом, вкорінитися у цю землю, на якій вона вироста, і розмовляти тільки з вітрами, а з людьми не розмовлять* (В. Дрозд), 'стебло' – *Червона кров Сеньки полилась на потолочену пшеницю і, гаряча-гаряча, збігала стеблом на суху землю* (Г. Косинка), 'цвітіння' – *Кров переміниться в квіт* (А. Содомора), і навпаки, деталізація відбувається за напрямком «частини тіла людини»: *дерев'яні вже груди, деревом плечі стають* (А. Содомора).

Спектр нових репрезентацій має образна ознака 'ПЕРЕТВОРЕННЯ – плід', у зв'язку із чим ПЕРЕТВОРЕННЯ осмислюється за параметром 'зрілий' або 'незрілий', що вказує на характер результату процесу перетворення: *Це став зрілий офіцер-солдат, звершитель перемоги* (О. Довженко). Для ПЕРЕТВОРЕННЯ також властивий опис через ознаки рослинного масиву – 'сад', 'ліс': *А нею [театральною завісою] відкрився безмежний сценічний простір: то був дрімучий сад, біологічний вірш у двох відмінах – на похилому пагорбі, захаращений виткими рослинами і всіма відтінками зеленого, запущений і задушливий сад, ціле солов'їне місто з дванадцятьма ріками та зоряним небом, і в цьому зміїно-млосному просторі, між сьомою та восьмою водою, знаходився обвитий мохом і порослий липкими запаморочливими квітами дуб* (Ю. Андрухович); *Перекинувся гребінець лісом* (Ю. Винничук).

Висновки дослідження. Образний складник є активним ресурсом комплексного розкриття мовної об'єктивації концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ. Отримані результати дослідження дозволяють встановити, що зооморфна та вегетативна моделі є продуктивними метафоричними моделями, що репрезентують ситуації перетворення. Зооморфна модель визначається зооморфними ознаками аналізованого концепту, що структурують відповідні часткові моделі – анімалістичну, орнітальну, ентомологічну. Вегетативна модель об'єднує метафори, в яких актуалізуються ознаки рослин у номінації й описі об'єкта перетворення за подібністю властивостей росту, фізіології, життєвих циклів, етапів розвитку тощо. Ця модель передбачає перетворення «людина (або її частини) – рослина», рідше – навпаки. Типи перетворень доповнюються оцінним складником: позитивним чи негативним. У художньому та фольклорному дискурсі перетворення, що охоплюють ці метафоричні моделі, відображають традиційні для українців уявлення, а також індивідуально-авторські.

Перспективи дослідження – детальний аналіз інших продуктивних метафоричних моделей, за допомогою яких реалізуються образні ресурси концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові.

Література:

1. Ватлецов С. Г. Систематика зооморфной лексики и её англо-русская эквивалентность : автореф. дис.... канд. филол. наук : 10.02.19. Нижний Новгород, 2001. 18 с.
2. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст. : монографія. Тернопіль : «Джура», 2008. 424 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. К. : Довіра, 2007. 261 с.
4. Звонко Г. Мотиваційні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. *Українське мовознавство (Міжвідомчий науковий збірник)*. Вип. 44/1. К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 118–123.
5. Звонко Г. О. Аксіологічні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 1 (67). К. : ВПЦ «Київський університет», 2020. С. 59–67.
6. Звонко Г. О. Об'єктивація поняттєвих ознак концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць / укл.: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 44. С. 100–103.
7. Звонко Г. О. Образні ознаки концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 68(1). К. : ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 66–77.
8. Звонко Г. О. Парадигматичні зв'язки концептуальної одиниці ПЕРЕТВОРЕННЯ. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 2 (69). К. : ВПЦ «Київський університет», 2021. С. 36–49.
9. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. 2-ге вид. К. : Обереги, 2003. 144 с. (Бібліотека українського раритету).
10. Пименова М. В. Концепт надежда в русской языковой картине мира. *Человек и его язык : к 75-летию проф. В. П. Недялкова*; отв. ред. Е. А. Пименов, М. В. Пименова. Кемерово : Графика, 2003. С. 47–67. (Филологический сборник. Вып. 4).
11. Подолян І. Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах (контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17 / Київський держ. лінгвістичний ун-т. К., 2000. 330 с.
12. Слухай (Молотаева) Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса : М. Лермонтов, Т. Шевченко (лингвосомиотический аспект) : дис.... д-ра филол. наук : 10.02.02 ; 10.02.01. К., 1996. 466 с.
13. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. 167 с.
14. Стоянова Е. Зооморфная модель в концептуализации мира. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica Rossica*, 2017, 14. С. 171–183. <https://doi.org/10.18778/1731-8025.14.17>

Умовні скорочення лексикографічних джерел:

- ВТСУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- СЖ – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К. : Довіра, 2006. 703 с.
- СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980.

Отримано: 12 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: seonolut@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-30-33

Марченко В. В., Лоп'янецька Р. О. Прагматичний потенціал англомовних TED-лекцій на екологічну тематику та особливості його відтворення українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НАУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 30–33.

УДК: 811.111-26

Марченко Валентина Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Лоп'янецька Роксолана Олександрівна,
студентка 2 курсу магістратури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ TED-ЛЕКЦІЙ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена опису прагматичного потенціалу англомовних TED-лекцій на екологічну тематику та аналізу збереження прагматичних особливостей таких виступів під час їх перекладу українською мовою. У статті розглянуто основні особливості TED-лекцій як публічного виступу. Описано мовні особливості творення прагматичного впливу, які проявляються на фонетичному, лексичному, граматичному та синтаксичному мовних рівнях. Фонетичні особливості розкрито через інтонаційний запис цитат з промов. Зазначено тенденцію вживання загальноновживаної та розмовної лексики, а також використання основних лексичних одиниць досліджуваних TED-лекцій – екологічних термінів. Розглянуто приклади граматичних особливостей промов, які слугують засобом творення прагматичного впливу та підсилення експресивності мовлення. Описано найчастотніші синтаксичні конструкції та особливості їх вживання. Зазначено позамовні фактори, які є інструментами підсилення прагматичного впливу мовця на аудиторію. Проаналізовано приклади передачі прагматичного потенціалу TED-лекцій на екологічну тематику українською мовою.

Ключові слова: TED-talks, публічний виступ, прагматика, мовні особливості, позамовні особливості.

Valentyna Marchenko,
PhD Philology, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Roksolana Lopianetska,
Master student,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

PRAGMATIC POTENTIAL OF ENGLISH TED-TALKS ON ECOLOGICAL ISSUES AND ITS CONVEYING IN UKRAINIAN

TED has become one of the most popular platforms where speakers can share ideas worth spreading. Scientists and activists use this new kind of public speaking for sharing information about the ecological problems worldwide. Since TED-talks on ecological issues are very popular nowadays, linguists are devoting their research to the analysis of pragmatic peculiarities of such speeches and their influence on the listeners, as well as to the description of pragmatic potential transfer of TED-talks into Ukrainian. Pragmatic features of TED-talks on ecological issues can be analyzed through linguistic and extralinguistic features. Linguistic features can be described with the help of phonetics, lexicology, grammar, and syntax. In phonetics, intonation, and the components of rhythmic and melodic aspects of speech (tempo of the speech, pauses, rhythm, speech melody, stress, timbre, and pitch) play an important role in creating needed emotional atmosphere. Such phonetic features also help to attract listeners' attention. Lexical peculiarities of TED-talks on ecological issues are described through the usage of common lexical units and ecological terminology. Such grammatical features as the usage of pronouns and modal verbs help to create a bond between the speaker and the audience, as well as to strengthen the pragmatic effect of the speech. Syntactic features are described through the usage of complex and extended sentences, first conditionals, simple sentences, rhetorical sentences, and parallel constructions. Extralinguistic peculiarities of TED-talks on ecological issues include non-verbal means of communication, appearance of the speaker and visual materials. All these linguistic and extralinguistic features form the pragmatic potential of TED-talks that translators must save while translating such public speeches into Ukrainian.

Key words: TED-talks, public speaking, pragmatics, language features, extralinguistic features.

Публічне мовлення є особливою формою усного тексту, який використовують для розповсюдження інформації та здійснення впливу на аудиторію. Сьогодні одними з найпопулярніших типів публічних виступів стали TED-лекції, які змінили наше уявлення про публічне мовлення.

Унікальність TED-лекцій вбачається насамперед у їхньому потужному впливові на аудиторію, який досягається за рахунок успішного поєднання спікером мовних та позамовних засобів для досягнення мети виступу та донесення своєї основної ідеї до реципієнтів.

З огляду на це, метою статті є з'ясування специфіки прагматичного потенціалу англомовних TED-лекцій на екологічну тематику шляхом вивчення мовних та позамовних характеристик TED-лекцій та особливостей їх відтворення засобами української мови.

Дослідження прагматичного потенціалу TED-лекцій на екологічну тематику потребує аналізу мовних особливостей здійснення впливу на аудиторію, що реалізується на чотирьох мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному та синтаксичному.

Фонетичні особливості TED-лекцій на екологічну тематику слід розглядати у ракурсі синтаксичної фонетики, що вивчає інтонаційну структуру мови [1, с. 88]. Прагматичний потенціал фонетичних особливостей TED-лекцій на екологічну тематику можна проаналізувати на прикладі цитат з виступів, записаних за допомогою інтонаційних символів:

Перелік інтонаційних символів

Символ	Тлумачення
	Коротка пауза
<u>water</u>	Інтонаційно виділене слово в реченні
water	Уповільнення мовлення, розтягування слів в порівнянні із звичним темпом мовлення спікера
↗	Висхідний тон
↘	Спадний тон
→	Пришвидшення темпу мовлення

– Ураховуючи індивідуальні особливості мовлення кожного спікера, інтонаційні записи окремих виступів є унікальними. Наприклад, мовлення Алекса Стеффена швидке та динамічне, однак такий темп мовлення не заважає йому інтонаційно виділяти головні слова в реченнях, чергуючи висхідні та спадні тони [10]: «→Picture a little ↘ **Earth**, circling around the ↘ **sun**. → You know, about a ↘ **million** years ↘ ago, a bunch of ↘ **monkeys** fell out of ↗ **trees**, got a little ↗ **clever**, harnessed ↗ **fire**, invented the ↘ **printing** ↗ **press**, made, → you know, ↘ **luggage** with ↗ **wheels** on it».

Варто зауважити, що швидкий темп мовлення тут більш ніж доречний, оскільки Алекс Стеффан намагається коротко окреслити історію людства на планеті у жартівливій формі. Такий підхід тільки підсилює прагматичний ефект сказаного та одразу привертає увагу аудиторії.

У свою чергу, Девід Седлак під час переліку використовує лише висхідний тон під час інтонаційного виділення основних слів. Кінець риторичного запитання також супроводжується висхідним тоном [8]:

«→↘ Now, when you look at the ↗ **water** that comes off of your ↗ **roof** and runs off of your ↗ **lawn** and flows down the ↗ **gutter**, you might say to yourself, "Do | ↗ **I** | really | want → to ↗ **drink** that ↗ **stuff**?"».

Висхідні тони допомагають підсилити емоційне ставлення до описаного шляху, який проходить вода, яку ми вживаємо. Також спікер у своєму риторичному запитанні робить паузи, які посилюють експресивність та вагомість запитання.

Важливість інтонації яскраво демонструє Ромен Лакомб, який вдало використовує інтонаційне виділення слів під час порівняння. Спікер використовує візуальні матеріали під час свого виступу, тому він інтонаційно виділяє зміну кадрів, які демонструють різні дані щодо забруднення повітря [5]:

«→So to ↗ **governments**, ↗ **air** ↘ **pollution** looks like ↘ **this**. But for the ↗ **rest** of us, ↗ **air** ↘ **quality** looks like ↗ **this**».

Ромен Лакомб також уповільнює свій темп мовлення у другій частині речення, що додає драматизму кардинальній зміні між даними. Таким чином, зазначені складові інтонації дозволяють спікерам TED-лекцій привертати увагу аудиторії, а також створювати потрібний прагматичний ефект та емоційну атмосферу виступу.

Лексичні особливості TED-лекцій на екологічну тематику формуються під впливом багатьох факторів, однак основним залишається орієнтованість на аудиторію як за її соціальним статусом, так і за її знаннями цієї галузі. Як зазначає Дж. Донован [3, с. 31], спікерам на TED-конференціях варто вживати зрозумілу та повсякденну мову без жаргону. При цьому куратор TED-talks К. Андерсон пояснює [2, с. 80], що спікерам не слід використовувати лексику, орієнтовану на знання дитини молодшого шкільного віку, адже у TED керуються висловлюванням Ейнштейна: «Усе слід робити настільки простим, наскільки це можливо, але не простішим».

Так, на сцені спікери використовують повсякденну розмовну англійську, що дозволяє створити ефект дружньої розмови. У проаналізованих TED-лекціях на екологічну тематику можна знайти приклади використання таких розмовних лексичних одиниць:

– «**Okay**, so far this is not going very well» [6];

– «**Now**, you might wonder, "**Come on**, how much could five percentage points of global electricity be?" **Well**, it turns out to be quite a bit»; «As I was leaving China, the engineer that brought Bill Gates there **kind of** pulled me aside, and he said, "**You know**, Michael, I appreciate your interest in all the different nuclear supply technologies, but there's this more basic issue, which is that there's just not enough global demand. **I mean**, we can crank out these machines on assembly lines, we do know how to make things cheap, but there's just not enough people that want them» [9].

Спікери не забувають і про слова-зв'язки, які допомагають їм логічно вибудовувати свої промови. Часто у TED-лекціях на екологічну тематику можна зустріти лексеми *and, also, however, but, generally, actually, fortunately, so, for example, because* тощо. Однак основними лексичними одиницями у досліджуваних TED-лекціях є, беззаперечно, терміни на екологічну тематику, адже вони відіграють важливу роль у донесенні інформації до аудиторії. Екологічні терміни у TED-лекціях виконують номінативну функцію, мають лексичні ознаки точності та однозначності, а також характеризуються високою інформативністю, оскільки одне слово або словосполучення може вживатись на позначення складного поняття чи процесу.

Отже, лексичні особливості TED-лекцій на екологічну тематику проявляються у використанні загальноживаної англійської мови, розмовних лексичних одиниць та термінів на екологічну тематику.

Граматичні особливості здійснення прагматичного впливу на аудиторію проявляються насамперед через використання займенників:

– першої особи однини **I** (спікери розповідають реальні історії зі свого життя, описують свої емоції, виражають свою думку, впевненість, діляться знаннями і досвідом): «**I** find it ironic that we're doing so much, yet these areas are fairly unknown to science» [4]; «**When I** was in Cape Town earlier this year, **I** saw this electronic billboard on the freeway, indicating how much water the city had left» [7];

– першої особи множини **we**: «*As more countries which used to be more water rich are becoming water scarce, I say we don't need to reinvent the wheel. If we just look at what water-poor countries have done, the solutions are out there. Now it's really just up to all of us to take action*» [7].

Використання займенника першої особи множини допомагає спікерам налагодити контакт зі слухачами, ототожнити себе з ними та є важливим інструментом впливу, оскільки мовці під час своїх виступів намагаються вмотивувати слухачів боротися проти екологічних проблем нашої планети. Вони прямо говорять, що вирішення проблем залежить не від дій екологів та науковців, а від всіх нас.

Ще однією граматичною особливістю TED-лекцій на екологічну тематику є використання модальних дієслів **have to, can, should**. Модальні дієслова допомагають:

– підкреслити важливість висловлювання, спонукати до дії: «*So in order to put together a conservation plan for these unique, important corridors like the western Amazon and the Andes Amazon corridor, we **have to** start making geographically explicit plans now*» [4];

– підкреслити свої емоції, свої можливості: «*And if the water's still not clean enough to drink after it's been through this natural treatment process, the city **can** treat it again when they pump if back out of the groundwater aquifers before they deliver it to people to drink.*» [8];

– підсилити свою думку, рекомендуючи або наполягаючи на здійсненні певної дії: «*Let's accelerate the advanced nuclear programs. I think we **should** triple the amount of money we're spending on it*» [9].

Таким чином, описані граматичні особливості TED-лекцій на екологічну тематику є беззаперечним засобом творення прагматичного впливу на слухачів, адже вони підсилюють основні думки спікера та допомагають зблизитись із аудиторією.

Синтаксичні особливості. Оскільки TED-лекції на екологічну тематику є видом усного мовлення, спікери тяжіють до використання розгорнутих речень. Це також зумовлено необхідністю пояснення певних екологічних процесів, розповіді певної історії чи опису різних ситуацій: «*There's some risk that you'll actually make more waste, and most people think that if you're including that waste part of the process, it's just going to make the whole machine a lot more expensive, it's just adding another complicated step*» [9].

Окрім того спікери вживають умовні речення першого типу для:

– вираження реальної або ймовірної ситуації в теперішньому чи майбутньому: «*Here's a fog-catcher, which, if you live in a moist, jungle-like area, will distill water from the air that's clean and drinkable*» [10].

– вираження спонукання: «*If you are living in one of the places where the roughly half-billion unaccounted for mines are scattered, you can fling these seeds out into the field*» [10].

Спікери здебільшого використовують короткі речення для підсилення попереднього, розгорнутого, речення: «*They survived the extinction of the dinosaurs. They're badass*» [6].

Риторичні запитання є чудовим засобом впливу на аудиторію, оскільки вони ніби залучають слухачів до розмови, створюють атмосферу дискусії та закликають знайти відповіді на екологічні проблеми: «*And while nuclear kind of edges out coal, the thing is, people don't really fear coal in the same way they fear nuclear, which really operates on our unconscious. So what is it that we fear?*» [9]

Одним із експресивних засобів прагматичного впливу є використання повторів, що допомагає створити необхідний емоційний настрій аудиторії. Яскравим прикладом є промова Крістен Маргавер про коралові рифи [6]. Спікер використовує повтори для підкреслення плачевності ситуації, що безумовно викликає емоційну реакцію аудиторії: «*The first time I cried underwater was in 2008, the island of Curaçao, way down in the southern Caribbean.*»; «*When I saw this damage for the first time, stretching all the way down the reef, I sunk onto the sand in my scuba gear and I cried.*»; «*The second time I cried underwater was on the north shore of Curaçao, 2011*». Отже, основними синтаксичними засобами творення прагматичного впливу в TED-лекціях на екологічну тематику є розгорнуті речення, умовні речення першого типу, риторичні запитання та синтаксичні повтори.

Як зазначалося вище, успіх будь-якої публічної промови, зокрема TED-лекції, залежить також і від позамовних аспектів впливу на реципієнта. До **позамовних особливостей TED-лекцій** належать невербальні засоби спілкування, зовнішній вигляд спікера та візуальні матеріали.

Аналіз TED-лекцій на екологічну тематику засвідчив, що спікери активно послуговуються невербальними засобами комунікації, однак частотність використання є індивідуальною. Мова жестів може багато чого сказати аудиторії, адже люди сприймають сигнали невербальної комунікації на підсвідомому та інтуїтивному рівнях.

Не менш важливою є мова тіла. Спікери TED-лекцій на екологічну тематику завжди повернені до аудиторії, вони слідкують за виразом свого обличчя, синхронізуючи його з мовленнєвим повідомленням, та не переривають зоровий контакт з реципієнтами. Це дозволяє не лише утримувати, а й посилювати вплив на підсвідомість аудиторії, що є особливо важливим для донесення проблем екології та заклику до рішучих дій.

Щодо одягу спікера, який, на думку К. Анерсона [2, с. 161-163], може забезпечити зв'язок з аудиторією ще до початку самої промови, то зазначимо, що на TED-лекціях спікери надають перевагу повсякденному одягу. Це допомагає зблизитись з аудиторією та створити ефект невимушеного спілкування у колі знайомих. Іноді спікери одягають яскраві кольори, що дозволяє їм виділитися на сцені та прикувати погляди аудиторії.

Під час TED-лекцій спікери використовують різноманітні візуальні матеріали: фотографії, графіки та слайди презентації є невід'ємною частиною виступу. Спікер може десять хвилин описувати жахливий стан коралових рифів, але аудиторія навряд чи зможе зрозуміти всю трагічність ситуації. Однак, варто спікеру показати одне фото, і йому вдасться краще передати інформацію та вплинути на реципієнта. Також аудиторією краще сприймаються числа, що висвітлені на слайдах презентації, а не просто озвучені спікером. Ураховуючи вмотивованість спікерів залучити аудиторію до захисту навколишнього середовища, візуальні матеріали слугують додатковим способом привернення та утримання уваги реципієнтів, підтримку динамічності виступу та є підтвердженням їхніх слів.

Передача прагматичного потенціалу TED-лекцій українською мовою. Ураховуючи описані прагматичні особливості TED-лекцій на екологічну тематику, стає зрозуміло, що перекладачам вкрай важливо зберегти їхній прагматичний потенціал. Під час перекладу TED-лекцій на екологічну тематику перекладачі насамперед стикаються з пояснювальними реченнями:

«I would feed my bacteria polyethylene terephthalate, or PET plastic. PET plastic is the most widely produced plastic in the world. It's used in all sorts of food and drink containers, with the most notorious example being plastic water bottles, of which we humans currently go through at a rate of one million per minute» – «Я згодовувала моїм бактеріям поліетилентерефталат, або ПЕТ. ПЕТ – найбільш широко розповсюджений пластик у світі. Він використовується для різноманітної тари для їжі та напоїв. Найбільш відомий приклад – пластикові пляшки для води, яких ми, люди, викидаємо один мільйон штук за хвилину» [11].

У представленому прикладі перекладач вдається до дослівного перекладу, намагаючись зберегти кожну деталь сказаного. Важливими одиницями тут виступають терміни, адже перекладачу потрібно вірно перекласти їх задля точної передачі інформації. Перекладач використовує українські термінологічні відповідники, що зберігає пояснення мовця. Також перекладач використовує трансформацію членування речень, що не порушує закладений прагматичний потенціал.

Також варто зауважити, що спікери нерідко розповідають історії з власного життя, зберігаючи під час своєї оповіді діалоги з тієї ситуації: *«They went through the whole presentation, they got to the timeline, and they said, "We're going to have a thorium molten salt reactor ready for sale to the world by 2040." And I was like, "What?"» [9].*

Тут важливо зберегти опис діалогу, інакше буде втрачена прагматична особливість цієї розповіді. Перекладач знову використовує дослівний переклад, зберігаючи пряму мову: *«Вони показали всю презентацію, у них закінчувався час і вони повідомили: «У нас буде торієвий реактор, що працює на розплавах солей, готовий для світового ринку до 2040 року.» Я лише спромігся сказати: «Що?»» [9].*

Спікери TED-лекцій на екологічну тематику тяжіють до використання коротких однослівних речень (*Right?, OK?*). Такі розмовні елементи використовуються для підтримання зв'язку з аудиторією та створення ефекту діалогу: *«The idea behind leapfrogging is that if you are a person, or a country, who is stuck in a situation where you don't have the tools and technologies that you need, there's no reason for you to invest in last generation's technologies. Right?» [10].*

Перекладач зберігає риторичне запитання, однак використовує трансформацію об'єднання речень: *«Суть обхідних маневрів наступна – якщо людина, або країна, знаходяться у безвихідній ситуації, при якій у них немає необхідних інструментів чи технологій, то їй немає смислу інвестувати кошти у технології минулого покоління, правда?» [10].*

Загалом, переклади проаналізованих промов засвідчують факт збереження прагматичного потенціалу TED-лекцій під час їх перекладу українською мовою.

Викладене засвідчує, що TED-лекції є унікальним видом публічних виступів, оскільки мають особливий формат та структуру викладу інформації, а вдале поєднання мовних та позамовних засобів дозволяє посилити вплив на аудиторію для поширення найрізноманітніших ідей. Відповідно, TED-лекції є невичерпним джерелом для вивчення інтегрованого функціонування мовних та позамовних засобів, а також їхнього відтворення при перекладі, що, на нашу думку, становить перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Том 1: А – Й. Донецьк : ДонНУ, 2012. 401 с.
2. Anderson C. TED talks: the official TED guide to public speaking. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2016. 268 p.
3. Donovan J. How to deliver a TED talk: Secrets of the world's most inspiring presentations. Lexington, KY: CreateSpace, 2012. 112 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

4. Asner G. Ecology from the air. TEDGlobal, 2013. URL: https://www.ted.com/talks/greg_asner_ecology_from_the_air (дата звернення: 01.10.2021).
5. Lacombe R. A personal air-quality tracker that lets you know what you're breathing. TED, 2018. URL: https://www.ted.com/talks/romain_lacombe_a_personal_air_quality_tracker_that_lets_you_know_what_you_re_breathing (дата звернення: 01.10.2021).
6. Marhaver K. Why I still have hope for the coral reefs. TED, 2017. URL: https://www.ted.com/talks/kristen_marhaver_why_i_still_have_hope_for_coral_reefs (дата звернення: 01.10.2021).
7. Mazahreh L. 3 thoughtful ways to conserve water. TED@BCG Milan, 2017. URL: https://www.ted.com/talks/ana_mazahreh_3_thoughtful_ways_to_conserve_water (дата звернення: 01.10.2021).
8. Sedlak D. 4 ways we can avoid a catastrophic drought. TEDxMarin, 2015. URL: https://www.ted.com/talks/david_sedlak_4_ways_we_can_avoid_a_catastrophic_drought (дата звернення: 01.10.2021).
9. Shellenberger M. How fear of nuclear power is hurting the environment. TEDSummit, 2016. URL: https://www.ted.com/talks/michael_shellenberger_how_fear_of_nuclear_power_is_hurting_the_environment (дата звернення: 01.10.2021).
10. Steffen A. The route to a sustainable future. TEDGlobal, 2005. URL: https://www.ted.com/talks/alex_steffen_the_route_to_a_sustainable_future (дата звернення: 01.10.2021).
11. Vague M. These bacteria eat plastic. TEDxMtHood, 2018. URL: https://www.ted.com/talks/morgan_vague_these_bacteria_eat_plastic (дата звернення: 01.10.2021).

Отримано: 12 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: natalylutsk@gmail.com

tatianakiev99@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-34-38

Одарчук Н. А., Мірончук Т. А. Невербальна комунікація у православній церкві в нових реаліях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 34–38.

УДК: 81'22 : 271.22(477)

Одарчук Наталія Андріївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Мірончук Тетяна Андріївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ В НОВИХ РЕАЛІЯХ

Стаття присвячена змінам, які відбулися у сфері невербальної комунікації у православній церкві із настанням пандемії коронавірусної хвороби Covid-19. Піддаються аналізу такі канали невербальної передачі інформації, як кінесика, гаптика, проксемика, паравербаліка, такесика, гастика. З'ясовано, що найсуттєвіших змін зазнала проксемика – використання простору, що відобразилося на значному скороченні дозволеної для перебування на богослужінні кількості парафіян до 10-15 і встановлення між ними соціальної дистанції не менше 1,5–2 метри. Одяг, який є візуальним знаком, доповнився обов'язковою для прихожан і священників маскою на обличчі. Поцілунок, як елемент гаптики, заборонений із початку карантинних обмежень, натомість він замінений на кінесичний невербальний знак поклону перед іконами, хрестом, чашею чи священником в знак пошани і благоговіння. Невербальний канал гастика доповнився такесичним – використання долонь при прийнятті Святих Дарів. Зміни у хронеміці відображаються у затягуванні в часі богослужіння, зокрема Літургії, у святкові дні через заборону загальної сповіді. Паравербальний канал зазнав змін через кількісне скорочення більшості церковних хорів до кількох співців, що відобразилося на якості звучання піснеспівів, як результат – багатоголосний партесний спів замінений на одно- чи двоголосний.

Ключові слова: невербальна комунікація, православна церква, кінесика, гаптика, проксемика, паравербальна комунікація, ольфакторний знак, такесика.

Nataliia Odarchuk,
PhD in Philology, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University
Tetiana Mironchuk,
PhD in Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University, Kyiv

NON-VERBAL COMMUNICATION IN THE ORTHODOX CHURCH IN NEW REALITIES

The article focuses on the changes that have taken place in the sphere of non-verbal communication in the Orthodox Church with the onset of the Covid-19 coronavirus pandemic. Such channels of nonverbal information transmission as kinesics, haptics, proxemics, paraverbals, tacesics, gastics have been analyzed. The conducted research reveals proxemics – the use of space as the most significant change, which was reflected in a significant reduction in the number of parishioners allowed to attend church services to 10-15 and the establishment of a social distance between them of at least 1.5-2 metres. The clothing, a visual sign, was complemented by a mandatory face mask for parishioners and priests. A kiss, as an element of haptics, has been forbidden since the beginning of quarantine restrictions, it is replaced by a kinesic nonverbal sign of a bow in front of icons, a cross, a chalice, or a priest as a symbol of reverence and awe. Gastic non-verbal channel is supplemented with a tacesic one – the use of palms when communing. Changes in chronemics are represented by delays in Liturgy on holidays. Paraverbal channel has undergone changes due to the quantitative reduction of most church choirs to a few singers, which has affected the sound quality of the hymns, as a result polyphonic party singing has been replaced by one- or two-part.

Key words: non-verbal communication, Orthodox Church, kinesics, haptics, proxemics, paraverbal communication, olfactory sign, tacesics.

Постановка проблеми. Невербальна комунікація – досить потужний вид спілкування, для якого характерне використання безсловесної поведінки, а саме: жестів, міміки, постави, погляду, мовчання, використання запахів, простору тощо. Вона неодноразово ставала об'єктом, предметом, матеріалом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, соціологів, психологів. Визначні праці таких науковців, як А. Піз, І. Н. Горелов, Г. Є. Крейдлін [5; 7; 8] та інших стали енциклопедичними для застосування не лише у лінгвістичній науці, але й в психології стосунків, гендерних студіях, міжкультурній взаємодії, менеджменті підприємницької діяльності тощо. Дослідження невербальних каналів у релігійному дискурсі не частотні, радше фрагментарні: М. Петрушкевич описує невербальну комунікативну систему з філософсько-культурологічної точки зору [9], елементи аналізу цієї форми комунікації знаходимо у монографії О. Бобиревої [3], паравербаліці значна роль відведена в дисертації М. Антоненко [1].

Проте недослідженими дотепер залишаються зміни у вираженні невербальної знаковості в православній церкві, які сталися із розповсюдженням пандемії коронавірусної хвороби Covid-19 та запровадженням карантинних обмежень. Саме в проведенні аналізу цих змін полягає мета нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Передача інформації, організація інтеракції, здійснення впливу на слухача, формування власного іміджу чи думки про співрозмовника тощо може відбуватися за допомогою як словесної комунікації, так і невербальних знаків. За підрахунками дослідників 69% інформації в різних сферах суспільного життя припадає на невербальну комунікацію [10, с. 302]. Американський дослідник Альберт Мехрабєн довів, що взаємодія між людьми на 93% є невер-

бальною, у його відомій формулі 7–38–55 лише 7% переданої інформації є словесною, 38% припадає на голосові модуляції (висота, тембр, інтонація) і 55% – на мову тіла людини [14]. Не в кожному виді спілкування, звісно, ця формула застосовується, під час лекції професора перед студентами чи у проповіді священника перед парафіянами, наприклад, основний “тягар” покладено на словесну складову.

Невербальна комунікація охоплює широкий спектр сигналів поведінки людини і включає такі підвиди: паралінгвістика – використання голосу, а саме гучність, темп мовлення, інтонація, тембр, крім того, паралінгвістика вивчає покашлювання, заїкання, плач, індивідуальні голосові модуляції; проксемика – використання простору, як індивідуальної, так і соціальної дистанції і їхнього впливу на взаємодію. Кінесика, як розділ невербалістики, ставить за мету довести роль виразу обличчя, усмішки, жестів, рухів тіла, постви у процесі людської інтеракції, а її підвид – окулесика – займається вивченням кінематичних очей, погляду. Гаптика вивчає доторки, зокрема поцілунки, їхню символіку; підвидом гаптики є такесика, об’єктом дослідження якої є рукостискання, поплескування, обійми, зокрема при привітанні і прощанні. Окремим видом невербальної комунікації є хронеміка – використання часу в інтеракції між людьми, а ольфакція займається вивченням запахів і використання їх у соціальній взаємодії. Гастика – наука про приготування й споживання їжі, поведінку за столом та харчову символіку. Одяг людини також набуває лінгвістичної інтерпретації як важливий візуальний знак невербальної інтеракції [12].

У православній церкві невербальна комунікація займає вагоме місце в священнодійствах: під час Літургії, молебнів, акафістів, вечірніх і всенічних служб, під час тайств невербальні знаки несуть глибокі символічні смисли. Символ наділений вищим статусом ніж слово, оскільки символ колективний, а слово одночасно і колективне, й індивідуальне [10, с. 14]. У православній церкві використовуються такі семіотично значимі рухи, пози і жести, як поясні та земні поклони (кінесика), хресне знамення (такесика), клякання (кінесика) – як вияв пошани і благоговіння, підняті до неба очі (окулесика) і руки (такесика), особливі жести благословення священника (такесика), ритуальне цілування руки священника (гаптика), омовіння рук священником (такесика) та інші. У православ’ї виникає феномен наслідування, коли віруючі повторюють рухи священнослужителя. Більшість жестів та поз під час богослужіння, зокрема літургійного дійства (підняття рук, поклони, опускання голови, ставання на коліна), є типовими, які прийшли з давніх часів, інколи навіть язичницьких, а тому сприймаються як певний обов’язковий тип поведінки під час сакрального дійства [9, с. 48]. У процесі храмового дійства група осіб – від священнослужителів до кліриків, півчих і читців – на основі різновидів культового мистецтва: речитативів, музики, живопису, архітектури – втілюють величну культову дію. Храмова комунікація у більшості випадків вимагає обізнаності із символікою, позаяк незнання символічного ряду закриває можливість передачі інформації [9, с. 50].

Одним із церковних символів є кадило. Відповідно до класифікації невербальних знаків кадило – ольфакторний знак, так як ладан, що використовується у ньому, діє на нюхові рецептори, від яких нервові імпульси передаються у проміжний мозок, потім у лобову частину кори, де проходить аналіз речовин, що вдихаються. Кадило – це символ молитви, оскільки, “як дим ладану піднімається вгору, так і молитва сходить до Бога” [Одкр. 8:4 і Пс. 141:2]. Подібну функцію виконують свічки, вони використовуються як символи Господа нашого Ісуса Христа, “Який є Світлом Світу” [Івана 8:12; 9:5]. Переважно свічки, які використовуються у православній церкві – воскові, тому при згоранні виділяється приємний аромат, так само як і при обкаджуванні церкви ладаном, а це відволікає вірян від усього мирського, земного і налаштовує на молитву, священнодійство. Крім того, використання свічок психологічно стимулює людину говорити тихіше, висловлювати інтимні думки та почуття [9, с. 54].

Сьогоднішня ситуація із пандемією Covid 19 не могла не відобразитися як на церковній складовій життя вірних, так і на самій церкві. Із початку 2020 року весь світ живе у новій реальності. Швидке поширення коронавірусної інфекції змусило медиків, і не лише їх, до швидкого реагування, адже в скорому часі пандемія Covid 19 перестала бути лише медичною проблемою. Через високий рівень її контагіозності увесь світ максимально перейшов на роботу і навчання он-лайн, скасувалися всі масові заходи, що передбачали велике зібрання людей, а на територіях високої епідемічної небезпеки був запроваджений повний локдаун. Світ поступово навчився жити по-новому.

Впродовж всього свого існування церква залишається дещо консервативною інституцією, вірною усталеним тисячолітньою історією традиціям, з іншого боку, вона є гнучкою системою, яка реагує на виклики часу. Церква об’єднує вірних, які в свою чергу є громадянами суспільства, в якому живуть, тому їхні проблеми автоматично стають проблемами церкви. Із початком пандемії Covid-19 в православній церкві відбулися чималі зміни. В часи війн, лихоліть, особистих переживань чи сімейних негараздів українцям, як досить релігійній нації, властиво звертатися до Бога, до церкви, де людина завжди відходила втіху, душевний спокій, емоційну й духовну підтримку.

Однак в нових реаліях стосовно релігійного аспекту життя на парафіян наклалися певні обмеження. Церква не змінила своїх канонів, тим більше догматів, главою її так само залишається Ісус Христос, вона не перестала бути інституцією, що об’єднує вірних. Проте поширення пандемії призвело до певних змін, в тому числі змін у невербальній комунікативній поведінці у храмі. Насамперед, це відобразилося на проксеміці. Із початку введення карантину в країні дозволялося перебування в церкві не більше 10-15 людей: “Під час богослужінь у храмі мають бути присутні священнослужителі та церковнослужителі, чтеці та співці, інші особи, які беруть участь у звершенні богослужінь та забезпеченні трансляції (у разі її здійснення) – спільною загальною кількістю не більше 10 осіб” [11]. Решті прихожан дозволялося знаходитися на церковному подвір’ї за умови дотримання соціальної дистанції не менше 1,5–2 метри між вірянами, для цього введена спеціальна розмітка (візуальний невербальний знак). В Україні Пасхальна служба 2020 року не була заборонена, але проводилася із зазначеними обмеженнями, натомість в українських православних церквах за кордоном служби в період жорстких локдаунів, велися виключно одним священником у храмі, якому співслужив чтець, він поєднував функції хору, і транслювалися служби онлайн через різні канали.

Найефективнішим місцем для реалізації символів є візуальне середовище, адже, повертаючись до формули А. Мехрабієна, більше 50% всієї інформації людина сприймає через зір. Візуальна символіка виступає в ролі об’єднувача, несе функцію інтенсифікації, тобто підсилює текстове повідомлення – молитву, спів, проповідь. Цим вона забезпечує багатоканальність впливу, до якого і прагне священник. Орієнтація у просторі християнського храму можлива при наявності

у віруючого досвіду декодування. Таким чином, релігійний простір сприймається у процесі безпосередньої взаємодії, спостереження, під час якого він прочитується через елементи, що його заповнюють [4, с. 199]. Повідомлення, які передаються декількома каналами, мають корегуватися між собою, тобто релігійна служба має співпадати з урочистістю інтер'єру храму, а також пишністю одягу священнослужителя, кожен елемент якого має глибокий символічний зміст і несе певне смислове навантаження [9, с. 50]. Стосовно такого невербального знаку, як одяг, то він зазнав зміни лише в тому, що всі прихожани зобов'язані одягати маску на обличчя, яка закриває рот і ніс, і перебувати в ній до закінчення служби. Церковнослужителі не стали винятком, вони керуються Практичними настановами Священного Синоду ПЦУ від 24 березня 2020 року. Без маски священнику дозволяється перебувати у вівтарі, на амвоні, звідки виголошується проповідь, але під час сповіді парафіян, наприклад, або під час кадіння всієї церкви, коли священнослужитель перебуває в безпосередній близькості до вірних, він одягає маску.

Найбільші зміни відобразилися на таких каналах невербальної поведінки, як гаптика, такесика, адже пандемія повністю “заборонила” цілування ікон, хрестів, інших святинь, а також руки священника. *“На час пандемії достатнім виявом шанування святинь (Хреста, ікон, святих мощей) є поклоніння/поклон перед ними, без цілування; зазначене також застосовується до особистих вітань та вияву пошани між членами Церкви, зокрема між священнослужителями і мирянами під час подання благословення. При поданні благословення Хрестом – достатньо здійснити осінення ним, без цілування”* [11]. Православному християнину ікони, через які підсилюється невербальне повідомлення храму, як комунікативного транслятора, допомагають відірватися від усього земного, вони відкривають йому доступ до пізнання трансцендентного світу. При такому трактуванні ікони будь-який представлений образ намагаються дематеріалізувати, щоб придушити в ньому всі сенсуалістичні моменти, які хоч трохи протистоять вираженню глибокої одухотвореності [9, с. 53]. Отже, православний християнин через образ, зображений на іконі, бачить первообраз – Ісуса Христа, Пресвяту Богородицю, святих мучеників, праведників тощо, а тому поклоняючись і цілуючи ікону, вірні виявляють шану саме їм. А цілуючи хрест, православні “бачать” розп'ятого Христа, який страждав, але, воскреснувши, подолав смерть, отож хрест – це знамення перемоги. Із поширенням пандемії невербальний знак поцілунку, який належить до гаптики, був замінений на поклон, який у класифікації невербальних знаків відноситься до кінесичних, зокрема постави, положення тіла.

В православній церкві поцілунку завжди відводилося особливе місце, позаяк в традиції давньохристиянської церкви він був символом любові і миру. Апостол Павло настановляв вітати один одного “цілуванням святим” [Коринф. 16:20]. Святим поцілунок вважається ще й тому, що диявол роз'єднує людей, а поцілунок здатний їх знову об'єднати [6, с. 44]. Прийняття цілування руки священника мирянином символізує не вияв поваги до священнослужителя, а вбачання у ньому самого Бога, Який благословляє Своєю десницею. До того ж, часто цілується зазвичай не зворотна частина долоні, а поруччя – елемент одягу, який символізує руку самого Господа, одягнувши які і зав'язавши навколо зап'ястя, вже не людина, а сам Бог творить Своєю рукою. З поширенням пандемії Covid-19 поцілунок, гаптичний невербальний знак, був замінений на поєднання двох інших: кінесичний і такесичний. Такесика – підрозділ гаптики, який вивчає рух чи положення рук, рукостискання тощо. Отож замість поцілунку віряни схиляють голову перед священнослужителем (кінесика), який в знак благословення правицею осіняє вірянина хресним знаменням, покладаючи руку йому на голову (кінесичний і такесичний невербальні знаки).

Інший невербальний канал комунікації в храмі – хронеміка – вивчення ролі часу в інтеракції. Те, як людина цінує і сприймає час, відіграє значну роль в її процесі спілкування; сприйняття часу включає пунктуальність, взаємодію і готовність чекати. Використання часу може вплинути на спосіб життя, повсякденний уклад, швидкість мови, руху і на те, як довго люди готові слухати. В глобальному релігійному контексті хронеміка – значущий невербальний канал, який поєднує минуле, теперішнє й майбутнє людства в цілому й кожного вірянина зокрема. Через правильне трактування уривку зі Святого Письма, написаного кілька тисячоліть тому, вірні отримують дороговказ для свого теперішнього життя, а завдяки праведному сьогоднішню Православна церква (і не лише вона) “обіцяє” їм блага майбутнє після відходу із земного життя.

У безпосередньо церковному контексті хронеміка включає початок і закінчення богослужінь, тривалість Літургії, Всенічної, акафістів, вранішніх і вечірніх молитовних правил, час, відведений для сповіді, хрещення, вінчання тощо. За фактором сприйняття часу православної церкви можна віднести до поліхронного середовища. На відміну від монохронної системи часу, якій характерне виконання справ одна за одною, в якій час поділяється на маленькі точні одиниці, де він планується, упорядковується та управляється, поліхронічні системи значно менше орієнтовані на точність обліку часу. Вони більше орієнтовані на збереження традицій та стосунків між її членами, а не на завдання [13]. Як результат, поліхронічне середовище має набагато менш офіційне сприйняття часу, ним не керують точні календарі та графіки. Все вище зазначене характеризує православну церкву, адже, хоч у ній існує розклад богослужінь, вони починаються в установлені години, проте поняття часу є доволі нестабільним і може легко розширюватися, або стискатися за необхідності. Священник глибше зосереджений на виконанні своєї ролі духівника, наставника, порадирика, тому може коригувати час, відведений, наприклад, для сповіді вірних, щоб приділити їм більше уваги. У зв'язку з тим, що під час пандемії на служби приходять обмежена кількість людей, в багатьох церквах було запроваджено правило, що інші парафіяни можуть прийти на сповідь і причастя в будній день, посповідатися в суботу на вечірній або в неділю перед Літургією, щоб уникнути скупчення людей, що заборонено карантинними правилами. *“При здійсненні Тайнства Сповіді, турбуючись про ближніх та щоби не давати приводу для спокуси, максимально дотримуватися загальних правил щодо соціальної дистанції та вищевикладених настанов та допускати практику загальної сповіді”*, – читаємо у рішеннях Священного Синоду від 24 березня 2020 року [11].

Дещо затримуються служби у часі і через спосіб подачі вірним Причастя – Тіла і Крові Христових. Щодо останнього ми зосереджуємося на ще одному каналі невербальної комунікації – гастиці – науці про знакові і комунікативні функції їжі і напоїв, культурні особливості трапези, її прийняття. Із настанням карантинних обмежень жодних змін не відбулося стосовно приготування Святих Дарів, а щодо їх споживання Священний Синод Православної церкви України прийняв практичні рекомендації. *“Як тимчасовий надзвичайний захід дозволяється здійснювати причастя вірних Тіла і Крові Христових у той самий спосіб, як це здійснюється священнослужителями під час Літургії Ранішеосвячених Дарів, а саме: приготувані часточки Тіла, на які лжицею покладено частину Крові (як це робиться при приготуванні запасних Дарів) подавати з дискаса в руки (або лжицею не торкаючись уст) причаснику. При цьому слід уважно роз'яснити обов'язок причасників*

ретельно спожити Дари. Для обтирання губ використовувати одноразові серветки, які потім спалити у чистому місці. Використовувати для запивки після прийняття Причастя одноразовий посуд або споживати лише антидор” [11]. Отже, бачимо, що із введенням карантинних обмежень змінилися невербальні канали при причасті: гаслика доповнилася такесикою (використання рук). Церква незмінно зберігає особливе ставлення до Євхаристії, причастя Тіла і Крові Христових, як до таїнства, що подається “на зцілення душі і тіла”, а не як до споживання їжі [1 Коринф. 11:20-30]. Використання для причастя мирян того ж способу, що і для священнослужителів, продиктоване турботою про немічних у вірі [Рим. 14:1-13] та про те, щоб таїнство і церква не піддавалися безпідставній ганьбі ззовні. Цілування підніжжя чаші після причастя (гаптичний невербальний знак), що загалом прийнято в православній церкві, наразі заборонено.

Ще одним потужним каналом передачі і сприйняття храмової інформації є паралінгвістика – звуковий, слуховий канал. Віряни йдуть до церкви не лише за візуальною, але й аудіальною складовою інформації. Остання в богослужіннях представлена речитативним промовлянням ектеній, уривків з Євангелія, Апостола, читанням молитов чи співанням акафістів тощо. Проте чи не найвагоміше місце в церковній паравербаліці по праву належить хоровому співу. Підпорядковуючись Статуту канонічного священного чину, богослужіння містять чітку послідовність дій священнослужителів, чергування співу та речитативів хору та віруючих. Причому присутність музичного елемента тут вбачається невід’ємним сполучним компонентом [1, с. 64]. Як ніяке інше церковне мистецтво, хоровий спів спроможний створити молитовну атмосферу в храмі, тому він присутній в богослужінні як необхідний елемент ритуалу. Спів створює вібрацію (а хоровий спів її посилює), тобто виявляється у певній матеріальній формі. Вібраційна природа співу здатна гармонізувати тіло людини, є своєрідною “музичною терапією”. Церковно-хорове мистецтво завжди було сферою суворой та чіткої регламентації, його характерними рисами є багатоголосся, ансамблевисть, майстерність виконання. Правильно поставлений церковний спів здійснює потужний вплив на душу людини.

Окрім хорового співу невід’ємною складовою церковного мистецтва є дзвони. Музика дзвонів, як іконопис і співи, міцно закріпилася в богослужбовому вжитку. Будучи єдиним музичним інструментом у православній культурі, який дозволений церковними канонами, дзвін довершує аудіальний образ церкви. Передусім церковний дзвін призначений для того, щоб скликати віруючих до богослужіння, підносити урочистість церкви, сповіщати неприсутнім в храмі про час особливо важливих частин богослужіння. Звуки дзвонів естетично збагачують церковне богослужіння і своїм унікальним тембром привносять до обряду світло, радість, благодать [1, с.112].

Із настанням пандемії Covid-19 і накладанням карантинних обмежень церковна паравербаліка теж зазнала певних змін. Незмінними залишилися усі основні жанри православної гімнографії: псалми, тропарі, кондаки, гімни, молитви, причетні вірші, які входять у музичний цикл літургії. Організовані в традиційно сформовану систему, жанри пісень органічно вбудовані в процес богослужіння, кожен з них пов’язаний певною послідовністю, конкретними смисловими категоріями, має емоційний і поетично-музичний задум. Незмінним компонентом річного кола богослужіння залишився закон восьмиголосся. Будучи мелодичним фундаментом церковних піснеспівів, гласова система не втратила свого значення в сучасній співочій практиці і є основою виконання численних богослужбових текстів, таких як тропар, кондак, стихира, прокимен, ірмос, канон, світилен [1, 66]. Однак через кількісне обмеження учасників богослужіння більшість церковних хорів скоротилися до кількох співців, інколи навіть одного, що відобразилося на якості звучання піснеспівів, багатоголосний партесний спів замінений на одно- чи двоголосний.

Серед 38%, які забезпечують передачу інформації реципієнту тембром, голосовими модуляціями, окрема частка припадає на відсутність голосу, звуку, тобто тишу, те, що в прагмалінгвістиці називається сайленціальним мовленнєвим актом. Тиша у храмі – символічна, вона свідчить про внутрішню молитву вірян, які в цей момент перебувають в церкві. Саме в храмі людина може полюбити хвилини тиші, бо тут ця тиша не є холодною самотністю, а сповнена теплої присутності Бога, радісного очікування спільної молитви. У карантинних умовах моменти тиші в церквах значно почастишали, вони знову ж спричинені невеликою кількістю парафіян, присутніх на службах, їхньою проксемічною віддаленістю один від одного, що не створює зайвого шуму, який заважає молитовному настрою.

Висновок. Отже, підсумовуючи, зазначимо, що із початком пандемії Covid-19 сталися певні зміни у невербальній комунікації в православній церкві загалом і в Україні зокрема. Найсуттєвіші стосуються проксеміки – використання простору, що відобразилося на значному скороченні дозволеної для перебування на богослужінні кількості парафіян до 10-15 в залежності від площі території храму. Додався візуальний знак розмітки в церкві і на церковному подвір’ї. Одяг, ще один візуальний знак, доповнився обов’язковою як для парафіян, так і для священників маскою на обличчі, яка повинна закривати рот і ніс, роблячи акцент на очі (окулесика). Поцілунок, як елемент гаптики, заборонений із початку карантинних обмежень, натомість він замінений на кінесичний невербальний знак поклону перед іконами, хрестом, чашею чи священником, замість цілування його руки чи поручів. Такесичний знак рукостискання при привітанні мирян один з одним – заборонений, замінений на кінесичний знак легкого нахилу голови вниз. Невербальний канал гаслика доповнився такесичним – використання долонь при прийнятті Святих Дарів. Богослужіння, зокрема Літургія, затягуються в часі у святкові дні через заборону загальної сповіді, або скорочуються в будні через незначну кількість прихожан, що ілюструє зміни у хронеміці. Відсутність розмов між парафіянами під час служби (невербальний знак голос) через їхню проксемічну віддаленість на 1,5-2 метри один від одного, тобто присутність тиші, внесла зміни до паравербального каналу. Останній зазнав змін і в заміні багатоголосся церковного хору на одно- двоголосся через скорочення кількості хористів.

Перспективним у подальшому вважаємо дослідження невербальних знаків у християнських церквах різних деномінацій у порівняльному аспекті.

Література:

1. Антоненко М. М. Православна духовна музика в системі української культури кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01. / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. К., 2020, 269 с.
2. Біблія : Святе письмо / пер. І. Отієнка. Випр. вид. Київ : Асоціація “Духовне відродження”/ Mission Eurasia : Дорога Правди : Книгоноша, 2015. 1226 с.

3. Бобырева Е. В. Религиозный дискурс: ценности, жанры, языковые характеристики. Монография. Волгоград : Перемена, 2007. 385 с.
4. Борисова С.А. Пространство как текстообразующая категория. *Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2004. № 1. С. 199.
5. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. М. : Либроком, 2009. 238 с.
6. Колобова А. И. Символическое значение поцелуя в христианстве. *"Magister Dixit" Научно-педагогический журнал Восточной Сибири*. 2012. № 2 (06). С. 41–50.
7. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика. М.: "Новое литературное обозрение", 2002. 581 с.
8. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла. Розширене видання / пер. з англ. К: ТОВ "Компанія ОСМА", 2015. 416 с.
9. Петрушкевич М. С. Невербальна комунікативна система у християнських конфесіях. *Українське релігієзнавство*. 2006. № 38. С. 46–60.
10. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. М. : "Рефл-бук". К. : "Ваклер", 1999. 352 с.
11. Практичні настанови у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби Covid-19. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/praktychni-nastanovy-dlya-ueryskopatu-duhovenstva-i-virnyh-u-zv-yazku-z-ogoloshenoyu-pandemiyeyu-osoblyvo-nebezpechnoyi-koronavirusnoyi-hvoroby-covid-19/> (дата звернення 27.09.2021).
12. Argyle, Michael *Bodily Communication* (2nd ed.). Madison : International Universities Press, 1988. 363 p.
13. Bluedorn Allen C., Kalliath Thomas J., Strube Michael J., Martin Gregg D. Polychronicity and the Inventory of Polychronic Values (IPV) : The development of an instrument to measure a fundamental dimension of organizational culture. *Journal of Managerial Psychology*. 1999. Vol. 14 No. 3/4. P. 205–231.
14. Mehrabian A. *Nonverbal communication*. Piscataway, NJ, Aldine Transaction, 1972. 238 p.

Отримано: 12 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: mariia.v.stasiv@lpnu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-39-42

Стасів М. В. Прагматика з'ясувального висловлення-експресиву з опором предикатом розумової діяльності людини в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 39–42.

УДК: 811.111'27-028.46

Стасів Марія Василівна,

кандидат філологічних наук,

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРАГМАТИКА З'ЯСУВАЛЬНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ-ЕКСПРЕСИВУ З ОПОРОВИМ ПРЕДИКАТОМ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається комунікативно-прагматична організація мовленнєвих актів експресивного типу, які вербалізуються на семантичному рівні мовленнєвого вираження в межах з'ясувальних висловлень сучасної англійської мови. Дослідження ґрунтуються на ретельному аналізі наукових розвідок, проведених у різні періоди, з питань таксонії експресивних мовленнєвих актів з'ясувального типу. В центрі запропонованого дослідження покладено типологію ілокутивних актів американського філософа, лінгвопрагматика Дж. Р. Серля. З'ясувальні висловлення-експресиви проаналізовано на основі комплексного підходу із застосуванням валентно-колігаційного, трансформаційного, компонентного, валентно-колокаційного та інтеннт-аналізу. Ілюстративний матеріал відібрано з текстів Британського національного корпусу. В дослідженні подано визначення з'ясувального висловлення-експресиву, розкрито ключову роль ілокутивного предиката розумової діяльності людини у головній частині цих висловлень-актів при формуванні їхньої комунікативно-прагматичної структури, виділено комунікативно-прагматичні підтипи експресивно забарвлених з'ясувальних висловлень, актуалізованих в експресивних мовленнєвих актах з'ясувального типу. Результати дослідження доводять, що опорові ілокутивні предикати людської розумової діяльності є частотними при побудові з'ясувальних висловлень-експресивів, якими послуговуються комуніканти в ситуації комунікативної взаємодії. Перспективою дослідження є проведення порівняльного мікроаналізу комунікативно-прагматичної структури та організації з'ясувального висловлення-експресиву на матеріалі різних мов.

Ключові слова: комунікативно-прагматична організація, з'ясувальне висловлення-експресив, опоровий ілокутивний предикат, комунікативно-прагматичний підтип.

Mariia Stasiv,PhD, Associate Professor at Applied Linguistics Department,
Lviv Polytechnic National University**PRAGMATICS OF ELUCIDATIVE UTTERANCE-EXPRESSIVE WITH THE KEY PREDICATE OF HUMAN MENTAL ACTIVITY IN ENGLISH**

The paper considers the communicative-and-pragmatic organization of speech acts of the expressive type, which are verbalized at the semantic level of speech expression within the elucidative utterances of modern English. The research is based on a thorough analysis of scientific studies conducted in different periods on the taxonomy of expressive speech acts of the elucidative type. At the heart of the proposed research, there is the typology of illocutionary acts by American philosopher, lingvo-pragmatist J. R. Searle. The elucidative utterances-expressives have been analysed on the basis of an integrated approach with the application of valency-and-colligational, transformational, componential, valency-and-colligational and intent analysis. Illustrative examples have been selected from the texts of the British National Corpus. The paper provides the definition of an elucidative utterance-expressive, reveals the key role of the illocutionary predicate of human mental activity in the principal clause of these utterances-acts in their communicative-and-pragmatic structure formation, determines the communicative-and-pragmatic subtypes of expressively coloured elucidative utterances actualized in the expressive speech acts of elucidative type. The results of the research prove that the key illocutionary predicates of human mental activity are frequent in the elucidative utterances-expressives formation with the help of which the communicants take part in the situation of communicative interaction. The perspective of the research lies in the conducting of contrastive microanalysis of communicative-and-pragmatic structure and organization of elucidative utterance-expressive based on the material of different languages.

Key words: communicative-and-pragmatic organization, elucidative utterance-expressive, key illocutionary predicate, communicative-and-pragmatic subtype.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука збагачується комунікативно-прагматичними дослідженнями мови, мовлення та комунікації. В низці наукових праць ставляться питання прагматичної інтерпретації висловлень різних типів у структурі мовленнєвих актів на матеріалі багатьох мов. Останні доробки засвідчують актуальність проведення докладного аналізу англійських висловлень-експресивів, що надасть можливість зрозуміти сутність природи експресивної прагматики комунікативно-прагматичних одиниць і проникнути у внутрішній світ комунікантів, які спілкуються з використанням живої природної мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Панівні тенденції комунікативно-прагматичних розвідок, проведених у різні періоди, підвищили інтерес прагмалінгвістів до питання таксонії мовленнєвих актів з виділенням їхнього різновиду експресиву. В основу типологізації мовленнєвих актів було покладено різні диференційні критерії: ілокутивну силу висловлювань (Дж. Л. Остін [8, с. 150]), синтактико-семантичне оформлення мовленнєвих актів та їхню поведінку в дискурсі (Д. Вундерліх [12, с. 225]), характер прагматичного компонента (Г. Г. Почепцов [3, с. 271, 274-276]), мету ілокутивного акту, вираження психологічного стану адресанта (Дж. Р. Серль [4, с. 172-177, 183-184]), інституціональність / неінституціональність, спонукальність / неспонукальність, психологічну виразність мовленнєвого акту / неспонукальність виразність мовленнєвого акту (В. В. Богданов [1, с. 25-27]), типи відношень комунікантів (К. Бах [9]), інтенційне значення перформатива і його ілокутивну функцію (Н. І. Формановська [5, с. 264, 266]) тощо. На сьогодні основну увагу у таких розвідках акцентовано на виформуванні комунікативно-прагматичної системи різноманітних висловлень-експресивів (О. В. Швець [7,

с. 164-171]; П. С. Хаботнякова [6, с. 224-227] та ін.). Однак, у англійській комунікативно-прагматичній традиції питання тлумачення сутності з'ясувального висловлення експресивного типу та його комунікативно-прагматичної диференціації залишаються невирішеними.

Метою наукової статті є прагматичний аналіз організації англійських з'ясувальних висловлень-експресивів з ключовим предикатом розумової діяльності людини. Визначена мета зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**: визначення сутності з'ясувального висловлення, актуалізованого в межах експресивного мовленнєвого акту; опис специфіки формування й реалізації досліджуваних висловлень-актів на комунікативно-прагматичному рівні та виділення їхніх комунікативно-прагматичних підтипів.

Матеріали та методи дослідження. Матеріал дослідження охоплює 12 696 англійських з'ясувальних висловлень-експресивів, виявлених у текстах Британського національного корпусу [10]. Дослідницькі завдання цієї статті розв'язуються шляхом використання сукупності таких **методів**: валентно-колігаційного, трансформаційного, компонентного, валентно-колокаційного та інтент-аналізу.

Виклад основного матеріалу. Експресивність як комунікативно-прагматичний вияв ілокутивної сили висловлень має у своєму розпорядженні цілу систему актомовленнєвих засобів своєї актуалізації. Експресивний мовленнєвий акт є посереднім засобом репрезентації експресивної функції комунікації. Опорними властивостями експресива вважають вираження позитивних або негативних емоцій мовця та здійснення мовцем відповідного емоційного комунікативного впливу на адресата [2, с. 34]. В основу пропонованого дослідження покладено типологію ілокутивних актів Дж. Р. Серля, яка містить такі їхні класи: репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви та декларації [4, с. 170]. Результати аналізу англійських з'ясувальних висловлень-актів показали, що у дослідженні було виявлено всі ці класи. Експресиви ми витлумачуємо як певний тип мовленнєвих актів, ілокутивною ціллю яких є відобразити психічне ставлення мовця до наявного стану речей [4, с. 183].

Грунтовний аналіз і систематизація прагматичних параметрів з'ясувального висловлення-експресиву, граничного випадку з'ясувального мовленнєвого акту експресивного типу, дають підстави стверджувати, що з'ясовуваний опорний ілокутивний предикат головної частини цього висловлення є ключовим при визначенні комунікативно-прагматичного підтипу мовленнєвого акту. Тісні взаємозв'язки цього предиката з експресивним типом мовленнєвого акту чітко простежуються при їхній детальній прагматичній структуризації [11, с. 31]. Ядрові та периферійні семи з'ясовуваного опорного ілокутивного предиката беруть участь у комплектуванні її мікросмислового складу. Єдність мікросмислової структури та організаційний лад мікросмислів мотивують формування комунікативно-інтенційного смислу на комунікативно-прагматичному рівні його актуалізації. На основі всіх особливостей структури комунікативно-інтенційного смислу з'ясовуваного опорного ілокутивного предиката виявляємо експресивну скерованість з'ясувального висловлення. Це засвідчує комунікативно-прагматичний вияв емоційно-оцінювального типу інтенції адресанта, який закріплений у прагмемній структурі комунікативно-інтенційного смислу, вираженого на мовному рівні з'ясовуваним опорним ілокутивним предикатом. На підставі цього вияву та комунікативної ситуації, за якої він вербалізується у висловленні з'ясувального типу, останнє зараховують до комунікативно-прагматичного підтипу мовленнєвого акту – експресиву.

При розмежуванні підтипів з'ясувальних висловлень-експресивів враховуємо ключову роль опорного ілокутивного предиката головної частини цих висловлень-актів, у якій закладений комунікативно-прагматичний вияв емоційно-оцінювальної інтенції мовця.

Прагматичну експресивність з'ясувальних висловлень-актів типологізуємо на основі детального аналізу прагмемної структури 12 опорних ілокутивних предикатів, які позначають розумову діяльність людини: *accept, agree, believe, complain, confirm, deny, dispute, doubt, know, object, say i think*.

У статті подано приклади аналізу прагмемних структур найчастотнішого опорного ілокутивного предиката (прагмеми) *believe*, на основі якого ілюструється комунікативно-прагматична організація цілого з'ясувального висловлення-експресиву.

Висловлення з'ясувального типу з головною прагмемою *believe* заслуговують особливої уваги, оскільки їм властива багатогранність, специфічність за суб'єктивним чинником, розлогий обсяг семантичних різновидів та природність у вираженні думок комунікантів. З'ясувальне висловлення з узагальненою прагмемою *believe* наповнюється її смислом *to feel certain that something is true or that somebody is telling you the truth*, що характеризує прагматичну незалежність цих з'ясувальних висловлень від інших типів. Тріада своєрідних мікросмислів *FEELING, CERTAINTY* і *TRUTH*, вбудованих у структуру смислу пояснюваної прагмеми і поєднаних в один упорядкований семантичний ряд, формує комунікативно-інтенційний смисл *virtuti*, що є комунікативно-прагматичним виявом *емоційно-оцінювальної інтенції* адресанта. З урахуванням всіх прагматичних особливостей встановлюємо, що у цьому випадку найкраще передає цю інтенцію комунікативно-прагматичний підтип з'ясувальних мовленнєвих актів – *експресив*:

Напр.: I believe that each individual is precious to God.

We believe that Jesus Christ did assume, or take on, our human nature in every part.

We believe that Christ has made possible the redemption of all humanity – of men and women equally.

Інший тип з'ясувальних висловлень з базовою прагмемою *believe* утворюють висловлення зі смисловим навантаженням *used to say that you are surprised or annoyed at something*. Його мікросмисли *SAYING, SURPRISED* і *ANNOYED* перебувають у тісному взаємозв'язку та втілюються у комунікативно-інтенційний смисл, у якому закладений комунікативно-прагматичний вияв *задоволення чи невдоволення адресанта*. Очевидно, що у висловленнях з'ясувального типу посідає своє місце *емоційно-оцінювальна інтенція*, яка мотивує формування мовленнєвих актів - *експресивів*:

Напр.: I don't believe that I am really going to have the chance to be in this movie.

I simply can't believe that responsible adults allowed a child to wander the streets.

I couldn't believe that a policeman could have said such a thing.

Відмінними є з'ясувальні висловлення з ядром *believe* з смисловим наповненням *to have the opinion that something is right or true*. Диференційність виразно помітна у його розчленуванні на мікросмисли *OPINION, RIGHTNESS* і *TRUTH*.

Мікросмислові переплетення є причиною утворення комунікативно-інтенційного смислу, суть якого полягає у комунікативно-прагматичному вияві *твердого переконання в чомусь*. Беззаперечно, хоч і з іншим ступенем градації (підсилення), у цьому смислі закріплено *емоційно-оцінювальну інтенцію* мовця, що є основою для формування висловлень з'ясувального типу з ознакою *експресивності*:

Напр.: I believe that the diversity of childcare provision in the UK is one of its strengths.

I believe that the two prime requisites for good control are careful organisation and clarity.

I believe that a newborn child has the right to be fed, warmed and cherished.

У межах своєї структури з'ясувальні висловлення з опорною прагмемою *believe* можуть мати ще один смисловий відтінок. Мікросмисли *THOUGHT, TRUTH, POSSIBILITY* та *UNCERTAINTY* входять у смислове навантаження *to think that something is true or possible, although you are not completely certain*. Сукупність мікросмислового складу комунікативно-інтенційного смислу свідчить, що *адресант не має усталеної думки про що-небудь, погляду на щось*. За таких умов у з'ясувальних висловленнях матеріалізується комунікативно-прагматичний вияв *емоційно-оцінювальної інтенції* адресанта з найнижчим ступенем підсилення. Остання впливає на вибір і формування мовцем з'ясувальних висловлень *експресивного типу* у процесі комунікації:

Напр.: I believe that the attached information on the sports and outdoor leisurewear company may be of interest to you.

We believe that they are more likely to provide vocational studies.

I believe that increasingly with modern communications, the interests of children reared in a rural environment may be as diverse as those from urban areas.

Результати аналізу 12 опорних ілокутивних предикатів у структурі 12 696 з'ясувальних висловлень-експресивів дали підставу стверджувати, що *believe* (3 929 – 30,95%), *say* (2 284 – 17,99%), *think* (2 016 – 15,88%) і *know* (1 343 – 10,58%) як ядрові ілокутивні предикати досліджуваних висловлень-актів є більш частотні у порівнянні з предикатами *agree* (1 143 – 9%), *accept* (1 097 – 8,64%), *confirm* (349 – 2,75%), *deny* (242 – 1,91%), *complain* (178 – 1,4%), *doubt* (84 – 0,66%), *dispute* (20 – 0,16%) та *object* (10 – 0,08%), які є також основними при актуалізації експресивної прагматики у з'ясувальних висловленнях експресивного типу.

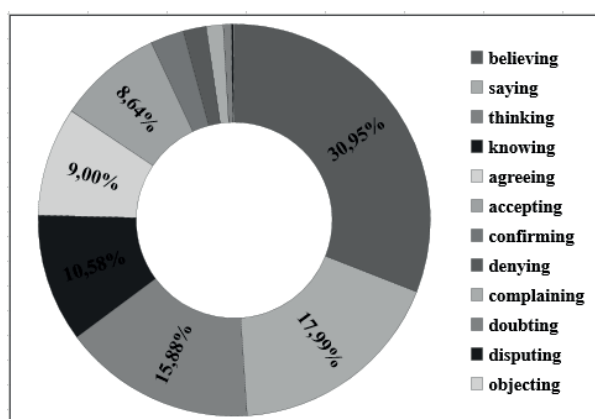

Рис. 1. Діаграма співвідношення з'ясувальних висловлень-експресивів з опорними предикатами розумової діяльності

У дослідженні чітко простежуються такі комунікативно-прагматичні вияви експресивних мовленнєвих актів в межах типів з'ясувальних висловлень, як-от: (*ришуче*) *заперечення (протестування), невпевненість, наявність такої самої думки, вагання, вважання, віра, думання, задоволення чи невдоволення, заперечення, згоджування, відсутність усталеної думки про що-небудь, погляду на щось, очікування, прийняття чогось, примирення з чимось, розуміння, промовляння, скарга, сподівання, ставлення під сумнів, сумнівання, схвалення, сумісність поглядів, тверде переконання в чомусь, уявлення, цілковите переконання у своїй правоті та істинності сказаного*.

Висновки. З'ясувальне висловлення-експресив є комунікативно-прагматичною одиницею мовленнєвої діяльності, яка спрямована на вираження з'ясувальної експресивності як комунікативно-прагматичного вияву інтенції з'ясування емоційно-оцінювального типу, втіленої у структурі англійського з'ясувального висловлення-акту експресивного типу. При побудові досліджуваного мовленнєвого висловлення-акту за основу беруть опорний ілокутивний предикат його головної частини, який позначає розумову діяльність людини. Своєю чергою він відкриває позиції для одного чи декількох ілокутивних предикатів підрядної частини цього типу висловлень-актів. Таким чином, ключовий ілокутивний предикат з'ясувального висловлення-експресиву є головним у виділенні комунікативно-прагматичних підтипів англійських з'ясувальних висловлень-експресивів.

Перспективним вважаємо подальше вивчення прагматичної організації з'ясувальних висловлень-актів експресивного типу на матеріалі різних мов, що дозволить розширити межі дослідження та поглибити знання про особливості формування цих висловлень-актів у носіїв різних мов.

Література:

1. Богданов В. В. Текст и текстовое общение: учеб. пособие. СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1993. 67 с.
2. Велівченко В. О. Комунікативне виявлення експресивності та експресива в сучасній англійській мові. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. Черкаси, 2014. № 27. С. 28–35.

3. Почепцов Г. Г., Иванова И. П., Бурлакова В. В. Предложение. *Теоретическая грамматика современного английского языка*. М.: Высшая школа, 1981. С. 164–286.
4. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. Вып. 17. Теория речевых актов. С. 170–194.
5. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. М.: Изд-во „ИКАР”, 2007. 480 с.
6. Хаботнякова П. С. Лінгвальна репрезентація біблійних образів-символів в англomовному містичному трилері: когнітивно-прагматичний аспект (на матеріалі творів Френка Перетті): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 294 с.
7. Швець О. В. Типологія номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2016. 221 с.
8. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press, 1962. 168 p.
9. Bach K. *Speech Acts and Pragmatics*. *Blackwell Guide to the Philosophy of Language*. Wiley-Blackwell, 2003. URL: <http://userwww.sfsu.edu/kbach/Spch.Prag.htm> (дата звернення: 20.08.2020).
10. British National Corpus – XML Edition: XAIRA version 1.23: Electronic resource. Published by OUCS on behalf of the BNC Consortium. (14 GB). Oxford, 2007. 2 DVD. Requirements: Windows 2000/XP/Vista: DVD-ROM.
11. Stasiv M. V. Micropragmatics of language code units (based on the analysis of elucidative speech acts selected from BNC). *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2015. Vol. III (11). Is. 56. P. 30 – 33.
12. Wunderlich D. *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1976. 417 s.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 12 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: holidays1997@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-43-46

Дудок Х. Р. Структурно-семантичні характеристики англійських термінів мобільного зв'язку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 43–46.

УДК: 811.112'373

Дудок Христина Романівна,
аспірантка кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Статтю присвячено структурно-семантичному аналізу терміна мобільного зв'язку, який характеризується наявністю стабільного інваріантного значення та змінних його смислів, що перебувають у тісному зв'язку зі словами загальноповсякденної лексики. Аргументовано, що у процесі аналізу термінів мобільного зв'язку необхідно враховувати абстраговану, узагальнену інваріантну ознаку у системі мови та диференційні смислотвірні ознаки у системі мовлення. Доведено, що терміни на позначення мобільного зв'язку відрізняються від слів загальномовної лексики чіткою спеціалізованою семою, яка є базовою для творення необмеженої кількості смислових понять та фактично джерелом словотвірного потенціалу терміна. Основою для номінації понять у спеціальній сфері є інваріантне значення терміна яке залишається незмінним у всіх контекстуальних випадках його вживання. Як висновок, зазначено, що термін мобільного зв'язку завдяки експлікації своїх структурно-семантичних ознак репрезентує у фаховій мові стабільну одиницю синтетичної або аналітичної номінації, що закріплена за відповідним поняттям у сфері мобільного зв'язку і обмежена спеціальною галуззю використання.

Ключові слова: структурно-семантичні характеристики, інваріант, смисли, термін мобільного зв'язку, терміносистема, термінотвірна сема, загальноповсякденна лексика, смислотвірна функція терміна.

Khrystyna Dudok,

PHD student of the Foreign Languages Department for the Faculty of Humanities Ivan Franko National University of L'viv

STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH MOBILE TERMS

The article is devoted to the structural-semantic analysis of the mobile communication term which is characterized by the presence of a stable invariant meaning and its variable meanings that are closely related to the words of common vocabulary. It is argued that in the process of analyzing the mobile communication terms it is necessary to take into account the abstract, generalized invariant feature in the language system and differential semantic features in the speech system that is the basis for the creation of an unlimited number of semantic concepts and in fact is the source of the word-forming potential of the term. The basis for the nomination of concepts in a special field is the invariant meaning of the term which remains unchanged in all contextual cases of its usage. In conclusion, it is noted that the mobile communication term due to the explication of its structural and semantic features represents in the professional language a stable unit of synthetic or analytical nomination, which is fixed by the relevant concept in the field of mobile communication and limited to a special field of usage.

Key words: structural-semantic characteristics, invariant, senses, mobile communication term, terminological system, term-forming seme, commonly used vocabulary, meaning-forming function of the term.

Вступ. Сучасна епоха характеризується динамічним розвитком науково – технічного прогресу, поширенням інформаційного обміну та появою великої кількості нових термінів у різних галузях знань. Так званий «термінологічний бум», зумовлений передовсім високими досягненнями в соціально-економічній та науково-технічній сферах, а відтак перманентною потребою номінацій для наукових об'єктів та технічних винаходів, мобільних технологій, зокрема. Оскільки лідерами розвитку мобільного зв'язку є англомовні країни, природно що первинна номінація нових розробок відбувається англійською мовою.

Постановка наукової проблеми та її значення. Загальноповсякденна лексика є основою для поповнення та збагачення будь якої фахової мови, у тому числі і терміносистеми мобільний зв'язок надаючи їй нового спеціалізованого, семантичного змісту. Термінологічна система сфери мобільного зв'язку належить до наймолодших, оскільки виникла наприкінці ХХ сторіччя разом із появою розвитку комп'ютерних та інформаційних технологій. Відтак, виникає постійна потреба у номінації понять, що супроводжується створенням нових слів, які поповнюють словниковий склад фахової мови мобільного зв'язку. На сьогодні мало дослідженими і недостатньо систематизованими є структурно-семантичні характеристики терміносистеми мобільного зв'язку у плані виявлення узагальненого стабільного інваріанта у мові та диференційних ознак, смислів у фаховому мовленні, що зумовлює актуальність такого дослідження.

Мета статті – проаналізувати структурно-семантичні характеристики та їх роль у формуванні сучасної англійської терміносистеми “мобільний зв’язок.” Метою окресленої статті є також спроба дати відповідь на запитання, яким чином загальноживане слово транспонувалося в англійську фахову мову мобільний зв’язок, як воно функціонує, як змінило своє семантичне значення та утворило нові смислові нюанси досліджуваної терміносистеми.

Матеріали та методи. Основними методологічними критеріями дослідження сучасної англійської термінології мобільного зв’язку обрано методику узагальненого значення (інваріанта), яке співвідноситься з різними об’єктами реальної дійсності та реалізується у мовленні через процеси творення смислів. Дослідження здійснено на основі аналізу фактичного матеріалу відібраного із авторитетних англо-англійських тлумачних словників. Шляхом залучення низки методів структурного, семантичного, функціонального і особливо методики “значення – смисл”, [12, с. 179] простежено шляхи структурно-семантичної та функціональної адаптації англійських термінів в сучасній англійській субмові мобільного зв’язку.

У статті також залучено методи *компонентний аналіз* – для встановлення системно-структурних характеристик значення терміна мобільного зв’язку, *аналіз словникових дефініцій*, що використовується під час виокремлення термінів відібраних із спеціальних фахових англо-англійських тлумачних словників.

Задіяні у методичному підході базові семантичні категорії наукового апарату *інваріант* трактуємо як одиницю системи мови, а *смисли* його варіанти як синтагматичні реалізації системи мовлення. В основі відносин між семантичним інваріантом фахового терміна і його змінним компонентом, смислом існують процеси узагальнення та диференціювання. З’ясовано прагматичні причини виникнення англійських термінів у поповненні терміносистеми мобільний зв’язок, з використанням лексикографічних джерел та спеціальних видань.

Уперше запроваджено метод *наноаналіз*, який полягає у подальшій декомпозиції смислу на дрібніші фрагменти думки *наносмисли*. На нашу думку, такі *наночастини* передають додаткове смислове навантаження терміна за рахунок експлікації диференційної семантики у фаховому формативі, оточене особливим конотативним ореолом. Вважаємо, що серед теоретичних понять *наноаналіз* є одним із ключових методів дослідження терміна, який власне доповнює компонентний аналіз шляхом декомпозиції смислу на його дрібніші компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу структурно-семантичних характеристик термінної лексики займалися дослідники: І. В. Арнольд, Г. О. Винокур, М. Н. Володина, Б. Н. Головин, В. П. Даниленко та інші. Так, влучним є висловлення В. Арнольда, яка вважає термін словом або словосполученням, що служить для вираження поняття і прийняте у відповідній професійній сфері та вживане в особливих умовах [1, с. 83]. Оскільки превалююча кількість лінгвістичного фонду складає фахова лексика, то цілком природно, що лінгвісти надають особливого значення дослідженню структурно-семантичних та функціональних особливостей терміна.

Варто, також зазначити, що структурно-семантичний потенціал терміна, його словотвірна парадигма є зацікавленням багатьох інших лінгвістів, як от: Ю. А. Зацний, С. Д. Кацнельсон, Ж. Марузо, С. Герд, С. Л. Мишланова, А. І. Моїсєєв, А. В. Суперанская та інші.

Актуальність дослідження фахових субмов зумовлена насамперед зростаючою роллю англійської мови у світі, її лінгвоцентричним напрямом, тим, що вона найпоширеніше виконує функції мови-донора для інших мов світу, зокрема ці процеси відчутні у сфері мобільного зв’язку. Постає нагальна потреба актуалізувати інформацію щодо термінів мобільного зв’язку, оскільки необхідно систематично фіксувати ці одиниці, кодифікувати їх, аналізувати їх структурно-семантичні характеристики, тощо.

Значення терміна як квант спеціальної інформації есплікується низкою диференційних ознак, оскільки воно зберігає інтегральний компонент у різних контекстах і мовленнєвих реалізаціях [2, с. 3–54]. Отже, актуальність такого дослідження зумовлена необхідністю аналізу широкого застосування сучасної англійської лексики сфери мобільного зв’язку, важливістю її функціонального потенціалу. У зв’язку з цим, виникає потреба проаналізувати цей напрям, адже саме він дасть змогу окреслити перспективу розвитку цієї терміносистеми в сучасному динамічному та глобалізаційному світі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасний, потужний науково-технічний прогрес здійснює значний вплив як на життя людини, так і власне на мову, оскільки саме у фаховій мові відзеркалюються поняття, пов’язані із будь-якими процесами або явищами [5, с. 16–21]. Глобалізаційні процеси виокремлюють термін мобільного зв’язку як ключовий компонент, мовної системи і відносять його до найактивніших пластів лексики. Ключову роль у сучасному інтеграційному процесі відіграє англійська мова, як *lingua franca* у світі. Традиційним та найпоширенішим способом утворення терміна є використання загальноживаних слів, що базуються як на узагальненій природі слова, так і на його потенціалі творення смислів. Принагідно зазначимо, що терміни відрізняються від загальноживаних слів тим, що мають дефініцію, яка розкриває найсуттєвіші ознаки спеціальних понять [11, с. 248]. Іншим шляхом творення термінів є «спеціалізація» значення загальноживаного слова, яке виникає у результаті різних видів «транспозиції» його основного значення, репрезентованого узагальненою інваріантною ознакою [4, с. 104].

На наше переконання, саме *семантичний інваріант* зберігає тотожність значення терміна і уможливило його транспозицію спеціального значення у різні субмови, у нашому випадку мобільного зв’язку, як окремі випадки його мовної та мовленнєвої реалізації. Стверджуємо, що інваріантне значення терміна виконує роль чинника міжсистемного функціонування, тобто входить як базова складова в обсяг термінологічного словосполучення і виконує при цьому функцію семантичного ядра інваріанта, конкретизуючи і деталізуючи спеціальне значення терміна, разом з тим уточнюючи інформацію на основі диференційної ознаки поняття [9, с. 94–101].

Таким чином, системно-структурні ознаки, у вигляді узагальненого інваріантного значення у плані мови та диференційних ознак у плані мовлення є основними критеріями визначення терміна у фаховій субмові мобільного зв’язку. Наведімо приклади *spider* – *any of a group of widely distributed invertebrates that spin silken threads for making cocoons and webs* – у терміносистемі мобільних технологій, *спеціальна програма (пошуковий робот), який постійно обходить мережу і збирає інформацію з веб-сторінок (індексує їх); mobile addiction* – «мобільна залежність» – *сприйняття себе і мобільного телефону як єдиного цілого, а за його відсутності з’являється відчуття неповноцінності* [13];

За нашим спостереженням, у жодній системі мови, субмові мобільного зв’язку зокрема, немає абсолютно тотожних ознак, оскільки їм також притаманні диференційні ознаки, що наводить на думку, про відсутність абсолютних синонімів,

адже в жодній системі понять немає двох чи більше різних ознак, які б називалися одним і тим самим терміном [8, с. 436]. Таким чином, напрошується попередній висновок, що той самий термін образно висловлюючись, «кочує» із однієї терміно-системи до іншої, набуваючи іншого смислового відтінку [6, с. 430]. На наш погляд, семантичний інваріант – це обмежений набір комунікативно-релевантних ознак вихідного поняття, закріпленого за терміном, які виконують смислорозмежувальні функції семантико-диференційної ознаки. У різні одиниці актуалізації терміна ці ознаки диференціюють його від інших тотожних понять того самого класу породжуючи кожного разу інші смисли вживання слова, як от: *chat – чнів nmaxiv, чат, одночасно розмова декількох абонентів через мережу, діалог в текстовому режимі;*

Зазначимо, що здатність термінної одиниці висвітлювати нові нюанси смислу понять, відкривати нові семантичні пластівці, що були раніше не помічені, зосереджує увагу на сутності нового наукового явища. Для прикладу *whitepages – білі сторінки, бази даних Інтернету, які вміщують відомості про мережні адреси абонентів, їх телефонні номери та поштові адреси, або yellowpages – жовті сторінки – оперативно відновлювані довідники мережних корпоративних адрес.*

Дослідниця М. Н. Володіна таке само, акцентуючи увагу на узагальнюючій інваріантній природі терміна відзначає його когнітивно-дефінітивну значущість, яка полягає у тому, що термін стає, так би мовити, «носієм та зберігачем» спеціальної інформації, притаманної до конкретної терміносистеми [3, с. 180]. Тобто термін входить у загальну лексичну систему мови, власне через конкретну термінологічну систему. Для підтвердження цієї думки проілюструємо приклади досліджуваної терміносистеми мобільних технологій: *firewall – a wall constructed to prevent the spread of fire; 1. букв. стіна збудована, щоб запобігти поширенню полум'я; 2. спец. – програмне забезпечення або пристрій, призначений для контролю зв'язку між мережами або між мережею та окремою комп'ютерною системою* [14]. Детально проаналізувавши словникову дефініцію узагальненого та спеціального значень слова *firewall*, чітко помічаємо, що в обох цих випадках виокремлюється узагальнена сема (ознака), *запобігання від поширення (чогось) полум'я та спец. здійснення контролю (свого роду теж запобігання чогось) у цьому випадку зв'язку між мережами у комп'ютерній системі*, яка актуалізується у сфері мобільних та комп'ютерних технологій.

Дослідники узагальнюючої природи терміна намагаються дати відповідь на питання появи спеціального значення терміна, його внутрішнього семантичного наповнення, адже термін потрапляючи в іншу субмову, так би мовити, миттєво готовий до комбінаторики з іншими поняттями, які *a priori* закладені в його внутрішній структурі, що й призводить до породження найрізноманітніших смислів [7, с. 170]. Скажімо, *cracker – «крекер» – (лайливе) погана людина та хакери, що ламають захисти якоїсь іншої програми* [15]. *Hacker – «хакер» – комп'ютерний злочинець, який здійснює злом і несанкціонований доступ до даних.*

Додамо, що цей термін не завжди був негативним явищем, адже на початку технологічної ери хакерами називали розумних і талановитих геніїв техніки, необов'язково комп'ютерної. Зокрема, у книзі «Піратські культури» йдеться про походження терміна від фрази *«той, хто працює як кінь»* в написанні програм і експериментує з ними. Позитивні хакери все ще існують і представники цієї культури вважають за краще називати злісних хакерів *«крекерами»*.

Аналіз термінів сфери мобільного зв'язку підтверджує, що в її основі лежать складені новоутворення, переважна більшість яких представлена двокомпонентними іменниковими словосполученнями: *child supervision – діяльність технічно підкованих дітей, які допомагають літнім родичам опанувати електронні гаджети; digital detox – час, який людина присвячує реальному, а не віртуальному світу, намагається не користуватися гаджетами; phone neck – біль у шиї, викликана притисканням телефону плечем до вуха протягом тривалого періоду* [14].

Можемо стверджувати, що парадигматичні зв'язки перебувають на різних сходинках семантичної ієрархії мови. У лексикології такими зв'язками структуруються лексико-семантичні групи слів, у яких спостерігаються найтипівіші форми лексичної сполучуваності слів. До актуальних проблем таких досліджень у лінгвістиці належить пошук внутрішньомовних критеріїв, які сприяють можливості певним чином формалізувати семантичні зв'язки, що лежать в основі виокремлення семантичного поля. Критерії їх виокремлення можуть бути різні: словотвірні, синтаксичні, контекстуальні як от *flame – до-слівно «повінь» «флуд» (спалах, флейм (розм.) – електронні листи, що містять негативні відгуки про певних людей у мережі, або flood – «повінь» «флуд» (розм.) переповнення мережі пакетами інформації (фрагментами файлів, запитами і т. д.), один із способів вивести з ладу сервер* [15]. Таким чином, парадигматичні відношення в лексичній сфері можуть встановлюватися на основі як семантичних та структурних ознак слова, визначених за допомогою словника, так і зв'язків, одержаних внаслідок аналізу тексту й асоціативних зв'язків у результаті психічного, ментального аналізу.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. За нашою гіпотезою, дослідження структурно-семантичних характеристик терміна мобільного зв'язку передбачає наявність двох планів, які тісно пов'язані між собою: стабільний інваріантний семантичний компонент парадигматичного плану системи мови і експлікації диференційних ознак із синтагматичного плану мовлення, які актуалізують відповідно різні смисли вживання терміна у спеціальному формативі. Зазначені системні відносини між термінами повністю актуалізують сутність «транспозиції» одного і того самого терміна від одного смислового контексту до іншого [10, с. 127–138].

Отже, можемо підсумувати, що глибинний аналіз структурно-семантичних характеристик та функціонування англійської термінології мобільного зв'язку засвідчує наявність у терміна інваріантної узагальненої ознаки, яка екстраполюючись у різні фахові контексти породжує численні смислові нюанси.

Висновки та перспективи подальших досліджень Як висновок, можемо стверджувати, що навіть поверхневий аналіз терміносистеми мобільного зв'язку дає підстави вважати, що її структурно-семантичні характеристики лежать у площині узагальненого інваріанта та його змінних смислів, а їх глибинне когнітивне наповнення може бути перспективою подальших досліджень. Тому, вивчення особливостей функціонування термінів на рівні *наносмислів* дозволить відповісти на питання, появи, транспозиції одних і тих термінів у різних фахових підмовах. Термінна лексика у сфері мобільного зв'язку завдяки діючим перманентним глобалізаційним процесам насичена глибинним семантичним потенціалом, які потребують у майбутньому нових наукових розвідок у площині експлікації інваріанта терміна та його потенційних смислів не лише на семантичному а й на когнітивному та концептуальному рівнях.

Література:

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: Учебное пособие. М.: Высш. школа, 1991. 140 с.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. Труды МИФЛИ, 1939. Вып. 5. С. 3–54.
3. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация. М.: Изд-во МГУ, 1997. 180 с.
4. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. пособие для филол. спец. вузов. М.: Высш. шк., 1987. 104 с.
5. Даниленко В. П. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 16–21.
6. Зацкий Ю. А. Развитие словарного состава современной английской лексики. Запорожжя, 1998. 430 с.
7. Кацнельсон С. Д. Содержание слова, значение и обозначение. М.: Эдиториал УРСС, 1987. 170 с.
8. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. М.: Издательство иностранной литературы, 1960. 436 с.
9. Мишланова С. Л. Терминоведение XXI века: история, направления, перспективы. *Филологические науки*. 2003. № 2. С. 94–101.
10. Моисеев А. И. О языковой природе термина. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М.: Наука, 1970. С. 127–138.
11. Суперанская А. В. *Общая терминология: Вопросы теории*. М.: ЛИБРОКОМ, 2012. 248 с.
12. Goursky S. *The Idiomatic Heart of the English Language*. Lviv, 1975. 179p.
13. Longman. Электронный толковый словарь англо-украинского языка. Текст. дан. URL: <http://www.ldoceonline.com/>
14. Oxford Dictionaries Online. Электронный словарь Oxford Dictionaries Online. Текст. дан. URL: <http://oxforddictionaries.com>
15. Baker M. A. Wireless Glossary of terms / Meredith Attwell Baker. -Бук С. Н. Лексична основа української мови як компресована мовна модель. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Львів: В-во ЛНУ імені Івана Франка. № 34. С. 289–293.

Отримано: 10 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 16 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 грудня 2021 р.

e-mail: inattalia@gmail.com

sytnykilona@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-47-51

Ісаєва Н. С., Ситник І. В. До проблеми виділення базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу: аналітичний огляд наукових праць. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 47–51.

УДК: 811.581

Ісаєва Наталія Станіславівна,
доктор філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ситник Ілона Василівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ ВИДІЛЕННЯ БАЗОВОЇ ЛЕКСИКИ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Стаття присвячена дослідженню сутності поняття «базова лексика» китайськомовного педагогічного дискурсу. На основі напрацювань у межах мовознавства, психолінгвістики, лінгводидактики, методики навчання іноземних мов, глотохронології автори виділяють поняття на позначення обмеженого за певними критеріями списку слів – базова лексика – і визначають його як основний словниковий запас, перелік найуживаніших слів, необхідний для спілкування на певному етапі вивчення іноземної мови. Розглянуто та узагальнено досвід виокремлення базової лексики. З'ясовано, що абсолютна більшість зарубіжних, вітчизняних та китайських укладачів мінімізованих словників, зокрема лексичних мінімумів та словників базової лексики для викладання іноземної, використовує критерій частотності.

Ключові слова: базова лексика, китайська мова, педагогічний дискурс, частотність.

Natalia S. Isaeva,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Iлона V. Sytnyk,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TO THE PROBLEM OF BASIC LEXIS OF CHINESE PEDAGOGICAL DISCOURSE DETERMINATION: ANALYTICAL REVIEW OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS

The present paper aims to define the term «basic lexis» of Chinese pedagogical discourse. We identify pedagogical discourse as a systematic process of interaction between speakers within the pedagogical situation, where participants use extralinguistic, pragmalinguistic and linguistic sign systems. The basis of pedagogical discourse, as we understand, is the text. Pedagogical discourse as a unit of speech level under certain conditions unfolds around a static formation with a complete and established form – the text, as a unit of language level. The word most clearly manifests its functions as a lexical unit of language only in text. The word is the central functional and structural unit of the language system; all other language units are somehow connected with the word. A recent review of literature on the topic found that there is no clear definition of «basic lexis». Given that our definition of «basic lexis» is based on the results from such analyses. The authors' definition of «basic lexis» is proposed. The term is explained by the authors as the core vocabulary, a list of the most commonly used words necessary for learning languages on different levels. The recent researches on determining the list of word that is considered as «basic lexis» are presented and analyzed. It has been pointed out that frequency is considered to be the main criteria in the process of determining the list of basic lexis.

Key words: basic lexis, Chinese language, pedagogical discourse, frequency.

Постановка проблеми. На цей час в Україні немає теоретично обґрунтованих і стандартизованих та нормативно затверджених списків базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу, які були б рекомендовані як основа для складання вітчизняних підручників і навчальних посібників різних рівнів. Відтак проблемним аспектом сучасної лінгвістичної синології в Україні є визначення чітких критеріїв виокремлення відповідної лексики з перспективою їх практичного застосування.

Актуальність дослідження полягає в нагальній необхідності обґрунтування критеріїв виділення базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу та складання відповідного списку з метою створення лексичного корпусу майбутніх навчальних матеріалів з китайської мови для українських студентів.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями визначається у необхідності огляду і критичного узагальнення досягнень китайських лінгвістів у дослідженні базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема укладання обмеженого за певними критеріями списку слів була і залишається предметом інтересу багатьох дослідників, серед яких можна виділити О. Туркевич, С. Бук, А. Залевську, П. Денисова, Ф. Бацевич, В. Перебийніс, Чжан Хуну (张红武), Юань Паньпань (袁攀攀), Го Шулунь (郭曙纶), Ян Сяохуей (杨晓惠) та ін. Усі вони звертали увагу передусім на важливість застосування статистичних методів при формуванні списків базової лексики. Усі останні дослідження словникового складу підручників китайської мови можна розділити на дві групи: перша група науковців комплексно досліджує два різних комплекти навчальних матеріалів, порівнює різні аспекти, такі як структуру, граматичні конструкції, теми текстів та словниковий склад тощо (Цао Маньвень (曹漫雯), Чжан Ніннін (张宁宁), Ван Цюаньлін (王泉玲), Чжен Луяо (郑路遥), Цзян Цзіін (江子莹), Лі Сяолін (李小玲), Лю Ін (刘颖), Фен Цай (丰彩), Лю Хишань (刘诗涵), Чжоу Сяоє (周晓晔)); друга група здійснює порівняльний аналіз двох різних підручників

в межах одного аспекту, наприклад, структури (Бай Ваньїн (白婉莹), Хуан Цзін (黄婧), Пен Мінь (彭敏), Ян Даньдань (杨丹丹), Ген Чжи (耿直) та інші. Однак відсутні дослідження та порівняння кількісного словникового складу трьох і більше комплексів підручників одного рівня та різних авторів.

Новизна. Це перша спроба у вітчизняній науці здійснити огляд китайських робіт з метою виявлення основних тенденцій дослідження базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу.

Мета нашої розвідки полягає в аналізі стану наукового опрацювання проблеми виокремлення базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу та встановлення відповідних критеріїв.

Виклад основного матеріалу. Базовим у нашому дослідженні є розуміння «педагогічного дискурсу» як систематичного процесу взаємодії мовців у межах педагогічної ситуації, де учасники спілкування використовують екстралінгвістичні, прагмалінгвістичні та лінгвістичні знакові системи [4]. Основою педагогічного дискурсу є навчальний текст. Педагогічний дискурс як одиниця мовленнєвого рівня за певних умов розгортається навколо статичного утворення з завершеною і усталеною формою – навчального тексту. Останній є одиницею мовного рівня, в межах якої найвиразніше проявляє свої функції слово як лексична одиниця мови.

Лексика – основний будівельний матеріал мови, з допомогою якого передається і сприймається змістове наповнення мови. З допомогою слів можна називати предмети та дії, описувати стан та явища. Слово є центральною функціонально-структурною одиницею мовної системи, всі інші мовні одиниці так чи інакше пов'язані зі словом. «Якщо вилучити лексику, – слушно зауважує російський лінгвіст В. Морковкін, – не залишиться нічого. Все у мові починається зі слів і закінчується словами, внаслідок чого оволодіння словниковим запасом мови є центральною проблемою навчання іноземної мови» [2, с. 94]. Справді, незнання лексики іншої мови унеможливило будь-який спосіб іншомовної комунікативної взаємодії, адже лексика – першооснова знань будь-якої мови. Тому цілеспрямоване, систематичне засвоєння знань про слово, вироблення умінь користуватися ним є надважливим аспектом опанування іноземною мовою.

З метою підвищення ефективності засвоєння лексики іноземної мови науковці укладають мінімізовані за певними принципами списки слів, що використовуються з різними навчальними цілями та на різних етапах навчання.

Як свідчать результати термінологічних досліджень О. Туркевич та С. Бук на позначення обмеженого за певними критеріями списку слів вживають такі терміни [1; 5]: мінімалізований словник, редукований словник, словник-мінімум, ядро лексикону, лексичний мінімум, лексична основа, універсальний базовий словник тощо.

Дослідниця С. Бук визначає терміни «мінімалізований словник» та «редукований словник» як синонімічні, адже вони мають найбільш широкую семантику і означають «обмежений за певними критеріями список слів певної мови» [1, с. 36]. Близьким за значенням до цього поняття є «ядро лексикону» у психолінгвістиці (А. Залевська), «універсальний базовий словник» у глотохронології (М. Сводеш), «лексичний мінімум» у методичній літературі.

У сучасній науковій парадигмі лексичний мінімум зазвичай трактують як обсяг (мінімум, а водночас і максимум) лексичних одиниць, який повинен бути засвоєний [3, с. 145]: 1) за певний проміжок часу (наприклад, у віці до трьох років); 2) за навчальний період (наприклад, лексичний мінімум з англійської мови за шкільною програмою для складання ЗНО); 3) під час вивчення деяких курсів (наприклад, лексичний мінімум із латинської мови для філологічних факультетів); 4) на кожному рівні вивчення іноземної мови (наприклад, на початковому рівні); 5) за якоюсь темою (тематичний словник-мінімум); 6) у певній професійній сфері (словник для економістів); 7) на певному етапі вивчення нерідної мови.

При оволодінні другою мовою окрім поняття «лексичний мінімум» використовують синонімічне поняття «базова лексика» – це та частина лексики, яка «мала б якомога ширший комунікативний діапазон із використанням мінімальної кількості слів загального значення» [7, с. 234]. Великий внесок у дослідження базової лексики зробив американський лінгвіст М. Сводеш. Науковець уклав стандартний список базової лексики англійської мови із 100 слів, а також використовував його для різних лексико-статистичних досліджень [6, с. 3].

Суті нашої роботи, а саме – визначенню переліку базових слів, необхідного для засвоєння на початковому етапі вивчення китайської мови, найбільше відповідає терміносполука «базова лексика». Під нею ми пропонуємо розуміти основний словниковий запас, певний перелік слів, необхідний людині для спілкування на початковому етапі вивчення іноземної мови. Ми обстоюємо думку, що джерелом базової лексики на цьому етапі вивчення китайської мови є підручник, адже саме він є основою презентації навчального змісту і концентрованим втіленням ідей викладання, а також – основним інструментом навчання китайської мови. Якість викладання, зумовлюється серед іншого і якістю навчальних матеріалів. Тісні стосунки між викладачами та учнями, на кожному етапі «викладання» та «вивчення» китайської як іноземної мови, підтримуються завдяки підручнику. Крім того, підручник може стимулювати бажання учнів вивчати китайську мову.

Відбір лексики у підручниках китайської мови повинен здійснюватись ретельно, обґрунтовано, тому що від вибору словникового складу підручника залежить успіх навчальної діяльності.

Над проблемою створення списку базових слів для різних рівнів мовної компетенції, на який можна було б орієнтуватися у педагогічній практиці, науковці працюють вже тривалий час. Ця проблема почала активно обговорюватися західними науковцями в 20-30-х рр. ХХ ст. В межах цього напрямку досліджень, що одержав загальну назву Vocabulary Control Movement, існувало два основних підходи до відбору лексики – філософський і лінгвістичний.

Філософський підхід пов'язаний з ім'ям Ч. Огдена, який в 1930 році видав словник базової англійської лексики Dictionary of Basic English, що складався з 850 слів. Даний лексичний мінімум позиціонувався автором як зменшена модель мови, здатна замінити природну мову як засіб спілкування. Дослідник насамперед намагався виділити коло найбільш важливих ідей і понять, а потім підбирав для їх номінації основні, найпростіші англійські слова [8, с. 80].

Альтернативою Basic English став новий напрямок в методиці викладання англійської мови як іноземної – Reading Movement, що виник в США на початку 1930-х рр. Прихильники цього напрямку прагнули скласти базовий словник англійської мови (core vocabulary), що включає не концептуальні поняття, як лексичний мінімум Огдена, а відбираються на основі принципу частотності слова, необхідні для читання літератури іноземною мовою. Таким чином, позначилася зміна підходу в практиці складання лексичних мінімумів – від філософської концепції прихильників Basic English відбувся перехід до лінгвістичної концепції, яка з цього моменту стає основною.

Так, перший список так званої «базової лексики» англійської мови, відомий як General Service List of English Words, був опублікований М. Вестом в 1953 році в результаті тривалої роботи колективу фахівців протягом щонайменше двох десятиліть. Список містить приблизно 2 000 лексичних одиниць, вибраних в результаті аналізу частотності англійських слів у письмових текстах. Відмінною особливістю списку стала вказівка в процентному співвідношенні частоти вживання слова в кожному конкретному його значенні. Як з'ясувалося, володіння обмеженим обсягом базової лексики забезпечує досить високий відсоток розуміння текстів на відповідній мові [9, с. 50].

В останнє десятиліття кількість списків базової англійської лексики для навчальних цілей зростає вдвічі. Створення списків, зазвичай, ґрунтується на статистичному аналізі репрезентативних корпусів мови, до складу яких включені неспеціалізовані тексти різних жанрів та стилів. При цьому по можливості враховуються як письмові, так і усні тексти. Тобто, сучасний підхід до формування списків базової лексики ґрунтується на статистичній обробці репрезентативного корпусу мови.

Матеріалом нашого дослідження є лексика найпопулярніших підручників китайської мови початкового рівня для іноземних студентів, а саме: «Новий практичний курс китайської мови» 《新实用汉语课本》 (далі НПККМ), «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень» 《发展汉语初级综合》 (далі 《发展》), «Поглиблений курс китайської мови. Початковий рівень» 《博雅汉语初级》 (далі 《博雅》), «Курс китайської мови» (《汉语教程》) (далі 《汉语》). Вибір цієї лексики зумовлений необхідністю шляхом статистичного аналізу корпусу текстів підручників початкового рівня китайської мови для іноземців виділити базову, тобто спільну для чотирьох підручників, лексику, необхідну студенту для засвоєння на початковому етапі вивчення китайської мови як іноземної. Модель нашого трактування поняття «базова лексика» можна представити у вигляді схеми (еліпсами з абрєвіатурами НПККМ, 《发展》, 《博雅》, 《汉语》), що позначають масиви слів, вибраних відповідно із вказаних вище підручників):

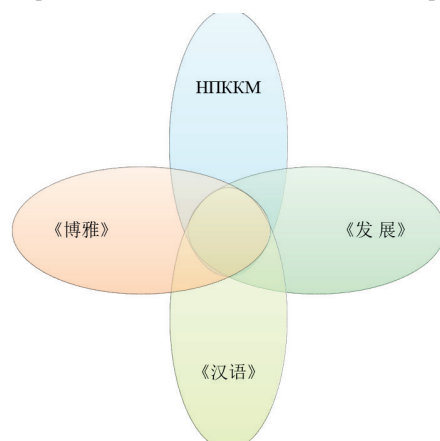

Рис. 1 Базова лексика початкового рівня китайської мови

Очевидним є той факт, що масиви слів, які використовуються в текстах різних підручників, повинні перетинатися. Центр схеми – це область інтегральної лексики, текстових лексичних універсалій, або, як ми розуміємо у нашому дослідженні – базової лексики.

У нашому дослідженні одиницею виділення базової лексики китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня було 词-слово. У традиційній граматиці китайської мови визначено, що «词-слово являє собою певний сенс, має фіксовану фонетичну форму, воно є мінімальною одиницею, яка може вживатися самостійно» [11, с. 55]. Услід за відомим китайським лінгвістом Ху Юйшу, розуміємо 词-слово як базову структурну одиницю китайської мови, яка займає центральне місце в її лексичній системі.

Проаналізувавши китайські дослідження останніх років, можемо констатувати, що сучасні академічні дослідження лексики в підручниках китайської мови в основному включають такі аспекти, як: контроль кількості нових слів, визначення та позначення частиномовної належності нових слів, інтерпретація нових слів, частота повторень нових слів, частота повторень загальноновживаних слів, порівняння лексики підручників із словником «Найчастотніші слова сучасної китайської мови» (《现代汉语常用词词频字典》) тощо.

Так, Ян Цзичжоу (杨寄洲) опублікував працю «Кілька проблем при написанні китайських підручників початкового рівня», де висловив власні погляди на те, який китайський підручник можна вважати ефективним. Дослідник вважає, що таким підручником є той, у якому є висока частота повторень загальноновживаних слів та у якому чітко встановлена кількість нових слів у кожному уроці [10, с. 53].

З допомогою корпусних та статистичних методів досліджує слова, що використовуються в китайських підручниках загальноосвітніх шкіл Шанхаю, китайський дослідник Чжан Хуну (张红武) [11, с. 23]. Науковець встановив: 1) майже три чверті слів, використаних у підручниках, належать до загальноновживаної лексики, а одна чверть є не загальноновживаними словами; 2) із переліку найчастотніших слів китайської мови 97.23% з'являються в підручниках; 3) чим більший обсяг корпусу, тим менша частка низькочастотних слів. Схоже дослідження здійснив Юань Паньпань (袁攀攀). Науковець проаналізував лексику підручників усіх рівнів комплексу «Новий практичний курс китайської мови» (《新实用汉语课本》) та виявив, що частка загальноновживаних слів у першому томі «Нового практичного курсу китайської мови» становить 84%. У другому томі частка слів початкового рівня (甲级词) і другого рівня (乙级词) становить 72%. Кількість загальноновживаних слів у третьому томі становить 59% та 55% у четвертому томі. Таким чином, значна кількість загальноновживаних слів у підручнику припадає саме на початковий рівень та зменшується із кожним наступним рівнем. На думку дослідника, авторам

підручників потрібно приділяти більше уваги важливості викладання лексики, посилити дослідження словникового складу підручників і вдосконалити систематичність та наукову обґрунтованість вибору слів у підручниках з китайської мови.

Китайські лінгвісти Го Шулунь (郭曙纶) та Ян Сяохуей (杨晓惠) у своїх наукових дослідженнях порівнюють статистичні дані окремо китайських слів (词次数) та ієрогліфів (字次数). Перш за все, дослідники оцифрували всі тексти трьох підручників, автоматично розділили на слова та позначили частини мови. Наступним кроком став статистичний аналіз кожного підручника окремо для отримання даних про слова 词, а потім даних про ієрогліфи 字. Науковці порівняли отримані статистичні дані трьох підручників для того, щоб визначити, який відсоток лексики є спільним для усіх трьох підручників. Наступним кроком стало порівняння статистичних даних трьох підручників із таблицею загальнонавчаних слів (《词汇大纲》), списками слів для підготовки до міжнародного екзамену на визначення рівня китайської мови HSK та зі списком 3500 найчастотніших слів китайської мови. Завдяки статистичним порівнянням та аналізу слів, що використовуються у трьох комплектах підручників, науковці виявили, що спільними для усіх підручників було лиш 40% слів [12, с. 298].

В іншому дослідженні лінгвісти Го Шулунь (郭曙纶) та Лі Юйчжун (李愚中) здійснили ретельний аналіз підручників з китайської мови для початкових класів шляхом порівняння статистичних даних про частоту та розподіл ієрогліфів, що використовуються у корпусі текстів восьми різних підручниках китайської мови для початкової школи. Спеціально науковцями аналізуються відмінності частоти та розподілу вживання китайських ієрогліфів, щоб з'ясувати, які слова є високочастотними, але з низьким розподілом, а які слова, навпаки, достатньо поширені, але не часто використовуються. В результаті статистичного аналізу було виявлено, що спільними для усіх восьми підручників є тільки 52.65% лексики [13, с. 240].

Кан Яньхун (康艳红) і Дун Мін (董明) наголошують на важливості частоти повторень слів у китайських підручниках і забезпеченні певного рівня повторення слів у межах підручника [14, с. 96].

Китайська дослідниця Чу Ці (褚琦) порівнює лексику двох комплектів підручників китайської мови початкового рівня «Новий практичний курс китайської мови» 《新实用汉语课本》, «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень» 《发展汉语初级综合》 [15]. Наведемо лише кілька висновків, важливих для нашого дослідження.

Міністерство освіти та Державна мовна комісія у 2010 році опублікували документ, що стандартизує лексику, яку використовують у процесі написання навчальних підручників китайської мови – «Градація китайської лексики у викладанні китайської мови як іноземної» (《汉语国际教育用音节汉字词汇等级划分》) [16]. У цьому стандарті китайська лексика, на основі статистичних даних, розділена на три рівні – слова першого рівня, слова другого рівня, слова третього рівня та додаток до слів третього рівня, уся лексика є загальнонавчаною лексикою сучасної китайської мови.

Дослідниця Чу Ці (褚琦) у своїй роботі здійснила статистичний аналіз лексики комплектів підручників китайської мови початкового рівня «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень» та «Новий практичний курс китайської мови» та порівняла з «Градацією китайської лексики у викладанні китайської мови як іноземної». Чу Ці (褚琦) дійшла висновку, що в обох комплектах підручників китайської мови початкового рівня лексика першого рівня становить найбільшу частку, лексика другого рівня – лише незначну частину загальної лексики, а лексика третього рівня – найменшу. За допомогою статистики дослідниця виявила, що кількісні дані лексики підручників «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень» та «Новий практичний курс китайської мови» відрізняються. Загальний словниковий склад становить – 1569 та 1161 відповідно. Крім того, шляхом порівняння загальної кількості слів в кожному томі двох комплектів підручників загальна кількість слів у першому томі становить 867 та 486, а загальна кількість слів у другому томі – 702 та 675 відповідно. Середній словниковий запас кожного уроку двох томів підручника «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень» становить 29 слів, тоді як середній словниковий запас двох томів підручника «Новий практичний курс китайської мови» становить 45. У середньому кількість нових слів на урок у підручнику «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень» менша, ніж у підручнику «Новий практичний курс китайської мови». Це пов'язано з тим, що кількість уроків у підручнику «Новий практичний курс китайської мови» становить майже половину від уроків підручника «Розвиваюча китайська мова. Комплексний курс. Початковий рівень».

Лексика усіх рівнів підручника «Новий практичний курс китайської мови» 《新实用汉语课本》 стала об'єктом дослідження Сунь Яня (孙彦) [17, с. 103]. Науковець стверджує, що згідно з статистичними даними, середня кількість повторень всіх нових слів у чотирьох підручниках становить 30,81. З першого по четвертий том повторення нових слів у кожному наступному томі зменшується. Це тому, що перший том призначений для студентів, які лише починають вивчати китайською мовою, і слова, які вони вивчають, – це найосновніші односкладні слова, що володіють сильними словотворчими здатностями, тому частота повторень природно висока в наступних текстах та вправах.

Слова, що мають найвищий коефіцієнт повторення в підручниках, повинні бути тими, що найчастіше використовуються у щоденному спілкуванні. Наприклад, Сунь Янь виокремлює 10 слів із найвищим рівнем повторень у першому та другому томах: 我、你、是、不、他、学、的、们、有、语, а також у третьому томі: 了、家、着、为、可、地、花、最、喜、对. Усі ці слова – односкладні слова, які зазвичай використовуються у спілкуванні та мають сильну словотворчу здатність. Дотримання їх високого рівня повторення відповідає практичному принципу складання підручників. Сунь Янь підрахував слова з нульовим повторенням у підручнику. На ці слова припадає близько 8,33% від загальної кількості нових слів, які переважно є власними назвами, ідіомами та деякими загальноприйнятими приказками, такими як 民国、宁静致远、优生优育、萝卜青菜各有所爱 тощо. У цій категорії також трапляються й інші поширені слова, зокрема 面包、机场、决定、凉快, які є словами класу А (甲级词) у навчальній програмі (教学大纲) – їх слід повторювати частіше.

Висновки і перспективи використання результатів дослідження.

Абсолютна більшість китайських дослідників, аналізуючи словниковий склад підручників китайської мови, використовує критерій частотності та функціональної широти, що знаходить втілення у порівнянні частотних словників. Аналіз численних напрацювань з проблематики лексики китайськомовного педагогічного дискурсу свідчить про те, що увагу дослідників ще не було спрямовано на укладання корпусу та порівняння комплексу найпопулярніших навчальних матеріалів з китайської мови початкового рівня з метою виокремлення базової лексики. Аналітичний огляд теоретичного матеріалу дозволив розділити усі останні дослідження словникового складу підручників китайської мови на дві групи: науковців, котрі комплексно досліджують два комплекти навчальних матеріалів різних авторів та одного рівня, порівнюють такі аспекти, як

структуру, граматичні конструкції, теми текстів та словниковий склад тощо; друга група науковців здійснює порівняльний аналіз двох підручників різних авторів та одного рівня в межах лише одного аспекту, наприклад, структури. Однак відсутні дослідження проблеми кількісного словникового складу трьох і більше комплектів підручників одного рівня та різних авторів, що і окреслює перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Бук С. Н. Лексична основа української мови як компресована мовна модель. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Львів: В-во ЛНУ імені Івана Франка. № 34. С. 289–293.
2. Морковкин В. В. Тематический список русских слов (1177 слов). Лексические минимумы русского языка / под ред П. Н. Денисова. М.: МГУ, 1972. С. 93–107.
3. Самусенко О. М. Лексичні мінімуми з української мови як іноземної: основні підходи до укладання. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2018. №2. С. 144–150.
4. Ситник І. В. Дискурс в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 33. С. 156–160.
5. Туркевич О. В. Методика викладання української мови як іноземної: розвиток науки і становлення терміна. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2009. № 4. С. 137–144.
6. Grant Anthony. Swadesh's life and place in linguistics. *Quantitative Approaches to Linguistic Diversity*. 2010. PP. 1–6.
7. McCarthy Michael. "What constitutes a basic vocabulary for spoken communication?". *English Language and Literature*. 1999. PP. 233–249.
8. Ogden C. Basic English. A general introduction with rules and grammar. 6-th edition. London, Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., Ltd, 1937. 95 p.
9. Ogden C. K., Richards I. A. The Meaning of "Meaning". London, 1923. pp. 45-55.
10. 杨寄洲. 编写初级汉语教材的几个问题. 北京. 语言教学与研究, 2003. № 4. 页. 52–57.
11. 张红武. 基于语料库的上海市初中语文教材语言统计与分析. 上海师范大学, 2007. 62页
12. 郭曙纶, 李愚中. 小学语文教材用字频次与分布的对比分析. 上海交通大学国际教育学院. 第七届全国语言文字应用 学术研讨会论文集, 2015. 页. 297–302.
13. 郭曙纶, 杨晓惠. 三套对外汉语高级教材课文字词的对比统计与分析. 上海交通大学国际教育学院, 2016. 页. 239–248.
14. 康艳红, 董明. 初级对外汉语教材的词汇重现率研究. 北京师范大学. 第4期语言文字应用, 2005. 页. 94–99.
15. 褚琦. 对外汉语初级综合教材《发展汉语》与《新实用汉语课本》比较研究. 吉林大学, 2016. 47页.
16. 中华人民共和国教育部国家语言文字工作委员会. 汉语国际教育用音节汉字词汇等级划分, 2010. 151页.
17. 孙彦. 对《新实用汉语课本》初级部分词汇处理情况的考察与分析. 语言应用研究. 上海外语教育出版社, 2009. 页. 102–104.

Отримано: 23 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: h.kozlovska@uabs.sumdu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-52-54

Kozlovska G. B. The place of the category of informativeness in the system of text categories. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 52–54.

УДК: 81'42

Ganna Kozlovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Sumy State University**THE PLACE OF THE CATEGORY OF INFORMATIVENESS
IN THE SYSTEM OF TEXT CATEGORIES**

The study of text categories is essential because it is impossible to talk about the object of study without naming and explaining its categories. The description of text categories and their interaction is aimed at obtaining the generalized description of the whole system, i.e. the text as a whole by combining knowledge about its elements. The article deals with the observation, analysis, and research of text categories and their classification on the example of a newspaper weather forecast report. Basic characteristic features of information in newspaper weather forecast reports are given. The review of scientific literature shows that there exist specific and universal text categories. The main function of newspaper weather forecast report is the information transfer that is why the author highlights the category of informativeness. Category of informativeness is one of the leading text categories. The study of the category of informativeness requires a clear definition of "informativeness" and "information", bearing in mind the interpretation of these concepts by definitions adopted in linguistics, cybernetics and information theory. We should take into account the general scientific nature of the concept "information" and the philosophical significance of the term "category". Thus, the category of informativeness should be studied at the intersection of linguistic directions using the achievements of related sciences in inseparable connection with other text categories. The topicality of linguistic problem mentioned above is proved by the wide range of scientific works on text categories.

Key words: text categories, category of informativeness, information, newspaper weather forecast report.

Козловська Ганна Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Сумський державний університет**МІСЦЕ КАТЕГОРІЇ ІНФОРМАТИВНОСТІ В СИСТЕМІ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ**

Стаття продовжує низку публікацій автора, присвячених теорії тексту. Вивчення категорій тексту актуально, оскільки неможливо говорити про об'єкт дослідження, не назвавши і не пояснивши його категорій. Опис категорій тексту і їх взаємодії націлений на отримання узагальненої характеристики всієї системи, тобто тексту як цілого шляхом з'єднання знань про його елементи. В статті розглядаються основні напрямки досліджень категорій тексту і їх класифікації на прикладі газетного повідомлення про погоду. Специфіку та стійкість будь-якого типу текстів забезпечує єдність текстових категорій. Огляд наукової літератури показує, що поряд зі специфічними існує ряд універсальних категорій тексту. Категорія інформативності є однією з основних текстових категорій. Дослідження категорії інформативності вимагає чіткого визначення понять «інформативність» і «інформація», приймаючи до уваги трактування даних понять визначеннями, прийнятими в лінгвістиці, кібернетиці та теорії інформації. Враховуючи загальнонауковий характер поняття «інформація» і філософську значимість терміна «категорія», категорія інформативності о досягнень суміжних наук в нерозривному зв'язку з іншими категоріями тексту.

Ключові слова: категорії тексту, категорія інформативності, інформація, газетне повідомлення про погоду.

“Category” from the philosophical point of view is defined as an extremely broad concept in which the most general, distinctive and essential features, peculiarities, characteristics and relationships of objects and knowledge of the objective world are reflected [9, p. 240]. With regard to text we can describe “category” as a feature common to all texts. Moreover, texts cannot exist without categories, thus, it is the typological text characteristic. Text categories reveal the most general and essential features functioning as the bridge in understanding ontological, epistemological, and structural markers [20, p. 80]. The article is aimed at describing the place of the category of informativeness within the system of text categories on the example of newspaper weather forecast reports because the main function of such kind of texts is transfer of information.

Two main directions of scientific researches on text categories have been developed since the 1980s: taxonomic and qualitative [20, p. 80]. The taxonomic researches classify text categories and analyze their interaction mechanism [3; 4; 5; 11, p. 70-79; 14]. Qualitative studies explore the functioning of a specific text category, e.g. categories of time [13; 19], time and space [18], informativeness [4; 8], coherence [7], cohesion [10], modality [6], etc.

It is worth mentioning that classification of text categories is heterogeneous because different criteria lie in its basis: semantic and structural, pragmatic and functional, obligatory and optional [20, p. 81]. The wide range of scientific works on text categories proves the fact that the linguistic problem mentioned above is very important.

According to I.R. Galperin, there are informative and formally structural text categories both defined as grammatical ones. The researcher explores categories of adhesion, informativeness, retrospective, modality [5]. Z.Y. Turaeva writes about two basic groups of text categories: structural and informative. Categories of adhesion, integration, and progression/stagnation are structural; image of the author, space and time, informativeness, modality are informative categories [20, p. 81]. V.A. Kukharenko defines categories of anthropocentricity, informativeness, modality, pragmatic focus in fiction texts [12, p. 70-79].

There exists an idea that it is impossible to differentiate text categories because any text category can be either structural, semantic or pragmatic (communicative). Firstly, we can research a text as the result generated by a language personality and addressed to language personality. Secondly, we can study a text as a phenomenon of universal and national culture. Finally, we can explore a text as a facilitator for successful human interaction with the help language means [16, p. 195]. Differentiating such notions as text

structure, category, and paradigmatic text category is defined as superparadigmatic text feature that gives a reader the chance for interpreting it. We understand paradigmatic text feature as general formal and content components within text system with the help of which we can combine texts in groups [12, p. 81]. Integrity, segmentability, cohesion, coherence, informativeness, chronotope, modality, interaction, intertextuality, conceptuality, anthropocentricity are universal text categories [16, p. 196].

Foreign linguists think that adhesion, modality, informativeness are notions of category level paying much attention to informativeness. They do not use the term "text category" but "standards of textuality" instead [22, p. 3]. The complex of basic features characterizes each text category but the set of attributes and their proportion differ from text to text.

From the pragmatic point of view, the study of category of informativeness is impossible without engaging the category of integrity. Category of integrity is a psychological phenomenon because it is realized in the process of reader's comprehension of the text. Integration is subordination of text parts to the basic topic which leads to the understanding of the text as an integrated whole.

Integrity has semantic and formally structural sides reflected in text wholeness and coherence. Text coherence and wholeness are different: coherence has linguistic nature, wholeness – psychological one.

Text compression is one of the means for transferring text wholeness. By text compression we understand transferring the basic content omitting unnecessary information. The leading characteristic feature of newspaper weather forecast report is its conciseness. Compression in such kind of texts is implemented with different degree and by various means of contraction resulting in the wholeness of information report perception [8, p. 34]. We consider the text structure and its composition to be one of the means for providing text coherence.

Taking into account the general scientific nature of the concept "information" and the philosophical significance of the term "category" we promote the idea that the category of informativeness should be studied at the intersection of linguistic directions using the achievements of related sciences in inseparable connection with other text categories. Moreover, we explore category of informativeness in a specific type of texts, namely newspaper weather forecast reports.

The study of the category of informativeness requires a clear definition of "informativeness" and "information", bearing in mind the interpretation of these concepts by definitions adopted in linguistics, cybernetics and information theory.

I. R. Galperin distinguishes three types of text information:

- 1) content-factual information – facts, actions, processes that take place in the real world. This information is explicit and can be found in scientific texts, in the texts of official documents, in newspaper style, etc.;
- 2) content-conceptual information – author's perception of phenomena and concepts, his intentions, ideas, notions;
- 3) content-implicit information – information that is based on the ability of language units resulting in generating connotations and associations [5, p. 25-41].

We interpret information in a narrow sense as facts and news, in a broad sense – as the manifestation of human activity that alters the quality and quantity of information. Participants of this human activity have such kind of information that leads to changes in people's behavior [21, p. 40]. In communication theory, information is new facts about subjects, phenomena, relations, and events of objective reality [4, p. 2] that presuppose different thesaurus of communicants as the basic condition of communication. In information theory, one should distinguish such notions as "information" and "knowledge" because "the linguistic expansion" of information happens very often [2, p. 27]. "Knowledge" can be studied on three semiotic levels – syntactic, semantic, and pragmatic. On the syntactic level there exists metaknowledge as metainformation; on the semantic level – "knowledge" itself as the fixed relations between the signifying and signified; on the pragmatic level – information as the fixed relation between a sign and its value for a consumer. Thus, information is knowledge included into communicative process [2, p. 27]. This proves the fact that category of informativeness should be studied in the framework of semiotic approach to texts.

Informativeness as a notion is narrower than information. Speaking about informativeness as the text characteristic, we identify the communicative aspect of information process. We decode information as the labile value, the ability of adequate conveying of some part of information to recipients via communication channel but not the absolute quantity of text information or its general "informational filling". Cybernetics interprets informativeness as the one that breaks stability of text system [1, p. 33] drawing attention to unusual and new facts.

When speaking about the place of the category of informativeness within the system of text categories we need to mention basic features of information. Information must be valuable, useful, new, interesting, and real. These features of information are traditional. Weather forecast report has specific features of information on the level of content and form.

General scientific category of information has three basic components: facts (quantitative component); regularity or negentropy (qualitative component); variety (multiplicity component). Quantitative component makes the basis of information existence, qualitative component points at the ultimate goal of information process, and multiplicity component projects information transferring on different situation levels.

Taking into account interdisciplinary character of our research we will dwell on specificity of informing in newspaper weather forecast reports.

Ambiguity is the main attribute of communicative noise [15, p. 53; 17, p. 181]. Negentropy function of information in newspaper weather forecast report is realized, firstly, through redundancy and information compression and, secondly, via such functional characteristics of information genre texts as objectiveness, accuracy, and relevancy. Multiplicity component implementation of general scientific information category in newspaper weather forecast report depends mostly on communication factors situation.

Thus, summarizing our literature review on the study of text categories let us highlight some most important points.

Firstly, taking into account the general scientific character of such notion as "information" and philosophical significance of the term "category" we think that text categories must be studied not in the framework of a single linguistic approach but at their intersection, e.g. text linguistics and pragmatics. Moreover, we can use achievements of related sciences such as information theory, psychology and others. This provision applies completely to category of informativeness.

Secondly, we think that category of informativeness must be researched in conjunction with other text categories.

Literature:

1. Анисимова Т. А. Лингвистические характеристики публицистического текста: (На материале аналитических статей современной британской прессы): автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. М., 1998. 194 с.
2. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис. М.: Наука, 1989. 192 с.
3. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. К.: Вища школа, 1993. 200 с.
4. Гальперин И. Р. Грамматические категории текста (опыт обобщения). *Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз.* 1977. Т. 36, № 6. С. 522-532.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 139 с.
6. Демина Е. Б. Способы выражения модальности в газетно-публицистических текстах современного английского языка: автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. Одесский гос. ун-т им. И.И. Мечникова. Одесса, 1984. 15 с.
7. Кардович И. К. Связность в научно-техническом тексте: автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. М., 1990. 23 с.
Козловская А. Б. Прагматический аспект категории информативности англоязычных синоптических текстов газетно-публицистического стиля: дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. Сумы, 2002. 219 с.
8. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. М.: Наука, 1975. 720 с.
9. Кручинина Л. И. Основные средства когезии английского научного текста: автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. МГПИИЯ им. М. Тореза. М., 1982. 23 с.
10. Кузнецов В. Г. Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный). М.: Высшая школа, 1991. 160 с.
11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. М.: Просвещение, 1988. 192 с.
12. Ножнина О. П. Функционально-семантическая категория темпоральности в научном филологическом тексте: автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. ОГУ им. И. И. Мечникова. Одесса, 1989. 16 с.
13. Селиванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К.: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148 с.
14. Селиванова Е. А. Лингвокультурный аспект коммуникативного шума. *Науковий вісник кафедри Юнеско Київського державного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія.* 2000. Вип. 3А. С. 51-55.
Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография). К.: Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
15. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. К.-ЦУЛ, «Фитосоцицентр», 2002. 336 с.
16. Сивохина Н. Г. Морфолого-семантические средства выражения категорий времени и пространства и их стилистическая значимость в тексте: (На материале английской и американской художественной литературы XX века): автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. МГПИИЯ им. М. Тореза. М., 1982. 25 с.
17. Тураева З. Я. Время грамматическое и время художественное (на материале английского языка): автореф. дис... кандидата филол. наук: 10.02.04. ЛГПИ им. А.И. Герцена. Л., 1974. 39 с.
18. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика). М.: Просвещение, 1986. 127 с.
19. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. Харьков: Константа, 1998. 168 с.
20. Beaugrand R., Dressler W. Introduction to Text Linguistics. London: Longman, 1994. 270 p.

Отримано: 2 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: laryssa_makaruk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-55-58

Макарук Л. Л. Візуальні засоби репрезентації проксемічних обмежень в англійських інфографічних текстах присвячених COVID-19. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 55–58.

УДК: 811.111'22'42

Макарук Лариса Леонідівна,

доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики, декан факультету іноземної філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРОКСЕМІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ В АНГЛОМОВНИХ ІНФОГРАФІЧНИХ ТЕКСТАХ ПРИСВЯЧЕНИХ COVID-19

Статтю присвячено висвітленню графічних особливостей репрезентації проксемічних обмежень в період пандемії COVID-19, що актуалізовані в інфографічних текстах малої форми. Встановлено, що продуценти послуговуються різними засобами репрезентації безпечної відстані, серед яких превалюють стрілки, які різняться формою, розмірами, кольором. Виявлено, що існують також й альтернативні стратегії репрезентації дистанціювання, зокрема замість стрілок послуговуються ліжками. Значній частині текстів притаманні візуальні тактики графічної об'єктивації безпечної відстані. На основі ілюстративного матеріалу зафіксовано конкретні схеми розміщення осіб жіночої та чоловічої статей, різних вікових груп у паркових зонах, магазинах, офісах. Установлено, що незважаючи на те, що в основі їх творення лежать візуальні графічні засоби, у них також й наявні вербальні складники, які дублюють засоби зображальної природи, специфікують та увиразнюють зміст, акцентуючи увагу на найбільш важких частинах повідомлюваного, зокрема дотримання безпечної відстані довжиною 2 м або її еквівалентом – 6 футів.

Ключові слова: дистанціювання, візуальні засоби, інфографіка, стрілки, індивіди.

Larysa Makaruk,

Doctor of Philology, Professor in the Applied Linguistics Department, Dean of Foreign Philology Faculty,
Lesya Ukrainka Volyn National University

VISUAL MEANS FOR PRESENTING PROXEMIC RESTRICTIONS IN ENGLISH-LANGUAGE INFOGRAPHIC TEXTS RELATING TO COVID-19

This article is devoted to highlighting graphic features for presenting proxemic constraints during the COVID-19 pandemic, as they are conveyed in small infographic texts. It is established that their creators use various means to present the concept of safe distancing, among which arrows of varying forms, sizes, and colours are predominant. It was found that there are also other optional strategies to present distancing, such as the use of stylized skirts, universally-known objects with a suitable length. Most of the texts are characterized by visual tactics which graphically objectify the principle of safe distancing. On the basis of illustrative source material, specific schemes for the placement of females and males and of different age groups in park areas, shops, and offices were recorded. It was established that although their creation is based on visual graphics, they also have verbal components which duplicate the pictorial devices. These are used to specify and express the content, and to focus on the most important parts of the message, including the maintenance of a safe distance of 2m or its equivalent of 6 feet.

Key words: distance, visual means, infographics, arrows, individuals.

У 2020–2021 рр. у період пандемії COVID-2019 особливої актуальності набуло питання дистанціювання між індивідами, які знаходяться в одному приміщенні і мають або не мають наміру вступити в діалог. Йдеться про різні локативні сценарії, починаючи від ситуацій у рутинному побуті до корпоративних та дозвіллевих, які є інтегральними складниками повноцінного життєвого циклу. Обмеження, спричинені коронавірусною інфекцією змусили ледве не усіх триматися остороно й намагатися не наблизитися один до одного на фіксовану відстань. Як результат, нині спостерігаємо функціонування у сучасному англійському масмедійному комунікативному просторі чималої кількості інфографічних текстів малої форми, присвячених проблемі безпечної відстані.

У цій розвідці сфокусуємося на засобах, якими послуговуються задля наочного ілюстрування відстані між потенційними співрозмовниками. Зауважимо, що питанням дистанціювання присвячені розвідки І.Н. Горелова [1], Г.В. Колшанського [2], М. Коцоліно [3], Г.Ю. Крейдліна [4], Л.Л. Макарук [5] й ін. Однак, у фокусі їхньої уваги перебували переважно проблеми, пов'язані з вербальними засобами актуалізації дистантних особливостей. Частково, висвітленню підлягали й комунікативні акти, що мали місце в усному мовленні. Проте, досліджень, присвячених докладному аналізу допустимих проксемічних локацій, візуалізованих в вузькоспеціалізованій інфографіці здійснено не було, що й пояснює **актуальність** обраної проблематики. **Мета** розвідки полягає у висвітленні особливостей візуальної репрезентації дистанціювання між потенційними комунікантами.

Обґрунтуємо докладніше специфіку інфографічних текстів малої форми, присвячених COVID-19, сфокусувавши увагу на їх графічних особливостях. Аналізовані нами тексти (рис. 1–16) дають підстави стверджувати, що ключову роль у них відіграє графічна складова, яка уможливило безсловесну репрезентацію бажаного дистанціювання. Зауважимо, що сучасні тексти набувають нових форм. Незважаючи на те, суспільство постійно навчається жити по-новому, враховуючи загрози, кількість досліджуваних текстів невинно зростає, змінюються способи та засоби репрезентації інформації.

Рис. 1 [6]

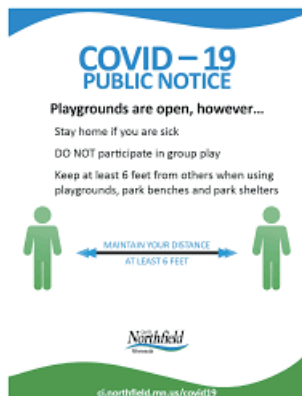

Рис. 2 [6]

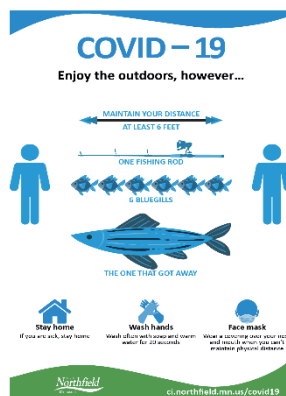

Рис. 3 [6]

Рис. 4 [6]

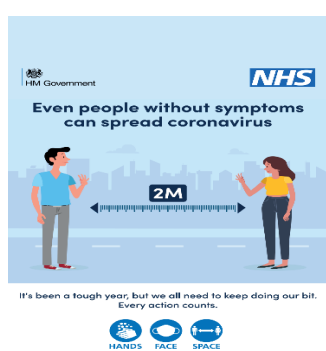

Рис. 5 [6]

Рис. 6 [6]

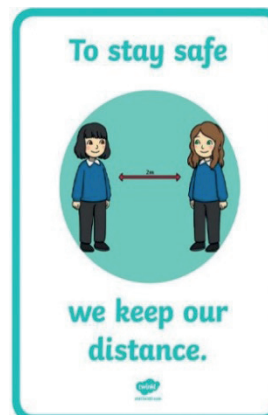

Рис. 7 [6]

Представлені тексти дають можливість постулювати, що одна і та ж проблема знаходить цілком відмінне графічне відображення у різних текстах. Як результат, маємо підстави стверджувати, що чималій кількості візуальних компонентів немовної природи властива синонімія, оскільки відстань між співрозмовниками зображено широким спектром графічних позначок, переважно лініями зі стрілками на обох кінцях, які слугують засобом відмежовування потенційних співрозмовників. На рисунках спостерігаємо кілька способів, зокрема:

- нежирну або жирну суцільну стрілку посередині якої є кільце з вказаною ймовірною безпечною відстанню (1-2м, 1, 5 м або 2 м); кінці якої спрямовані на двох умовних індивідів чоловічої статі або чоловічої та жіночої статей (рис. 1, рис. 8, рис. 9);
- нежирну суцільну стрілку, спрямовану обома кінцями на одного індивіда з кожної сторони чоловічої статі (*Maintain your distance at least 6 ft*) (рис. 2, 3);
- нежирну пунктирну стрілку, спрямовану обома кінцями на одного індивіда з кожної сторони чоловічої та жіночої статей (*Social distancing means keeping 6 ft apart from others*) (рис. 4);
- жирну стрілку, в основі якої лежить канцелярська лінійка, спрямована обома кінцями на одного індивіда з кожної сторони чоловічої та жіночої статей посередині якої бачимо маркування безпечної відстані (2м) (рис. 5);
- нежирну суцільну стрілку спрямовану обома кінцями на одного індивіда з кожної сторони чоловічої та жіночої статей (*Social distancing means keeping 6 ft apart from others*) (рис. 6);
- жирну суцільну стрілку, спрямовану обома кінцями на одного індивіда з кожної сторони чоловічої та жіночої статей з зазначенням безпечної відстані (2м) (*To stay safe we keep our distance*) (рис. 7);
- дистанціювання осіб чоловічої статі за посередництвом лиж та палиць до них (рис. 10);
- локалізування осіб різних статей за допомогою умовних замаркованих або незамаркованих кіл (рис. 11, 13, 14);
- умовне розміщення індивідів на безпечній відстані на прикладі паркової зони або зони відпочинку на безпечній, але нефіксованій відстані (рис. 12), магазину на безпечній та фіксованій відстані (рис. 15);
- безпечну локалізацію індивідів різних статей за допомогою роздільних палиць та стрічок з додатковою акцентуацією уваги на відстані завдяки червоним лініям з чітко окресленими кінцями (рис. 16).

Означений перелік свідчить, що англомовній інфографіці на тематику COVID-19 характерні різні стратегії репрезентації проблеми, а саме необхідності знаходитися на відстані один від одного. Вони варіюються від досить простих класичних схем до нетрадиційних, порівняльних репрезентацій, які актуалізують дистанціювання завдяки предметам, що сягають розмірів безпечної відстані: канцелярських лінійок, рибацької вудки, шести сонячних синьозябрових окунів, лиж. Така тенденція свідчить про те, що продуценти шукають саме такі засоби репрезентації інформації, якими власне послуговуються реципієнти і завдяки цьому їм легше зрозуміти безпечний проміжок, якого слід дотримуватися, щоб запобігти зараженню та не становити небезпеку для оточуючих. Слід звернути увагу й на те, що на рисунках індивіди хоча й є схематично ре-

презентовані, але більшість мають образи: вони одягнені та виконують певні функції в побуті: перебувають в магазині, проводять вільний час у місцях відпочинку тощо.

Окремі запропоновані нами інфографічні тексти потребують докладнішого обґрунтування. Йдеться про рис. 9-16. Спершу, звернемо увагу на рис. 9 та 10.

Рис. 8 [6]

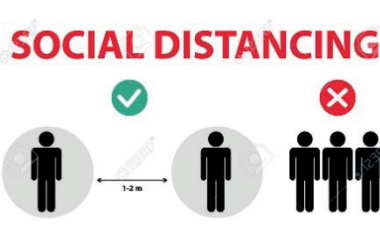

Рис. 9 [6]

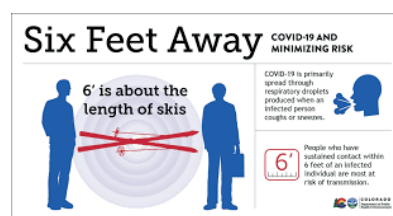

Рис. 10 [6]

На рисунку 9 безпечна соціальна дистанція має графічну антонімічну репрезентацію, завдяки позначкам V та X, які на зеленому та червоному фонах відповідно є знаками, під якими фактично усі розуміють, що дозволено та недозволено робити. Враховуючи це, лівостороння частина тексту є прикладом правильного дистанціювання, ліва – неправильного, та без вербальних відповідників пояснює, що скупчуватися заборонено, слід залишатися на відстані 1-2м один від одного. Текст на рисунку 10 з-поміж інших в нашому корпусі є незвичним, оскільки безпечну відстань на ньому репрезентовано лижками (*6' is about the length of skis*). Вважаємо, що саме у цьому випадку лижі невипадково червоного кольору, який сигналізує небезпеку, вказуючи на те, що знаходитися ближче один до одного ніж на шість футів не можна. Праворуч бачимо два коротких вербальних пояснення, вміщених в ледь помітні рамки зі специфікацією. Одна з них містить цифру 6', що розміщена над лінійкою яка умовно дублює відстань та вербальне пояснення (*People who have sustained contact within 6 feet of an infected individual are most at risk of transmission*).

Наведений приклад дає підстави говорити про стратегію, яка характерна багатьом текстам малої форми – представлення найважливіших фрагментів інформації засобами, відмінними від усталених, шляхом порівняння з тими одиницями, які видаються найбільш підходящими за розмірами, формою та здатні бути семантично місткими. Таке цілковите уподібнення свідчить про те, що у певних випадках продуценти схильні до пошуку альтернативних засобів, які відповідають авторсько-му задуму та покликані шляхом уподібнення за формальними параметрами передати ключову ідею.

Цікавими для аналізу є й рисунки 11-16. Вони наочно демонструють реципієнтам правила поведінки у громадських місцях. На маркованих сірих кільцях бачимо індивідів, які знаходяться відносно далеко один від одного. Варти уваги є й вербальні заклики (*Keep Your Distance; Think – Stay Apart & Stay Safe; Please Respect the 2m Rule*). Зауважимо, що усі вони мають форму наказового способу. Кризь такі лаконічні форми прослідковуємо звертання до реципієнтів дотримуватися передусім дистанції, думати і перебувати один від одного порізно і завдяки цьому бути у безпеці. Апелятив у формі ввічливого звертання-наказу закликає усіх ставитися з повагою до «правила 2м».

Рисунки 12-16 також слугують унаочненню реальних життєвих ситуацій, які візуалізують поведінку індивідів у побуті. Зауважимо, що багато саме таких інфографічних текстів створені організацією NHS (*National Health Service*). Як і попередній текст вони зрозумілі без слів, однак вербальні складники підкреслюють важливість репрезентованого графічно, за посередництвом візуальних об'єктів. Коротке пояснення того факту, що близько однієї людини з трьох хворіють на коронавірусну хворобу безсимптомно. Продуценти знову ж таки у формі наказового речення звертаються до реципієнтів з закликом не поширювати хворобу випадково. Кожна дія має значення (*Around 1 in 3 people with COVID-19 have no symptoms. Don't accidentally spread the virus. Every action counts*).

Як бачимо, щоб допомогти реципієнтам краще зрозуміти як себе поводити, продуценти вдалися до унаочнення, пропонуючи конкретні схеми локації індивідів у паркових зонах, магазинах, офісах та інших місцях. На рис. 13 знову натрапляємо на кільця, які маркують можливе зонування, тобто перебування, яке на момент складної ситуації вважається безпечним. За останні два роки наведені приклади в окремих місцях стали нормою. Хоча на жаль, їх не завжди усі дотримуються. Зауважимо, що у текстах на рис. 12, 13 та 14 бачимо три піктограми (*Hands. Face. Space.*), під якими розуміємо конкретні дії, які теж стали нормою. На них останнім часом акцентують чимало уваги. Йдеться про ретельне та правильне миття рук, носіння маски, яка у багатьох випадках є запорукою запобігання зараженню або передачі інфекції та дистанціювання.

Варти уваги є й те, що саме такі інфографічні тексти надають нового статусу проксеміці, такесіці, кінесіці. У них нового звучання й репрезентації набувають питання дистанціювання, дотиків, мімічних образів, які криються під масками як атрибутом одягу, що має статус номер один у сучасному світі.

Рис. 11 [6]

Рис. 12 [6]

Рис. 13 [6]

Сфокусуємося й на тексті на рис. 14, який, на перший погляд не видається лінгвістично вагомим. Однак, маємо протилежне міркування, яке зводиться до того, що власне безсловесний рисунок можемо також вважати текстом, що правда візуально залежним, який ґрунтується виключно на зображальній графіці. Розуміння того, що цей текст відповідає досліджуваній тематичі, забезпечують блакитно-жовті мікроби, які уособлюють цей тип вірусу, що є упізнаним без слів. Індивідів жіночої та чоловічої статей можемо уважати офісними працівниками завдяки одягу та портфелю. У руках вони мають олівці, які використовують для маркування свого місця знаходження. Такі межі забезпечують їх від інфікування.

Цей текст дає підстави стверджувати, що як би дивно це не звучало, існують тексти без вербальних складників. Хоча нині ми живемо у століття неперпинних змін, успішно й усебічно еволюціонуємо, іноді видається досить доречним у певних питаннях повернутися до того, з чого починали наші пращури, а саме малюноківого письма, в основі якого лежали виключно рисунки, що, вочевидь, не були позбавлені неоднозначності, але в певні періоди були чи не єдиним способом спілкування, містком до порозуміння, налаштування контакту, фіксації та передачі інформації у просторі та збереженні її у часі.

Серед аналізованих текстів трапляються й ті, які позбавлені лаконічності й точності. Хоча саме такий сегмент цих текстів мав би відповідати критеріям використання мінімальної кількості ресурсів з метою репрезентації максимальної кількості інформації. Зафіксовано випадки, коли тексти перенасичені кольорами, шрифти складно читабельні, розміщення елементів нелогічні, а способи прочитання інформації не відповідають ustalеним правилам читання зліва направо. Тому навряд чи такі тексти цілком сприймаються потенційними реципієнтами. Чимало першочергової інформації може залишитися поза увагою. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що у моменти, коли увага послаблюється, розміщення інформації не є добре продуманим, виникає питання доцільності створення текстів, які не можуть бути сприйняті належним чином.

Продовжуючи розгляд питання дистанціювання звернемо увагу на рис. 15 та 16, відстань між комунікантами, на яких розмежована за посередництвом ліній-стрілок та стопців зі стрічками. Крім того, останній рисунок містить також і вербальні заклики: *Keep a Safe Distance. Maintain 6 Feet (2 Meter) of distance at all times!* Як бачимо, аналізовані тексти присвячені одній і тій же проблемі, мають різну графічну репрезентацію. Якщо рисунки 11-15 містять кільця, які маркують конкретні дистантні позиції, то на рис. 16 розмежування між потенційними співрозмовниками здійснено за посередництвом палиць та стрічок. Такі випадки дають підстави стверджувати, що сучасним англомовним інфографічним текстам притаманні різні тенденції унаочнення безпечної відстані. Також зауважимо, що в аналізованих текстах превалюють пастельні кольори, зокрема найбільш поширеними є синій та голубий.

Рис. 14 [6]

Рис. 15 [6]

Рис. 16 [6]

Отже, представленим англомовним інфографічним текстам малої форми, присвяченим найактуальнішій проблемі сьогодення – *COVID-19* характерні як подібні так і відмінні стратегії репрезентації дистанціювання. Саме у таких текстах відбувається графічна актуалізація проксемічних обмежень, які сьогодні відіграють провідну роль і покликані зробити життя індивідів усієї земної кулі безпечним. Обрані візуальні техніки покликані максимально швидко і, у переважній більшості, безсловесно пояснити, де слід знаходитися і яких норм слід дотримуватися, щоб спілкування було максимально безпечним. Не зважаючи на те, що такі тексти зрозумілі й без вербальних відповідників, лише поодинокі випадки творять без них.

Найбільш оптимальними типами таких текстів слід уважати симбіотичні конструкти, які сформовані внаслідок комбінації вербальних та невербальних компонентів, складники яких дублюють зміст один одного, і, у такий спосіб, підсилюють зміст повідомлюваного, сприяють кращому та швидшому сприйняттю та запам'ятовуванню, відтворенню правильних дистантних позицій у житті, зокрема, у громадських місцях (магазинах, зонах відпочинку тощо). Під час аналізу також встановлено, що продуценти схильні до репрезентації безпечної відстані й за допомогою предметів, якими послуговуються в повсякденному житті, зорема лиж, рибацької вудки. Такі стратегії покликані сприяти усвідомленню того, що безпечна відстань 2 м еквівалентна засобам, які популярні та загально використовувани, і саме вони дають змогу миттєво збагнути, яка відстань є безпечною й за потреби зімітувати правильну дистантну позицію в реальних ситуаціях.

Література:

1. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. Москва : Наука, 1980. 104 с.
2. Колшанский Г. В. Паралингвистика. Москва : Наука, 1974. 81 с.
3. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теория, функции, язык, знак / пер. с итал. Харьков : Гуманит. центр, 2009. 248 с.
4. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. Москва : Новое лит. обозрение, 2002. 592 с.
5. Макарук Л. Л. Новітні лінгвістичні галузі дослідження невербальних усних та невербальних писемних засобів інтеракції. *Наукові записки. Серія "Філологічні науки" Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя* / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. Кн. 1. С. 181–185.
6. Infographics about Covid 19. URL: <https://www.google.com/search?q=infographics+about+covid+19&tbm=isch&ved=2ahUKEwi0tY7Dru7vAhUM5lUKHYAIDpoQ2> (дата звернення: 09.02.2021).

Отримано: 1 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: liudmyla.pidkuimukha@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-59-62

Підкуймуха Л. М. Habemus parat: рецепція приїзду в Україну Папи Римського Івана Павла II у засобах масової інформації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 59–62.

УДК: 811.161.2'42:070:272-732.2-051

Підкуймуха Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

НАВЕМУС ПАРАМ: РЕЦЕПЦІЯ ПРИЇЗДУ В УКРАЇНУ ПАПИ РИМСЬКОГО ІВАНА ПАВЛА II У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті проаналізовано основні засоби на мікро- і макрорівні, що їх використовували медіа для висвітлення приїзду Папи Івана Павла II до України 2001 року. Матеріалом слугували новини, аналітичні статті, огляди, думки як прихильників приїзду, так і противників, що містилися в щоденній українській газеті «День», Інтернет-виданні «Українська правда» та «Радіо Свобода». Для дослідження застосовано методи дискурс-аналізу, загальнонаукові методи систематизації та узагальнення, а також елементи контент-аналізу.

У роботі встановлено, що чітка позиція авторів матеріалів, яка полягала в позитивному зображенні приїзду Понтифіка, прослідковується як в експліцитних висловлюваннях, так і в позитивно конотованих епітетах, метафорах, порівняннях. Визначено, що з метою впливу на адресатів було подано опінії української інтелігенції, авторитетів громадської думки щодо Папи і його перебування в Україні.

Ключові слова: дискурс-аналіз, Понтифік, медіа, рецепція.

Liudmyla Pidkuimukha,
Candidate of science, Associate Professor,
National University of Kyiv-Mohyla Academy

HABEMUS PARAT: RECEPTION OF THE POPE JOHN PAUL II ARRIVAL IN UKRAINE IN THE MEDIA

The article analyzes the main means at the micro and macro level, which were used by the media to cover the visit of Pope John Paul II to Ukraine in 2001. The study has been based on the daily broadsheet newspaper «Den» [Eng. literally Day], the online newspaper «Ukrainska Pravda» [Eng. literally Ukrainian Truth], and «Radio Svoboda» [Eng. Radio Liberty]. The methods of systematization and generalization, discourse analysis (van Dijk) as well as elements of content analysis have been applied.

The paper establishes that the clear authors position, which consisted in a positive image of the Pontiff arrival, can be traced both in explicit statements and in positively connoted epithets, metaphors, comparisons. On the other hand, the opinions of the Moscow Patriarchate representatives as well as the leader of the Communist Party Petro Symonenko, who were against Pope arrival, have been also presented for the objectivity. In addition, abstract and confessional vocabulary in the aforementioned media has been analyzed. Therefore, this paper opens a discussion about religious themes in modern media. In our further investigations, we would concentrate on how Tomos on the Autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church have been presented in different discourses and genres (TV news, printed media, interviews, social media texts, etc.).

Key words: discourse analysis, pontiff, media, reception.

У червні 2021 року виповнилося 20 років з моменту приїзду Папи Римського Івана Павла II до України. До цієї дати загальнонаціональні засоби масової інформації, як-от інформаційна служба «Радіо Свобода», інформаційне агентство «Інтерфакс», інтернет-видання «Лівий берег», а також декілька західноукраїнських онлайн-медіа зробили низку матеріалів. Автори розпитували очевидців тієї події, брали інтерв'ю в наближених до Папи осіб, зокрема, його особистого секретаря Мечислава Мокшицького, перших осіб держави того часу, наприклад, тодішнього президента Леоніда Кучми. Проте часто матеріали були новинного характеру і радше подавали інформацію про заходи, приурочені до річниці приїзду (молебень, виставка, відкриття проспекту тощо), аніж вдавалися до характеристики Понтифіка.

З огляду на актуалізацію теми в сучасному медійному дискурсі, у цій статті ми проаналізуємо, як українські ЗМІ 2001 року висвітлювали приїзд Папи Римського до України, до яких засобів вдавалися, аби продемонструвати свою позицію чи здійснити вплив на читача. Важливим для цього дослідження став лінгвоестетичний підхід, а також застосування контент-аналізу. У роботі використано загальнонаукові методи систематизації та узагальнення, дискурс-аналізу.

Методологію аналізу засобів масової інформації представлено в дослідженнях Т. ван Дейка, що в них науковець подає структуру побудови такого дискурсу, який містить кілька глибинних рівнів. Автор виокремлює локальні (мікроструктури) та глобальні (макроструктури) рівні аналізу дискурсу. Мікроструктури передбачають зв'язки в середині самого повідомлення, тобто аналіз морфологічних, словотвірних, лексичних, семантичних, синтаксичних засобів. Дослідження макроструктур пов'язане з аналізом зв'язків цілого інформаційного поля. До глобальних структур належать семантичні макроструктури, а також формальні суперструктури [26]. У нашій роботі вдаватимемося до аналізу матеріалу як на рівні мікро-, так і макроструктур.

На необхідності багатofункційного підходу до медіатекстів наголошує й Н. Фейрклаф: «У медіадискурсі аналізують не лише традиційні лінгвістичні аспекти слова: семантику, граматику, синтаксис пропозиції або менші синтаксичні єдності, але й більші текстові блоки, що в них виявляється зв'язність, як-от організація повороту бесіди в інтерв'ю, цілісна структура новинного матеріалу» [38, с. 79-80].

Матеріали ЗМІ нині вважають окремим видом дискурсу з індивідуальними характеристиками та жанрами, що обумовлено соціально-комунікативним потенціалом повідомлень, розрахованих на масового адресата, а розгляд медіа як дискурсу уможливило вийти за межі структури та змістового боку, дає змогу розглянути форми презентації конкретного мовленнєвого журналістського тексту і його екстралінгвальні чинники [25, с. 105-106].

Масмедійний дискурс – це «зв'язний вербальний чи невербальний, усний чи письмовий текст разом з соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами, що є виражений за посередництвом засобів масової комунікації. Його подано в подієвому аспекті, він є дією, бере участь у соціокультурній взаємодії і відображає механізм свідомості комунікантів» [28, с. 132]. Основне завдання масмедіа полягає в зображенні актуальної реальності, обробленні й передаванні даних широкій аудиторії, систематичному поширенні соціально значущої інформації [24].

Щодо класифікації дискурсів ЗМІ, то О. Ширяєва, виходячи із жанрового розмаїття масмедіа, вирізняє такі типи дискурсів: новинний, репортажний, інформаційно-аналітичний, есеїстичний, рекламний та PR-дискурс [36].

Подібну класифікацію розробив і Є. Кожем'якін, за основу якої взяв жанрово-функційні особливості медійного простору: новинний, рекламний, промоційний (PR); інформаційний, аналітичний, публіцистичний; ідентифікувальний, репрезентувальний та ідеологічний дискурси [31, с. 17]. Т. Добросклонська, своєю чергою, класифікує новини, інформаційно-аналітичні і рекламні тексти й features [27].

А. Белл зауважує, що визначення медіатексту виходить за межі традиційного розуміння тексту як певної послідовності слів. Воно є значно ширшим, адже передбачає також звукові й голосові параметри, візуальні образи, тобто медіатексти втілюють технології, що їх застосовують для створення та розповсюдження таких текстів [37, с. 35]. Наприклад, статті в традиційній пресі чи Інтернет-медіа, окрім текстового оформлення, передбачають також і графічне – діаграми, фотографії тощо.

На межі перетину масмедійного та комп'ютерного дискурсів утворився новий тип – дискурс онлайн-медіа. В Україні Інтернет-ЗМІ з'явилися у 1999–2000 рр. [29, с. 474] й архіви більшості з них є у вільному доступі.

Онлайн-видання здатні поєднувати в собі аспекти масової періодики і залучення до глобальної інформаційної мережі [23, с. 9-10]. Серед переваг онлайн-медіа над традиційними дослідники називають інтерактивність, мультимедійність, персоналізацію тощо. Саме тому щораз частіше люди надають перевагу онлайн-ресурсам, адже «Інтернет як медійна сфера – синтез преси, радіо, телебачення з економією часу, простору і коштів» [29, с. 475]. До того ж, попри інформативну функцію, такі ЗМІ в той чи той спосіб виконують також «світоглядно- і навіть ідеологотворчу функцію, будучи чи не найбільшим суспільним авторитетом сьогодення» [35, с. 85]. Таким чином, електронні ЗМІ здатні сприяти формуванню колективної свідомості, а відтак визначати напрями культурного, політичного, економічного та соціального розвитку суспільства.

Важливою для нашого дослідження вважаємо класифікацію Г. Кашуби, яка виокремлює три групи українських Інтернет-ЗМІ:

- ✓ Інтернет-версії друкованих ЗМІ (наприклад, “Дзеркало тижня”, “Експрес”, “Тижень”);
- ✓ сайти інформаційних агентств (“УНІАН”, “УКРІНФОРМ”, “RegioNews”);
- ✓ власне Інтернет-видання (“Українська правда”, “IPress.ua”) [29, с. 475].

Для дослідження ми брали щоденну українську газету “День”, Інтернет-видання “Українська правда” та інформаційну службу “Радіо Свобода”.

Приїзд Папи Римського Івана Павла II в Україну в аналізованих виданнях здебільшого має новинний характер, його подано у хронологічній послідовності, про що, зокрема, свідчать заголовки статей: «Папа Іоанн Павло відслужив першу месу в Києві у присутності ста тисяч віруючих» [12], «Вчора увечері у Львові відбулася зустріч Папи Римського Івана Павла II з молоддю» [6].

Аналізованим матеріалам властиві такі компоненти естетичного дискурсу масмедійних текстів, як інтенсивність, емоційність, оцінність, образність. Автори, наприклад, експліцитно виражають своє ставлення до приїзду Івана Павла II, про що свідчать такі фрагменти: «Перша подія такого масштабу в Україні за дві тисячі років» [22]; «Це особлива подія у житті України» [8]; «Честь для Держави Україна» [7]; «Животворячий вплив на суспільну свідомість, на міжнародний імідж України» [21]; «На декілька днів візиту буде повернуто обдурочливу увагу країн Заходу» [1].

Такі структури наявні як в авторській мові, так і в прямій – інтерв'ю, експертна оцінка, думки й погляди відомих українців тощо. Кореспонденти також висвітлюють значення візиту для українців, їхнього духовного становлення: «Візит Святійшого Отця, без сумніву, збагатить нас усіх духовно. Суспільство стане більш консолідоване» [21] і, за словами письменниці Оксани Забужко, «очистить Україну від того душевного і духовного бруду, який тут накопичувався» [8]. Українська народна артистка Ніна Матвієнко в інтерв'ю газеті “День” зазначає, що «ця людина [Папа Римський – Л.П.] хоче об'єднати нас у любові. Усі його дії спрямовані на те, щоб ми жили в мирі» [21].

Тематика приїзду в Україну Глави католицької церкви зумовила використання в ЗМІ абстрактної та конфесійної лексики: *чудо, любов, милосердя, благословення, духовність, мораль, віра; меса, богослужіння, Божественна літургія, Христос, Богородиця, Серце Марії, конфірмація, миропомазання* тощо. Наприклад, *Разом з тим, прес-секретар повідомив журналістів, що на цьому богослужінні знаходиться священик УПЦ (МП), який «хотів взяти участь в месі та побути разом з Папою»* [5]. *«Це маленьке українське чудо», – підкреслив він* [5] ...Другий день перебування понтифіка в наших палестинах розпочався з *Божественної літургії* за латинським обрядом [12]. Дехто з них готувався до *конфірмації* – обряду *миропомазання*, що залучає дітей до *Церкви* [12] диною основою, яка може об'єднати народи, є *мораль і духовність* [16] *Не дивлячись ні на що Кучма заговорив про «милосердя і любов до ближнього»* [16]. Зауважимо, що в аналізованих текстах семантичне ядро абстрактної лексики найчастіше привносить саме позитивну інформацію.

На мовленнєвому рівні експресивна насиченість передається риторичними запитаннями, окличними реченнями, а також лексичними одиницями з експресивною забарвленістю. Наприклад, *Якими будуть наслідки цього візиту?* [14]. *Чи зможе він знайти слова примирення в Україні?* [14].

Попри загальну позитивну рецепцію приїзду Папи до України, автори задля об'єктивності подають і позиції противників Понтифіка й Ватикану, тобто думку представників Української православної церкви Московського патріархату. З такими солідаризувалася верхівка Комуністичної партії України та інші ностальгіки за радянським минулим.

Для фундаменталістськи налаштованих членів УПЦ МП Ватикан – споконвічний ворог, джерело зла, а одне із ключових завдань Православної Церкви вбачають у боротьбі з католицизмом. Саме вони розглядали приїзд Папи як зазіхання на “свою” територію: *Ми не можемо схвалювати візит до України Римського папи Івана Павла II хоча б тому, що, попри традицію він приїхав сюди без згоди нашої церкви. Хоча Україна є канонічною територією УПЦ МП [...] Загалом вважаю, що Президент Кучма зробив неправильно, запросивши Римського папу, і не мав права говорити від імені всього народу України, коли вітав Римського папу* (о. Олександр, Церква Пресвятої Богородиці, УПЦ МП) [21]. Дехто зі священнослужителів Церкви відкрито обзивав Папу ворогом українського народу, підозрюючи його в злодійських намірах – «красти православної душі»: *...как вор православных человеческих душ, який «раздавая подарки, постарается обратить представителей молодого поколения в католичество* («Время. МН.8.6.2001 р.) [7]. Звернімо увагу, що цю позицію в одному з матеріалів подано саме російською мовою, аби підкреслити, що така думка є чужою і неприйнятною для українського суспільства.

На шпальтах видань зазначено і про незначну кількість таких противників Папи: автори вдаються до антонімів *більшість – меншість*, використовують такі ад’єктиви, як *одноосібні, ізольовані*, аби підкреслити, що таких “опозиціонерів” було небагато: *Поруч з абсолютною більшістю української громадськості, яка до візиту Івана Павла II ставиться наскрізь позитивно, є незначна, але дуже криклива меншість, яка не приховує свого роздратування, ба навіть обурення і протестує проти приїзду до України Папи Римського* [7]. *Активні противники візиту виглядають досить ізольованими* [1].

Іронічно-саркастичного відтінку висловленню надає лексема *священочаліє*, що в тексті подано за фонетичним принципом. У такий спосіб медіа імпліцитно демонструють, про яку саме церкву йдеться. *Священочаліє Церкви одноставне в негативному ставленні до візиту Папи* [1]. Метафорично УПЦ МП у матеріалах номіновано *ленінською конфесією*, а агресивно налаштованих парафіян – *помічниками московської режисури. Антираелігійна сила віруючих “ленінської конфесії”, що стали добровільними помічниками московської режисури* [7]. Як відомо, метафоричній моделі завжди властиве емотивне забарвлення. На переконання А. Ортоні, Дж. Клоурта, А. Коллінз, емоції доцільно розглядати як результат деяких форм когнітивної діяльності, оскільки конкретна концептуалізація ситуації дає змогу передавати емоції певного типу [33, с. 314].

Для того, щоб висвітлити значення приїзду Папи Римського, автори матеріалів апелюють до лідерів громадської думки, моральних авторитетів України. У такий спосіб журналістам вдається подавати альтернативну опінію та навіть впливати на погляди своїх читачів. О. Поліщук зазначає, що «при такому інформаційному орієнтуванні відбувається опертя на чуттєву основу. Людська думка стає образно спрямованою, і для неї значення матимуть естетично-екстралінгвістичні чинники» [34, с. 167].

У газеті “День” зібрано коментарі докторів наук, письменників, народних артистів, дисидентів, професорів тощо, які висловлюються щодо дій Московського патріархату. *Їх [представників Московського патріархату – Л.П.] дії – дикість. Я вважаю, що вони люди амбітні й на першому плані у них не релігійне вчення, а політика* (Ніна Матвієнко, співачка) [21]. *Ця церква постала «в усій красі» – не як духовна установа, а як суто політична інституція, покликана затримувати Україну в сфері московського впливу* (Максим Стріха, письменник) [21]. *Він [приїзд – Л.П.] показав розділ між українською і російською цивілізаціями. І магомети, і індуїсти, і буддисти – усі приймають Папу, як людину, яка варта честі й поваги, та тільки Московський патріархат і сам Алексій показали своє невігластво* (Роман Іваничук, професор Львівського державного університету) [21].

У статтях, інтерв’ю й аналітичних оглядах мають місце окремі ознаки інформативних текстів: наявні кількісні дані й статистика (*За даними всеукраїнського представницького опитування, проведеного фірмою СОЦІС спільно з Фондом «Демократичні ініціативи», у лютому цього року (опитано 1200 респондентів) 44% опитаних ставилися до візиту Папи Римського позитивно, 4% – негативно, 14% – не змогли дати однозначної оцінки, 23% відповіли, що їм однаково і 16% не змогли відповісти на запитання, оскільки нічого не знали про візит Папи в Україну. Більшість учасників опитування (60%) також з різних причин вважали, що цей візит істотно підвищить престиж України на міжнародній арені* [8], антропоніми, зокрема імена персоналій, що були знаковими в той період (*Леонід Кучма, Оксана Забужко, Ліна Костенко, Максим Стріха, Ніна Матвієнко та ін.*), лексичні одиниці, що позначають соціальні реалії – *влада, корупція, багатство, бідність* тощо. Наприклад, *Як передають кореспонденти, упродовж візиту в Україні Папа висловлюється про болючі питання українського сьогодення, такі як корупція, зловживання владою* [6].

Важливим аспектом у вивченні дискурсу є дослідження поняття, яке В. Кулик визначає, як процес “називання”, тобто вибір лексеми для певного значення [32, с. 68]. Так, для «називання» Івана Павла II автори послуговуються такими номінаціями: *Папа Римський Іван Павло II, Глава католицької церкви, Глава Держави Ватикан, Предстоятель однієї зі світових церков, Святійший отець, Понтифік, Pontifex maximus, Папа Войтила* тощо. Явище синонімії в публіцистичному тексті уможливило уникнути тавтології. Вдаються журналісти і до метафорики в номінації, що є одним із засобів створення експресії та необхідною умовою функціонування мови засобів масової інформації. За допомогою метафори тексти періодичних видань стають більш виразними, емоційними. У таких виразах, як *пастир до своїх віруючих, достойний гість з Вічного міста, одна з найвидатніших особистостей ХХ ст., один із провідних лідерів сучасності, фігура всевітнього масштабу* відображено позитивне ставлення аналітиків, авторів, спікерів, осіб, які давали інтерв’ю, до постаті Івана Павла II. Додаткової характеристики додають й ад’єктиви *легендарний, видатний, світлий, святий*, що виступають епітетами й у своїй семантиці мають позитивну оцінку. Значення метафори полягає в тому, що вона формує модельну роль, тобто не лише визначає уявлення про об’єкт, але й визначає категорії, у яких він осмислюється. Вживання метафор «означає більш чи менш свідомий вибір на користь якоїсь із них, а отже, на користь певного представлення описуваного об’єкта і світу загалом» [32, с. 68]. У такий спосіб, ЗМІ виконують не лише функцію передавання й поширення інформації, а також беруть участь у процесі формування ідей і поглядів, оскільки таке повідомлення здатне взаємодіяти з адресатами і впливати на їхні переконання.

Таким чином, Приїзд Папи Римського до України 2001 року медіа визначили як головну подію року, що й зумовило такий резонанс і всебічне висвітлення. Окрім новинної інформації про приїзд Понтифіка і його перебування в Україні, в аналізованих медіа – “Українська правда”, “Радіо Свобода”, “День” – було подано аналітичні статті, огляди, думки як прихильників приїзду, так і противників, коментарі представників української інтелігенції, інтерв’ю тощо.

Література:**Джерельна база**

1. Білецький М. Українське суспільство перед візитом Папи і після нього. *День*. 2001. №111. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/ukrayinske-suspilstvo-pered-vizitom-papi-i-pislya-nogo> (дата звернення 20.07.2020).
2. Більше половини українців – «за» приїзд Папи. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/23/2982992/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/23/2982992/) (дата звернення 14.08.2020).
3. Візит Папи Івана Павла II «відкриє для багатьох європейських політиків ширше очі на Україну», вважає экс-віце-прем'єр України, академік Микола Жулинський. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/877088.html> (дата звернення 15.08.2020).
4. Візит Папи: шанс позбутися догм. *День*. 2001. №113. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/vizit-papi-shans-pozbutisya-dogm> (дата звернення 20.07.2020).
5. В Україні Папа помолодів на 10 років. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/27/2983021/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/27/2983021/) (дата звернення 21.07.2020).
6. Вчора увечері у Львові відбулася зустріч Папи Римського Івана Павла II з молоддю. Радіо Свобода : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/877135.html> (дата звернення 22.07.2020).
7. Гвань І. «Не бійтеся». *День*. 2001. №110. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ne-biytesya-0> (дата останнього доступу 22.07.2020).
8. Денисенко В. Ваші враження від візиту Папи Римського? *День*. 2001. №112. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/vashi-vrechatcheniya-ot-vizita-papu-rimskogo> (дата звернення 13.07.2020).
9. Зустріч Папи Римського Івана Павла II з представниками Всеукраїнської ради церков сприятиме налагодженню діалогу між українськими церквами і реалізації екуменічної ідеї. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/877000.html> (дата звернення 23.07.2020).
10. Карп'як Д. Зближення та поєднання. *День*. 2001. №111. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/zblizhennya-ta-poiednannya> (дата звернення 28.07.2020).
11. Лукашенко і Алексій II «наїхали» на Папу Римського. Не називаючи імен. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/27/2983025/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/27/2983025/) (дата звернення 30.07.2020).
12. Папа Іоанн Павло відслужив першу месу в Києві у присутності ста тисяч віруючих. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/24/2982995/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/24/2982995/) (дата звернення доступу 30.07.2020).
13. Папа прибув до України повчитися в «апостола Павла». *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/23/2982989/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/23/2982989/) (дата звернення 29.07.2020).
14. Папа Римський і Україна «Особиста думка» на Німецькій хвилі. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/22/2982986/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/22/2982986/) (дата звернення 14.07.2020).
15. Папа Римський – порушник закону і рятівник іміджу. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/23/2982991/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/23/2982991/) (дата звернення 19.07.2020).
16. Після візиту Папи Кучма раптово повірив у Бога. *Українська правда* : вебсайт. URL: [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/27/2983028/](https://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/06/27/2983028/) (дата звернення 18.07.2020).
17. Портников В. Пріоритети. *День*. 2001. №113. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/prioriteti> (дата звернення 19.07.2020).
18. Президент Польщі Олександр Квасьневський називає візит Папи Івана Павла II в Україну «великим успіхом» країни і президента Леоніда Кучми. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/877231.html> (дата звернення 31.07.2020).
19. Провідні українські журналісти назвали найуспішнішими політиками червня 2001 року президента країни Леоніда Кучму, прем'єр-міністра Анатолія Кінаха і Папу Римського Івана Павла II. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/877747.html> (дата звернення 29.07.2020).
20. Протести проти візиту Папи Римського Іоанна Павла II в Україну є незаконними, їх слід розцінювати як втручання у внутрішньополітичне життя нашої держави. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/877002.html> (дата звернення 30.07.2020).
21. Теленчі О. Папи вистачить на всіх. *День*. 2001. №111. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/papi-vistachit-na-vsikh> (дата звернення 29.07.2020).
22. Трофимова Н. Запитання «Дня». Ваші враження від візиту Папи Римського? *День*. 2001. №112. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/zapitannya-dnya-125> (дата звернення 12.07.2020).

Література

23. Ажгихина Н. И. Гендерные стереотипы в современных масс-медиа. *Женщины: свобода слова и творчества* : сборник статей. Москва: Эсланб, 2001. С. 5–22.
24. Володина М. Н. СМИ как форма «общественного диалога». *Язык современной публицистики* : сб. статей. Москва, 2005. С. 31–43.
25. Гапотченко, Н. С. Сучасні тенденції розвитку дискурсу французьких ЗМІ. *Studia Linguistica*. 2009. Вип. 2. С. 105–109.
26. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / пер. с англ. ; изд. 2-е. Москва : Эдиториал УРСС, 2015. 320 с.
27. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика. Системный подход к изучению языка СМИ (Современная английская медиа-речь). Москва : Флинта; Наука, 2008. 264 с.
28. Желтухина М. Р. Специфика речевого воздействия тропов в языке СМИ [диссертация]. Москва : Институт языкознания РАН, 2004. 358 с.
29. Кашуба Г. І. Українські Інтернет-видання: комунікативно-лінгвістичні та правові аспекти. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Журналістика*. 2004. Вип. 25 С. 474–480.
30. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов. *Вопросы языкознания*. 2009. № 2. С. 3–21.
31. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2010. №2 (73). Вип. 11. С. 13–21
32. Кулик В. М. *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*. Київ : Критика, 2010. 655 с.
33. Ортони А., Клоур Дж., Коллинз А. Когнитивная структура эмоций. *Язык и интеллект*. Москва, 1995. С. 314–385.
34. Поліщук О. П. Естетична інформація та феномен художнього мислення. *Практична філософія*. 2007. № 4 (№ 26). С. 165–170.
35. Фалафівка О. Я. Інтернет-ЗМІ України, Великобританії та Польщі як середовище творення сучасного медіаполітичного дискурсу. *Людина. Комп'ютер. Комунікація: зб. наук. праць*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 85–86.
36. Ширяева О. В. Информационно-аналитический дискурс как предмет коммуникативно-дискурсивного исследования. *Медиа-аспект*. 2018. Вип. 4. URL: www.mediascope.ru/node/1218 (дата звернення 21.01.2021).
37. Bell A., Garret P. (eds). *Approaches to Media Discourse*. London : Wiley-Blackwell, 1998. 304 p.
38. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis. Marges Linguistiques*. 2005. № 9. P. 79–80.

Отримано: 28 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: larysataranenko@gmail.com

27102000m@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-63-66

Тараненко Л. І., Лазарєва М. О. Феномен пандемічної лексики: особливості творення короналогізмів та їх перекладу на українську мову. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 63–66.

УДК: 811.111'373.43

Тараненко Лариса Іванівна,
доктор філологічних наук, професор,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Лазарєва Марія Олексіївна,
студентка Інституту міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФЕНОМЕН ПАНДЕМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ КОРОНАЛОГІЗМІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Статтю присвячено розгляду актуальних змін у лексичному складі англійської мови, як наслідок, української мови, які відбуваються під впливом пандемії коронавірусної інфекції COVID-19. За результатами вивчення питання еволюції англійської мови та шляхів появи короналогізмів, з'ясовано, що найбільш поширеними механізмами їх творення є телескопія, аббревіація й основокладання, а найчастотнішими словотворчими основами цих неологізмів слугують: *-covid-*, *-coron-* та *-quaran-*. Зважаючи на високу частоту вживання англомовних короналогізмів, українська мова поповнилася їх калькованими варіантами. Шляхом аналізу найбільш ефективних способів перекладу короналогізмів з англійської мови на українську, встановлено, що смисломістке насичення більшості таких одиниць неможливо адекватно передати лише шляхом транскрибування/транслітерації або калькування, тому у більшості випадків застосовується ще й описовий переклад. Показано також перспективи подальшого вивчення лексичних трансформацій, викликаних пандемією, і в англійській, і в українській мовах.

Ключові слова: короналогізми, пандемічна лексика, механізми словотворення, способи перекладу.

Larysa Taranenko,
Doctor of Philology, Professor,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Mariia Lazareva,
Student of the Institute of International Relations,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PHENOMENON OF PANDEMIC VOCABULARY: FEATURES OF CORONALOGISM FORMATION AND THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

The paper deals with the coronavirus neologisms in the English and Ukrainian languages which are now becoming widespread. English as a global language reflects the profound effect the outbreak of COVID-19 has had on the lives of people worldwide. Any living language, being a dynamic entity, adapts to changes occurring in the life and culture of its speakers. The coronavirus pandemic has caused the linguistic change and adoption of new phrases as a part of the emergency response to the disaster, such as coronacoma, morona, zoomping, covidient, Blursday etc., across the globe. According to the results of studying the development of the English language and emergence of new words due to the coronavirus pandemic as well as defining the ways of coronalogisms formation, it was found out that the most common language mechanisms of their creation are telescoping, abbreviation, and compounding, while the most frequent word-forming stems of these neologisms are the following: *-covid-*, *-coron-* and *-quaran-*. Due to the wide-spread use of English coronalogisms, the Ukrainian language has also been profoundly enriched by a number of their calque (coronapocalypse) or transliterated (covidiot) variants. Considering this, the article discusses and identifies the most effective ways of translating coronalogisms from English into Ukrainian. It was found out that the content of some coronaneologisms cannot be adequately conveyed in Ukrainian by transcription / transliteration or calquing only, so in most cases descriptive translation should be used. The paper also outlines the prospects for further study of lexical transformations caused by the pandemic in both English and Ukrainian.

Key words: coronalogisms, pandemic lexis, mechanisms of word formation.

Постановка проблеми. Мова як динамічна знакова система характеризується безперервним поповненням лексичного складу новими одиницями, які слугують індикаторами мовної еволюції та актуальних культурних, науково-технічних і суспільно-політичних тенденцій. Реальністю сьогодення є те, що лексичні зміни фіксуються в друкованих словниках з певною затримкою, водночас легко відстежуються в їхніх онлайн-версіях. Щороку англомовні словники поповнюються близько 800–1000 нових слів або їхніми додатковими значеннями. Хоча, як відомо, за такий період часу з'являється в п'ять разів більше новотворів, вони не входять до широкого вжитку і не потрапляють до словників, оскільки не задовольняють критерії лексикографів. Зазначимо при цьому, що до 2019 р. поява більшості неологізмів була зумовлена технологічними проривами, проте у 2020 р. ситуація кардинально змінилася через пандемію, яка спочатку виникла у м. Вухань, КНР, а з часом охопила весь світ. Наразі немає жодного континенту, де б не було зафіксовано спалахів COVID-19. Отже, невідомо, що сферою діяльності, яка продукувала найбільшу кількість нових слів у лютому 2020 року, стала медицина. За сучасних обставин медичні терміни зі сфери професійного вжитку популяризуються й використовуються широким загалом, зазнаючи певних трансформацій та набуваючи розмовних форм.

Зрозуміло, що пандемія невідворотно змінила не лише стиль життя людей, але й словниковий склад англійської мови, адже вона призвела до виникнення нових слів і словосполучень, які стали позначатися терміном «короналогізми». Цей

лексичний пласт виник як відповідь на потребу громадськості у денотації актуальних явищ і понять сьогодення. Унаслідок цього, на теперішній час вокабуляр пандемії коронавірусу набув статусу найпоширенішого неологічного кластеру.

Зрозуміло й те, що необхідність спілкування та співробітництва держав на глобальному рівні з метою сумісної протидії розповсюдженню коронавірусної інфекції вимагає релевантного перекладу англійської лексики, пов'язаної з епідемією. Науковці в галузі мовознавства зазначають про появу так званої мови пандемії, яка отримала назву *coronavirus-related vocabulary (language of COVID-19/Coronaspeak)* [8]. Усе це й зумовлює актуальність і нагальність всебічного дослідження англійської лексики, що з'явилася за роки коронавірусної пандемії, та встановлення особливостей її відтворення в українській мові.

Тому метою започаткованої праці є структурно-семантичний аналіз новостворених лексичних одиниць, зумовлених пандемією корона вірусу, та визначення закономірностей їх перекладу на українську мову.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань:

1) виокремити з текстів сучасних ЗМІ слова й словосполучення (короналогізми), які позначають основні поняття коронавірусної пандемії;

2) визначити структуру і механізми утворення новотворів на позначення коронавірусу;

3) установити особливості перекладу англійських короналогізмів на українську мову.

Для виконання окреслених завдань застосовано такі методи дослідження: інформаційно-пошуковий, спостереження, дедукції і структурного аналізу, а також метод лінгвістичного аналізу.

Матеріал дослідження. У процесі дослідження були використані видання таких засобів масової інформації, як *ABC News, BBC News, Berkeley Side, CBC, CNN, The Economist, Economic Times, The Guardian, New York Post, The New York Times*, а також авторитетні англійські онлайн-словники: *Merriam Webster Dictionary* [10], *Collins Dictionary* [12] та словник слів і фраз англійської сленгу *Urban Dictionary* [14]. Загальна кількість проаналізованих новотворів склала 157 лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, перш за все, що найбільшу частку англійської пандемічної лексики складають загальноновживані слова. Такі лексичні одиниці, як *pandemic, quarantine, self-isolation, coronavirus, pneumonia, outbreak, lockdown, social distancing, furlough* та ін. до 2020 року функціонували в межах медичного або політичного дискурсу, але сьогодні стали загальноновживаними та зустрічаються майже в кожному повідомленні ЗМІ, пов'язаному з темою коронавірусу. Згідно з дослідженнями *Collins Dictionary*, лексична одиниця *lockdown* стала у 2020 р. словом року, адже у період з 2019 до 2020 частота її вживання зросла з 4 до 250 тисяч випадків [12]. У свою чергу, від впливом сучасних умов змінилося значення лексеми *lockdown*. До того, як вона стала позначати загальносвіттовий спосіб життя мільйонів людей в карантинних умовах та систему обмежувальних заходів, націлених на стримування поширення коронавірусної інфекції, вона означала «план дій в умовах короткотривалої та локальної надзвичайної ситуації».

Однак, поруч з уже існуючими словами, резонансу й широкого вжитку набувають неологізми, які виникли впродовж останніх двох років під впливом пандемії COVID-19. Для позначення таких слів використовують поняття «короналогізми» [6]. Причиною появи такого лексичного пласту є необхідність у відображенні у мові поточних суспільно-політичних змін шляхом компресії складних концептів у стислі форми.

Сама офіційна назва інфекційної хвороби, спричиненої коронавірусом – “COVID-19” – з'явилася 11 лютого 2020 року за рішенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), причому CO означає *coronavirus*, VI – *virus*, D – *disease*, 19 – 2019 рік, коли з'явилася хвороба, яка перетворилася на глобальну пандемію [10]. При цьому вже за декілька місяців частота вживання лексичної одиниці COVID-19 стрімко зросла.

Як і більшість новотворів, короналогізми проходять загальні стадії введення в лексику: появу, поширення, фіксацію, соціалізацію (сприйняття її суспільством) та лексикалізацію (набуття статусу закріплення в мові). Соціалізація короналогізму передбачає його активне вживання носіями мови, а також використання в друкованих та електронних джерелах, що, у свою чергу, свідчить про його фіксацію у словниковій системі мови. Процес лексикалізації полягає у набутті людьми навичок використання короналогізму в різноманітних сферах і контекстах, після чого лексична одиниця фактично набуває статусу прийнятої суспільством [6]. Дигіталізація, розвиток медицини у напрямку подолання COVID-19, повідомлення ЗМІ та, насамперед, новий спосіб життя, з яким зіткнулося суспільство, виступають сприяючими факторами для словотворення та прискорюють процес введення короналогізмів у лексику. Крім того, у сучасну цифрову епоху короналогізми отримують стрімке поширення завдяки активному користуванню соціальними мережами й стрімкому розвитку інформаційних технологій.

Що стосується специфіки творення короналогізмів, то результати виконаного нами аналізу 157 лексичних одиниць дозволяють узагальнити такі окреслені нижче найпоширеніші механізми їхнього формування.

Морфологічна деривація, сутність якої полягає в утворенні нового слова з існуючого за допомогою додавання префіксу або суфіксу до кореня слова [3, с. 156], слугує шляхом появи суфіксальних і префіксальних похідних у пласті коронавірусної лексики. При цьому з'ясовано, що префіксальні похідні серед таких новотворів (напр., *self-quarantine* – самокарантин, *self-isolation* – самоізоляція, *self-monitoring* – самомоніторинг, *super-spreader* – інфекційна хвороба, що розповсюджується з високою швидкістю тощо) зустрічаються частіше, ніж суфіксальні (напр., *coronator* – людина, яка одужала після COVID-19, *coronize* – особа, хвора на COVID-19, яка спеціально поширює хворобу, відвідуючи громадські місця, *coronic* – людина, яка контактувала з хворим на COVID-19, *Zooming* – активна участь у відео-конференції на платформі Zoom тощо). Крім того, подекуди можна зустріти суфіксально-префіксальні похідні, напр., *overzoomed* – коли йдеться про психічне виснаження, пов'язане з постійною участю у відео-конференціях.

За допомогою такого словотвірного способу, як **основоскладання**, тобто утворення складної лексичної одиниці шляхом поєднання двох або більше основ у її складі [11, с. 2], зареєстровано такі найчастотніші короналогізми, як *doomscrolling* – залежність від постійного пошуку та читання негативних новин на тему пандемії, *lockdown* – система обмежувальних заходів з метою стримання поширення захворюваності, *coronafool* – коронабовдур, *coronavacation* – відпустка в умовах самоізоляції, *coronaphobia* – страх перед зараженням коронавірусом, *zoom-room* – окрема конференц-зала для відео-конференції та ін.

Серед короналогізмів також було виокремлено лексичні одиниці, утворені шляхом *скорочення*, коли певна частина звукового складу вихідного слова опускається [1, с. 187]. У корпусі новотворів зареєстровано два типи лексичних скорочень: *усічення основ* (*iso – isolation, Rona – Coronavirus, corona – coronavirus, The Miley – The Miley Cyrus* тощо) та *абрєвіація* (*WFH – Working From Home, PPE – Personal Protective Equipment, B.C. – Before COVID-19, A.C. – After COVID-19, ARDS – Acute Respiratory Distress Syndrome, PUI – Patient Under Investigation, WHO – World Health Organization, CFR – Case Fatality Rate, ARI – Active Respiratory Infection, CDCP – Centers for Disease Control and Prevention, PCR – Polymerase Chain Reaction* та ін.). Така словотвірна модель є досить частотною в англійській мові внаслідок продуктивності явища компресії, а також завдяки зміщенню основного масиву комунікації на простори інтернету, де спілкування відбувається за принципом мінімізації та скороченні символів [7].

При цьому найпоширенішим і найпродуктивнішим способом утворення короналогізмів визнано *телескопію* (онтамінація/словозлиття), тобто злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або злиття скорочених основ двох слів, унаслідок чого утворюється нове слово, яке повністю або частково поєднує значення всіх структурних елементів, що входять до його складу [2, с. 69–71]. Слід зазначити, що умовою для існування цього способу словотвору є спільні для обох вихідних слів звуки, склади або морфеми. Тому часто буває складним визначити, до частини якого саме вихідного слова належать елементи новоутвореного короналогізму. Найбільш яскравими прикладами можуть слугувати такі новотвори:

Covid-19 + idiot = covididiot, quarantine + martini = quarantini, Covid-19 + obedient = covidient, quarantine + teens = quaranteens, panic + pandemic = panicdemic, quarantine + times = quarantimes, Covid-19 + idol = covidol, coronavirus + whitewashing = coronawashing, quarantine + technologies = quarantech, lockdown + cocktail = locktail, elevator + quarantine = elevatorantine, mask + asshole = maskhole тощо.

Роль інструменту реалізації гри слів та створення комічного ефекту виконує такий спосіб словотворення за аналогом вже наявного лексичного зразка шляхом заміни компонента або декількох компонентів у слові чи словосполученні, як *субституція* [11]. Прикладом словотвору шляхом субституції може слугувати інноваційна одиниця *Quentin Quarantino*, вживана замість *Quentin Tarantino* на позначення особи, яка займається створенням надмірної кількості відео у період карантину задля розваги. Серед інших прикладів подібних новотворів виокремлюємо: *quarantine and chill* – замість *Netflix and chill*; *Blue Skype thinking* – замість *blue-sky thinking*; *elephant in the Zoom* – замість *elephant in the room*; *fattening the curve* – замість *flattening the curve* та ін.

Крім того, було з'ясовано, що наразі більшість короналогізмів є іменниками. Установлено, що найбільш поширеним словотвірним коренем для короналогізмів є *-coron-* (*coronial, coronabesity, coronadating, etc.*), а друге і третє місце за частотою вживання посіли такі корені, *-quaran-* (*quaranteen, quarantini, quarantime, etc.*) та *-covid-* (*covidiot, covideoparty, covidivorce, etc.*) відповідно.

На окрему увагу заслуговує словотворчий корінь *-zoom-*, висока частота словотвірного функціонування якого зумовлена масовим попитом і користуванням платформами і сервісами для проведення відео-конференцій з моменту початку пандемії [9]. Унаслідок цього, виникли такі неологізми, як *zoomers – користувачі платформи, zoom bombing (zoom raiding) – спроба незапрошених користувачів втрутитися у відео-конференцію та зірвати її, zumping – завершення психіки з використанням відео-конференції, zoom shirt – діловий дрес-код лише вище пояса, zoom fatigue (overzoomed) – психічне виснаження, пов'язане з постійними відеоконференціями* тощо.

Переклад короналогізмів, як і інших неологізмів, безсумнівно становить певні труднощі для перекладача, адже на тлі сучасного стрімкого розвитку комунікаційних систем жоден словник не встигає фіксувати усі лексичні інновації [13]. Для адекватного перекладу фахівцю в нагоді стає контекст, вміння виділити складові частини неологізму, розуміння способів творення короналогізму, а також висока обізнаність щодо предметної сфери контексту, в якому фігурує короналогізм. Водночас і цього виявляється недостатньо, тому, щоб адекватно перекладати пандемічну лексику, перекладачеві необхідно володіти й екстралінгвальними навичками.

За результатами виконання перекладацького аналізу експериментального масиву лексичних одиниць, нами було узгальнено найпоширеніші способи перекладу англійських короналогізмів на українську мову.

Так, серед типових способів перекладу короналогізмів було зареєстровано *транслітерацію* і *транскрибування*. Так, при транслітерації передаються українські літери, з яких складається короналогізм, без урахування особливостей його вимови. Таким чином, перекладачеві не обов'язково знати вимову англійського слова, адже він обмежується лише його зоровим сприйняттям. Більш поширеним видом перекладу є транскрибування, яке полягає в фонетичній передачі форми короналогізму українськими літерами. Прикладами застосування транскрибування та транслітерації при перекладі англійської пандемічної лексики можуть слугувати такі слова: *lockdown – локдаун covidiot – ковідіот, coronials – короніали, doomscrolling – думскролінг, zoombombing – зумбомбінг, infodemic – інфодемія, zoomfatigue – зумфейтіг* тощо.

Калькування передбачає заміну складових частин або цілого короналогізму лексичними відповідниками в українській мові. Фактично, калькування це один із шляхів поповнення лексичного складу, який заснований на використанні короналогізму або його частини в якості об'єкта перекладу, внаслідок чого запозичення не відбувається, на відміну від попереднього способу перекладу, як наприклад, *coronapocalypse – коронапокаліпсис, self-quarantine – самокарантин, self-isolation – самоізоляція, quarantrolls – Інтернет-«тролі», coronaphobia – коронавірусна фобія, quarantini – «карантинне мартіні», locktail – «карантинний коктейль»* тощо.

Описовий переклад, коли короналогізм замінюється і роз'яснюється в українській мові за допомогою словосполучення, яке повною мірою пояснює і передає його зміст [5], належить до лексико-граматичних прийомів перекладу. Наочними прикладами описового перекладу можуть слугувати такі приклади: *caremongering – процес залучення добровольців до практики поширення хороших новин серед громадськості протягом карантину, coronopticon – використання «шипунських» мереж для моніторингу захворюваності серед громадян, coronasplaining – інформаційно-роз'яснювальна робота з населенням для інформування про небезпеку коронавірусом, необхідність профілактичних заходів тощо, coronawashing – правила гігієни для профілактики зараження коронавірусом, coronascrew – пара закоханих/друзі, які разом проводять час карантину, quarantips – поради щодо одягу, харчування і стилю життя в самоізоляції, coroncellations – скасування/перенесення*

спортивних заходів, вистав, кінопоказів та інших публічних заходів у зв'язку з карантинними умовами тощо. Цей спосіб перекладу англійських короналогізмів на українську мову кваліфікується як найбільш поширений, що пов'язано тим, що внаслідок лексико-семантичних відмінностей англійської та української мови, не в усіх випадках можливо знайти еквівалентний український відповідник і застосувати транслітерацію/транскрибування або калькування для того, щоб адекватно передати зміст позначеного короналогізмом поняття.

Висновки. Результати виконаного дослідження свідчать про потужний лінгвістичний вплив пандемії корона вірусу, в першу чергу, на англійську мову як на мову міжнародного спілкування, і, зрештою, на українську мову як цільову мову перекладу. За результатами розгляду особливостей функціонування пандемічної лексики в англійській мові, з'ясовано, що короналогізми здатні слугувати ідентифікатором мовної еволюції, які відображають актуальні тенденції та реалії буття на глобальному рівні упродовж останніх двох років. Аналіз словотвірних закономірностей короналогізмів свідчить про те, що найчастотнішими механізмами їх формування є телескопія, аббревіація та основоскладання. Серед найпродуктивніших способів перекладу англійських короналогізмів на українську мову зареєстровано транслітерацію, транскрибування, калькування та описовий переклад, серед яких останній на теперішній час виявляється найбільш поширеним. Водночас пандемічна лексика наразі все ще перебуває у процесі становлення, тому актуальним видається її подальше системне вивчення на основі автоматизованих корпусів оброблення інформації, а також у різних комунікативних ситуаціях з метою встановлення емоційно-прагматичного потенціалу короналогізмів та варіативності їх смисломісткого насичення.

Література:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. Москва: ФЛИНТА, 2012. 376 с.
2. Зацний Ю. А. Тенденції та процеси розвитку лексико-семантичної макросистеми сучасної англійської мови. *Актуальні питання іноземної філології: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.*, 2016. № 4. С. 68–74.
3. Карпова К. С., Чаюк Т. А. Збагачення словникового складу сучасної англійської мови шляхом словотворення (на матеріалі мови пандемії COVID-19). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* Вип. XLI. 2020. С. 155–176.
4. Козаченко І. В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Філологія. 2014. № 25. Том 2. С. 166–168.
5. Коровина Л. В. Трудности перевода неологизмов современной экономической тематики. 2020. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/d89/korovina.pdf>.
6. Мацько О. Language quarantine. Як і чому з'являються нові слова. 2020. URL: [https:// projects.weekend.today/language_quarantine](https://projects.weekend.today/language_quarantine)
7. Ціхоцький І., Свистун М. Словотвір. 2020. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/covidiot>
8. Flood A. Oxford Dictionary Revised to Record Linguistic Impact of Covid-19. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/books/2020/apr/15/oxford-dictionary-revised-to-record-linguistic-impact-of-covid-19>
9. Kreuz Roger J. How COVID-19 is Changing the English Language. *The Conversation Academic.* URL: <https://theconversation.com/how-covid-19-is-changing-the-english-language-146171>
10. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
11. Somanova M. L. Words Recently Coined and Blended: Analysis Of New English Lexical Items. Brno., Masaryk University, 2017. 38 p.
12. The Collins Word of the Year. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/woty>
13. Thorne T. Spotlight on COVID: Pandemic language and the role of linguistics. King's College London. News Centre. 2020. June, 1. URL: <https://www.kcl.ac.uk/news/spotlight-on-covid-pandemic-language-and-the-role-of-linguists->
14. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/>

Отримано: 28 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: felonenko18@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-67-69

Фелоненко М. С. Лінгвальні та соціолінгвальні аспекти появи нових слів, пов'язаних із світовою пандемією COVID-19. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 67–69.

УДК: 811.111

Фелоненко Микола Сергійович,
аспірант,
Запорізький національний університет

ЛІНГВАЛЬНІ ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОЯВИ НОВИХ СЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СВІТОВОЮ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19

Статтю присвячено дослідженню способів творення неологізмів на позначення явищ, пов'язаних зі світовою пандемією COVID-19. Актуальність запропонованого дослідження полягає в його спрямованості на вивчення лексичних новацій, що виникли зі спалахом світової пандемії, спричиненої коронавірусом SARS. На сучасному етапі лінгвістичних студій спостерігаємо значний інтерес до детального вивчення способів творення неологізмів та їхніх структурно-семантичних особливостей. Це дає можливість окреслити тенденції у словотвірній системі конкретної мови загалом і англійської зокрема. Мета пропонованої публікації полягає у аналізі шляхів збагачення словнику сучасної англійської мови лексичними новаціями, визначенні лінгвальних параметрів новоутворень на позначення явищ, пов'язаних зі світовою пандемією COVID-19. Дослідивши неологізми на основі термінів "coronavirus" та "COVID-19", бачимо, що більшість з них утворені шляхом телескопії та словоскладання. Відбувається створення нової одиниці мови шляхом синтезу двох вже наявних одиниць із певними графічними і фонетичними змінами зі збереженням найбільш значущих морфем.

Ключові слова: неологізми, лексичні новоутворення, телескопія, словоскладання, світова пандемія.

Mykola Felonenko,
Postgraduate student,
Zaporizhzhia national university

LINGUAL AND SOCIOLINGUAL ASPECTS OF THE EMERGENCE OF NEW WORDS RELATED TO THE WORLD PANDEMIC OF COVID-19

The article deals with the study of the ways of neologisms creation to denote the phenomena associated with the global pandemic COVID-19. The relevance of the proposed study lies in its focus on the study of the lexical innovations that emerged with the outbreak of the global pandemic caused by the coronavirus SARS. Nowadays we observe a significant interest in the detailed study of the ways of creating neologisms and their structural and semantic features. This makes it possible to outline trends in the word-forming system of a particular language in general and English in particular. The purpose of the proposed publication is to analyze the ways to enrich the vocabulary of modern English with lexical innovations, to determine the linguistic parameters of tumors to denote the phenomena associated with the global pandemic COVID-19. Examining neologisms based on the terms "coronavirus" and "COVID-19", we see that most of them are formed by telescoping and word formation. A new unit of language is created by synthesizing two already existing units with certain graphic and phonetic changes while preserving the most significant morphemes.

Key words: neologisms, lexical innovations, telescoping, word formation, global pandemic.

Вступ. Вже більше року людство перебуває у новітній реальності, спричиненою появою та швидким розповсюдженням нового небезпечного коронавірусу (SARS-CoV-2), що згодом призвів до світової пандемії.

Як правило, усі події світового масштабу швидко відображаються у мовах світу, зокрема в англійській мові, що має статус lingua franca.

Мова реагує на суспільно-політичні зміни, і таке глобальне явище як світова пандемія, викликана новим коронавірусом COVID-19, спричинило бурхливе поповнення словникового складу англійської мови за рахунок бурхливої появи нових медичних термінів, неологізмів на позначення сучасних ковідних реалій, розширення значень вже існуючих термінів тощо.

Зі спалахом та поширенням коронавірусної хвороби простежуємо оновлення лексики зокрема засобів масової інформації, які стали одним з основних джерел забезпечення інформацією. Світова пандемія COVID-19 докорінно змінила суспільне життя людства, мова поповнилася новими термінами, словосполученнями, медична термінологія стала загальноновживаною. Лінгвісти спостерігають творення лексичних одиниць з новими значеннями. Так, за підрахунками британського лінгвіста Т. Торна, пандемія призвела до створення більше ніж тисячі нових слів [4].

Актуальність запропонованого дослідження полягає в його спрямованості на вивчення лексичних новацій, що виникли зі спалахом світової пандемії, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Отже, **мета** пропонованої публікації полягає у аналізі шляхів збагачення словнику сучасної англійської мови лексичними новаціями, визначенні лінгвальних параметрів новоутворень на позначення явищ, пов'язаних зі світовою пандемією COVID-19. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: аналіз нових слів з огляду на формальні ознаки, виявлення зв'язку семантики та форми слова.

Об'єкт дослідження – новоутворення англійської мови, що позначають явища, пов'язані з глобальною пандемією Covid-19, **предмет дослідження** становлять лексико-семантичні особливості новітніх лексичних одиниць, аналіз способів їх утворення.

Матеріал дослідження. Неологія як наука досліджує нові лексичні одиниці у мові. Вивченню лексичних новоутворень присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Е. І. Ханпіра, Н. І. Фельдман, О. Г. Ликов, В. В. Лопатін, Ю. А. Зацний, М. О. Бакіна, О. А. Габінська, О. А. Земська, А. О. Брагіна, А. В. Березовенко, І. Г. Дегтяр, А. Г. Ликов, J. Algeo, E. McKean, J. Sheidlower, K. Sornig, R. Fischer та ін.) [5, с. 118].

Відомо, що Нова лексична одиниця народжується в мовленні індивіда, або залишаючись okazіоналізмом, або проходячи шлях від народження до поширення і фіксації в мові. Завершальною стадією закріплення нового слова є фіксація його словниками [3]. Англійська мова характеризується динамічністю та постійним розвитком і поповненням словарного запасу. Значною мірою це пояснюється її статусом мови міжнародного спілкування, науки і техніки. З появою нових явищ виникає необхідність у нових номінаціях. Саме в англійській мові виникає більшість нових номінацій, а вже потім вони входять до складу інших мов. Неологізми, що виникли внаслідок світової пандемії не стали винятком.

Так, слово “*epidemic*” вперше вжив Гомер, а медичне значення вклав Гіппократ у 430 році до нашої ери. Термін “*quarantine*” з’явився ще у XIV столітті для позначення 40-денного терміну, після завершення якого судна та їхні екіпажи допускалися в міста. У 1660 році з’являється слово “*pandemic*”. Термін “*virus*” вперше фіксують в англійській мові наприкінці XIV століття, але як іменник на позначення збудника, що викликає інфекційну хворобу, було вперше вжито у 1728 році. Поняття “*coronavirus*” існує в медичній науці та англійській мові з 1968 року. Як бачимо, ці терміни є в мові вже тривалий час. Але масштаб цьогоорічної пандемії та її руйнівні наслідки виявилися тригерами незвичної словотворчої активності [3].

Смертоносна хвороба Covid-19 вплинула на всі сфери життя. За короткий час змін зазнали як вузькі термінологічні системи, зокрема, медична, так і загальноновживана лексика.

Існує кілька критеріїв виокремлення неологізмів з-поміж інших лексичних новотворів: лексикографічний, який ґрунтується на тому, що okazіоналізми належать мовленню, а не мові, вони не зафіксовані в словниках і використовуються нерегулярно; словотвірний, котрий базується на тому, що okazіональні лексеми часто утворюються з порушенням законів словотворення; створення так званої мовної девіації; експресивностилістичний, в основі якого лежить твердження, що неологізми мають великий ступінь експресивності, що надає тексту більшій емоційності, привертаючи увагу читача. [10, с. 158].

Нами було відібрано більше 50 неологізмів з друкованих та електронних джерел. за результатами проведеного аналізу їх можна розділити на декілька груп:

1) медичні терміни: власне назва нової хвороби COVID-19, ПЛР-тести (*PCR-test (polymerase chain reaction)*), карантин (*quarantine*), коронавірус (*coronavirus*), безсимптомний (*asymptomatic*), поширення серед населення (*community spread*), рівень смертності (*case fatality rate*), інкубаційний період (*incubation period*), апарат штучної вентиляції легень (*ventilator*), самоізоляція (*self-isolation*), перший зареєстрований випадок зараження (*patient zero*) тощо;

2) новотворення на позначення суспільних явищ, що з’явилися після початку пандемії: дистанційна робота, навчання (*WFH –working from home*),

3) медійні: фейкова інформація, фейки (*fake news, infox, intox*), розповсюдженням недостовірної інформації, чуток та фейкових новин (*infodemic*), споживання великої кількості негативних новин в Інтернеті за короткий проміжок часу (*doomscrolling*), *coronapocalypse*, *coronababy*, *covidiot*, *covidivorce* тощо.

Всі ці одиниці мають різні структурно-семантичні характеристики, проаналізуємо їх докладно. Так, зокрема, сам термін “*coronavirus*” був уведений у медичну термінологію групою вірусологів 1968 року на позначення вірусів, що можуть спричинити різні захворювання у тварин, а у людей викликати простудні захворювання. Вже у 2020 році слово не сходило зі світових шпальт та заповнило усі ЗМІ.

Для аналізу подальших лексичних одиниць звернемося до витоків поняття телескопії. Під телескопією розуміється процес, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів. Значення такого нового слова в більшості випадків містить сумарне значення обох своїх складових [7, с. 77].

На сучасному етапі телескопічні одиниці з’являються все частіше, поповнюючи словниковий склад англійської мови [2, с. 290].

Аналізовані нами лексичні новоутворення були ідентифіковані у ЗМІ (електронних версіях газет, випусках новин, блогах), соціальних мережах (Facebook, Twitter), онлайн словниках (Urban Dictionary, Merriam Webster).

Термін “*coronavirus*” став основоположним для формування новацій на позначення нових явищ соціального життя.

Так, зокрема, виникли наступні телескопічні новації, що описують наслідки нового вірусу для соціуму:

coronapocalypse (*coronavirus + apocalypse (Coronapocalypse: Americans start panic-buying and the scenes are wild (1).)*);

coronageddon (*coronavirus + armageddon (“Coronageddon” has begun. (2).)*);

coronacation (*coronavirus + vacation (Coronacation: a teenage perspective (3).)*);

coronanoia (*coronavirus + paranoia (Coronatimes are inducing a high level of Coronanoia (4).)*);

coronopticon (*coronavirus + panopticon (Creating the coronopticon : Countries are using apps and data networks to keep tabs on the pandemic (5).)* – глобальна системи контролю та нагляду за громадянами;

coronausterity (*coronavirus + austerity (I was thinking of ordering takeaway for tea but decided against it. It's my last month on furlough before redundancy so I needed to take some coronausterity measures (6).)* – необхідність економити внаслідок погіршення економічного становища.

Окрім телескопії, є певні лексичні новації, що утворилися шляхом словоскладання.

Зокрема, **coronacoma** (*corona + coma*) – тривалий сон під час карантину, коли ви не знаєте, яка година чи що відбувається у зовнішньому світі;

coronaphobia (*corona + phobia (Coronaphobia Is a New Disorder Emerging From the COVID-19 Pandemic (7).)* – новий тип тривоги, специфічний для COVID-19;

coronababy (*corona + baby (Of ‘Covidivores’ and ‘Coronababies’: Life During a Lockdown (8).)* – малюк, народжений в епоху світової пандемії;

coronacut (*corona + cut (“Happy’s Hairy Tale – The Corona Cut: Humorous and Inspiring Dog Book” Kindle Edition by Shivangi Singh (9).)* – зачіска при зачинених салонах краси та перукарнях.

Окремий бум виник після 11 лютого 2020 року, коли Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно оголосила про хворобу, яка переросла в пандемію, як коронавірусна хвороба 2019. Назва нової хвороби – **COVID-19** (абrevіатура, де “CO” походить від “coronavirus”, “VI” від “virus”, “D” від “disease” і “19” – рік виявлення хвороби).

Наступну групу лексичних новацій складають неологізми з елементом *covid*:

covid cowboy (людина, яка навмисно поширює хворобу) (*COVID ‘Cowboy’ Rounds Up Maskless Spring Break Scofflaws* (10).);

covid belly (зайва вага, що виникла внаслідок карантину) (*The danger of a giant Covid belly flop* (11).);

covid baby, covid boomer (діти, зачаті під час пандемії).

Серед телескопічних новацій з елементом *covid* виділяємо наступні:

covidinfo (covid + information);

covidiot (covid + idiot) (*How to tell a covidiot from a maskhole* (12).) – людина, що ігнорує вимоги безпеки під час пандемії;

covidivorce (covid + divorce) (*Recently the New York Times added a new word to its lexicon: covidivorce. Though the portmanteau makes for a funny meme, the reality of lockdown is that it can put serious pain and strain on relationships!* (13).) – розлучення через неможливість перебування разом у спільному просторі;

covidient (covid + obedient) – людина, яка виконує необхідні вимоги безпеки;

covidiocracy (covid + democracy) – уряд, що складається з ковідіотів тощо. У всіх наведених прикладах перший елемент не скорочується, тому що він є семантичним центром новоутворень.

У деяких неологізмах прослідковується явище аглютинації: **covidiot** (covid + idiot); **covidivorce** (covid + divorce); **covidology** (covid + ideology); **covideo** (covid + video). Неологізм **covidinfox** (надання неправдивої інформації про хворобу) утворено досить складним чином – у два етапи. Перший елемент залишено незмінним, другий утворено за допомогою телескопії (information + intoxication).

Висновки. Світова пандемія COVID-19 спричинила справжній сплеск новоутворень на позначення явищ, що виникли у зв'язку зі світовою пандемією COVID-19. Результати аналізу дозволяють зробити висновок про те, що більшість досліджених нами неологізмів на основі термінів “coronavirus” та “COVID-19” утворені шляхом телескопії та словоскладання. Відбувається створення нової одиниці мови шляхом синтезу двох вже наявних одиниць із певними графічними і фонетичними змінами зі збереженням найбільш значущих морфем, іноді з єдиним лексичним значенням задля прозорості семантики.

Перелік лексичних інновацій, наведених у статті, не є вичерпним, оскільки проблеми, пов'язані з пандемією коронавірусу, спонукають до активної наукової та суспільної діяльності, яка неминуче знайде свій відбиток у мові. Аналіз лексичних новоутворень на позначення явищ, пов'язаних зі світовою пандемією COVID-19 є перспективним напрямом досліджень із точки зору неології та словотвору.

Література:

1. Антюфеева Ю. Н. Английские новообразования в развитии: потенциальное слово, окказионализм, неологизм : дис.... канд. филол. наук : 10.02.04. Тула, 2004. 184 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. М. : Высш. шк., 1966. 295 с.
3. Бабелюк О. А., Дідух Л. І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*, 2020. № 7. С. 5–12
4. Бондаренко О. М. Аналіз морфологічних неологізмів англійської мови, створених у зв'язку з пандемією COVID-19. Збірник наукових праць «*Нова філологія*». № 80. Том I (2020). С. 79–83.
5. Весна Т. В., Тельцька Т. В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 1 (44). 2020. С. 82–89.
6. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. URL: <http://www.balinagroup.com/download/zabotnkina.pdf>.
7. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80–90-х років ХХ століття. Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. 396 с.
8. Зацний, Ю. А. Способи та механізми створення лексико-фразеологічних інновацій англійської мови (2009 – 2019 pp.). *Нова філологія*. №79. С. 20–26.
9. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. URL : <http://www.balinagroup.com/download/zabotnkina.pdf>.
10. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. М. : Наука, 1992. 178 с.
11. Омельченко Л. Ф. Телескопійні слова сучасної англійської мови та їх структурносемантична характеристика. Збірник Львівського університету. *Іноземна філологія*. Львів, 2013. № 15. С. 76–83. С. 77.
12. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філолог. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 36 с.
13. Hohenhaus P. Lexicalization and institutionalization. In Štekauer P., Lieber R. *Handbook of Word-Formation: Studies in Natural Language and Linguistic Theory*, 64, (pp. 353-373). Berlin, Germany : Springer.
14. Martin Paul M.V., Martin-Granel Estelle. 2,500-year Evolution of the Term Epidemic. *Emerging Infectious Diseases*. 2006. No 12(6). P. 976.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. <https://www.deseret.com/entertainment/2020/3/13/21179018/coronapocalypse-coronavirus-covid19-panic-buying-photos-memes-videos>
2. <https://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-91-freeway-closure-underway-20160219-story.html>
3. <https://www.thenews.com.pk/magazine/us/658211-coronacation-a-teenage-perspective>
4. <https://montrealgazette.com/opinion/columnists/brownstein-coronacation-are-inducing-a-high-level-of-coronanoia>
5. <https://www.economist.com/briefing/2020/03/26/countries-are-using-apps-and-data-networks-to-keep-tabs-on-the-pandemic>
6. <https://www.definder.net/coronausterity>
7. <https://www.health.com/condition/infectious-diseases/coronavirus/coronaphobia-covid-anxiety-disorder>
8. <https://www.nytimes.com/2020/03/27/world/coronavirus-lockdown-relationships.html>
9. <https://www.amazon.com/Happys-Hairy-Tale-Humorous-Inspiring-ebook/dp/B08KHL8SHT>
10. <https://www.usnews.com/news/health-news/articles/2021-03-31/covid-cowboy-rounds-up-spring-break-scofflaws-in-colorado>
11. <https://edition.cnn.com/2021/04/08/opinions/covid-19-herd-immunity-vaccine-sepkowitz/index.html>
12. <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/4G0DhbmMBPN3nTlGkDLXGgC/how-to-tell-a-covidiot-from-a-maskhole-learning-the-language-of-the-pandemic>
13. <https://www.collinsdictionary.com/submission/23461/covidivorce>

Отримано: 12 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: oksana.shchepka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-70-73

Щепка О. А. Об'єктивація концепту «патріотизм» в українських поетичних творах початку ХХІ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 70–73.

УДК: 811.161.2'33

Щепка Оксана Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПАТРІОТИЗМ» В УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано концепт ПАТРІОТИЗМ у художній картині української поезії початку ХХІ століття; з'ясовано номінативне поле заявленого концепту, його внутрішній зміст; виокремлено ядрену, напівпериферійну та периферійні зони. Визначено місце концепту ПАТРІОТИЗМ у системі цінностей українців. Виявлено нові форми мовної експлікації досліджуваного концепту, зумовлені змінами в суспільному житті українського народу через збройний конфлікт на Донбасі та окупацію частини території української держави. Визначено, що експлікація концепту ПАТРІОТИЗМ в українських поетичних творах ХХІ століття свідчить про значне розширення меж його загальноприйнятого тлумачення.

Ключові слова: концепт, патріотизм, патріот, ядро, приядерна зона, напівпериферійна зона, периферійна зона.

Oksana Shchepka,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Pryazovskiy State Technical University

OBJECTIVATION OF THE "PATRIOTISM" CONCEPT IN UKRAINIAN POETIC WORKS OF THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article is devoted to the concept of PATRIOTISM, marked in the Ukrainian mental picture with special value. In particular, the ways of expressing the declared concept in Ukrainian poetic works of the early 21st century were discovered. The nominative field of the concept of PATRIOTISM, its internal content is clarified; core, near core, semi-peripheral and peripheral zones are distinguished. The core of the nominative field of the concept of PATRIOTISM is explicated by lexemes: patriotism, patriot, patriotic. The near core zone is objectified to the following words and phrases: cyborg, volunteer, soldier, volunteer, Donetsk, Luhansk, Crimea, matryoshka doll, Kremlin, etc. (in terms of armed conflict and occupation and attitude to these events), embroidered shirt, language, maidan, heavenly hundred. The semi-peripheral zone of the concept of PATRIOTISM is marked with such lexemes and concepts as national memory, respect for the iconic patriots of the past (T. Shevchenko, Lesya Ukrainka, B. Khmelnytsky, etc.), united country, lust for freedom, willingness to give their lives for the homeland, etc. In the peripheral zone, the concept of PATRIOTISM is verbalized by concepts of native land, own house, mother, etc.

It is determined that the explication of the concept of PATRIOTISM in Ukrainian poetic works of the XXI century testifies to a significant expansion of the boundaries of its generally accepted interpretation. Unconventional and unstable forms of linguistic objectification of the studied concept are caused by changes in the public life of the Ukrainian people due to the armed conflict in Donbas and the occupation of part of the territory of the Ukrainian state. Modern poets, reflecting the public mood and position and at the same time influencing the public mood and position, in their works represent PATRIOTISM as a certain social and moral principle that characterizes the attitude of people to their country and to each other and realized through love to the homeland. It is concluded that the concept of PATRIOTISM, despite its universality, is nationally marked. It is a mental formation in which changes depend on changes in the consciousness of society, which is in some way influenced by literature, in particular poetic works.

Key words: concept, patriotism, patriot, core zone, near core zone, semi-peripheral zone, peripheral zone.

Концепт ПАТРІОТИЗМ – один із ключових концептів багатьох лінгвокультур, проте саме в українській мовній картині світу він маркується особливою цінністю. У вітчизняній лінгвістиці його описано переважно в рамках публіцистики: С. Гузенко визначає специфіку мовної репрезентації цього концепту в українському публіцистичному дискурсі 2014 року [2]. Л. Писаренко – в українських медіатекстах 2014-2019 років [5]. О. Маркова – у мові друкованих ЗМІ України ХХІ століття [4]; Г. Яценко – у публіцистиці Івана Франка [12]. К. Близнак подає опис лексико-семантичного поля ПАТРІОТИЗМ у порівняльному аспекті на матеріалі української, польської та англійської мов. Заслужують на увагу праці зарубіжних мовознавців, присвячені опису концепту ПАТРІОТИЗМ у різних типах дискурсу (суспільно-політичному, медійному, спортивному, екстремістському, історичному і т.д.), зокрема дослідження Д. Лихачова, Н. Наговіциної, Т. Хуан, Х. Лю, О. Малишевої, О. Коршунової, Л. Коростелевої та ін.

Враховуючи наявні на сьогодні дослідження концепту ПАТРІОТИЗМ, констатуємо, що цей значущий ментальний феномен, його структура та засоби експлікації потребують подальшого комплексного аналізу, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Мета статті – простежити лексико-семантичну об'єктивацію концепту ПАТРІОТИЗМ в українських поетичних творах початку ХХІ століття, його структуру, зміст, когнітивну інтерпретацію. Поліаспектний аналіз заявленого концепту дасть можливість виявити цінності й орієнтири сучасного українського суспільства крізь призму художніх творів.

Концепти загалом належать до утворень, які динамічно розвиваються. Не викликає сумнівів той факт, що концепт ПАТРІОТИЗМ, як і більшість інших, є ментальним утворенням, залежним від змін у свідомості суспільства, на яке, як відомо, впливають зміни в суспільному житті. До того ж концепт ПАТРІОТИЗМ є універсальним концептом, наявним у всіх культурах і мовах світу. Водночас кожен народ має своє розуміння, сприйняття, тлумачення й «наповнюваність» цього концепту. У будь-якому разі опис концепту починають з тлумачення лексичного значення його імені. «Філософський енциклопедичний словник» подає таке визначення поняття «патріотизм» (від грецьк. «патрія» – «вітчизна») – любов до

батьківщини, відповідальність за її долю й готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазначені почуття та емоційні стани. Патріотизм як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті і т. д.), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди» [11, с. 471].

В Академічному словнику української мови «патріотизм» тлумачиться як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги [8, с. 97]; за Універсальним словником-енциклопедією, це «позиція, яка поєднує відданість і любов до батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав» [10, с. 1032]; в Енциклопедії політичної думки патріотизм – це «любов до батьківщини, яка включає в себе готовність постати на її захист та діяти в її інтересах. Патріотизм часто плутають з націоналізмом, але патріотизм є значно давнішим поняттям і несе набагато менше теоретичне навантаження. (Це) швидше почуття, аніж політична ідея, але таке почуття, яке може бути поставлене на службу різного роду переконанням, особливо в часи війни» [3, с. 270]. У Словнику іншомовних слів зазначено, що патріотизм «це явище соціально-історичне, і має в різні епохи різний соціальний зміст» [7].

Цілком очевидно, що майже всі дефініції поняття ПАТРІОТИЗМ мають спільну частину – любов до батьківщини. Але яка вона, ця любов? Як проявляється? Як репрезентована в ментальній картині світу українського народу? Який «соціальний зміст» має поняття ПАТРІОТИЗМ сьогодні, якою мірою це поняття відкориговане часом, обставинами, подіями? Ми живемо в час глобалізації, у час, коли матеріальне переважає духовне. Водночас в умовах воєнного конфлікту, який сприяв духовному відродженню України, актуалізації проблем національної ідентичності та унікальності національних цінностей, наповнення концепту ПАТРІОТИЗМ та мовна об'єктивація набули нових рис.

Концепт ПАТРІОТИЗМ належить до концептів універсальних. У його основі лежить поняття «любов до батьківщини» як наднаціональне. Водночас в ментальній картині українця цей концепт має свої етноспецифічні аспекти. Підтвердження цієї думки подано в роботі А. Приходька, де він зазначає, будь-який концепт хоч і трактується як універсальний, проте «переживається в різних культурах по-різному» [6, с. 49]. Отже, універсальний концепт ПАТРІОТИЗМ в українській картині світу має специфічні національно-культурні маркери. Зважаючи на аксіологічну домінанту концепту ПАТРІОТИЗМ, розуміємо, що його дослідження дає можливість виявити в українському комунікативному просторі найбільш актуальні цінності та їх сегменти.

Використовуючи методику дослідження концепту, запропоновану І. Стерніним [9, с. 262–263], яка полягає в одночасному охопленні й складового елементу аналізу сполучуваності, і контекстуального аналізу лексем, що об'єктивують концепт у мові, розглянемо сучасні українські поетичні тексти, представлені у вільному доступі в мережі «Інтернет». Художні тексти, як правило, виступають активними репрезентантами культурних цінностей, тому дослідження концепту ПАТРІОТИЗМ на матеріалі цих текстів дає можливість зрозуміти «патріотичні» особливості мовної свідомості представників певного етносу в певний історичний період.

Розглядаючи концепт як польову організацію з ядром, ближньою та дальньою периферіями, визначимо його номінативне поле.

Аналіз поетичних текстів сучасної української літератури дає змогу «наповнити» номінативне поле досліджуваного концепту лексемами *патріотизм, патріот, патріотичний, патріотично*. Таке наповнення концепту патріотизм є традиційним, абсолютно не новим і очікуваним. Зважаючи на те, що концепт – це таке ментальне утворення, що характеризується можливістю виражатися одиницями різного мовного рівня: словом, словосполученням, структурною схемою речення і навіть текстом, ми виокремили такі приядерні, напівпериферійні та периферійні зони концепту ПАТРІОТИЗМ:

майдан, небесна сотня: *Майдан. Морози. Мітинги. Стрільба... / Пролита кров. Страшенна біль. Бій за життя... / Небесна сотня. Синьо – жовті прапори. / Квітки на трунах... Сльози, сльози й сльози...* (Л. Левицька). Патріотизм – це готовність вийти на майдан і відстоювати свою батьківщину. Кожен герой загиблої небесної сотні є справжнім патріотом, який віддав життя за майбутнє своєї країни.

збройний конфлікт на Донбасі: *Потім Донецьк, Луганськ, загарбання / це й Криму... Страшні бої. / Прориви. Довгі рейди... / І море крові, смерті, зла...* (Л. Левицька). Конфлікт на Донбасі, захоплення Криму – це біль, це перевірка на справжній патріотизм. Ти з якого боку барикади? Ти готовий узяти зброю і загинути, щоб захистити свою територію? Ти готовий залишити своє житло і поїхати в «побутове нікуди», проте на українській території, на території, де немає «руського міра»?

кіборг, доброволець, солдат: *То чиїсь батьки, брати, сини / З Харкова, і з Києва, зі Львова. / Шахтарі, таксисти... В час війни / Кіборгами стали тимчасово. / Каска, бронник, берці, автомат, / Друг надійний, що прикриє спину. / Доброволець, патріот, солдат, / Наш Герой і гордість України!* (Наталя Мазур). Кіборги – захисники Донецького аеропорту – справжні взірці патріотизму. Лексеми кіборг і патріот у рамках нашого дослідження можна назвати абсолютними синонімами. Актуалізувалися в поетичних творах також лексеми доброволець і солдат як патріоти-захисники української держави.

позначення прямого ворога або загрози для рідної землі: *...головою в Європі / хвостом / до матр'юшки / (з вороніжчиною / й кубанициною / була б ти / пишногузніша) / утікаєш небого від тої / всепоглинаючої / матр'юшки / що всіх своїм кремльом / накриває / утікаєш / ніяк не втечеш / обліплена рідними / псевдотелесиками / що ниніть і ниніть / і лукаво обіцяють / піонця під крильця / і обскубують...* (Іван Малкович); *Я люблю тебе, Україно, / Ба навіть, попри війну. / Я хочу щоб ти була ціла, / Бороню свою я землю. / І всі ті кляті москалі, / Що пруть з поміж ям на загин. / Не встануть вони поміж нами, / Враз щезнуть й залишиться дим* (Іса Штілман). Лексеми *матр'юшка, кремль, москалі* називають прямого ворога України. Патріотизм – це знати свого ворога, відкрито виступати проти нього, а ще можна й поглузувати з нього. *Є в житті вороги, є і друзі, а ще є в нас, колишні «брати», ми були з ними навіть в Союзі, різні погляди, різні світи* (Harry Nokkard).

Слава Україні! *У кожного він свій – по силі – хрест. / А нарікати звиклося від ліні. / Та хай там що, а ми йдемо вперед – / З Днем незалежності! І слава Україні! (С. Мельничук); Слава рідній матері-землі! / Слава незалежній Україні! /*

Слава тим, хто протидієв млі, / Хто не схибив, не сховався в тіні (Г. Брич). Вислів «Слава Україні!» виступає прямим вербалізатором концепту патріотизм, бо патріотизм – це любов до Батьківщини, прославляння її.

єдина країна: *Я вірю: колись буде в Україні / Соборність і духовна чистота ? (І. Калиниченко); Я люблю тебе, Україно, / Ба навіть, попри війну. / Я хочу щоб ти була ціла, / Бороню свою я землю (І. Штільман); Я не відам тобі й шматок землі, / Бо Схід і Захід-це одна країна, / Я знаю: переможем у війні, / Розквітне наша славна Україна (Надія Приймук).* Споконвічне прагнення єдності України й українців, на жаль, актуальне й сьогодні. Не може справжній патріот змиритися з окупацією певних територій країни, тож попереду війна, невідворотна перемога, а відтак – єдина неподільна Україна.

власна хата, рідна домівка: *Чому добро шукаєм за кордоном, / Не бачучи його у власній хаті? (І. Калиниченко); За рідну домівку поклали життя вірні діти, / Герої, що завжди залишаться в наших серцях, / за землю, за матір зробили, що мали зробити, / герої не гинуть, герої живуть у піснях (Дмитро Славич);*

рідна земля, мати: *Як можна не любити Україну, / Цю землю, що як матір, народила? (І. Калиниченко);*

національна пам'ять: *Бо той нікчема, хто не зна, / З якого племені він, роду... / Важка дороги крутизна / Без усвідомлення народу (Петро Гоць).* Сучасні поети апелюють до минулого українського народу, оскільки без нього, без національної пам'яті народ приречений бути манкуртом. Патріотизм же – це знання історії рідної країни, вшанування її героїв.

вишиванка: *Вишиванки день сьогодні / Україна відзнача. / Не виходять вони з моди, / Носить їх мале дівча, ... / Вишивавти вчили дочок, / А своїх навчали ті. / Споконвіку так велося – / Україна в вишитті (Неоніла Гуменюк).*

мова: *Розмовляти українською / Сучасно й модно, / Це-престижно / В нинішні часи! (Зоя Енеївна)*

повага до знакових персон-справжніх патріотів минулого: *...І прапор Шевченка онукам віддам. / Лише Батьківщина, лише Україна / Світитиме вічно прийдешиім вікам. (І. Калиниченко); Єднайтеся! Шевченка заповіти / Зовуть і кличуть нас в майбутні далі (І. Калиниченко); Я знаю: кров Хмельницького й Петлюри \ У жилах наших не перевелась. (І. Калиниченко);*

безумовна любов до країни: *Нічого не залишається, як мовчки любити: / Розхристану, голу і п'яну. Навіки віків! / Ніколи не заперечувати, не брати і не просити (Григорій Семенчук);*

готовність до боротьби, жага волі, готовність віддати життя: *За Неньку встає України народ, / Та іншого шляху немає. / В набат знову б'є захисник-патріот, / Людей він у бій піднімає (О. Кобиляков); За волю стоятиму я до загину (І. Калиниченко); З твоїх знамен несуч червоне кредо. / Впаду як треба. Тільки ти – іди. / ...Дивлюсь вперед. І бачу попереду, / Себе з тобою бачу назавжди (Грицько Чубай);*

любов до природи: *Буває, часом сліпну від краси. / Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, – / оці степи, це небо, ці ліси, / усе так гарно, чисто, незрадливо, / усе як є – дорога, явори, / усе моє, все зветься – Україна. / Така краса, висока і нетлінна, / що хоч спинись і з Богом говори (Л. Костенко)*

У сучасній поезії патріотизм постає не просто і не тільки як любов до батьківщини, готовність віддати життя за батьківщину, допомогти тим, хто воює за рідну землю, вшанування пам'яті загиблих, прагнення бачити Батьківщину єдиною і неподільною, а й вкрай негативне ставлення до ворога, розмежування понять патріот/не-патріот, своє/чуже, любов до мови як до засобу національної самоідентифікації та самоствердження: *Уже не модно бути просто патріотом, / Минувся хайп у вишиваних сорочках, / Знову у тренді – залишатись стадним скотом, / Туга, печаль і спомини в журбах.... / ... Так я не модний. Не міняю свою шапку Не був ніколи поміж трендів і чуток (В. Ухач).*

Отже, аналіз українських поетичних текстів дає можливість розмежувати такі зони номінативного поля концепту ПАТРІОТИЗМ. Ядро експлікують лексеми: *патріотизм, патріот, патріотичний, патріотично.*

Приядерна зона об'єктивована такими словами й словосполученнями: *кіборг, доброволець, солдат, волонтер, Донецьк, Луганськ, Крим, матрешка, кремль, москалі* (в аспекті збройний конфлікту та окупації та ставлення до цих подій), *Слава Україні!, вишиванка, мова, майдан, небесна сотня.*

Напівпериферійна зона концепту ПАТРІОТИЗМ маркована такими лексемами й поняттями, як *національна пам'ять, повага до знакових персон-патріотів минулого (Т. Шевченко, Леся Українка, Б. Хмельницький і т. п.), єдина країна, готовність до боротьби, жага волі, готовність віддати життя.*

У периферійній зоні концепту ПАТРІОТИЗМ вербалізований поняттями *рідна земля, власна хата, мати рідна домівка, природа рідного краю.*

Виявлені засоби й форми експлікації концепту ПАТРІОТИЗМ українських поетичних творах ХХІ століття формують його поле, що включає *патріотів, кіборгів, солдатів, волонтерів, які безумовно люблять свою країну, рідну землю, домівку, власну хату й матір, пам'ятають своє минуле, популяризують мову, носять вишиванки, стояли на майдані й гинули, і сьогодні готові віддати життя за Батьківщину, мають жагу волі й перемоги в боротьбі з кремлем, матрешками, москалями, впевнені у звільненні Донбасу та поверненні Криму.*

Аналіз експлікації концепту ПАТРІОТИЗМ в українських поетичних творах останніх десятиріч свідчить про значне розширення меж його загальноприйнятого тлумачення. Сучасні поети, відображаючи суспільний настрій і позицію та водночас впливаючи на суспільний настрій і позицію, у своїх творах репрезентують ПАТРІОТИЗМ як певний суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни й один до одного і реалізується через спосіб дій, зумовлених любов'ю до батьківщини.

Отже, виявлена нами об'єктивація концепту ПАТРІОТИЗМ в сучасній поезії ще раз доводить той факт, що цей концепт, незважаючи на свою універсальність, обов'язково є національно маркованим. Це ментальне утворення, зміни в якому залежать від змін у свідомості суспільства, на яке, певним чином впливає література, зокрема поетичні твори.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у вивченні об'єктивації концепту ПАТРІОТИЗМ у прозових творах сучасних письменників для зіставлення особливостей та визначення спільних / відмінних засобів його експлікації.

Література:

1. Близнюк К.Р. Лексико-семантичне поле «ПАТРИОТИЗМ» в українській, англійській і польській мовах : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Вінниця, 2019. 263 с.
2. Гузенко С. В. Концепт «патріотизм» у сучасному публіцистичному дискурсі. *Studia methodological*. Ternopil, 2015. Issue 40. S. 235–240. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/6386> (дата звернення: 18.09.2021).
3. Енциклопедія політичної думки / за ред. Д. Міллера. пер. з англ. К. : Дух і Літера, 2000. С. 472.
4. Маркова О. І. Експлікація концепту ПАТРИОТИЗМ у мовній картині публіцистичного дискурсу. «Науковий вісник гуманітарного університету». Сер.: *Філологія*. Одеса : ВД «Гельветика», 2017. Вип. 26. Том 1. С. 50–53.
5. Писаренко Л. ПАТРИОТИЗМ як концепт сучасних медіатекстів. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Вип. 46. С. 230–236.
6. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы : монография. Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. 307 с.
7. Словник іншомовних слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапуца. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
8. Словник української мови : в 11 томах. 1975. Том 6. С. 97 – URL: <http://sum.in.ua/s/patriotyzm> (дата звернення: 20.09.2021).
9. Стернин И. А. Тип значений и концепт. Концептуальное пространство яз ка. Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2005. С. 258–282.
10. Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) / ред. М. В. Попович. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html> (дата звернення: 20.09.2021).
11. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
12. Яценко Г.В. Концепт «ПАТРИОТИЗМ» у публіцистиці Івана Франка. *Журнал Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Соціальні комунікації*. 2019. Том 69. Вип. 2. С. 135–139.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 3 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: dammichba@gmail.com

tklimmenko@gmail.com

eshkurko@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-74-79

Амічба Д. П., Клименко Т. А., Шкурко О. В. Класифікуюча категорія роду в українській та інших різносистемних мовах: до проблеми навчання мовам студентів-іноземців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 74–79.

УДК: 81'243'366

Амічба Дімона Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Клименко Тетяна Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Шкурко Олена Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КЛАСИФІКУЮЧА КАТЕГОРІЯ РОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІНШИХ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ: ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ МОВАМ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

У запропонованій статті окреслюються проблеми, з якими може зіткнутися викладач-словесник, що навчає нерідній мові студентів-іноземців. Граматика кожної мови є системою, але ця система, природно, є специфічною. Різні граматичні категорії мови, нетотожними є ті загальні значення, за якими протиставляються граматичні форми. Відомо, що при однаковій кількості форм у різних мовах їх значення можуть співвідноситися по-різному. Крім того, однорідні граматичні категорії можуть бути розподілені неоднаково між частинами мови. У ряді мов афіксальні морфемі, які виражають семантичний і синтаксичний елементи значень, об'єктивують не реляційні зв'язки до словоформи і всієї системи її форм як у флективних мовах – таких, як російська, українська, білоруська і т.п., а дериваційні. І тому, аналізуючи ті чи ті мови, дослідники описують не словозміну (в широкому сенсі цього поняття), а словотвір, оскільки саме до словотвірної системи залучені як іменна (іменник, прикметник, дієприкметник, числівник, займенник), так і дієслівна парадигми, в яких сформувалися «глибинна» морфолого-синтаксична система роду і форманти, що структурують лексико-семантичний компонент «жива // нежива природа».

Грамматичні системи відрізняються не тільки граматичними значеннями, а й тим, як ці значення виражаються. Беручи до уваги всі ці особливості з'ясовується, що граматична система кожної мови виявляється глибоко своєрідною. Незважаючи на всі ці особливості і характеристики тих чи тих граматичних категорій в мовах різних систем, можемо стверджувати, що порівняти та зіставити можна будь-які з існуючих мов, оскільки в граматичній системі мов виявляються загальні риси, які дозволяють виробити принципи вивчення універсальних категорій. До таких універсалій слід віднести категорію роду, яка кваліфікується як морфолого-синтаксична категорія мови, яка реалізує свій потенціал в синтаксичних структурах. Проблема класифікуючої категорії роду в мовах різних граматичних систем безпосередньо пов'язана з вивченням як з точки зору компаративістики і контрастивної лінгвістики, так і з проблемами вивчення інтерферуючих факторів у мові.

Ключові слова: граматична система, класифікуюча категорія роду, контрастивна лінгвістика, компаративістика.

Dimona Amichba,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national university
Tetiana Klymenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national university
Olena Shkurko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national university

CLASSIFYING CATEGORY OF GENDER IN UKRAINIAN AND OTHER LANGUAGES OF DIFFERENT SYSTEMS: TO THE PROBLEM OF LANGUAGE TEACHING FOR FOREIGN STUDENTS

The article under review outlines the problems that a language teacher who works with a foreign language to foreign students may be faced. The grammar of each language is a system, but this system is, of course, specific. Different grammatical categories of language, non-identical are the general meanings by which grammatical forms are opposed to each other. It is known that with the same number of forms in different languages, their meanings can be correlated differently. In addition, homogeneous grammatical categories can be distributed unequally between different parts of speech. In some languages, affixes as morphemes, which express semantic and syntactic elements of meanings are not relationally connected to the word form and the whole system of its forms in inflectional languages – such as Russian, Ukrainian, Belarusian, etc., as well as derivational ones. Therefore, while analyzing certain languages, researchers do not describe the word change (in the broadest sense of the term), but they work with word formation, because it is the word-formation system that involve a nominal (noun, adjective, verb, numeral, pronoun) and verb paradigm, in which a "deep" morphological and syntactic system of the gender is formed and it outlines the structure, lexical and semantic components of animate and inanimate nature.

Grammatical systems are different in not only grammatical meanings, but also in how these meanings are expressed. Taking into account all these features, it turns out that the grammatical system of each language is deeply unique. Despite all these features and characteristics of certain grammatical categories in the languages of different systems, we can outline that you can compare and contrast any of the existing languages, because the grammatical system of languages reveals common features that allow to develop principles for studying of universal categories. Such universals include the category of gender, which is qualified as a morphological-syntactic category of language, which realizes its potential in syntactic structures. The problem of classifying the category of gender in the languages of different grammatical systems is directly related to the research in terms of comparative and contrastive linguistics, and to the problems of studying interfering factors in language.

Key words: grammatical system, classifying category of gender, contrastive linguistics, comparative studies.

Постановка проблеми. Вивчаючи і аналізуючи граматичну систему тієї чи тієї мови дослідники приходять до висновку, що в мовах виявляються як специфічні особливості, властиві лише конкретним мовам, так і загальні риси, що дозволяють порівняти і зіставити ті чи ті мовні факти. Слід визнати, що мова не тільки розвивається «за особливими внутрішніми законами», а й що мова – «явище дуже складне, багатозначне і багатofункційне <...> В силу того що мова і мислення – дуже складні явища, бачити в них тільки прямолінійно протиставлені поняття – форму і зміст – означало б спростити і звузити значення, функції та роль мови і мислення в процесі пізнання <...> Співвідношення мови, мислення і дійсності таке: мислення відображає дійсність, а мова є формою вираження мислення <...> Зміст мови не може бути предметом вивчення мовознавців, так як тоді лінгвістам довелося б вивчати позамовну матерію, так само, як і філософи–логіки не вивчають зміст мислення, вони вивчають тільки його форми, що відображають явища дійсності <...>» [7, с. 352 – 407].

Об'єктом порівняльно-порівняльного аналізу у статті є універсальна морфолого–синтаксична категорія роду в мовах різних граматичних систем. Предметом опису – категорія роду у російській, українській, англійській, арабській, китайській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незаперечним у мовознавстві залишається положення, згідно з яким при однаковій кількості форм в різних мовах їх значення можуть співвідноситися по–різному. Однорідні граматичні категорії між частинами мови, крім того, можуть розподілятися неоднаково. Граматичні категорії різносистемних мов відрізняються не тільки граматичними значеннями, а й тим, як ці значення виражаються [1].

З огляду на всі ці особливості можна стверджувати, з одного боку, що граматична система кожної мови виявляється глибоко своєрідною, а з іншого – говорити про загальні типологічні властивості. З цього випливає, що, наприклад, абхазо–адигські мови, як прийнято вважати, розрізняються особливістю граматичної побудови. Специфічність зазначених мов визначається тим, що в них є у наявності категорія класу і відсутня у мовах цієї групи граматична категорія роду [1 с. 44]. Відзначимо, що «незважаючи на всі відмінності у граматичній побудові, які існують між мовами, у граматиці всіх мов можна знайти щось спільне, що і дозволяє виробити принципи вивчення, що застосовуються до всіх мов» [13, с. 4]. При цьому необхідно пам'ятати і про лексико–граматичні особливості кожної мови.

Класифікуючи категорію роду, М. С. Поспелов писав так: «В угрупованні частин мови, в засобах їх граматичного оформлення, в формах зв'язку між частинами мови, в граматичних і словотворчих категоріях, синтаксичних конструкціях, які визначаються характером граматичної сполучуваності слів тих чи тих розрядів, виявляється лексико–граматична своєрідність кожної мови» [21, с. 4].

Постановка завдання. Мета статті – порівняти і зіставити морфолого–синтаксичні характеристики класифікуючої категорії роду у мовах різних граматичних систем. Завдання: простежити історію виникнення граматичної категорії роду з античних часів до сьогодення, описати особливості вираження цієї категорії у мовах, виявити часткові та загальні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Проблемами граматичних категорій, зокрема, роду і числа ще свого часу були зацікавлені стародавні греки. Стоїки, що були прихильниками теорії про «природний» зв'язку між словом і предметом, що ним позначається, виходили з уявлення про паралелізм між думкою і мовним виразом, але, разом з тим, вони ж визнавали, що в деяких випадках ця симетрія порушується. Філософи звернули увагу на те, що предметне значення слова суперечить значенню, на яке вказує їх граматична форма. Так, наприклад, назви міст «Афіни і Фіви» мають форму множини, але кожен з них окремо вказує на одне місто; слова «народ і хор» позначають безліч осіб, але мають форму однини [20 с. 18–38].

Діонісій Фракійський виділяв три роди: чоловічий, жіночий, середній, він вказував також на те, що деякі граматики називають ще два роди – загальний і спільний. Під терміном «загальний рід» олександрійські граматики розуміли загальну граматичну форму для позначення живих істот обох статей з диференціацією роду за допомогою артикля. Розрізняли також і «спільний рід», який, за Діонісієм Фракійським, був представлений загальною граматичною формою, що позначає чоловічу і жіночу стать, без диференціації роду за допомогою артикля. Терміни чоловічий і жіночий рід Діонісій Фракійський запозичив від своїх попередників, зокрема, від Протагора; середній рід, який визначався як «речовий рід», замінив на «ніякий рід» [19, с. 214–233].

Відстоюючи позиції аналогізма, Варрон звертається до синтаксису, до сполучуваності слів. Подібність слів чоловічого роду, по Варрону, в тому, що цей рід поєднується з займенниками *hic* «цей» і *hi* «ці», а тотожність слів жіночого роду визначається взаємодією даного роду з займенниками *haec* «ця» і *hae* «ці», слова середнього роду пояснюються сполучуваністю з займенниками *hoc* «це» і *hacc* «ці» [30, с. 233–256]. «Частини мови, вступаючи в складну взаємодію, не тільки

відмежовуються за своїм лексико-граматичним значенням, граматичному оформленню і властивим їм типам словотвору, а й об'єднуються спільними для них граматичними категоріями і зв'язком своїх граматичних значень словотворчих категорій» [21, с. 22].

Аналізуючи прикметники у російській і в українській мовах, бачимо, що ця частина мови узгоджується з залежними компонентами в роді, числі, відмінку, які висловлюють граматичні значення непроцесуальних ознак.

Категорія роду у іменників в деяких індоєвропейських мовах «виступає як ясно виражене граматичне поняття», але, за своїм понятійним змістом не передає точної відповідності, пор. «День» і «лінь» з різними граматичними формами при узгодженні «похмурий день» і «вічна лінь». Цей факт дозволяє стверджувати, що «родовий поділ, який не мг виникнути без смислового значення, колись його мав, але потім втратив» [136, с. 58]. Понятійна категорія зникла, залишивши тільки граматичне поняття. «У ряді яфетичних мов точно розрізняються класи іменників, причому в основі поділу лежить протиставлення людини – не-людині» [17, с. 58].

В. В. Виноградов, посилаючись на О. Шахматову, відзначав, що категорію роду «не можна віднести до числа тих граматичних категорій, за якими змінюються іменники, бо кожен іменник взагалі має тільки один рід і не переходить в інший» [4, с. 127]. Про те, як виникла родова диференціація і коли, науці невідомо. В давньоруську епоху, вважають дослідники, початковий розподіл слів за типами відмінювання склався на основі семантичної ознаки і не мав відношення до роду. Ця категорія є новою в індоєвропейських мовах. Спочатку ця категорія знаходила своє вираження у протилежності двох родів: живого (особистого) і неживого. Виникнення цих двох родів, можливо, пов'язане з появою уявлення про дві основи – про особисте (соціально і виробничо активне) і про неособисте (пасивне, матеріальне). Неживий, або речовинний, рід поклав початок середнього роду, а в живому поступово розвивалося протиставлення чоловічого і жіночого родів [31].

Загальновідомо, що рід іменників є самостійною категорією, в інших частинах мови ця категорія залежить від роду слова, що визначається. Пор. : *Миша – добрий, але Іра – добра*. Категорія роду виступає як яскравий показник загальнограматичного значення предметності іменника. Всі іменники, наприклад, у сучасній російській та українській мовах в однині мають категорію роду, але іменники у множині роду не мають, наприклад, *перила -перила, очки-окуляри, ножиці-ножиці* і т.д. Кожен іменник належить або до чоловічого, або жіночого, або середнього роду. Звідси висновок, до якого прийшли дослідники: іменники не змінюються за родами.

Автори «Базового словника лінгвістичних термінів» [29], характеризуючи рід як граматичну категорію у мові, пишуть так: «Несловозмінна, семантично розмита, граматична категорія, що класифікує іменники, відповідно до якої вони розділяються на два або три класи, що розрізняються формою узгодження з іменником залежних від нього слів (у яких рід – словозмінна категорія <...> у мовах, що мають розвинену категорію відмінка, рід може з'являтися також в різних типах відмінювання. Традиційні назви родів – чоловічий, жіночий, середній – відображають семантичну ознаку статі, властиву групі живих осіб <...> і метафорично перенесену на всі інші імена <...>» [29, с. 107].

Безсумнівно, рід займає важливе місце серед частково граматичних категорій іменника: з ним пов'язане, по-перше, творення відмінкових форм, по-друге, розподіл слів за типами відмінювання, по-третє, ця категорія здатна утворювати нові слова і словосполучення. Пор. : *стіна, стены-стіни, стене-стіні, стену- стіну, стеной- стіною, але тишина-тиша, тишины-тиши, тишине- тиші, тишину-тишу, тишиной-тишею; вчитель-вчителька; веселья мальчик, веселий слон, веселе солнце*.

Категорія роду іменників на позначення живих предметів у російській та українській мовах вказує на реальні статеві відмінності, тобто мотивується лексичним значенням слова, наприклад, *петух-півень (м.р.) – курица-курка (ж.р.); селезень (м.р.) – утка-качка (ж.р.)* і т.д. Ця ж граматична категорія у іменників на позначення неживих предметів об'єктивується лексичним значенням слова. Важко пояснити, чому, наприклад, слова типу *куринь, сніг* належать до чоловічого роду, дочка, синь, лампа – до жіночого роду, слова *дерево, небо, хмара* – до середнього роду. Подібну невідповідність, що спостерігається у іменників на позначення неживих предметів між категорією роду і сенсом того чи того слова, важко пояснити з позиції сучасної мови і мислення. Складність, на думку вчених, полягає ще й у тому, що категорія роду у назв неістот є пережитком давніх часів. Дана ця категорія є залишком іншого мовного ладу, коли в розподілі імен на граматичні класи відбивалася властива тій стадії мислення класифікація речей, осіб і явищ дійсності. Цікавим є таке твердження, згідно з яким «граматичний рід колись був мотивований змістом слова» [10; 14]. Приваблива ця думка тому, що слово взагалі метафорично структуроване образами, які вербалізуються значеннями і змістом цього слова. І в цьому ракурсі структурованість категорії роду виправдовується. Історично категорія роду у всіх іменників виникла для вираження певних значень, «протиставляють два роди: назви живих істот, або, точніше, особисті (назва осіб) і неживих, точніше, назва речей» [31]. «Поступово всередині роду живих істот розвивалося протиставлення чоловічого і жіночого роду. З плином часу первісні значення було втрачено, і рід отримав граматичне значення, підтримуване розподілом іменників чоловічого і жіночого родів відповідно до статі» [26, с.130].

Узагальнюючи визначення граматичної категорії роду, К. Горшкова і Г. Хабургаєв пишуть, що граматичний рід – «діалектично суперечлива категорія, бо, будучи (в плані змісту) узагальнюючим морфологічним класифікатором іменників як частини мови, категорія роду послідовно оформляється (в плані вираження) тільки на синтаксичному рівні – флексіями слів, що узгоджуються, і лише факультативно – на морфологічному рівні – за допомогою словотворчих і словозмінних афіксів» [8, с.138–139].

Рід – морфосинтаксична класифікуюча граматична категорія, яка вказує «на наявність у мові відмінностей у формах: 1) іменників, що належать в одних мовах до трьох класів – чоловічого, жіночого і середнього, в інших до двох – чоловічого і жіночого; 2) узгоджуються з ними в деяких мовах прикметники, дієприкметники, займенники і числівники. «Рід розрізняється не у всіх мовах» [16, т. 3, с. 1135].

Абсолютно справедливо відзначають Н. В Смолянська і Е. В Краснова, посилаючись на М. А. Гришина, що «в кожній мові свої винятки і дивацтва. Ці дивні речі, зазвичай, видно іноземцям, що починають вивчати цю мову. Людині завжди здається, що в рідній мові все просто, зрозуміло і дуже логічно. Але насправді, це далеко не так» [9]. Аналізуючи класифікуючу категорію роду в англійській мові можна відзначити, що проблема категорії роду в граматиці англійської мови

також продовжує залишатися дискусійною. У спеціальній літературі зазначається, що сучасні лінгвісти «дотримуються точки зору, що ця категорія мала місце бути тільки в давньоанглійському періоді. Вважається, що зовнішні показники роду іменників зникли до кінця середньоанглійського періоду і іменник більше не узгоджується з незалежним від нього прикметником або дієсловом, значить, категорії роду в англійській мові більше не існує. Незаперечним визнається і той факт, згідно з яким в англійській мові поділ на чоловічий і жіночий рід, мотивований біологічно, відбивається тільки лексичними засобами – спеціальними словами або лексичними афіксами: *man – woman, he–goat – she–goat*, тощо [23; 25].

Традиційне уявлення багатьох авторів шкільних та вузівських підручників про відсутність граматичної категорії роду в зазначеній мові зводиться до думки, що зміни в складі речення, пов'язані з родом іменника, в англійській мові пояснюються формальними ознаками. Так, наприклад характеризуючи форму *very kind* (дуже добрий / добра) = пор. : Рос. *Он добр, она добра*, приходять до висновку, що і та й інша конструкція вказують на класифікуючу функцію цієї категорії в англійській мові. З огляду на сполучувальні особливості категорії роду в англійській, відзначають, що категорія роду об'єктивується за допомогою іменників і займенників. Так, наприклад, особисті: *he* (він), *she* (вона), *it* (воно); зворотні займенники: *his* (його, чоловічий рід), *her* (її, жіночий рід), *himself* (йому самому, їм самим), *herself* (їй самій, їй саму), *itself*. Виділяються групи слів, іменники, що вживаються з суфіксами типу: *ESS–poetESS* (поетеса); слова, що вказують на рід: *Husband* (чоловік), *Wife* (дружина), *bag* (сумка, середній рід); марковані іменники, показуючи роду типу *woman–cosmonaut* (жінка–космонавт, жіночий рід); слова, що об'єднуються сімєю «професія» *milkman* (молочник, чоловічий рід), *milkmaid* (молочниця, жіночий рід). Сказане дозволяє стверджувати, що конструкції *This girl is my friend. She is cute.* «Ця дівчинка – моя подруга. Вона мила»; *This boy is my friend. He is cute.* «Цей хлопчик – мій друг. Він милий» виражені класифікуючою категорією роду в мові, що досліджується. В англійській мові до середнього роду належать також всі неживі предмети, рослини, птахи і тварини, крім домашніх тварин.

Арабську мову так само, як українську і російську мови, відносять до флективних мов. Широко розвинена внутрішня флексія, граматичні значення якої висловлюють зміни звукового складу самого кореня. Щодо закінчення в словах тобто зовнішньої флексії, що характерна для діалектів арабської мови, то вона вважається слабо розвинуеною і має характер згасання. Зафіксовані в словниках граматичні форми літературної арабської мови утворюються і внутрішньою і зовнішньою флексією. У граматичній системі арабської мови прийнято виділяти три лексико–граматичні категорії – ім'я, дієслово, частки. Перша включає в себе іменники, прикметники і числівники; друга – всі дієслівні форми. Третя містить в собі сполучники, прийменники і вигуки.

Наявність в арабському чоловічого і жіночого і відсутність середнього граматичного роду дослідники інтерпретують так: «У всьому в природі ми бачимо чоловіче і жіноче начало: людина, тварини, рослини. А оскільки третього не дано, то слід визнати, що арабська граматична традиція в цій категорії більшою мірою відповідає стану речей в природі, ніж граматичний лад російської мови. Разом з тим, слід зазначити, що в арабській мові є група імен, які можуть узгоджуватися як з чоловічим, так і з жіночим родом, але, по–перше, таких імен небагато, і вони наводяться окремим невеликим списком» [2, с. 938].

Привертають увагу прислівникові форми, які в арабській мові, на відміну від української та російської мов, є нічим іншим, як ім'ям в формі знахідного відмінка. В арабській мові розрізняють два роди – чоловічий і жіночий. Суфікси *-at-* і *-t-* (в розмовній мові) є показниками жіночого роду, наприклад, пор. : *Tālib* «студент» – *tāliba* «студентка». Складно арабському студенту зрозуміти особливість м'якої основи російських і українських іменників чоловічого і жіночого родів з *ь* в кінці слова. Наприклад, порівнюючи і зіставляючи російське «день» і українське «день», слова чоловічого роду, ми бачимо, що їм відповідає арабське *yawm* з тим же родом. Слова чоловічого роду – *доц, камінь, кашель, корінь, табір, нуль, опівні, шлях, словник, циркуль, рівень* та ін. в російській і українській мовах корелюють з арабськими з тими ж граматичними значеннями. Словами жіночого роду в зазначених мовах є «*життя, думка, ненависть, область, пам'ять, ступінь*» та ін.

Іменники чоловічого «*корабель, вогонь, портфель, шлях (спосіб), спектакль*» відносяться в арабській мові до слів жіночого роду. Або навпаки, іменники «*біль, хвороба, брову, груди, бруд, двері, кістка, ліжко, кров, лін, любов, меблі, взуття, осінь, підпис, пил, роль, сіль, тін, зошит, частина*» та ін., що мають граматичний жіночий рід в російській і українській мовах, відносяться в арабському до слів чоловічого роду і т. д. Виділяють суфлетивні форми в арабській мові, граматичний рід яких різняться, наприклад, *sāḫa* (ж.р.) і *maidān* «площа» (м.р.), *suḫta* (ж.р.) і *ḫuḫm* (м.р.) «влада».

В арабській мові зустрічаються іменники жіночого роду, які не мають маркера жіночого роду – суфікса *-at-*. Слова *ʾumm* «мати», *nār* «вогонь» не вживаються з зазначеним суфіксом. Особливо треба відзначити факт відсутності середнього роду в арабській мові.

Дослідники відзначають, що така часткова категорія як рід в різних мовах або наявна, або відсутня, але завжди зберігає свої класифікуючі особливості. Відзначимо, що значення родової ознаки в мовах різняться. Так, наприклад, у французькій мові воно виражається особливими артиклями – *le, la*, в німецькому – *der, die, das*. У манчжурських мовах рід живої природи різниться голосною *-E* (жіночий рід), *A* (чоловічий рід), те ж саме спостерігається і в монгольській мові – ініціальні *-A* (чоловічий рід), *-E* (жіночий рід), в тюркських мовах – ініціальні голосні – *-A, -E* визначають родову приналежність.

У грецькій мові в багатьох словах відсутні формальні ознаки, що дозволяють уналежнити їх до того чи того роду, однак, як зазначають дослідники, родові ознаки прикметників виражаються особливими узгоджувальними формами. І тут, слід підкреслити, що узгодження є головним показником роду. Синтаксичний критерій вважається домінуючим у визначенні природи роду як граматичної категорії, що дає підставу стверджувати дослідникам «морфологічний критерій (оформлення імені і різні типи відмінювання) не дає такого однозначного визначення роду <...> [15, с.417].

Необхідно пам'ятати викладачеві–словесникові, що працює в студентській іноземній аудиторії про інтерферуючі фактори і особливості категорії роду, особливо при вивченні середнього роду в російській і українській мовах. Часто студенти переносять особливості рідної мови на мову, яку навчають. Нерідкі помилки типу вікно–він, мій, лист–він, мій і т.д. В арабській мові чітко диференціюються слова чоловічого і жіночого роду, що позначають професію. Так, наприклад, *tabīb* (лікар–он) – *tabība* (лікар–вона), *mudarrīsa* (викладач–он) – *mudarrīsa* (викладач–вона) і т.д.

Відсутність граматичного роду є характерною особливістю китайської мови. У китайській мові значення роду передається лише по відношенню до осіб і тварин; для цього використовуються головним чином лексичні засоби. Китайська основа імені пов'язана зі здатністю позначати лише біологічну стать. Для цього в разі смислової необхідності використовуються спеціальні слова або словотворчі форманти. Для вказівки статі особи в разі потреби до іменника можуть додаватися спеціальні слова, наприклад, 人 *ren* «людина»: 男人 *nán ren* (чоловічий людина) «чоловік», 女人 *nǚ ren* (жіночий людина) «жінка»; 孩 *hair* «дитина»: 男孩 *nán hair* (чоловічий дитина) «хлопчик», 女孩 *nǚ hair* (жіночий дитина) «дівчинка» [28; 29].

В давньоруську епоху, як відомо, між родом і типом відмінювання не було відповідності. Лінгвістами відзначено, що іменники кожного роду належали до різних типів відмінювання. Так, наприклад, іменники чоловічого роду ставилися до всіх типів відмінювання, жіночого роду – до I, IV, V, іменники середнього роду – до II і V. Відзначимо при цьому, що не було відміни, за якою закріпився б іменник тільки одного роду (за винятком відміни, типу сьнь, яке зберегло чоловічий рід) [26].

У іменників категорія роду в російській і українській мовах виявляє себе не в граматичних формах одного і того ж слова, а у співвідношенні різних розрядів слів з усією системою їх форм. Найважливішим показником роду у іменників є флексія: слова жіночого роду позначені закінченнями -А, -Я, слова чоловічого роду – нульовою флексією, середній рід – закінченнями -О, -Е. Родові розряди іменників, оформлені шиплячою і м'якою основою, менше диференційовані. Слова типу пень (м. Р.) і тень (ж. Р.) в початкових формах збігаються; спостерігається також нерозрізнення і в формах м'яч (м. р.) – піч (ж. р.); жито (ж. р.) – ніж (м. р.) і т.д. В аналогічних випадках родова приналежність слів визначається, по-перше, за формою слова, що з ним сполучається, наприклад, *пень трухлявий* (м. Р.), *але падаюча тень* (ж. Р.), По-друге, за відмінковою парадигмою, наприклад, *падаюча тень* (Ім. п.) – *падаючої тині* (Род. п.); *весняний день* (Ім. п.) – *весняного дня* (Род. п.); *тепла піч* (Ім. п.) – *теплою печі* (Род. п.). Група слів типу *вим'я, плем'я, сім'я, стремени* і т.д. відносяться до середнього роду. Похідні іменники, в основі яких суфікс -ищ і флексія -Е (*талант-талантище; дом-домище; медведь-медведище*) і т.д., утворюють чоловічий рід.

Словоформи типу *пакса, злюка*, наприклад, А. А. Залізником не розглядаються як слова загального роду, вони в залежності від слів, що з ними узгоджуються, заповнюють або другий, або четвертий класи узгодження (*нестерпний пакса – чоловік. Морф. Р.; нестерпна пакса – дружин. морф. р.*) [12]. Існує й інша точка зору, згідно з якою іменники з флексією -А в називному відмінку однини, які називають осіб за характерними діями або властивостями і мають ту ж систему відмінкових флексій, що і іменники жіночого і чоловічого роду з флексією -А (*злюка, ласун, недоучка*), належать до словоформ загального роду [18; 22; 24].

У сучасній російській мові, як вважають деякі мовознавці, необхідно визнати існування не трьох, а чотирьох родів [11; 12; 18.]. Запропонована А. А. Залізником система класів узгодження включає всі російські іменники; ці класи утворюють «дійсну класифікацію іменників, на відміну від традиційної системи родів» [79, с. 78]. У цій системі парному роду відводиться особливе місце, який знаходиться у сьомому класі узгодження; до цього класу входять неживі іменники типу *ворота, сани* і т.д. Від всіх трьох родів парний відрізняється омонімією словоформ різних чисел (пор.: *великі столи – чоловік. Р.; великі картини – жін.р.; великі моря – ср. Р.; великі ворота – пар. Рід*). Розглянута нами омонімія чисел призводить до нейтралізації ознаки роду, і ця специфічна особливість категорії роду сучасної російської мови відрізняє цю мову від інших мов, що мають граматичний рід [79].

Для виявлення родової приналежності, ми абсолютно погоджуємося, номінативний елемент значення буде недостатнім, якщо при аналізі синтаксичних конструкцій не використати синтагматичний аспект. І щоб визнати цей елемент граматичним, необхідно показати його обов'язковість [18]. З викладеного вище можна зробити висновок, згідно з яким всі іменники у російській та українській мовах визначають вибір словоформи, що узгоджується з ними в знахідному відмінку множини в залежності від того, це жива чи нежива істота, наприклад: *Вижу смелых юношей (ребят, парней) – Бачу сміливих юнаків (хлопців) і Вижу смелых зайчат (медведей, слонов) – бачу сміливих зайчат (ведмедів, слонів); Вижу зеленые стены (цветы, огурцы) и Вижу зеленую жабу (змею, черепаху и т.д.) – Бачу зелені стіни (квіти, огірки) і бачу зелену жабу (змію, черепаху і т.д.)*.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вказане вище, можна прийти до такого висновку: морфолого-синтаксична категорія роду у розглянутих мовах є класифікуючою; порівняльно-зіставний аналіз, що дозволяє виявити загальні та часткові характеристики цієї категорії, показав, що у мовах категорія роду є змістовною для класу іменників, оскільки узгоджуваний, з'єднуючий, синтаксичний компонент відображає родові ознаки, реалізується через іменну класифікацію, а не через зміну форм слів. Всі зазначені особливості категорії роду говорять про його універсальний характер. Проблема класифікуючої категорії роду була і залишається у фокусі лінгвістичних студій, оскільки аналіз синтаксичних конструкцій з узгоджуваним, поєднуючим компонентом у частинах мови у різних мовах допоможе розкрити особливості класових показників у одних мовах, формальні морфолого-синтаксичні елементи, що виражають категоріальні ознаки слів, словосполучень і речень в інших мовах, що дозволить спостерігати за аналітичними і синтетичними тенденціями розвитку тієї чи тієї мови.

Література:

1. Амичба Д. Имя существительное в русском и абхазском языках: словоизменение и словообразование. Днепропетровск: Навчальна книга, 2003. 172 с.
2. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. 5-е издание. Москва: Русский язык, 1974. 942 с.
3. Богородицкий Н. Д. Сравнительная грамматика ариоевропейских языков. *Хрестоматия по истории русского языкознания* / под ред. Ф. П. Филина. Москва: Высшая школа, 1977. С. 411–414.
4. Виноградов В. В. История русских лингвистических учений / сост. Ю. А. Бельчикова. Москва: Высшая школа, 1978. 367 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове) / под ред. Г. А. Золотовой. Москва: Высшая школа, 1986. 639 с.
6. Востоков А. Х. Русская грамматика Александра Востокова по начертанию его же Сокращенной грамматики полнее изложенная. 10-е, испр. изд. Санкт-Петербург, 1859. 283 с.

7. Галкина-Федорук. О форме и содержании в языке. *Мышление и речь* / под ред. Д. П. Горского. Москва: Государственное издательство политической литературы. 1957. С. 352–407.
8. Горшкова К. В., Хабургаев Г. А. Историческая грамматика русского языка. Москва: Высшая школа, 1981. 359 с.
9. Гришина Н. А. Категориальный признак рода в языковой семантике: дис.... канд. филол. наук : 10.02.19 – общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика, Волгоград, 1996. 206 с.
10. Гужва Ф. К. Современный русский литературный язык. Киев: Высшая школа, 1979. 279 с.
11. Зализняк А. А. К вопросу о грамматических категориях рода и одушевленности в современном русском языке. *Вопросы языкознания*. 1964. № 4. С. 25–40.
12. Зализняк А. А. Русское именное словоизменение. Москва: Наука, 1967. 370 с.
13. Кузнецов П. С. О принципах изучения грамматики / под ред. В. А. Звегинцева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1961. 99 с.
14. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении. Москва: Наука, 1978. 115 с.
15. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
16. Малая советская энциклопедия: В 10 т. / под ред. Б. А. Введенского. 3-е изд. Москва: Госуд. науч. изд-во «Большая советская энциклопедия», 1959. Т. 3. 1234 с.
17. Мещанинов И. И. Понятийные категории в языке. *История советского языкознания: хрестоматия* / сост. Ф. М. Березин. Москва: Высшая школа, 1981. С. 56–61.
18. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка. Москва: Просвещение, 1981. 254 с.
19. Оленич Р. М. Александрийская грамматическая школа. *История лингвистических учений. Древний мир* / под ред. А. В. Десницкой, С. Д. Кацнельсон. Ленинград: Наука, 1980. С. 214–233.
20. Панфилов В. З. Типология грамматической категории числа и некоторые вопросы ее исторического развития. *Вопросы языкознания*. Москва, 1976. № 4. С. 18–38.
21. Поспелов Н. С. Мысли о русской грамматике. *Избранные труды* / сост. Е. А. Иванчикова, под ред. Н. И. Толстой. Москва: Наука, 1990. 182 с.
22. Распопов И. П., Ломов А. М. Основы русской грамматики. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 351 с.
23. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Междун. отношения, 1974. 216 с.
24. Русская грамматика: В 2-х т. / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Наука, 1980. Т.1. 783 с.
25. Смолянская Н. В., Краснова Е. В., Статус категории рода в английском языке. URL: <http://econf.rae.ru/pdf/2015/05/4639.pdf>.
26. Собинникова В. И. Историческая грамматика русского языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 295 с.
27. Солнцева Н. В., Солнцев В. М. К вопросу об агглютинации в современном китайском языке (К типологической характеристике современного китайского языка). *Вопросы языкознания*. Москва, 1962. № 6. С. 24–56.
28. Солнцев В. М., Солнцева Н. В. Теоретическая грамматика китайского языка (проблемы морфологии). Москва: Военный институт, 1978. 152 с.
29. Столярова Л. П., Пристайко Т. П., Попко Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов. Киев, Издательство Государственной академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. 192 с.
30. Шубик С. А. Языкознание Древнего Рима. *История лингвистических учений. Древний мир* / под ред. А. В. Десницкой, С. Д. Кацнельсона. Ленинград: Наука, 1988. С. 233–256.
31. Якубинский А. П. История древнерусского языка. Москва: Учпедгиз, 1953. 368 с.

Отримано: 10 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 16 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 грудня 2021 р.

e-mail: irinahum@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-80-83

Гумовська І. М. Особливості семантики та переклад юридичних термінів в економічній літературі різних жанрів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 80–83.

УДК: 81`1

Гумовська Ірина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ПЕРЕКЛАД ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ РІЗНИХ ЖАНРІВ

Стаття розглядає питання перекладу та функціонування юридичних термінів в економічній літературі різних жанрів. Розглянуто процеси термінологічної семантизації та десемантизації. У статті також зазначається, що зафіксовано в англомовному фактологічному матеріалі з економіки юридичні та економічні терміни як омоніми юридичних, що з'явилися внаслідок процесу транстермінологізації. Проаналізовано економічну літературу і визначено, що приблизно 73% усієї кількості юридичних термінів в економічній літературі різних жанрів є невід'ємною частиною економічної підмови. Це зумовлено їх частим вживанням в галузі економічної діяльності та правовим статусом бізнес-операцій. При цьому ці елементи в процесі трансмісії в економічну терміносистему повністю зберігають юридичне значення. Наведено приклади, які показують, що терміни юридичної терміносистеми в економічних текстах часто використовуються, при цьому вони зберігають юридичне значення та перекладаються так само, як і в юридичному контексті.

Ключові слова: терміносистема, термін, дискурс, переклад термінів, юридичний термін, економічний термін, семантика.

Iryna Humovska,
PhD, Assistant Professor,
West Ukrainian National University

SEMANTIC PECULIARITIES AND TRANSLATION OF LEGAL TERMS IN ECONOMIC LITERATURE OF DIFFERENT GENRES

The article deals with semantic peculiarities, translation and functioning of legal terms in economic literature of various genres. The work discusses the concept of term meaning. The research also analyses the processes of terminological semantization and desemantization. The author states that legal and economic terms used in English factual material on economics occur as homonyms of legal ones and it is a result of transterminologization. The analysis of economic discourse shows that the terms occur and function in different documents, scientific works, media etc. It is also important to translate precisely both economic and legal terms considering some peculiarities of international documents writing. Moreover, the work determines that approximately 73% of the total number of legal terms in economic literature of different genres make up an integral part of economic discourse. This is due to their frequent use in the field of economic activity and the legal status of business operations. In this case, within the process of transmission into the economic terminology system these elements keep their legal meaning. Finally, the author presents examples showing that legal terms are often used in economic texts, they keep their legal meaning as well as they are translated in the same way as in a legal context.

Key words: terminological system, term, discourse, translation of terms, legal term, economic term, semantics.

Постановка проблеми. В період наукового-технічного прогресу та в час глобалізаційних процесів актуальним залишається переклад наукових текстів, які містять значну частину термінологічних одиниць. Терміни входять в тексти різних сфер науки і завданням перекладача є адекватно передати значення цих фахових слів.

Наше дослідження розглядає проблему значення слова, зокрема термінологічної одиниці в певному контексті. Різні лінгвісти представляють багато версій словесного значення. Як нам відомо, що слово – явище багатоаспектне, воно володіє фізіологічними, акустичними, психічними, соціальними ознаками. Для того, щоб увійти в семантичну систему мови, повинні бути названими предмет і поняття. Якщо вважатимемо значення слова як зв'язок відображення фізичної сторони слова та відображення предмета, тоді є зрозумілими співвідношення, з якими входить у мову слово: денотативне (слово – предмет), сигніфікативне (слово – поняття), структурне (слово – інше слово).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низку праць присвячено розгляду проблем перекладу, семантизації та семантичної еволюції, зокрема важливими для нашого дослідження є роботи Т.Кияка, О.Балацької, О.Куц, С.Педашева, Ф.Палмера, В.Овчаренко, Л.Козуб, М.Гузинець, Г.Кличкова та ін. Функції та переклад термінів у фахових текстах аналізує Т. Кияк. Український лінгвіст досліджує особливості лексики фахового тексту, розглядає її класифікацію, виділяє закономірності побудови фахових текстів, класифікує фахові мови. Т.Кияк зазначає, що фахові тексти розрізняються на текстовому й термінологічному рівнях [Кияк, функції та переклад]. Питання семантики термінологічних структур, загалом різні аспекти, розглядає Ф. Палмер. Лінгвіст визначає семантику як термін, що спеціально вживається для співвідношення його із вивченням значення [18]. Учені А. Суперанська та Н. Подольська у своїх працях зазначають, що термін однозначний, він не має конотативних значень та синонімів, незалежно від тексту термін перекладається повним або абсолютним еквівалентом [10].

Мета статті полягає у дослідженні семантики та особливостей перекладу юридичних термінів в економічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Переклад економічного чи юридичного дискурсу належить до категорії спеціального перекладу. Суть його полягає у роботі з текстами різних жанрів юридичної чи економічної тематики. Такі матеріали, безумовно, мають свої особливості, які суттєво впливають на процес і результат перекладу. Тут слід враховувати конкретні правові та економічні системи різних країн світу. Якщо би ми здійснювали переклад юридичного документа з міжнародної організації, то перекладач повинен передати чітко зміст документа-оригіналу, його формат, стиль і семантику.

Для нашого дослідження також важливим є питання значення слова, зокрема термінологічної одиниці. Існує багато припущень щодо значення мови. Загальновідомо, що слово як одиниця мови є явищем багатоаспектним і володіє акустичними, фізіологічними, психічними та соціальними характеристиками. Для входження у семантичну систему мови, повинні бути названими і предмет, і поняття. Якщо вважатимемо значення слова зв'язком двох відображень, тобто ми маємо на увазі відтворення фізичної сторони слова та предмета, то тоді стануть зрозумілішими відношення, з якими слово буде входити у мову (денотативні, сигніфікативні, структурні). Відповідно до цього Б. Головін розрізняє три типи значень – об'єктні, суб'єктні та структурні [3, с. 32]. Значення всіх названих типів притаманні словам-термінам.

Оскільки ми розглядаємо терміни в економічній літературі різних жанрів, то слід згадати, що контекст відіграє значну роль у процесах термінологічної семантизації та десемантизації. Учена Р. Цаголова, наприклад, проводить аналіз семантизації багатозначного терміноелемента в текстах з політичної економії, розглядає в деталях проблеми понятійно-тематичного поля та тематичного контексту відповідно до певної політико-економічної категорії [11, с. 44]. Семантику та структуру науково-технічного терміна аналізує В. Овчаренко. На його думку, термінологічне значення слова перестає відповідати власному значенню терміна, його формально-семантична структура або ж сам термін загалом може змінюватися і ця відповідність може відновлюватися завдяки зміні власного значення знака, що проявляється як термін [8, с. 30].

П. Гіро розглядає питання доцільності включення соціологічного контексту в значення будь-якого слова, що є цікавим для нашої праці. Значний інтерес в плані методології дискурсного дослідження (актуалізації структури і семантики, форми змісту, прагматики і стилістики) становить розмежування семантичних і стилістичних аспектів терміносистеми, а також диференціація кожного з них [3].

Таке розуміння контексту практично реалізувалось у дослідженнях окремих термінологічних систем – юридичної, економічної та інших. У нашій праці ми певною мірою застосовуємо це, щоб проаналізувати кореляційні процеси між двома терміносистемами – юридичною та економічною, а також щоб зрозуміти особливості сучасного дискурсу (юридично обгрунтованого) економічного напрямку, тобто щоб аргументувати кваліфіковано аргументацію правових аспектів літератури економічного жанру.

Дослідження юридичних та економічних термінів в основному проводиться в рамках структурно-семантичного аналізу, в системі відповідного дискурсу – економічна термінологія в економічному дискурсі, юридична – в юридичному і т. д. Вперше досліджується проблема функціонування юридичної термінології в економічному дискурсі, а також семантичного поля юридичної термінології в структурі економічного дискурсу.

Наша робота розглядає семантичні поля згідно ступеня термінологічності або зберігання власного значення у вузько-спеціальній галузі, а також відповідно до прагматичного використання контексту, що в подальшому допоможе точніше перекладати відповідний терміноелемент. У дискурсі з економіки правничий термін може зберігати повністю своє значення, частково зберігати його або може повністю втрачати його.

Ми б хотіли також наголосити, що коли юридичні терміни входять в підмову економіки, то виникає так звана спеціалізація, при цьому змінюються дефініції і місце в системі. Вони вважаються омонімами вихідних термінів або можуть перетворитися в омоніми. Наприклад, юридичний термін *liability* (перекладається як «зобов'язання», «осудність», «відповідальність»), у юридичній терміносистемі є омонімом економічного терміна *liability* (у множині), який має значення як «пасив».

Аналіз теоретичного матеріалу, який стосується проблем семантики та термінології, привернув нашу увагу на явище транстермінологізаційних процесів у праці О. Суперанської [10, с. 105]. На думку автора, суть цього явища полягає у тому, що термін однієї галузі може після відповідного перегляду увійти в терміносистему іншої науки. В результаті можуть утворитися міжгалузеві омоніми. Як окремий термін, так і деякий термінологічний блок підлягають транспозиції. Згідно наших спостережень, такий процес не завжди відбувається, оскільки бувають випадки запозичення термінів однієї галузі науки іншою. В такому разі перекладачеві потрібно звертати особливу увагу на контекст. Розглянемо це питання на базі економічного дискурсу.

Ми зафіксували в англomовному фактологічному матеріалі з економіки терміни як омоніми юридичних, що з'явилися внаслідок процесу транстермінологізації, тобто економічні терміни та юридичні терміни. Це переважно буде стосуватися таких сфер економічної комунікації, таких соціогруп, які займаються безпосередньо юридичною практикою на підприємствах, які пов'язані з економічною діяльністю. Юристи часто мають справу саме з юридичними аспектами оформлення різного роду угод, контрактів, документів певного підприємства, тобто тут йдеться про термінологічну інтерференцію економіки та юриспруденції як підмов.

Аналіз економічної літератури різних жанрів показав, що приблизно 73% усієї кількості юридичних термінів в економічній літературі різних жанрів є невід'ємною частиною економічної підмови. Це є наслідком їхнього частого вживання у сфері економічної діяльності та правовим статусом бізнес-операцій. Нами помічено, що під час процесів трансмісії в економічну терміносистему ці елементи мають тенденцію повністю зберігати своє юридичне значення. Це такі терміни та переклад: *appeal* – «оскарження», «апеляція», «касаційна скарга»; *acceptance* – «акцепт»; *act* – «акт»; *breach* – «порушення»; *bond* – «бона», «купюра», «облігація»; *credit* – «кредит»; *creditor* – «кредитор»; *employment* – «найм»; *tax* – «податок»; *mortgage* – «застава», «іпотека»; *patent* – «патент»; *rent* – «рента»; *auction* – «аукціон»; *witness* – «свідок»; *share* – «акція», «пайова участь»; та інші.

Розглянемо у порівнянні семантику термінів у процесі їх функціонування в юридичному та економічному дискурсах. Передусім дослідимо визначення деяких юридичних термінів у спеціальних словниках: в них термін співвідноситься зі спеціальним поняттям, і ознаки, зафіксовані у визначеннях, є суттєвими. Далі будемо перевіряти, як «працюють» ці ознаки при вживанні терміна в економічному тексті.

Термін *fraud* має переклад «шахрайство» і його можна часто простежити в економічних текстах. Як показав аналіз літератури, він має те ж значення, що і в юриспруденції. Порівняємо: в юридичному контексті цей термін може вживатися таким чином: *The court also noted that this is the measure of damages for breach of warranty and that the measure of damages for fraudulent misrepresentation should be the same: "[S]urely the defendants cannot claim a more favorable rule of damages on the ground of their own fraud."* [15]. В економічному контексті юридичне значення *fraud* – «a false representation by means of a

statement or conduct made knowingly or recklessly in order to gain a material advantage» збережене: *As information becomes more transparent, the firms engaging in fraud are subject to more public scrutiny* [22]. **Fraud** is an activity that takes place in a social setting and has severe social consequences for the economy, corporation, and individuals [17].

Інший термін *term* перекладаємо як «any provision forming part of a contract». В юридичному тексті *term* вжито в терміно-логічному значенні: *While it is true that the court relied on only one letter in defining the terms and conditions of the contract, this was the intention of the letter, objectively assessed* [13, с. 19]. В економічному дискурсі значення слова повністю зберігається та його переклад буде збігатися з таким, як в юридичній літературі: *With this type of credit, the terms of the sale are an important consideration. COD terms mean cash on delivery of the goods. A contract is express when the parties have directly stated its terms at the time the contract was formed* [14, с. 15].

Юридичне значення «a wrongful act or omission for which damages can be obtained in a civil court by the person wronged, other than a wrong that is only a breach of contract» терміна *tort* – «делікт» зберігається в економічному тексті: *The principal may be liable to third persons for the torts of an agent under either direct liability or respondeat superior. Principals may be liable to third persons injured by the torts of their agents under the doctrine of respondeat superior, which means «let the master answer». This theory of imputed liability generally applies to principals who are employers, making them liable for the torts of their employees. Unless on intentional tort was encouraged by the principal, courts tend to find that it was committed outside the scope of the agency* [15, с. 12]. Для порівняння наведемо приклад юридичного тексту: *Many torts are unintentional, such as damages in traffic accidents. But if tort is deliberate and involves serious harm, it may be treated as a crime. A tort is a private wrong for which the wronged person may recover monetary damages, many of the facts or omissions which have been defined as crimes may also be torts. Torts can be classified into three general categories. First, there are intentional torts. Second, there are negligent torts. Third, there are strict liability torts* [20, с. 113].

У монографіях з комерційного права ми фіксуємо терміни юриспруденції, які, на перший погляд, не стосуються комерції. При цьому ми прослідковуємо збереження семантики термінів (йдеться про, наприклад, терміни *law, attorney*). У юридичному дискурсі *attorney* вживається у значенні «повірений»: *An attorney owes the client a fiduciary duty that is a duty of highest care, trust, loyalty, and good faith in the exercise of the representation of that client* [303, с. 9]. Економічний дискурс зберігає це значення: *One way to avoid both errors is to establish an ongoing professional relationship with an attorney in general practice before events force such a hasty choice* [12, с. 180].

Інший юридичний термін – *law* (в перекладі «закон», «право») – переважно фіксуємо у наукових статтях та монографіях економіко-юридичного характеру. У них спостерігаємо певні ідентичні паралелі вживання цього терміноелемента, який зберігає свою семантику. Проведемо порівняння прагматичного використання терміна у контекстах з юридичної та економічної літератури. В юридичному дискурсі вживання терміноелемента таке: *Law is one of the most basic social institutions – and one of the most necessary. The law thus establishes the rules that define a person's rights and obligations. The law also sets penalties for people who violate these rules, and it states how government shall enforce the rules and penalties* [21]. В економічному контексті фіксуємо такі приклади: *Contract law and commercial law deals with the rights and obligations of people who make contracts*. [19, с. 1119].

Ми бачимо з прикладів, що терміни юридичної терміносистеми в економічних текстах часто використовуються, при цьому вони зберігають юридичне значення та перекладаються так само, як і в юридичному контексті.

Висновки. Ми провели аналіз юридичних термінів стосовно збереження чи втрати первісної семантики і це такі слова: *term, contract, tort, fraud, law* та ін. Семантиці у сфері економічних текстів різних жанрів відповідають близько 99,6 % термінів і їх перекладають однаково, близько 0,2% термінів частково можуть реалізувати значення того чи іншого юридичного терміна, їх перекладають з урахуванням контексту. Слід зауважити, що також спостерігається і десемантизація згаданих термінів у структурі економічного тексту (0,2% термінів). Нами виявлено ще й випадки, коли одночасно в різних економічних контекстах терміноелементи юридичної терміносистеми можуть зберігати юридичну семантику, частково реалізовувати її і повністю зберігати. Таких термінів виявилось два: *valid, capacity*.

Наше дослідження дає можливість дійти висновку, що правничі терміноелементи дедалі ширше використовуються в структурі текстів економічного напрямку. Щільний зв'язок економіки з правознавством пояснює прояв високого відсотка відповідності юридичному значенню термінологічної одиниці в дискурсі з економіки. Правничі терміни входять у підмову економіки на рівні її різних жанрів: економічної документації, науково-популярної літератури на економічну тематику, монографічної літератури з економіки, газетного жанру з питань економічного життя. У всіх цих жанрах економічної літератури прослідковуємо явища функціонування правничої лексики, термінології, термінологічних словосполучень, акцентуємо увагу на спільних та індивідуальних рисах стосовно семантичної реалізації, соціальної та культурологічної орієнтації. Аналіз цих питань полегшує завдання перекладу фахової літератури на належному рівні.

Література:

1. Абабілова Н. М., Білокамінська В. Л. Особливості перекладу термінів українською мовою. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 126–128.
2. Балацька О. Л., Куц О. В., Педашев С. А. Особливості англо-українського перекладу багатокomпонентних термінів: лексичні трансформації. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1 (69.1). С. 14–17.
3. Гальперин І.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 139 с.
4. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1987. 103 с.
5. Гузинець М., Козуб Л. Специфіка перекладу термінів в підмові аграрної галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 55. С. 73–74.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. С. 315–407.
7. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.
8. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Харків, 1968. 72 с.
9. Сніговська О. В. Особливості перекладу англійських і новогорських економічних багатокomпонентних термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Вип. 61. С. 329–332.

10. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории. М.: Наука, 1989. 246 с.
11. Цаголова Р. С. Системное исследование терминологии политической экономики (лингвистические аспекты проблемы научного термина): Автореф. дис... д-ра филол. наук:10.02.19. М., 1988. 45 с.
12. Adamson J. Basic Law and the Legal Environment of Business. Chicago, 2006. 630 p.
13. Dorothy Duplessis Canadian Business and the Law. Solution Manual. 5th Edition. 2014. 171 p.
14. Epstein M., Spalding A. The Accountant's Guide to Legal Liability and Ethics. Irwin, Inc., 1993. 296 p.
15. Jill Wieber Lens Honest Confusion: The Purpose of Compensatory Damages in Tort and Fraudulent Misrepresentation, available at: https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/20178/02-Lens_Final.pdf?sequence=1.
16. Oakland J. Total Quality Management. Butterworth-Heinemann. 2004. 370 p.
17. Okoye Emmanuel Ikechukwu An Evaluation of the Effect of Fraud and Related Financial Crimes on the Nigerian Economy, available at: https://www.researchgate.net/publication/320627480_An_Evaluation_of_the_Effect_of_Fraud_and_Related_Financial_Crimes_on_the_Nigerian_Economy.
18. Palmer F. R. Semantics. A new outline. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
19. Rayburn L. Principles of Cost Accounting. Irwin, Inc., 1995. 1464 p.
20. Rudden B. Basic Community Laws. Oxford. 2000. 301 p.
21. Wallace R. International Law. London. 2005. 311 p.
22. Xin, Qingquan The economic consequences of financial fraud: evidence from the product market in China, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21697213.2018.1480005>.

Отримано: 20 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: sgurbanska@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-84-87

Гурбанська С. О. Лінгвокультурологічний аспект досліджень семантичної структури стійких висловлювань з антропонімічними компонентами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 84–87.

УДК: 81-2:811.111-26:7.038.6

Гурбанська Світлана Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕНЬ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СТІЙКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ З АНТРОПОНІМІЧНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

У статті запропоновано лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразеології крізь призму мовної і культурної взаємодії; визначено роль стійких висловлювань з антропонімічними компонентами у мовній картині світу; розглянуто теоретико-методологічні засади лінгвокультурологічного аспекту досліджень стійких висловлювань з антропонімічними компонентами. Саме лінгвокультурологічний аспект вивчення таких мовних одиниць як стійкі висловлювання, у складі яких є антропоніми, сприяє виявленню духовних, моральних, етичних цінностей кожної окремої національно-культурної спільноти, завдяки чому можливим є встановлення взаємозв'язку мови й культури, зокрема і визначення національної специфіки досліджуваних мов та виокремлення універсальних явищ, що їм притаманні. Лінгвокультурологічний метод у фразеологічних дослідженнях сприяє глибокому вивченню своєрідності стійких висловлювань як знаків мови, що містять у своїй семантичній структурі ціннісні надбання кожної окремої національної культури.

Ключові слова: стійкі висловлювання, фразеологічна семантика, семантична структура стійких висловлювань, коди культури, антропонімічні компоненти стійких висловлювань, лінгвокультурологічний аспект досліджень, лінгвокультурні концепти.

Svitlana Hurbanska,
PhD, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts

LINGUOCULTURAL APPROACH TO THE STUDY OF SEMANTIC STRUCTURE OF SET EXPRESSIONS WITH ANTHROPONYMIC COMPONENTS

In this article a linguocultural approach to the study of phraseology through the prism of linguistic and cultural interaction is offered; the role of set expressions with anthroponymic components in the language picture of the world is determined; the theoretical and methodological bases of the linguocultural aspect of set expressions with anthroponymic components researches are studied. It is the linguocultural aspect of the study of such language units as stable expressions, which include anthroponyms, that contributes to the identification of spiritual, moral, ethical values of each separate national and cultural community, making it possible to establish the interaction of language and culture, in particular, including determining the national specifics of investigated languages, and the separation of universal phenomena inherent in them.

This research is based on the main idea of modern anthropocentric linguistics, that the human is in the focus of attention. It should be mentioned, that it is necessary to highlight the anthropocentric substratum of modern philological studies of phraseology, and their orientation on the investigating the phraseological semantics. In addition, it's important to identify various mechanisms of the language and culture interaction on the example of set expressions with anthroponymic components, taking into account that the universal and national specific characteristics, reflected in such phraseological signs, are not fully studied (the centuries old historical memory of the nation, its psychology, mentality, social practice, economic and political structure etc.).

The urgency of this study is determined by the ever increasing interest in modern linguistic researches to the theory of intertext, in particular, to the investigation of intertextual phraseology as an actualization of linguocultural concepts in the process of concept space modeling.

The relevance of this article is defined by contrastive and typological approach to the analysis of linguistic material – set expressions with anthroponymic components, their intertextual connections and specifics of understanding. It serves to facilitate the identification of typological patterns and trends, and culturally stipulated interlingual differences of the language conceptualization expression in different ethnic groups.

The feasibility of set expressions conceptual analysis is explained by scientific interest to the theory of intertextuality as a linguistic category, which will contribute to the accession of scientific studies in intertext, hypertext, precedentness, text typology etc.

Key words: set expressions, phraseological semantics, semantic structure of set expressions, culture codes, anthroponymic components of set expressions, linguocultural approach, linguocultural concepts.

Останнім часом спостерігається посилений інтерес мовознавчої науки до вивчення механізмів взаємодії мовних і культурних кодів, культурних традицій і стереотипів поведінки представників різних етносів, ідей сучасної антропоцентричної лінгвістики, у фокусі уваги якої перебуває людина [2; 3; 4; 6; 8; 13; 16].

Національно-культурна специфіка як невід'ємний компонент мовної свідомості активно досліджується у лінгвокраїнознавстві [1; 12], лінгвокультурології [3; 4; 5; 6; 11; 14; 18], соціолінгвістиці [1; 8] тощо. В основі лінгвокультурологічного напрямку досліджень покладено ідею взаємозв'язку мови та культури [4; 5; 6; 13; 17]. На сьогодні особливий науковий інтерес викликає дослідження мовних одиниць у їхньому тісному зв'язку із культурною свідомістю народу, його духовною та матеріальною культурою [1; 2; 3; 15].

Саме фразеологічна семантика виявляє культурну інформацію, закодовану в мовних знаках – стійких висловлюваннях узуального та okazіонального характеру. Стійкі висловлювання з антропонімічними компонентами у їхній структурі яскраво представляють культурне наповнення, беруть активну участь у формуванні кожної окремої мовної картини світу, зокрема і концептуальної.

Актуальність цього дослідження зумовлене антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних пошуків у вивченні фразеології, їхньою зорієнтованістю на аналіз фразеологічної семантики, а також базується на необхідності вивчення механізмів взаємодії мовних і культурних кодів, виявлення лінгвокультурних концептів на прикладі стійких висловлювань з антропонімічними компонентами.

Наукова новизна полягає у встановленні лінгвокультурної специфіки стійких висловлювань з антропонімічними компонентами, які реалізують лінгвокультурні концепти і коди культури, містять національно-культурну специфіку; виявляється у визначенні стійких висловлювань з антропонімічними компонентами як особливо значущих мовних знаків лінгвокультурологічного аналізу. Не до кінця вивченими залишаються універсальні та національно-специфічні особливості фразеологічного плану вираження, які знайшли відображення у знаках фразеології, що виражають багатовікову соціальну практику народу, його історію, пам'ять, психологію, політичний та економічний устрій.

Метою статті є встановлення ролі національно-лінгвістичної та національно-культурної специфіки стійких висловлювань з антропонімічними компонентами у визначенні лінгвокультурних концептів.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

– розглянути теоретико-методологічні засади лінгвокультурологічного аспекту досліджень стійких висловлювань з антропонімічними компонентами крізь призму мовної і культурної взаємодії;

– виявити взаємодію мови і культури, що реалізується у стійких висловлюваннях з антропонімічними компонентами;

– визначити стійкі висловлювання з антропонімічними компонентами як культурно марковані мовні одиниці, як мікротексти, що вербалізують лінгвокультурні концепти і коди культури;

– розглянути особливості функціонування стійких висловлювань, у складі яких є антропоніми, з позицій реалізації ними лінгвокультурних концептів і кодів культури;

– виявити фразеологічну функцію створення фрагментів мовної картини світу, зокрема концептуалізації явищ і предметів навколишнього світу;

– окреслити джерела походження власних найменувань у складі стійких висловлювань.

Об'єктом дослідження є стійкі висловлювання з антропонімічними компонентами.

Предметом дослідження є семантична структура стійких висловлювань, у складі яких є антропоніми.

Джерельною базою подальших наукових досліджень практичного характеру слугуватиме постмодерністський художній дискурс (з англійських, українських та російських художніх текстів буде дібрано фразеологічний матеріал – стійкі висловлювання з антропонімічними компонентами). Наукові пошуки з окресленої проблематики ґрунтуватимуться на застосуванні комплексного підходу до вибору методів дослідження: 1) метод суцільної вибірки стійких висловлювань з антропонімічними компонентами забезпечить формування корпусу досліджуваного матеріалу; 2) методика компонентного аналізу сприятиме визначенню національно-культурних особливостей у семній структурі аналізованих одиниць; 3) метод кількісно-якісного аналізу буде застосований з метою встановлення кількісних показників репрезентативності; 4) етимологічний аналіз надасть можливість з'ясувати походження антропонімів як національно-специфічних компонентів стійких висловлювань.

Національно-мовна картина світу – це світовідчуття і світорозуміння, виражене засобами мови; це вербалізована інтерпретація навколишнього світу мовним соціумом [4, с. 29]. Притримуємося думки, що «мовна картина світу, образ світу, етнічна картина світу вивчаються на межі наук, у вимірах суміжних сфер наукового знання, в аспекті етнопсихолінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної семантики» [6, с. 15].

У широкому розумінні термін *антропонімія* характеризує сукупність лінгвістичних груп, якими позначаються власні найменування людей (імена, прізвища, по-батькові, прізвиська) та назви їхніх фізичних якостей (вік, стать, зовнішні ознаки – немовля, дитина, дівчина, молодик та ін.). Власні імена та назви людських якостей формують істотну частину ономастикону, що є цінним джерелом знань з історії культурогенезу, етногенезу, а також суспільних та міжкультурних взаємин [9].

До власних найменувань людей належать особові імена, прізвища, патроніми (імена по батькові), прізвищеві назви, прізвиська, псевдоніми, криптоніми, найменування літературних, міфологічних і фольклорних персонажів тощо. Антропоніміка як окремий розділ ономастики [7] досліджує походження, історичний розвиток, будову, географічне поширення, соціальну стратифікацію власних найменувань людей, а також національну і соціальну специфіку засобів ідентифікації особи протягом різних історичних періодів. Система власних найменувань кожного визначеного народу становить специфічну частину лексики загальнонародної мови. Серед практичних завдань антропоніміки спостерігається правописна кодифікація імен і прізвищ, унормування правил передачі іншомовних власних найменувань у певній мові, розв'язання конкретних юридичних питань, пов'язаних із документальною фіксацією імен і прізвищ, зокрема й укладання антропонімічних словників.

Національно-культурний процес розбудови фразеологічного фонду мови передбачає закріплення асоціативних значень, виникнення й подальший розвиток різноманітних конотацій у семантичній структурі стійких висловлювань завдяки антропонімічним компонентам останніх, роль яких зацентрована на посиленні емоційно-експресивного забарвлення фразеологічної семантики, її стилістичної направленості. Відтак, під час дослідження семантичної структури стійких висловлювань необхідно звертати особливу увагу на антропонімічну складову, зокрема на її функції організації фразеологічного складу мови, при цьому враховуючи особливості багаторівневої асоціативної мовної гри та інтертекстуальності.

Оскільки наше дослідження ґрунтується на вивченні фразеологічної системи мови в лінгвокультурологічному аспекті, то й зв'язок стійких висловлювань з антропонімічною складовою має базуватися на культурній інтерпретації. Відтак, лінгвокультурологічний метод у фразеологічних дослідженнях сприяє глибокому вивченню своєрідності стійких висловлювань як знаків мови, що містять у своїй семантичній структурі ціннісні надбання кожної окремої національної культури. У стійких висловлюваннях закладено менталітет, унікальний національний характер, мовна й концептуальна картини світу народу. Яскраво виражене національно-культурне наповнення стійких висловлювань покликане ознайомити з історією, культурою та реаліями життя/побуту народу.

Антропоніми – це яскравий компонент і словникового складу мови загалом, і фразеологічного фонду зокрема; «... це фонові знання, специфічні види національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам'яті культурно-історичні сюжети, вписані в сучасну суспільну свідомість» [1, с. 42]. Вони наділені теоретико-лінгвістичною, побутовою, історичною та етнографічною інформацією, виконуючи такі функції: номінативну, комунікативну, експресивну, ідентифікаційну, емоційну тощо [1; 3; 4; 6; 15]. Антропонімічні компоненти посилюють емоційно-експресивне забарвлення стійких висловлювань, акцентують увагу на їхній стилістичній направленості. Відтак, національно-культурний процес полягає у закріпленні асоціативних значень та виникненні конотацій у семантиці стійких висловлювань.

Антропоніми наділені етнокультурною інформацією. Завдяки тому, що вони містять визначене конотативне забарвлення, додаткові семантичні відтінки, стійкі висловлювання набувають експресивного забарвлення, емоційно-оцінну та семантичну характеристики.

Оцінка вважається невід'ємною складовою стійких висловлювань, оскільки значення останніх містить в собі і відтворення певної інформації навколишньої дійсності, і асоціативну базу мовця у ставленні до неї. Виокремлено п'ять типів оцінки: 1) антропоцентрична оцінка, що передбачає оцінювання реалій навколишнього світу з позицій людини; 2) культурно-естетична оцінка, що відображає становлення культурно-естетичних цінностей суспільства; 3) християнсько-релігійна оцінка, що відтворює стан духовності людини, прагнення до досконалості душі; 4) національно-етнографічна оцінка, що зображає становлення нації, патріотизму, національної самосвідомості; 5) соціальна оцінка, що є шкалою цінностей у визначеному суспільстві та у світі загалом [10, с. 229-230].

Стосовно питань семантичної структури стійких висловлювань, то її національно-культурні елементи, як пише К. Й. Баюн [2, с. 105-106], виявляються на трьох рівнях:

I. В ідіоматичному значенні стійких словесних комплексів (за допомогою метафоризації, семантичного переміщення).

II. У значенні лексичних елементів стійких висловлювань (етнічно-культурні реалії, знаки невербальної комунікації, архісемантика, безеквівалентна лексика).

III. У прямому значенні висловів-прототипів, які змінили своє значення (в основі стійких висловлювань закладено народні традиції, звичаї, обряди, ігри тощо).

За структурно-граматичною будовою стійкі висловлювання ділять на такі, що організовані за типом простих і складних речень, і такі, що визначаються характеристиками підрядних та сурядних словосполучень [11; 14; 15; 17].

Серед джерел походження стійких висловлювань з антропонімічними компонентами О. М. Галинська виокремлює міфологію, історію, традицію, літературу, Біблію та ін. [3]. Відповідно до національно-культурної семантики, стійкі висловлювання відображають історичні події, явища, ситуації, факти, культуру, побут, предмети тощо [4; 6; 11; 16].

Власні імена наділені різнобарвними конотаціями, висвітлюючи у такий спосіб реалії людського життя/побуту [3; 4; 6; 11; 14]. Антропонімічними компонентами стійких висловлювань зазвичай виступають загальновідомі й поширені жіночі і чоловічі імена, зокрема прізвища, прізвиська. Вони, як правило, відображають спостереження за поведінкою людей, побутовими ситуаціями – навколишньою дійсністю загалом; використовуються для характеристики людей за різними ознаками; творяться народними спостереженнями, зокрема й уявою (за морально-етичними якостями людей, їхніми віковими особливостями та ін.).

Відтак, фразеологічна система мови є лінгвістичною й культурною спадщиною, яка зображає розвиток мови упродовж історії людства на лінгвістичному рівні – передає її від покоління до покоління, зокрема змальовує бачення світу: національну культуру, звичаї, традиції, вірування, в цілому історію нації. Стійкі висловлювання висвітлюють менталітет народу – його світосприйняття, характерні лінгвокультурні концепти та коди культури. Закладені у стійких висловлюваннях коди культури, відображають культурний, духовний та історичний досвід народу, що й формує культурну самосвідомість.

Саме стійкі висловлювання з антропонімічними компонентами (як культурно марковані мовні одиниці) займають особливе місце у формуванні національних мовних картин світу кожної окремої нації, зокрема у концептуалізації світу – у реалізації кодів культури, які транслюють національно-культурну інформацію, та представленні лінгвокультурних концептів загалом.

Вивчення стійких висловлювань з позицій національно-культурної семантики робить можливим виявлення найрізноманітніших системних зв'язків у досліджуваних мовах, зокрема дозволяє проаналізувати особливості культури й менталітету її носіїв. Усе це сприяє розкриттю базових загальних та унікальних характеристик національної специфіки на прикладі семантичної структури мовних знаків фразеології, які містять культурно-ціннісну інформацію і маркованість, та які зумовлені історичними, географічними та етнокультурними факторами.

Серед джерел антропонімів у складі стійких висловлювань виокремлено такі: Біблія, історія, міфологія, фольклор, література, культура, побут, традиція.

Визначено п'ять типів оцінки, що є характерною для стійких висловлювань з антропонімічними компонентами: антропоцентрична, культурно-естетична, християнсько-релігійна, національно-етнографічна, соціальна.

Серед функцій антропонімів у семантичній структурі стійких висловлювань виокремлюємо такі: забезпечення лаконічності викладу інформації, створення виразної образності, передача ставлення/оцінки, посилення виразності/експресивності висловлювання, розширення меж мовної гри, забезпечення конотативних відтінків тощо.

Перспективи використання результатів дослідження. Лінгвокультурологічний аспект вивчення таких мовних одиниць як стійкі висловлювання, у складі яких є антропоніми, сприяє дослідженню мовних картин світу, виявленню духовних, моральних, етичних цінностей кожної окремої національно-культурної спільноти, завдяки чому можливим є встановлення взаємозв'язку мови й культури, зокрема і визначення національної специфіки досліджуваних мов та виокремлення універсальних явищ, що їм притаманні. *Перспективним аспектом дослідження* є вивчення реалізації різноманітних лінгвокультурних концептів та кодів культури стійкими висловлюваннями у постмодерністському художньому дискурсі.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ: Наукова думка, 1999. 136 с.
2. Баюн К. Й. Національно-культурний аспект досліджень фразеологічних одиниць в сучасній німецькій мові. *Вісник Інституту підприємництва та сучасних технологій 1 (1)*. Житомир: ІПСТ, 2007. С. 105–108.
3. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: автореф. дис. ... філол. наук. Київ, 2012. 20 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.
5. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / пер. с нем. М. И. Левина и др. Москва: Прогресс, 1985. 456 с.
6. Гурбанська С. О. Національно-культурний аспект досліджень англійських стійких висловлювань з антропонімічним компонентом у постмодерністському художньому дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*: зб. наук. пр. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. Вип. 36. С. 14–17.
7. Енциклопедія сучасної України. Режим доступу до ресурсу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43065
8. Иванова С. В. Лингвокультурологический аспект исследования языковых единиц: дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19 – теория языка. Уфа, 2003. 364 с.
9. Калакура Я. С., Головкин С. В., Войцехівська І. Н. та ін. Историчне джерелознавство: підручник. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
10. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.
11. Мізін К. І. Усталені порівняння крізь призму артефактного коду культури: зіставно-лінгвокультурологічний аналіз (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). *Науковий Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 2. С. 24–27.
12. Ревель Ж. История ментальностей: опыт обзора. *Споры о главном*: статьи. 1993. С. 51–58.
13. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление: монография. Москва: «Либроком», 2009. 247 с.
14. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
15. Щирова В. С. Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте: на материале периодической печати: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – германские языки. Тамбов, 2005. 225 с.
16. Hurbanska S. Multifunctionality of phraseological units in postmodern literary discourse. *Language, Individual and Society*. Bulgaria, Elenite Holiday Village: International Scientific Publications, 2014. Vol. 8. P. 344–351.
17. Ptashnyk S. Textbildende Funktionen phraseologischer Modifikationen in der Pressesprache. *Thesenband der Berliner Linguistik*. Berlin, 2000. T. 9. S. 31–32.
18. Wierzbicka A. "Culture scripts": A semantic approach to cultural analysis and cross-cultural communication. *Pragmatic and Language Learning: Monograph Series*. 1994. Vol. 5. P. 1–24.

Отримано: 20 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: t.gutsuliak@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-88-92

Гуцуляк Т. Є. Словотвірне значення „подібності”: принципи встановлення і фіксування в словникових дефініціях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острозька академія, 2021. Вип. 12(80). С. 88–92.

УДК: 811.161.2'373.611

Гуцуляк Тетяна Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СЛОВОТВІРНЕ ЗНАЧЕННЯ „ПОДІБНОСТІ”: ПРИНЦИПИ ВСТАНОВЛЕННЯ І ФІКСУВАННЯ В СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ

У пропонованій розвідці зосереджено увагу на аналізі специфіки фіксування в словникових дефініціях словотвірної та загалом лексичної семантики відсубстантивних дериватів з образним компонентом змісту; обґрунтована потреба закріпити в термінологічному інструментарії сучасної дериватології поняття словотвірного значення „подібності”. У статті акцентовано на тому, що одиниці словотвірного рівня своєю морфологічною будовою відображають не тільки компаративні відношення, а також і їх когнітивну основу – встановлення подібності. У словникових дефініціях лексичного значення відсубстантивних дериватів української мови, зокрема прикметників, дієслів, прислівників, іменників, зв'язок з характером мотиваційних відношень відображено по-різному. У роботі встановлено, що більші усталеними є словникові тлумачення з формулами, до складу яких уведено компоненти „схожий”, „подібний” (для прикметників та дієслів); „у вигляді, у формі” (для прислівників). В українських лексикографічних джерелах менш поширеними є дефініції, що містять відсилання до вихідної лексеми у формулюваннях „такий, як...”.

Здійснені узагальнення послужили підставою розглядати словотвірні значення образних дериватів як такі, що фіксують подібність, встановлювану в процесі словотвірної номінації між об'єктом називання та обраним мовцем джерелом асоціативно-образного зіставлення.

Ключові слова: словотвірне значення „подібності”, образний компонент значення, образні деривати, образні мотиваційні відношення, словникова дефініція.

Tetiana Ye. Hutsuliak,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Yuri Fedkovich Chernivtsi National University

WORD-FORMING MEANING OF „SIMILARITY”: PRINCIPLES OF DETERMINING AND FIXING IN DICTIONARY DEFINITIONS

This research focuses on the analysis of the specificity of fixing the word-forming and general lexical semantics of substantival derivatives with a figurative component of content in dictionary definitions. The need to fix the concept of word-forming meaning of „similarity” in the terminological tools of modern derivatology is substantiated.

To describe the word-forming semantics of derived units with a figurative component of content, the terms derivational meaning of „comparativeness” or derivational meaning of „similarity” have been accepted in modern linguistic studies. The article emphasizes that by their morphological structure the units of the word-forming level reflect not only comparative relations, but also their conceptual (cognitive) basis – determining similarity (real or imaginary).

The connection of the lexical meaning of figurative substantival derivatives of the Ukrainian language, – particularly, adjectives, verbs, adverbs, and nouns, – with the nature of motivational relations and with the content of the motivational feature, is reflected differently in the dictionary definitions. It is determined that dictionary interpretations with formulas, which include the components „alike”, „similar” (for adjectives and verbs) and „in the form (shape) of” (for adverbs) are more established. In Ukrainian lexicographical sources, definitions referring to the original lexeme in the expressions „such as...” are less common.

The generalizations made served as a basis for regarding the word-forming meanings of figurative derivatives as those fixing the similarity, established in the process of word-forming nomination, between the object of naming and the source of associatively figurative comparison selected by the speaker (under the influence of a number of extralingual and lingual factors).

Key words: word-forming meaning of „similarity”, figurative component of meaning, figurative derivatives, figurative motivational relations, vocabulary definition.

Постановка проблеми. Словниковий склад кожної національної мови містить вагомий шар похідних лексичних одиниць, що відображають специфіку образного світосприйняття її носіїв. Морфемна будова та семантична структура дериватів такого типу (іменників, прикметників, дієслів та прислівників) засвідчує мовну реалізацію асоціативно-образних уявлень про елемент дійсності та образних мотиваційних відношень, актуалізованих у процесі деривації. Формування образної мотивації ґрунтується на пізнавальній здатності мовців за допомогою мисленнєвих механізмів аналогії, подібності чи суміжності встановлювати асоціативні зв'язки між елементами дійсності й відповідно між поняттєвими сферами, до яких вони належать. Образні мотиваційні відношення актуалізуються передусім у дериваційному значенні слова, яке виступає підґрунтям для формування всього лексичного значення. Характер мотиваційних відношень та зміст мотивувальної ознаки в семантичній структурі образних дериватів відображає образний компонент – самостійна сема, яка корелює з асоціативно-образними уявленнями про елемент дійсності.

У сучасному мовознавстві простежуємо потребу виробити чіткий термінологічний інструментарій для опису лексичної та словотвірної семантики образно мотивованих дериватів. Морфемна структура образних дериватів через твірну основу, співвідносну з мотивувальним словом (найчастіше – іменником), фіксує вибір мотиватора, а через формантну частину (афіксальну – суфіксальну й конфіксальну) оформлює відношення подібності чи (та) суміжності й словотвірне значення. Узагальнений категорійний характер словотвірного значення образних дериватів пов'язуємо з семантикою „подібності”, що її науковці позначають також терміном – уподібнювально-компаративна семантика.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних мовознавчих студіях простежуємо виокремлення двох поглядів щодо опису словотвірної семантики похідних з образним компонентом змісту – як дериваційного значення „компаративності” і як значення „подібності”. У дослідженнях із категорійної семантики деривати, утворені на базі образно-метафоричних мотиваційних відношень, зараховують до одиниць, що репрезентують функціонально-семантичну категорію компаративності (праці О. Грипас, Т. Ніколашиної, Л. Прокопчук, Н. Шаповалової) і, за уточненням А. Романченко, вони входять до функціонально-семантичного поля, одиниці якого на мовному рівні об’єктивують універсальну поняттєву категорію компаративності [16, с. 7]. Утім, можна констатувати, що одиниці словотвірного рівня своєю морфологічною будовою відображають не тільки компаративні відношення, а також і їх поняттєву (когнітивну) основу – встановлення подібності (реальної чи уявної), про що свідчить можливість виокремлення у словотвірній семантиці дериваційного значення „подібності”.

Мета і завдання пропонованої розвідки пов’язані з кількома важливими аспектами: 1) аналізом специфіки фіксування в словникових дефініціях словотвірної семантики відсубстантивних дериватів з образним компонентом змісту та 2) обґрунтування потреби закріпити в термінологічному інструментарії сучасної дериватології поняття словотвірного значення „подібності”.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві К. Огольцева у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує ідею про те, що за „семантичну основу мовної образності править образне порівняння” [15, с. 76]. У похідних відсубстантивних словах твірна одиниця – іменник, виражаючи ядерний компонент компаративної структури (образ порівняння), у взаємодії зі словотвірним формантом „дає семантичний результат” – компаративне дериваційне значення, яке властиве всій словотвірній структурі похідного слова [15, с. 38, 76]. Дослідниця дотримується ідеї про те, що образне значення дериватів має компаративну природу, а інші вияви образної семантики є результатом різних способів фразеологізації вихідного образного значення [15, с. 12]. Компаративне значення може виступати не тільки як словотвірне, але і як лексичне, яке К. Огольцева пропонує називати компаративним лексичним значенням, а деривати, що його виявляють, – компаративно-похідними словами [15, с. 80].

Такий підхід щодо визначення лексичної й словотвірної семантики ґрунтується передусім на формально-семантичному розгляді образних одиниць з урахуванням базової (найдавнішої) мисленнєвої операції – порівняння (яка, у широкому розумінні, виступає основою метафори й символу) та компонентного аналізу словникових дефініцій лексичного значення. До поширених принципів відображення значеннєвої структури слова в лексикографічних працях належить ієрархічний, що відтворює певну шкалу узагальнень. Для образних відсубстантивних дериватів, зокрема прикметників, рідше дієслів, у поодиноких випадках іменників, як в українській мові, так і в російській, такі узагальнення подано через відсилання до вихідної лексеми у формулюваннях „такий, як...” (рос. „такой, как...”) – для прикметників: **журавлинний** (про ноги, шию, голос) ‘такий, як у журавля, який нагадує журавля’ [СУМ, II, с. 548]; **мавпячий** (про лице; спритність) ‘такий, як у мавпи’ [СУМ, IV, с. 588; СУМ-20]; „ставати... як...” – для дієслів: **кам’янити** (про людське тіло) ‘ставати твердим, як камінь’ [СУМ, IV, с. 86]; **леденіти** (про кров) ‘ставати холодним, як лід; мерзнути, залякати’ [СУМ, IV, с. 468]; „як у...” – для іменників: **панство** ‘поведінка, звички і т. ін., як у панів’ [СУМ, IV, с. 49–50].

Утім, використання дефініцій, що відображають компаративні відношення (з уточненням ознаки – об’єкта порівняння й без цього семантичного компонента), в українських лексикографічних джерелах не набуло значного поширення. Найчастіше їх подають для фіксування образно-метафоричних мотиваційних відношень у семантиці прикметників, утворених за моделями „*nomina animalia* + *-ач-*”: **джмелячий** (про звуки людей) ‘розм. Те саме, що джмелиний. // Такий, як у джмеля’ [СУМ, II, с. 263]; **качачий** (про ніс) ‘прикм. до качка. // Такий, як у качки’ [СУМ, IV, с. 124]; „*nomina personalia* + *-ськ(-івськ-)*”: **жонглерський** (про вправність) ‘прикм. до жонглер. // Такий, як у жонглера’ [СУМ, II, с. 544]; **снайперський** ‘прикм. до снайпер. // Такий, як у снайпера; влучний’ [СУМ, IX, с. 42].

За нашими спостереженнями, більш усталеними є словникові тлумачення з формулами, до складу яких уведено компоненти „схожий”, „подібний” (для прикметників та дієслів); „у вигляді, у формі” (для прислівників). Лексикографічний опис іменникових образних дериватів у тлумачних словниках подає більш точне, деталізоване пояснення предметно-поняттєвих зв’язків без вказівки на мотивувальні ознаки, пов’язані з їх творенням. Натомість ЕСУМ розкриває характер мотиваційних відношень через опис зовнішньої схожості (подібності) (або за іншими ознаками) між елементами дійсності. Узагальнення за різними лексикографічними працями подаємо в *Таблиці 1*.

Спробу включити до тлумачної частини лексикографічного опису слів зв’язок з їх внутрішньою формою (мотивувальною ознакою) простежуємо вже в матеріалах „Словаря...” за ред. Б. Грінченка, наприклад: **діжистий** ‘похожий на діжу’ [СлГр, I, с. 390]; **езуїтство** ‘образ дійствий, подобний іезуїтському’ [СлГр, I, с. 467]; **ропухатий** ‘толстий, раздутый подобно жабе’ [СлГр, IV, с. 65]. Попри те, що практика використання у словникових тлумаченнях компонентів, які вказують на „подібність”, є непослідовною й засвідчена для незначної частини лексем (для 25 одиниць), уважаємо такий підхід Б. Грінченка спробою виокремити образні похідні слова й запропонувати можливості лексикографічного опису їх семантики через зв’язок зі світосприйняттям носіїв мови (докладніше див. [4]).

Таблиця 1

Змістове наповнення словникових статей образних дериватів

	Компоненти словникових дефініцій	Приклади
Прикметники	„...схожий на...”	серпастий (про вуса) „формою схожий на серп” [СУМ, IX, с. 140]; сіткуватий ‘схожий на сітку, мережу, тенета, подібний до них’ [ВТССУМ, с. 1325]
	„подібний до...”	гудзикуватий (про очі) ‘трохи подібний до гудзика’ [СУМ-20]; драглистий (про молоко) ‘подібний до холодцю’ [СПГ, с. 69]; скляний ‘подібний до скла (блиском, прозорістю, дзвоном і т. ін.)’ [СУМ, IX, с. 286]
	„який має вигляд...”	скелястий (про вугілля) ‘який має вигляд скелі, схожий на скелю’ [СУМ, IX, с. 259]

Дієслова	„ставати схожим на...”	збабіти (про чоловіків) ‘стати схожим на бабу’ [СУМ, III, с. 423]; склитися (про морську поверхню) ‘ставати схожим на скло, подібним до скла’ [СУМ, IX, с. 283]
	„ставати подібним до...”	озвіріти ‘стати жорстоким, лютим, подібним до звіра’ [СУМ, V, с. 650]; бабитися ‘ставати подібною до баби (про ще не стару віком жінку)’ [СЗакГ, с. 18]
Прислівники	„у вигляді...”, „у вигляді, у фор-мі...”; „у формі...”	віночком (ріжки віночком; стояти віночком) ‘змени.-пестл. У вигляді віночка’ [СМО, с. 97–98]; віялом (розпустити хвіст (про павича); розкласти папери; гойдаються хвилі) ‘у вигляді півкола’ [СУМ, I, с. 693; СМО, с. 100]; дугою і дугами (вигнулися брови, шия; розташування моста) ‘у вигляді, у формі дуги’ [СУМ, II, с. 431; СМО, с. 170]; стрічкою (тяглися виноградники; виляса дорога) ‘у формі однієї смуги, лінії’ [СУМ, IX, с. 782; СМО, с. 488]
		бузьочки ‘бот. Грабельки звичайні; герань; пов’язане з бузько (бузьчок) „лелека” через зовнішню схожість плоду герані з формою дзьоба лелеки (пор. журавець ‘герань’, журавельник)’ [ЕСУМ, I, с. 283]; грабельки ‘бот. Дельфіній; герань лучна, герань болотна; свою назву рослина могла одержати через зовнішню подібність стебла до держака грабель, а плодів з їх плодоніжками – до зубців грабель’ [ЕСУМ, I, с. 579]
Іменники	„зовнішня схожість; зовнішня подібність”	

На самобутні моделі українського словотвору саме для вираження значення „подібності” звернули увагу свого часу О. Курило та С. Караванський, запропонувавши пояснювати це значення за допомогою формул „на взір (чого)”; „взором (чого)”; „нагадуючи собою (що)”; „подібний до (чого)”; „у формі (чого)”: **клинуватий** ‘на взір клина’, ‘у формі клина’; **сіткуватий** ‘на взір сітки’; ‘подібний до сітки’; **хрещатий** ‘на взір хреста’; ‘у формі хреста’ [8, с. 109–110; 11, с. 148].

Окрім описаних з’ясувальних тлумачень-покликань на зв’язок похідного слова з мотиватором, у лексикографічній практиці поширеними є такі дефініції образних дериватів, у яких їх лексичне значення розкривається через синонімічні зіставлення. Слова-синоніми відображають предметно-поняттєві зв’язки з референтом, що спонукає мовця самостійно до-мислити характер відношень (прямий чи опосередкований) з твірною основою похідного слова. Наприклад: **бабакуватий** (про людину) ‘неповороткий, ледачий’ [ВТССУМ, с. 50]; **вітруватий** (про людину) ‘легковажний, непосидючий’ [СУМ, I, с. 689]; **обараніти** ‘розм., рідко. Стати безтямним; дуже розгубитися’ [СУМ, V, с. 463]; **сатаніти** ‘розм. Ставати, робитися дуже злим, лютувати; скаженіти’ [СУМ, IX, с. 60]; **амфітеатром** (розташовуватися) ‘півколом, що підвищується, розширюючись догори’ [СУМ, I, с. 41]; **бісом** (дивитися) ‘сердито, гнівно, вороже’ [СУМ-2012, с. 61].

Наведені міркування спонукають розглядати словотвірні значення образних дериватів як такі, що фіксують подібність, встановлювану в процесі словотвірної номінації між об’єктом називання та обраним мовцем (під впливом низки позамовних і власне мовних чинників) джерелом асоціативно-образного зіставлення. Концептуальною основою структурно-семантичних особливостей образних дериватів (для більшої їх частини) є метафорична модель, яка за механізмом мисленневих операцій використовує схожий принцип, що й порівняння: зіставлення X та Y на основі їх подібності. Мисленнєве порівняння, на думку О. Кубрякової, є обов’язковим етапом у мисленневих логічних операціях, пов’язаних зі створенням слова, з процесами номінації [10, с. 100–101]. І метафора, і порівняння стосуються передусім розумової діяльності людини, спрямованої на пізнання та характеризування елемента дійсності, утім результати їх мовного оприявлення відрізняються. Метафора „має на меті”, поєднуючи елементи двох концептуальних сфер, закріпити висновок про подібність як нове поняття, для якого мовне позначення дібрано з образу-джерела. Наприклад, прикметник **лопатистий** (про руки, нігті, ноги, бороду та деякі предмети) утворився на основі артефактної метафоричної моделі, яка актуалізує мотивувальну ознаку ‘*формою, зовнішнім виглядом подібний до лопати*’. Відповідно семантична структура слова відображає зв’язок з поняттям ‘широкий’ (широкий, як лопата), що зафіксовано у словниковій дефініції [СУМ, IV, с. 546].

Тобто метафора „переживає, – за словами Б. Бавдла та Д. Джентнера, – зміщення від подібності до категоризації” (подаємо за [14]). Категоризація, на думку американського вченого Дж. Лакоффа, є найважливішою функцією свідомості, оскільки ця операція лежить в основі нормального функціонування нашого мислення, сприйняття, практичної діяльності та мовлення [21]. Для репрезентації людських знань кожна мова має не лише лексеми, які називають предмети і явища світу, вона репрезентує і певну кількість семантичних категорій, більшість із яких є універсальними [3, с. 97].

Специфікою порівняння є те, що воно не зводиться тільки до уподібнення, у ньому „значення подібності, уведене за допомогою слів на зразок «як», ... є лише другорядним”, головна мета появи порівняння – у „значенні паралелі / відмінності”, висвітленні двох різних цілих, „які містять взаємні відповідності, але ніколи не зміщуються” [6, с. 133–134]. Термін „порівняльне (компаративне) значення” Л. Лебедева [12] використовує для пояснення особливої розчленованої семантики стійких порівнянь, створюваних для наочного, образного, експресивного характеризування певного елемента дійсності. Звернімо увагу на значення стійких народних порівнянь української мови з ключовим образом **лопата**: *кладає як лопатов у голову* ‘переконливо доводить, пояснює’; *мов на лопаті вивіз* ‘недоладно зробив’; *проворний як лопата* ‘меткий, бідовий’; *сипле як лопатою з засіка* ‘багато говорить’; *язик мов лопата* (у кого) ‘про занадто балакучу людину’ [ССНП, с. 85].

Об’єднувальною ланкою між метафорою й порівнянням як мисленневими операціями є те, що вони обидві – образно мотивовані, та все ж саме порівняння виступає функціональною основою творення метафори. Проте їх мовна об’єктивація актуалізує різні можливості метафори й порівняння узагальнювати та категоризувати ознаки, пов’язані з уподібненням.

Отже, для узагальненого позначення семантичного наповнення дериваційного значення образних метафорично мотивованих похідних слів пропонуємо використовувати термін – *словотвірне значення „подібності”*; а для опису семантичних особливостей стійких образних порівнянь послуговуватися, слідом за Л. Лебедевою, термінологічним поняттям – „*порівняльне (компаративне) значення*”. Закріплення терміна *словотвірне значення „подібності”* вбачаємо й у потребі продовжувати та розвивати традиції, що склалися в українській дериватології щодо опису словотвірної семантики, починаючи

від праць О. Курило „Уваги до сучасної української літературної мови” (написана 1920 р.) [11, с. 147–151], Ю. Шевельова „Нарис сучасної української літературної мови” (перше видання вийшло в Мюнхені 1951 р.) та ін. Таке словотвірне значення можуть виражати відсутні іменники, прикметники, дієслова і прислівники. Здатність виявляти семантику „подібності до певних предметів”, на яку вказують „нароски, що творять прикметники від іменників”, Ю. Шевельов зараховує до поширених явищ прикметникової деривації української мови [20, с. 271].

У цьому аспекті найчастіше увагу мовознавців привертає відіменникове творення *якісних прикметників* за допомогою формантів *-аст-, -ат- (-чат-), -ист-, -уват-* (див. про це у працях Р. Бачкура, Л. Береговенко, З. Валух, А. Грищенко, О. Дияк, О. Ізюмова, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, О. Курило, А. Романченко, О. Синявського, Ю. Шевельова та ін.). За спостереженнями Л. Береговенко, перші фіксації похідних ад’єктивів на *-уват-* сягають XVII ст. Прикметники типу *вовкуватий, вежчиковатий* ‘формою подібний до вежі’ реалізують значення „подібності” поряд зі словами з додатковими семами ‘інтенсивності’, ‘великої міри ознаки’, проте переважна більшість таких структур з’являється в пам’ятках нової української мови [1, с. 19].

У системі *дієслівного словотвору* семантику подібності дослідники зазвичай пояснюють за допомогою формулювань часткових словотвірних значень ‘уподібнюватися за певними ознаками до когось / чогось; вести себе як хтось’ [2, с. 34, 56, 84]. Фрагментарні описи дієслівних дериватів такого типу в контексті ширших аспектів вивчення словотвору дієслів подані в монографії К. Городенської й М. Кравченко [2] та в дисертаційних роботах Р. Бачкура, З. Валух, Т. Лагути, В. Топіхи.

Виокремлення похідних *іменників* зі значенням „подібності” належить до дискусійних проблем дериватології. В україністиці чи не вперше на одиниці такого типу звернула увагу Я. Закревська в „Нарисах з діалектного словотвору в ареальному аспекті” (1976 р.), хоч на той час для опису словотвірної семантики дослідниця й не використовувала спеціального терміна „подібність”. У структурі похідних іменників, що входять до народної ботанічної номенклатури, виокремлено особливу ознаку – наявність суфіксів суб’єктивної оцінки, зокрема здрібнених і пестливих, що цілком втратили емоційне забарвлення. Такі похідні Я. Закревська назвала формальними демінутивами (формально демінутивні назви, наприклад: (бот.) *блошки, орлики, ключики, чобітки* та ін.), що „дають чітку уяву про джерела й мотиви, які лягли в основу народних ботанічних назв, про дію закону психологічних асоціацій і зміщення понять окремих предметів, що виникає на цій основі”. Такі одиниці властиві ботанічній номенклатурі багатьох слов’янських мов і „підпорядковуються деяким спільним семантичним і словотвірним моделям” [7, с. 123–125]. Важливо, що саме ідея про десемантизацію демінутивних афіксів була покладена в основу виокремлення похідних іменників зі значенням „подібності”.

На матеріалі російської мови такі одиниці описав, зокрема, в 70-х роках ХХ ст. І. Милославський, вважаючи, що дериваційне значення „подібності” є живим, що воно властиве для багатьох слів і пов’язане з іншими словотвірними значеннями завдяки омонімії суфіксів [13, с. 91–92]. Проблема словотвірної семантики „подібності” в підсистемі афіксального словотвору іменника з урахуванням не тільки „суфіксів дедемінутивного походження, але й багатофункційних та моносемних формантів” набула детального висвітлення в дисертації української дослідниці О. Тилик [19]; окремі аспекти цього питання порушують також З. Валух, В. Горпинич, С. Жарких, О. Тараненко, А. Шамота. Важливо, що „в абсолютній більшості випадків, – за словами О. Тилик, – значення подібності розвинулося на базі власних словотворчих ресурсів української мови, зокрема афіксів, для яких функція вираження схожості стала вторинною” [19, с. 20]. Такий висновок підкріплює нашу думку про те, що образні мотиваційні відношення є одним із важливих внутрішніх механізмів словотвірної номінації, репрезентованої похідними різних лексико-граматичних класів слів з дериваційним значенням „подібності”.

Як припускаємо, опис словотвірної семантики *прислівникових утворень*, сформованих на базі іменників (деривати, співвідносні з формами О. в., напр.: *вовком, калачиком, трубою, цапом* та ін.), поки що не досяг вичерпності через те, що існують різні погляди на можливі умови та причин появи таких одиниць. Важливими в цьому аспекті є погляди Р. Бачкура, який виокремлює у словотвірних парадигмах іменників назв тварин і рослин адвербіальну зону, зараховуючи до неї суфіксальні утворення, омонімічні з формами О. в., та конфіксальні (з префіксом *по-* та суфіксами *-ому, -ему, -и*). Такі похідні, на думку дослідника, наділені спільним словотвірним значенням „адвербіалізація предметної ознаки”, до того ж вони можуть „набувати переносно-метафоричних значень, які не акцентовані в семантичній структурі похідного слова” [5, с. 103]. Вважаємо, що формування порівняльно-уподібнювальної семантики прислівників, співвідносних з формами орудного відмінка іменників, відбувається на основі образних мотиваційних відношень, закріплених у словотвірному значенні „подібності”, що його можна було б подати в такому розгорнутому формулюванні: *‘набуття (вияв) непроцесуальної ознаки, схожої (аналогічної) до ознаки референта, названого мотиватором’*.

Попри те, що в сучасному мовознавстві практика використання терміна *словотвірне значення „подібності”* вже усталася, дослідники все ж не зосереджують особливу увагу на його змістовому наповненні з огляду, мабуть, на наявність ключового слова, яке визначає загальний „семантичний результат” деривації. Насамперед об’єктом опису та аналізу постають словотворчі форманти, що оформлюють у похідному слові встановлену в процесі деривації подібність. Російська дослідниця А. Синичкіна словотвірне значення „подібності” розглядає як „результат взаємодії лексичного значення твірної основи й значення словотворчого афікса” [17]. Утім, вважаємо, що для опису словотвірної семантики дериватів такого типу потрібно обов’язково брати до уваги зв’язок з характером мотиваційних відношень, без яких сам процес деривації як такий – не існує.

Висновки і перспективи. Отже, пропонуємо розглядати *словотвірне значення „подібності”* як категорійне значення слів певної словотвірної структури, що узагальнює регулярні в процесах словотвірної номінації моделі образних мотиваційних відношень у частині семантичного наповнення мотивувальних ознак, які відображають закріплену у свідомості носіїв мови частіше уявну, рідше реальну подібність між елементами дійсності. За ступенем узагальнення дериваційної семантики словотвірне значення „подібності” належить до *загальних* (за класифікацією І. Ковалика [18, с. 38]), *інваріантних* чи *узагальнено-інваріантних* (у трактуванні Р. Манучаряна, Л. Арасвої) і має часткові (більш конкретні) вияви – *лексико-словотвірні значення* (ЛСлЗн), меншою мірою абстраговані й уточнені через зв’язок із семантичними структурами лексичного значення мотиватора й мотивованого слова. Зміст ЛСлЗн ґрунтується на *індивідуальних лексико-словотвірних значеннях* (ІЛСлЗн), які встановлюють для конкретних похідних слів [9, с. 29]. Формулювання ІЛСлЗн, як це пояснює Л. Арасва, враховує „специфіку мотиваційних відношень між мотиватором та мотивованим словом”, розуміння типового

характеру цих зв'язків, знання особливостей семантики частин мови та інших властивостей лексичних одиниць, що їх людина осягає, вивчаючи мову [9, с. 30].

Грунтовний аналіз ІЛСЛЗн образних дериватів сприятиме виробленню узагальнених, чітких лексикографічних формул для опису семантики таких похідних одиниць з урахуванням змісту образних мотиваційних відношень.

Література:

1. Береговенко Л. М. Формування дериваційної системи прикметників української мови (якісні прикметники): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Інститут української мови. Київ, 1994. 25 с.
2. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). Київ: Наук. думка, 1981. 199 с.
3. Грипас О. Ю. Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 97–100.
4. Гуцуляк Т. Є. Зооморфні метафори в „Словарі української мови” за редакцією Бориса Грінченка. *Лексикографічний бюлетень*: зб. наук. праць / відпов. ред. І. С. Гнатюк. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 23. С. 45–54.
5. Грещук В., Бачкур Р., Джочка І., Пославська Н. Нариси з основоцентричної дериватології / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 348 с.
6. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / пер. з фр. під керівництвом Барбари Кассен. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Т. 2. 2011. 488 с.
7. Закревська В. Я. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ: Наук. думка, 1976. 163 с.
8. Караванський С. Секрети української мови. 2-ге розшир. вид. Львів: БаК, 2009. 344 с.
9. Кемеровская дериватологическая школа: Традиции и новаторство / под ред. Л. А. Араевой, Э. С. Денисовой, С. В. Оленева, Ю. С. Паули. Москва: ЛЕНАНД, 2011. 400 с.
10. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 199 с.
11. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. 303 с.
12. Лебедева Л. А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии: дисс. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Краснодар, 1999. 296 с. URL: <https://www.disscat.com/> (дата звернення: 10. 11. 2020 р.).
13. Милославский И. Г. О словообразовательном значении „подобия” в русском языке. *Русский язык в школе*. 1977. № 6. С. 90–92.
14. Михаськів О. Роль фігуративності та новизни у становленні метафоричності. *Studia methodologica*. Тернопіль: TNPU, 2014. Issue 38. С. 170–175.
15. Огольцева Е. В. Образный потенциал словообразовательной системы современного русского языка: отсубстантивное словообразование: дисс. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Московский педагогический государственный университет. Москва, 2007. 491 с.
16. Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2009. 18 с.
17. Синичкина А. А. Общее и различное в семантике производных прилагательных словообразовательного значения „подобие” (на материале русского и английского языков): дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Казань, 2005. 328 с. URL: <http://www.disscat.com/content/> (дата звернення: 12.04.2018 р.).
18. Словотвір сучасної української літературної мови / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ: Наук. думка, 1979. 407 с.
19. Тилик О. Ф. Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2006. 20 с.
20. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії. Київ: Темпора, 2012. 664 с.
21. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614 s.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.; уклад. Г. П. Півторак та ін. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 1. А–Г. 631 с.
- СЗакГ** – Сабадош І. В. Словник Закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
- СлГр** – Словарь української мови: в 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Київ: Наук. думка, 1996. Т. 1. А–Ж. 494 с.; Т. 2. З–Н. 588 с.; Т. 3. О–П. 516 с.; 1997. Т. 4. Р–Я. 616 с.
- СМО** – Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови / Н. Глібчук, У. Добосевич. Львів: Априорі, 2016. 640 с.
- ССНП** – Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 176 с.
- СУМ** – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
- СУМ-20** – Словник української мови: в 20 т. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=461&page=20> (дата звернення: 10.04.2021 р.).
- СУМ-2012** – Словник української мови / кер. В. В. Німчук; відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ: ВЦ „Просвіта”, 2012. 1320 с.

Отримано: 29 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: Kruhlij.Olena@vnu.edu.ua

Chernyak.Oksana@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-93-95

Круглій О. Р., Черняк О. П. Основні особливості перекладу термінів із англійської мови на українську (на прикладі галузі атомної енергетики). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 93–95.

УДК: 81'3255:621.039

Круглій Олена Ростиславівна,

канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Черняк Оксана Павлівна,

канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ІЗ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ (НА ПРИКЛАДІ ГАЛУЗІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ)

Стаття знайомить із продуктивними способами перекладу англійських термінів атомної енергетики та розглядає сферу атомної енергетики як джерело одиниць мови науки, що представляють перекладацькі труднощі. Проілюстровано основні способи перекладу термінів на прикладі вокабуляру атомної енергетики. Використовувалися наступні методи: систематизації та опису, суцільної вибірки прикладів, перекладацького аналізу. Встановлено, що наукова специфіка сфери атомної енергетики зумовлює труднощі в міжкультурній комунікації, елімінування яких можливо шляхом адекватного перекладу термінів. В ході аналізу було отримано висновок, що при перекладі термінів атомної енергетики переважно використовують метод повної відповідності лексичних одиниць. Для того щоб правильно перекласти та донести читачеві точний зміст термінів й аббревіатур у сфері атомної енергетики необхідним є їх правильне «розишфрування», тобто знаходження у словнику відповідного значення, і створення технічних англо-українських словників і глосаріїв із повним перекладом і поясненням.

Ключові слова: термін, термінологія, термінознавство, аббревіатура, атомна енергетика.

Olena Kruhlij,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Lesya Ukrainka Volyn National University

Oksana Chernyak,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE MAIN FEATURES OF TERMS TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN (ON THE EXAMPLE OF NUCLEAR POWER INDUSTRY)

The article deals with the productive ways of translating English terms of nuclear power industry and considers the field of nuclear power industry as a source of language units in science causing translation difficulties. The nuclear power industry term is a word or phrase that has both scientific and technical meaning, accurately and unambiguously reflects the concept of the studied field, used in the process of cognition and development of objects and relations in the investigated field. The main ways of translating terms on the example of nuclear power industry vocabulary are illustrated. The following methods are used such as systematization and description, continuous sampling of examples, and translation analysis. Like any other branch of science, the nuclear power industry vocabulary is illustrative of a set of distinctive features and arises difficulties in intercultural communication, the elimination of which is possible only through adequate translation of terms. The deep analysis of terms proves that the method of full correspondence of lexical units is universal when translating the terms of nuclear power industry. In order to give a correct translation and convey to the reader the exact meaning of terms and abbreviations in the field of nuclear power industry, it is necessary to interpret and "decipher" them accurately, i.e. to find the appropriate meaning in the dictionary, and create technical English-Ukrainian dictionaries and glossaries with full translation and explanation.

Key words: term, terminology, terminology studies, abbreviation, power industry.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток науки та техніки, активне розширення міжнародної співпраці в галузі атомної енергетики вимагає використання його учасниками зрозумілого і загального для усіх професійного глосарія, оскільки термінологічна роз'єднаність значною мірою ускладнює комунікативні процеси. Відомо, що саме у атомній енергетиці такою мовою міжнародного спілкування традиційно є англійська, саме нею розробляють і вперше публікують документи МАГАТЕ, ВАО АЕС, АЯЕ ОЕСР, ВЯА та інших провідних міжнародних організацій, складають і підписують тексти міжнародних конвенцій та угод, що містять норми міжнародного права, що застосовуються у ядерній галузі, впроваджують і реалізуються контракти на будівництво і супровід експлуатації АЕС, центрів ядерної науки та технологій, надання послуг в атомній галузі та ін. У такій ситуації англомовні терміни стають інтернаціональними й входять до термінологічних словників інших мов, утворюючи термінологічні поля і парадигми відповідно до потреб атомної енергетики, яка стрімко розвивається.

Актуальність. Все це актуалізує питання проведення і ґрунтовного дослідження оптимізованих нововведень, які надходять з-за кордону, та які відображено сьогодні в основному в англомовних ресурсах. Це, в свою чергу, диктує необхідність звернення до новітніх наукових парадигм дослідження галузевої термінології атомної енергетики. Мета розвідки: описати сучасні продуктивні способи перекладу англійських термінів й аббревіатур атомної енергетики. Завдання роботи: розгля-

нути терміносферу цієї галузі як джерело термінів та аббревіатур, що створюють перекладацькі труднощі; проілюструвати прикладами способи перекладу досліджуваних одиниць.

Мова атомної енергетики як мова професійної комунікації допомагає ученим і фахівцям не лише опанувати необхідний обсяг знань у цій сфері, а й уможливує налагодження плідної співпраці з іншими фахівцями, що є представниками інших країн. Разом з тим усе частіше виникає потреба в освоєнні міжнародного досвіду, оскільки атомна енергетика сьогодні є важливою, необхідною і перспективною галуззю промисловості багатьох країн глобалізованого світу. У ситуації, що склалася, успіх розвитку галузі й ефективність взаєморозуміння між фахівцями багато в чому залежить від спеціальної лексики та тієї лексикографічної і термінографічної роботи, яка повинна вестися для адекватного відтворення спеціальної лексики різними словниками та глосаріями.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Необхідність вивчення проблематики формування термінології атомної енергетики, її систематизації і стандартизації, тенденцій розвитку обумовлена конкретними завданнями комунікації у цій сфері, а будь-яка спроба осмислити комунікацію між людьми, зрозуміти, що їй заважає і що сприяє, важлива і виправдана, оскільки спілкування – це основа існування і діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою роботи є праці провідних мовознавців В. І. Карабана, А. Я. Коваленка, В. Г. Гака, Б. Н. Головіна, В. М. Лейчика, А. А. Реформатського, А. І. Смирницького, А. В. Суперанської, В. А. Татарінова та ін [3; 4].

Вивчення останніх термінознавчих розвідок свідчить про певний інтерес до етимології, особливостей і труднощів перекладу термінів атомної енергетики як у спеціалістів фізиків, енергетиків так і філологів [1; 2; 5; 6; 7; 8].

Викладення основного матеріалу. Очевидно, що більша частина лексики атомної термінології є частиною загальнолітературної лексики, яка не ізольована від законів її розвитку та функціонування. У ній мають місце лексико-семантичні процеси, які притаманні словниковому складу в цілому (полісемія, омонімія, синонімія та антонімія), але для них є характерними певні специфічні риси реалізації згаданих процесів. Про такий взаємозв'язок зазначають лінгвісти. Учені стверджують, що для словника науки та словника побуту характерним є прямий і тісний зв'язок. Будь яка наука починається саме із результатів досліджень, здобутих мисленням і мовою народу, і в подальшому своєму розвитку термінологія не відокремлюється від народної мови. Усі так звані точні науки досі мають у своєму складі терміни, що є надбанням загальнонародної мови (наприклад, вага, робота, сила, тепло, звук, світло, тіло, відображення і т. п.) [2, с. 164].

Термінологія атомної енергетики – це складна багаторівнева система, окремі одиниці якої можуть вступати в різні парадигматичні відношення, утворюючи термінологічні ланцюжки та парадигми. Вважаємо, що найбільш суттєвими і такими, що визначають суть терміну є такі його властивості, як співвіднесеність із науковим поняттям, дефініція і системність.

Термін можна визначити як слово або словосполучення, яке існує в межах певної спеціальної (професійної) сфери знань, на позначення спеціального поняття цієї галузі, що вимагає чіткої дефініції, а також вживається у спеціальних текстах й оточенні та є вербалізованим результатом професійного мислення [6, с. 102].

Термін атомної енергетики – це слово або словосполучення, яке має науково-технічне значення, точно та недвозначно відображає поняття досліджуваної галузі, що застосовується в процесі пізнання й освоєння об'єктів і відносин у галузі атомної енергетики. Для термінів атомної енергетики характерна системна організованість у межах предметної області. Тому, важливим завданням є здійснення систематизації способів перекладу аббревіатур і термінів атомної енергетики, що зменшило б можливість неправильного сприйняття і тлумачення стратегічно важливої інформації та зробить внесок у розвиток теорії міжкультурної комунікації і перекладознавства.

Розглянемо способи перекладу термінології у досліджуваній нами сфері. При передачі таких термінів використано п'ять основних перекладацьких прийомів: створення еквівалента за допомогою буквального перекладу; транслітерацію (або транскрибування) англійського терміну; описовий переклад; прийом калькування і пошуку повного словникового термінологічного відповідника.

До групи термінів, перекладених за допомогою транскрибування / транслітерування (*alkylation* – алкілування (реакція приєднання до органічної речовини одновалентного радикала алкільного ряду – CH_3 , C_2H_5 і т.п.; окремий випадок метилювання); *visbreaking* – вісбрекінг; *desulphurisation* – десульфуріація; *biorefinery* – біорафінування; *distillation* – дистилювання; *hydrocarbons* – вуглеводні) входять ті одиниці, які є інтернаціональними лексичними одиницями, більшість із яких утворено від кореневих морфем й афіксів грецького та латинського походження. Саме корінь такого терміну є прикладом транслітерації або транскрипції, а його суфікс є повністю асимільованим українською мовою іншомовним елементом [5, с. 97]. Так, наприклад, термін «*alkylation*» перекладається як «алкілування», перша частина слова «*алкіл-*» є транслітерацією англійського оригіналу, а друга частина «*-ation*» традиційно перекладається україномовним «*-ування*». Алкілування – це вузькоспеціалізований термін, зрозумілий фахівцям нафтогазової і хімічної галузей. Навіть у термінологічному двомовному словнику він розшифровується. Далеко не кожному читачеві зрозуміло, що алкілування є процесом, який свідчить про введення якогось алкільного замітника в молекулу органічного виробництва. Проте суфікс цього слова дає чітко зрозуміти, що мова йде про будь-який процес.

Аналогічна ситуація із терміном «*distillation*», який має варіант перекладу «дистилювання». Але на відміну від алкілування, термін дистилювання не супроводжується у термінологічному словнику ніякими коментарями чи поясненнями, але має й інший варіант перекладу – «*фракційна перегонка*», який, по суті, є аналогом англійського терміну в українській мові.

Як правило, використання прийому транскрибування або транслітерації при перекладі термінів не є універсальним. Лексична одиниця, еквівалент якої іншою мовою створюється за допомогою транскрипції або транслітерації, має декілька інших варіантів перекладу. Так, «*desulphurisation*» – це і *десульфурізація*, і *знесірчення*, а «*biodiesel*» можна передати як «*біодизель*» (паливо, вироблене не з нафти, а з натуральних продуктів, зокрема таких як соєве масло та ін.), оскільки більш зрозуміле для українського фахівця у галузі атомної енергетики є «*біодизельне паливо*».

Переклад термінів атомної енергетики методом калькування (*biofuels* – біогенне паливо; *bioproducts* – біопродукція; *by-product* – проміжний / побічний продукт) використовують частіше, ніж підбір еквівалента українською мовою за допомогою транскрипції і транслітерації. Це свідчить про те, що, з одного боку, у сфері атомної енергетики мало інтернаціональ-

ної лексики, а з іншого боку, про те, що термінологія атомної енергетики дещо подібна в українській та англійській мовах, оскільки дослівний переклад термінів є частотним і, очевидно, зрозумілим для фахівців.

Описовий переклад (*biorefinery* – процес отримання палива, електричної, теплової енергії і хімікатів з біомаси; *gasoline* – бензин, відповідний бензиновій фракції (щодо межі википання)) дозволяє передати значення термінів атомної енергетики досить точно, проте іноді багатоконпонентне термінологічне словосполучення ускладнює синтаксичну структуру речення тексту українською мовою.

Переклад за допомогою пошуку повного словникового відповідника термінів й аббревіатур англійською та українською мовами (*Coalbedmethane (CBM)* – метан вугленосних формацій; газ вугільних родовищ; метан вугільних родовищ; метан вугільних формацій; *feedstock* – вихідний продукт; вихідна сировина для нафтопереробного заводу) можливий у тих випадках, коли, виходячи з контексту, стає можливим використання одного з ряду відповідників.

Повну відповідність термінів простежуємо у словах із будь-якою структурою: простих (*bitumen*), складних (*reserves-to-production*), аббревіатурних утвореннях (*LNG*), словосполученнях, які утворено з двох (*jetfuel, lightcrudes*) і більше членів (*oilandgasexploration, high-pressureinjection*).

При перекладі термінів атомної енергетики, які функціонують у текстах науково-технічної документації, здебільшого застосовують метод повної відповідності лексичних одиниць. Цікаво, що зустрічаються випадки, коли один і той самий термін мовою оригіналу може мати декілька еквівалентів (як свідчать термінологічні словники та перекладацька практика). У цьому випадку переклад повністю залежить від контексту. Є такі терміни, переклад яких здійснюється декількома способами – описовим перекладом, транслітерацією або методом пошуку відповідників. У цьому випадку вибір варіанту залежить від реципієнта тексту, комунікативної ситуації, а також від самого контексту [6, с. 107].

В англійській мові спостерігається тенденція до скорочення будь-якого терміну. Українська мова значно відстає у кількісному співвідношенні аббревіатур. Особливі труднощі для перекладача створюють аббревіатури латинського походження. Англійський алфавіт на відміну від українського, збігається із латинським, що призводить до неадекватного розшифрування скорочених термінів, які є поширеними у мові фахівців атомної галузі, наприклад: *MITC* – модальний коефіцієнт обертового моменту, *HVDC* – постійний струм високої напруги, *PWM* – широтно-імпульсна модуляція. Тому, для перекладу англійських аббревіатур у сфері атомної енергетики застосовують такі способи перекладу: запозичення (*AVR – Automatic Voltage Regulator* – автоматичний регулятор напруги), транскодування (*DAE – Differential-algebraic equation* – диференціально-алгебраїчне рівняння), пошук еквівалента (*POD – Power Oscillation Damper* – заслінка коливань потужності), створення нового скорочення (*PSS – Probabilistic Signature Scheme* – імовірнісна схема підпису) та описовий переклад (*VSC – перетворювач напруги*). Крім того, було застосовано чотири способи відтворення перекладу скорочень та аббревіатур. Зокрема, переклад повної форми слова або словосполученням (*var (varistor)* – варистор), транслітерування або транскрибування скорочень (*STATCOM (Staticcompensator)* – СТАТКОМ (Статистичний компенсатор), чи відповідне скорочення (*APU (auxiliarypowerunit)* – допоміжне силове устаткування).

Головні висновки. Отже, для того щоб правильно перекласти та донести читачеві точний зміст термінів й аббревіатур у сфері атомної енергетики необхідним є їх правильне «розшифрування», тобто знаходження у словнику відповідного значення, і створення технічних англо-українських словників і глосаріїв із повним перекладом і поясненням.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження у цьому напрямку передбачаємо у вивчення процесів термінологічного гніздування, аналізі термінологічних рядів, ланцюжків, парадигм у сфері функціонування термінологічних одиниць сфери атомної енергетики, а також вивчення особливостей передачі термінів окремих галузей науки.

Література:

1. Дробязко Ю. І. Лексико-граматичні трансформації при перекладі англійської термінології у сфері ядерної енергетики. *Мова і культура*. 2012. №15. С. 364–369.
2. Зорина О. С. Способи переведення англійських термінів атомної енергетики на російський мову. *Глобальний науковий потенціал*. 2020. №2 (107). С. 93–95.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. 2-е вид., виправл. Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2004. 284 с.
5. Куценко Н. А. Композиционные характеристики терминов-словосочетаний и особенности их перевода (на материале текстов сферы ядерной энергетики). Лондон, 2013. С. 97–98.
6. Пегов С. В. Лексические проблемы профессиональной межкультурной коммуникации (на примере атомно-энергетической отрасли). *Теория языка и межкультурная коммуникация*. Курск: Курский государственный университет, 2017. С. 102–109.
7. Пегов С. В. Терминологическая система атомной энергии. *Теория языка и межкультурная коммуникация*: автореф. дис. канд. филол. наук. Тверь. 2017. 20 с.
8. Malynovska, Y., Vlasenko, K., Ved, O., Kovalchuk, V., & Bodrova, I. (2016). Технічний переклад у сфері атомної енергетики: поява нових термінів, контекст, еквівалентність. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2016. (4(72)). С. 71–72. URL: <https://doi.org/10.32918/prs> (дата звернення: 28.09.2021).
9. IAEA safety glossary: terminology used in nuclear safety and radiation protection: 2007 edition. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2007. 227 p.
10. IAEA Safety Standards for protecting people and the environment. General Safety Guide No. GSG-8 Radiation Protection of the Public and the Environment. Vienna: IAEA, 2016. 58 p.
11. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. 11th Edition. Springfield, Massachusetts, U.S.A., 2020. 1559 p.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 15 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: svitlana.kocherha@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-96-101

Кочерга С. О. Леся Українка і Михайло Кривинюк: острозький контекст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 96–101.

УДК: 821.161.2(082)

Кочерга Світлана Олексіївна,
доктор філологічних наук, професор,
Національний університет «Острозька академія»

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І МИХАЙЛО КРИВИНЮК: ОСТРОЗЬКИЙ КОНТЕКСТ

Стаття присвячена характеру взаємин Михайла Кривинюка (1871-1944), вченого, літератора, педагога, учасника соціал-демократичного руху, з Лесею Українкою. У центрі її уваги перебуває висвітлена в автобіографічних матеріалах роль Острога у становленні побратима української письменниці. Проаналізовано листи Лесі Українки та членів її родини до Михайла Кривинюка, у яких наявні численні штрихи, які характеризують його світоглядні переконання та особистісні моральні властивості, а також низку поезій. Наголошено, що Леся Українка маркувала Михайла Кривинюка «остріжською душею», вбачаючи її в ментальності, естетичних смаках, любові до історичної Волині.

Доведено, що Михайло Кривинюк, уродженець селянської сім'ї з Острозчини, ще в молоді роки став представником української еліти. Його громадянська позиція зумовила переслідування з боку царської влади і тоталітарної сталінської системи. Опинившись у колі товаришів Лесі Українки, Михайло Кривинюк своїми властивостями та вчинками заслужив глибоку повагу письменниці та всіх членів її родини, зарекомендувавши себе людиною, здатною на лицарські вчинки.

Ключові слова: автобіографія, побратимство, соціал-демократія, українська мова, тоталітаризм.

Svitlana O. Kocherha,
PhD in Philology, professor,
National University of Ostroh Academy

LESYA UKRAINKA AND MYKHAYLO KRYVYNYUK: OSTROH CONTEXT

The article is devoted to Mykhaylo Kryvyniuk (1871-1944), a scientist, a writer, a teacher, and a member of the social-democratic movement, who left a significant heritage in Ukrainian history and culture of the late nineteenth – early decades of the twentieth century. The main task of the article is to outline Kryvyniuk's biographical connection with Ostroh and to characterize the uniqueness of his friendship with Lesya Ukrainka.

The article outlines the ancient phenomenon of brotherhood, the cult of which was re-actualized by Lesya Ukrainka. The main milestones of Mykhaylo Kryvyniuk's biography have been identified, using documentary materials that were not taken into account before.

In the article, it is analyzed the letters of Lesya Ukrainka and members of her family to Mykhaylo Kryvyniuk in which there are numerous touches that characterize his worldview beliefs and moral qualities. The writer's relationship with her friend and later a relative (sister's husband) is described. Special attention is paid to Lesya Ukrainka's poems dedicated to her brother. The article is pervasive in understanding the role of Ostroh in the formation of Mykhaylo Kryvyniuk. Emphasis is placed on his studies at the Ostroh Gymnasium and his stay in the Ostroh prison. Lesya Ukrainka marked Mykhaylo Kryvyniuk as a "soul of Ostroh", which was manifested in his mentality, aesthetic tastes, and love for historical Volyn.

The conclusions emphasize that Mykhaylo Kryvyniuk, a native of a peasant family from Ostroh region, became a representative of the Ukrainian elite at a young age. His civic stance led to persecution by the tsarist government and the totalitarian Stalinist system. With his qualities and deeds, Kryvyniuk earned the deep respect of Lesya Ukrainka and all members of her family, proving himself a man capable of chivalrous deeds.

Key words: autobiography, brotherhood, social-democracy, Ukrainian language, totalitarianism.

Михайло Кривинюк – особистість, що залишила вагомий слід в українській історії та культурі, зарекомендувавши себе громадським діячем, науковцем, перекладачем, педагогом. Водночас властива йому скромність зумовила перебування нашого непересічного крайнина в тіні поряд з іншими знаними сучасниками, що намагалися змінити долю України. Однак маргіналізувати це ім'я неможливо, позаяк Михайло Кривинюк став одним з найближчих друзів визначної письменниці Лесі Українки, її довіреною особою та однодумцем у візії суспільного руху на межі XIX та XX ст.

На сьогодні не так багато маємо студій, у яких рельєфно або ж принагідно окреслена постаць Михайла Кривинюка та його різнобічна діяльність. Насамперед слід згадати праці філологів – статтю Оксани Сліпушко «Незнана Леся Українка: листи Лесі Українки до Михайла Кривинюка (1995), книгу Івана Денисюка й Тамари Скрипки «Дворянське гніздо Косачів» (1999), розвідку Алли Дибі «Побратим», що увійшла до збірки авторки «Сподвижники: Леся Українка у колі соціал-демократів» (2003), студію Лариси Мірошніченко «Пам'ять про Лесю Українку (з листування Кривинюків 1929–1930-х років)»

(2010), працю Алли Дибі та Олександри Шалагінової «Найкраща лілея з родинного саду Косачів» (2020). Серед інших досліджень у цьому аспекті варто виділити книгу Володимира Пристайка та Юрія Шаповала «Справа “Спілка визволення України”». Невідомі документи і факти» (1995), статті Віталія Мацька «На скрижальх невблаганної долі» (1994), Віктора Прокопчука «Острожанин М. В. Кривинюк – жертва харківського процесу у справі “Спілки визволення України”» (2004), Ірини Щукиної «Родина Кривинюків у роки війни (за спогадами й архівними матеріалами Л. А. Мищенко)» (2009).

Завдання статті – окреслити життєві перипетії Михайла Кривинюка, пов’язані з Острогом, та охарактеризувати винятковість дружби вихованця Острозької гімназії з Лесею Українкою.

Низка особистостей, що оточували Леся Українку, зумовила особливий інтерес з відстані часу. Серед найближчих товаришів письменниці слушно посів чільне місце Михайло Кривинюк. Як відомо, Леся Українка неодноразово засвідчувала свою нетерпимість щодо гендерних стереотипів. У сім’ї вона виросла разом зі старшим братом Михайлом, їх об’єднували спільні інтереси, розмаїті заняття, щира довіра і любов. Коло спілкування письменниці повсякчас розширювали освічені чоловіки, насамперед з пасіонарними властивостями, разом з котрими вона ініціювала культурні проекти, обмінювалася враженнями про суспільне й мистецьке життя, дискутувала з приводу політичних проблем тощо. Леся Українку пригнічувала аполотетика будь-яких обмежень для дівчат та жінок, яку вона особливо гостро відчувала в Галичині, Болгарії, Єгипті та інших краях. Для неї природною була дружба з чоловіками, епістолярна комунікація з ними. Серед адресатів Лесі Українки маємо чимало знаних суспільних діячів та письменників (Іван Франко, Михайло Павлик, Борис Грінченко, Осип Маковей та ін.), але не менш охоче вона підтримувала приятельські стосунки зі звичайними студентами, літераторами-початківцями, учасниками громадських рухів. Однак тільки двоє друзів Лесі Українки отримали статус «побратимів»¹ – Агатангел Кримський і Михайло Кривинюк.

Феномен побратимства, тобто прирівнювання дружби до родинних (кровних) зв’язків, має глибокі витоки, його складником є ритуал братання, зафіксований майже у всіх історико-культурних пластах, який вважають важливим елементом арійського воїнського комплексу. В Україні явище братання відоме зі скіфських часів, його культ був вельми високий у часи козаччини. Воно зафіксоване у фольклорних записах Лесі Українки. Один з її творів, написаний на основі сербського фольклору, – «Віла-посестра» – присвячений висвітленню високих взасмин міфічної дівчини і юнака, яких поєднує ця давня форма відданості одне одному. Безперечно, письменниці приваблювала в переказах про братання лицарська етика, шляхетність, жертвність, що є наскрізними мотивами у її творчості. В епістолярії Леся Українка зізнавалась, що вона дуже високо цінить професійне побратимство (*la confraternité littéraire*), але життя дозволило їй сповна відчути максимальну братню підтримку і в найскладніших життєвих випробуваннях.

Познайомилися Леся Українка і Михайло Кривинюк на весіллі Людмили Старицької та Олександра Черняхівського в Києві, 26 січня 1896 р. Незабаром Кривинюк та сестра письменниці Ольга вирішили створити сім’ю, хоч офіційно вони побралися тільки 1904 р. На перших порах спільного життя пари стосунки з Косачами склалися напружено, хоча йшлося не про соціальну нерівність (Ольга була донькою статського радника, а її чоловік походив з селянського роду), спротив викликала принципова відмова молодої пари від вінчання. Така тенденція в середовищі молодої інтелігенції того часу була зумовлена гострим відчуттям кризи патріархальних родинних стосунків. Попри репутацію доволі прогресивної людини, мати форму громадянського шлюбу доньки з Михайлом Кривинюком сприйняла надзвичайно болісно, результатом чого стали тривалі «митарства» у спілкуванні, але врешті змирилася з твердою позицією подружжя і згодом сприймала зятя як рідного сина. Особливо палко відстоювала право сестри на власний вибір створювати сім’ю Леся Українка. Якщо з Михайлом Кривинюком батьки все-таки демонстрували цілковиту толерантність, то наодинці зі старшою донькою Олена Пчілка вела тривалі емоційні дискусії, які супроводжувалися слізьми і навіть істериками, що не стихали до ранку. Очевидно, докази Лесі Українки виявилися переконливішими, хоч ціна цього змагання їй коштувала дорого. За висловом письменниці, ті суперечки надломали їй душу, але все ж вона була втішена, що «помогла пробити дорогу до вільного і чесного життя» своїй сестри та її обранця. Очевидно, одним з аргументів у цих принципових суперечках була оцінка Лесею Українкою особистісних властивостей Михайла Кривинюка, якого вона характеризувала виключно з позитивного боку.

Михайло Кривинюк не сприймався в столиці провінціалом. Для його знайомих його мала батьківщина, Острожчина, асоціювалася з центром культури, розквіт якого припав на XVI – XVII ст., що був гордістю історичної Волині. У родині Косачів пієтет до Острога прищеплювала Олена Пчілка. Промовистими є її рядки з поеми «Волинські спогади»:

Остріг знакомитий, освітою вкритий!
Як степ ще облогом лишався
Геть там на безлюдді, дніпровським розпутті,
Освітою ти вже пишався.
Точив еси світло, що в тебе розквітло,
Мов квітка у княжам палаці;
І книги святії, й писання новії
Тямущих будили до праці [11, с. 35].

Хоча з часом Острожчина втратила свою минулу славу, але пам’ять про неї століттями живила наступні століття.

Михайло Кривинюк народився в с. Гнійниці, що свого часу входило до Острозького повіту (нині адміністративно воно належить до Хмельницької області). Острог відіграв неабияку роль у становленні його особистості. Про це переконливо свідчить збережена у Вінницькому краєзнавчому музеї автобіографія Михайла Кривинюка [4]. Документ під характерною назвою для обліку кадрів початку ХХ ст. «Curticulum vitae» (життєпис) був написаний ним власноручно, російською мовою, найвірогідніше 1923 р. у Могилів-Подільську, де оселилось подружжя Кривинюків. На ту пору найвірогідніше він за сумісництвом працював на посаді лектора у Могилів-Подільському сільськогосподарському технікумі ім. Селяніна. В автобіографії вказано, що сім’я Кривинюків не володіла землею в Гнійниці, а батько служив у місцевого поміщика. Початкову освіту Михайло отримав в сільській парафіяльній школі, після чого батько віддав здібного сина на навчання в шестикласну

¹ У листах деколи «побратимом» ще називала Леся Українка брата Ольги Кобилянської Володимира, але це радше зумовлено її духовною близькістю передусім з буковинською письменницею.

Острозьку прогімназію. На останньому році навчання, як свідчить автобіографія, Михайло вже намагався самостійно заробляти на своє життя. Бажаючи отримати повну гімназійну освіту, двадцятирічний юнак перебирається з Острога в Житомир для продовження навчання, усвідомлюючи, що батьки не в змозі утримувати його, оскільки лише до Острога вони мали можливість передавати синові набутки домашнього господарства.

Наступним етапом випускника острозької гімназії став Київ. Ставши студентом Київського університету (1893), де Михайло Кривинюк отримував освіту спочатку на медичному, а пізніше фізико-математичному факультеті, відразу потрапив у товариство шляхетної інтелігенції, яка відстоювала національні права українців. Цьому сприяло його навчання під орудою професора Олександра Черняхівського, який увів його в коло своїх родичів та однодумців, окрасою якого були імена Старицьких, Косачів, Лисенків. Як чимало представників свого покоління, юнак гордо позиціював себе «драгоманівцем».

Активна життєва позиція студента та його контакти закономірно призвели зарахування Михайла Кривинюка до числа осіб, маркованих «неблагонадійними», котрих зазвичай чекали арешти та виключення з навчального закладу. Такий шлях пройшов і Михайло Кривинюк. 24 листопада 1896 р. його заарештували, інкримінувавши розповсюдження нелегальної соціал-демократичної літератури, він пережив п'ятнадцятимісячне ув'язнення в Лук'янівській тюрмі. Серед тих, хто особливо співчував перспективному студенту, опинилася Леся Українка. Вона навіть мріяла «посидіти» за нього, натякаючи, що навчилася терпіти багато обмежень через хворобу. Згідно з вироком, Кривинюк два роки перебував на засланні в Астраханській губернії під гласним наглядом поліції.

Повернувся до Києва 1901 р. і довго шукав можливості продовжити навчання за кордоном, задумувався і про еміграцію в Америку. Однак переміг намір отримати в освіту у Львові, де, як здавалося спочатку, могла здобути фах медика і його наречена Ольга Косач, але численні перешкоди завадили реалізації цього плану. «Тут я очутився в крайній нужде вследствие невозможности найти заработок, однако решил не сдаваться и весной 1904 года отправился в Прагу...» [4] – читаємо в автобіографії Кривинюка. Безперечно, цей рік згадується помилково, найвірогідніше у Чехії Михайло Кривинюк знайшов «сталу домівку» ще 1902 р. Принаймні у листах Лесі Українки 1903 р. неодноразово згадується, що Кривинюк навчається у Празі. Завдяки їй відомі також кілька його тимчасових адрес, як-от: *Таборська, 3, На Бойути, 12*. По дорозі з Сан-Ремо у травні 1903 р. Леся Українка навіть коротко провідала² свого побратима у чеському місті, де він став студентом Празької політехніки, обравши відділ інженерної механіки. До речі, гроші на навчання Кривинюкові в сумі 150 рублів дала Леся Українка. Її хвилювало те, як сприйме людина зі складною долею цю допомогу, тому старалась повідомити про свою ухвалу якомога тактовніше, підключивши сестру Ольгу: «... я вважаю його за свого товариша, і, по настоящому, не повинен би церемонитись прийняти від мене якусь поміч, але я знаю, що психологія людей придушених злиднями дуже вразлива, отже не хочу звертатись просто до нього, а прошу твого делікатного посередництва. ... я б не хотіла навіть ненароком чимсь вразити його» [6, с. 207].

У Празі Михайло Кривинюк забезпечував себе, а згодом і свою сім'ю в основному репетиторством, однак громадську діяльність не полишав, зокрема цілеспрямовано працював з метою розширення українського соціал-демократичного руху. Його літературні здібності дозволили йому стати корисним у підготовці пропагандистських книжечок-«метеликів». Разом з Лесею Українкою шукав будь-якої нагоди використати закордонні періодичні видання, аби розповідати про українську культуру, репрезентувати окремішність національної ідентифікації українців. Вакації здебільшого Кривинюк проводив в Україні, зазвичай в Києві та Зеленому Гаю, куди його люб'язно запрошували Косачі. У їхній садибі, яка оживала літом, у нього навіть була своя кімната.

1907 р. на завершення вакацій він поїхав у Гнійницю, аби провідати батька, сестру Марусю. В рідній садибі Кривинюка знову несподівано арештували, позаяк уже два роки, згідно з наказом Волинського губернатора, його розшукувала поліція. Головне обвинувачення, як відомо з листа Петра Косача, – «преступная агитация среди крестьян» [9, с. 205]. На цей раз його тюремний досвід продовжило перебування упродовж трьох місяців у в'язниці в Острозі, місті його гімназійної молодості. Вся сім'я Косачів була стривожена і намагалася якимось чином посприяти звільненню Михайла. В Остріг родичі йому надсилали листи і короткі записки. Серед них особливо обнадійливі були рядки від Петра Косача, який підтримав зятя: «Не журіться, Михайло Васильович! С кем не бывает напасти – я Лилло в Жит[омир] не пушу, а поеду сам, сегодня в ночь (кстати, и дела у меня там есть). Объяснюсь со всяким начальством. Надеюсь, они поймут Вашу невинность и отпустят к нам» [9, с. 237]. Є підстави вважати, що клопотання Петра Косача зіграло вирішальну роль у звільненні Михайла Кривинюка. Вже у листопаді за нього внесли заставу у сумі 50 рублів, виділивши на сімейній раді частку приданого Лесі Українки, котра якраз тоді вийшла заміж за Климента Квітку. В січні 1908 р. на суді в Житомирі Михайло Кривинюк був остаточно виправданий. Дізнавшись про вирок, Леся Українка з полегшенням привітала сестру і її чоловіка: «Поздоровляю вас з покінченням тарапати³, бодай уже їх більше не було!» [7, с. 363]. Однак судова справа перекреслила наміри Кривинюка завершити освіту в Празі. Він прагне реалізувати себе в Україні. Розраджувати трохи дезорієнтованого товариша у скруті знову береться Леся Українка: «За Прагою дуже не жалуйте – хто може не їхати на чужину, хочби й прекрасну, той щасливий, хоч не завжди тямить своє щастя. І для Михалка [сина – С. К.] важно тепера жити на Україні» [7, с. 452]. Народження дітей, сина Михайла (1905-1993), а згодом Василя (1920-1987), змушувало батька насамперед турбуватися про достаток сім'ї. Михайло Кривинюк змінював різні посади, хоча бути дрібним урядовцем для його особистості було затісно, тяжів до викладацької та наукової роботи.

Радянська влада, як і Російська імперія, не бачила в особі Михайла Кривинюка лояльного громадянина. Саме тому він опинився у числі інтелігентів, яких було притягнуто до відповідальності у справі так званої «Спілки визволення України». Арештували Кривинюка 15 вересня 1929 р. Тож його ім'я міститься у списку 45 підсудних, навколо яких організували показовий театралізований процес покарання в Харківській опері 1930 р. Дослідники процесу СБУ називають фах Кривинюка по-різному – біолог, викладач, перекладач тощо. Однак зумовила цю розправу над інтелігентом передусім його активна участь у укладанні словників, що започаткував Інститут української наукової мови ВУАН у зв'язку з офіційною оголошеною політикою українізації. Науковими пріоритетами Михайла Кривинюка стала лексикографія у галузі сільського

² Це підтверджують віднайдені в чеському архіві листи та телеграма Лесі Українки від 15 травня 1903 р.

³ Тарапата – колотнеча, халепка, клопіт (діал.).

господарства, функціонування неологізмів. Він входив до Планово-бюджетної комісії ІУНМ, у документах слідства трапляються також визначення посади Михайла Кривинюка як вченої секретар цієї установи, редактор. Стан жахливого пригнічення, пережитого під час третього в його житті судового процесу, він описав у листі до дружини і синів. «Коли я вийшов на "катедру", мене зі всіх боків здушило [...] Почався допит. І десь враз не стало серця і скаламутився розум. Я опинився коло стовпа ганьби. Перед "виступом" я молив суд, щоб захватити в собі спокій і ясність думки, хтілось заховати душевну рівновагу, що належить людині розсудливій, поважній, за яку я мав себе. А справді я був, як рядовий школяр [...] Ганьба... Я був, як українська стара верба типова, що пастушки в ній випалили "душу": зверху щось жиє ще, зелене навіть, а душі нема...» [10, с. 421]. Протоколи слідства свідчать, що попри внутрішню розбитість Михайло Васильович відмовився підтвердити факт, що він вступав до такої міфологізованої організації, як СВУ. Однак діяльність науковця-лексикографа суд все-таки визнав злочинною та оголосив вирок – три роки позбавлення волі умовно (реабілітований 1989 р.).

Останні роки життя Михайла Кривинюка в умовах наростання пресингу тоталітарної системи важко назвати яскравими. Напередодні вторгнення в Україну гітлерівських окупантів Михайло Кривинюк поїхав до сина в Росію – «побачитись і відпочити та й застряг там (на Уралі)» [1, с. 108]. У листах близьким писав, що пережив дистрофію, не без самоіронії констатував, що чимало сил змушений витратити на «гонитву за калоріями», позаяк цього вимагав інстинкт самозбереження. Самотнього й недужого, його мучили думки про рідних, яким також було нелегко. В одному з останніх листів ділився невідступними питаннями: «Чи є що їсти там, де хто-небудь з моїх близьких знаходиться тепер?» [13, с. 248]. Загинув Михайло Кривинюк першого вересня 1944 р. внаслідок трагічного випадку – під колесами потягу у Свердловську. Після війни рідні не змогли знайти його могили.

З відстані часу реставрувати портрет Михайла Кривинюка допомагають спогади та епістолярна спадщина. З описів знайомих чоловік запам'ятовувався таким: «Великий, трохи вайлуватий, з розкішною темною бородою, він випромінював довкола себе доброзичливість. Завжди був готовий прийти на допомогу» [2, с. 20]. В архівах різних інституцій збереглося чимало його кореспонденцій, нині опублікованих здебільшого лише фрагментарно. Але відомо, що насправді він написав їх безліч, зокрема сотні своїм синам в останні роки життя.

Напрочуд місткими й інформативними є адресовані Михайлові Кривинюку листи від членів родини Косачів. Особливо цінним документом доби слухно вважають епістолярну комунікацію Лесі Українки та її побратима, сповнену надзвичайної широти та відкритості. Науковці черпають з неї уявлення про конспіративну роботу Лесі Українки та її товаришів з соціал-демократичної спільноти, їхню відданість національній справі. Спородично в листуванні порушувалось питання незалежності України, що спричинило послідовне замовчування промовистої інформації в радянський період вітчизняної історії. В одному з листів Леся Українка доволі виразно висловлює власні погляди Михайлові: «Пора стати на точку, що «братні народи» просто сусіди, звязані, правда, одним ярмом, але в ґрунті річи зовсім не мають ідентичних інтересів і через те їм краще виступати хоч поруч, але кожному на свою руку, не мішаючись до сусідської "внутрішньої політики"» [7, с. 44–45]. Неодноразово молоді люди торкалися проблем мови, зокрема необхідності працювати на її розвиток у видавничій справі. Леся Українка очікувала одностайної підтримки Кривинюка, наполягаючи на відмові від двомовних пропагандистських брошур, оскільки «російської літератури і так виходить незмірно більше, ніж української, і грошей з української території пішло на те вже стілько, що пора нам «вертати своє» [7, с. 45]. Основна теза письменниці висловлена чітко: «...се не наше діло служити «обрусенію», хоч би й революційному» [7, с. 45]. Заходила в листах мова і про національну гідність, яку також треба було прищеплювати українцям, що мешкали в Російській імперії, де ставало актуальним питання боротьби з шовінізмом. Леся Українка наголошувала, що пора відмовитися від самоприниження в контактах з росіянами, рабської мови, яку часом використовували навіть українські інтелігенти. На її думку, «тоді тільки починається справді вільна, не шовіністична, але й не «рабья» національна психологія, коли чоловік каже: Я може б і вмів бути иншим, але не хочу і не потребую, бо я хоч не ліпший, так за те й не гірший від інших, принаймі від тих, що хотять мене на свій лад перестановити. Приймайте мене таким, як я є, і тим, ким я сам хочу бути, не ваше діло вибрати мені мову і звичаї» [7, с. 85]. Ці рядки з листа Лесі Українки слід вважати засадничими для політичної програми однодумців. Письменниці важило, аби її підтримав «побратим», відтак її цікавили його рефлексії: «Такий спосіб доказів, – пише вона Михайлові Кривинюкові, – заміряю я вживати скрізь, де буде треба, і хотіла б знати, наскільки Ви з тим згожуєтесь» [7, с. 85]. Є підстави вважати, що принципові погляди Лесі Українки він повністю розділяв.

У листах знаходимо факти про лектуру Михайла Кривинюка, яка свідчить про його широку ерудицію, прагнення ознайомитися з резонансними науковими монографіями, орієнтування в модерних художніх тенденціях, інноваціях в живописі. Стає очевидним, що життєві шляхи острозького вихованця перетиналися зі знаковими людьми своєї доби – лідером світоглядного поступу Іваном Франком, письменниками Василем Стефанюком, Ольгою Кобилянською, Михайлом Яцковим, науковцями Володимиром Гнатюком, Михайлом Грушевським Дмитром Яворницьким та ін. Трапляються факти, що розкривають захоплення побратима Лесі Українки, серед яких варто виділити водняний спорт та риболовлю, до якої він захопив і свою дружину.

Водночас нині опубліковане листування Косачів містить чимало штрихів до характеристики Михайла Кривинюка як особистості. Насамперед згадують його стриманість і делікатність, відповідальність, надійність. Завдяки цим рисам він завойовував симпатію всіх, хто його знав. За темпераментом він справляє враження меланхоліка зі складною внутрішньою організацією. Був ранимий, тяжив до сумних рефлексій. Михайло Косач запевняв сестру Ольгу перед одруженням з Кривинюком, що той йому «подобався і подобасця багатьма своїми сторонами, головне – сердечністю і чисто природною гуманністю і участливістю...» [8, с. 221]. Ці риси прислужилися на довгі десятиліття вірному подружжю Кривинюків, у якому повсякчас панувала ніжність і взаємоповага.

Сповна оцінила вдачу товариша і майбутнього швагера Леся Українка, яка відразу побачила його «одважним і витривалим». Високо ставила такі іманентні риси його характеру, як доброзичливість, жертвність, тонкість натури. В одному з листів напівжартома писала: «Ваша лагідність більша, ніж у царя Давида...» [7, с. 177]. Саме Кривинюк з власної ініціативи підставив плече Лесі Українці у її чи не найбільш трагічний період життя, так званій «мінській трагедії», коли на її руках помирав Сергій Мержинський. Щойно завершилось його заслання в Астрахані, він приїхав до письменниці в Білорусь. Цей

крок назавжди підняв у її очах скромного товариша, про що свідчить один з листів письменниці до сестри Ольги: «Що до мене, то коли я називаю його своїм братом, то се не жарт і не марне слово. В яких би він відносинах не був до тебе, для мене він уже раз на завжди брат. Ще на новий рік наше з ним побратимство не було вже пустою формою, а потім ті страшні і незабутні для мене часи, що ми вкупі з ним пережили в Мінську зробили його мені ще ріднішим, показали мені всю одвагу і разом з тим ніжність його серця [6, с. 267]».

Лицарську шляхетність і делікатність Михайла Кривинюка виразно репрезентує його довгий лист Лесі Українці, у якому він повідомляє про смерть її батька. Адресант якнайдетальніше описує останні дні і години Петра Косача, називаючи його «благородною людиною з великою душею». У цьому скрипті виразно оприявнюється його здатність віддавати належне гідним особистостям, що властиво натурам непересічним. «Благородство душі П[етра] Ант[оновича], – пише він посестрі, – зосталось до останньої хвилини; тяжка хвороба не подолала того, що робить людину благородною» [8, с. 101].

Довіра Кривинюкові з боку Лесі Українки була винятковою. Зізнавалася тільки йому, аби не засмучувати рідних, «під великим секретом», звістками про ускладнення хвороби, не сумніваючись в тому, що побратим, як ніхто, буде перейматися її здоров'ям. У випадку конфліктів, які глибоко зачіпали письменницю, вона також вважала за необхідне поділитися найдрібнішими деталями з Михайлом, а він, своєю чергою, підтримував її і словом, і ділом. Показово, що йому вона фактично надсилала всі листи або їхні копії, які стосувалися так званої «трушадки» – колізії, викликаної тим, що художник Іван Труш свавільно продав портрет письменниці польському графові Леону Пінінському.

Показово є еволюція звертань Лесі Українки у листах. Якщо спочатку вона починала їх словами «Шановний і дорогий Товаришу», то згодом – «Дорогий брате», а ще пізніше – просто по-дружньому «Дорогий Михалю». Нерідко підписувала листи «Ваша сестра Леся». Натомість Михайло Кривинюк звертався «Дорогая Леся» або ж називав її «Зея», як у дитинстві нарекли її найрідніші люди.

Дружба Лесі Українки і Михайла Кривинюка відбилась і в красному письменстві, найвиразніше – у трьох віршах. Перший з них, «Уривки з листа», є віртуальною розмовою ліричної героїні з арештантом. В автографі є присвята другові Михайла Кривинюка Іванові Стешенкові. Як вказує Надія Колошук, «через М. Кривинюка передавалися численні листовні привітати для «І. М.», який був заарештований і відсидів п'ять місяців у Лук'янівській в'язниці, після чого позбавлений права викладати та висланий із Києва [3, с. 242]. Однак в збірному образі ув'язненого «товариша» цілком вгадується і постать Михайла Кривинюка. Безпосередньо побратимові Леся Українка присвятила ялтинські поезії, написані вільним віршем, «До товариша» (1897) та «Весна зимова» (1898), що увійшли до циклу «Кримські відгуки». Історія створення першої з них також пов'язана з часом перебування Михайла Кривинюка у зловісному Лук'янівському острозі. Початок поезії авторка повторює і в приватному листі до заарештованого друга:

Чі згадали хоч раз Ви про мене в турмі,
Як про Вас я спогадую хвора?
Так ростинам бракує життя в вохкій тьмі,
Як обом нам бракує простора [5, с. 431].

У вірші «Весна зимова» основна увага сфокусована на південному урбаністичному пейзажі, який сповна захоплює обсерваторку. Однак вона не перестєє подумки літати «по всіх українках», відчувати на відстані постійний зв'язок з дорогим для неї в'язнем:

Раптом чогось я згадала велику, сувору будову,
Брами з важкими замками, сторожу й високу ограду,
А за огорою – вас, мій товаришу, в клітці тюремній.
Що, коли ви не спите в сю хвилину?
Що, коли місяць крізь ґрати освічує стіни порожні
Світлом холодним і жаским? – Ви, може, в вікно подивились,
Може, вам видко при місяці місто і вулиці, й гори... [12, с. 197]

І це видіння тривожить сумління та не дає можливості сповна зосередитися на замилуванні нічним красвидом, спонукає ліричну героїню покинути балкон та поринути у тугу.

Михайлові Кривинюку нерідко Леся Українка надсилала свої нові тексти, довіряючи його художньому смакові, ділилася творчими планами, долею рукописів. Знаючи про щирі прихильність побратима до її таланту, регулярно повідомляла про нові публікації. Знаковим є уточнення до одного з таких повідомлень – «хай радується Ваша остріжська душа!» [6, с. 247]. З часом Кривинюк фактично став видавничим агентом письменниці.

Остання важка функція побратима – роль розпорядника на похороні Лесі Українки в Києві 7 серпня 1913 р. Адже на все життя вона для нього залишилася єдиною цілісною «правдивою» людиною, яку йому довелося лише один раз зустріти у житті [9, с. 337].

Утім, надалі вірний товариш продовжував самовіддано служити пам'яті письменниці. Пріоритетною справою подружжя Кривинюків стала публікація творчих та біографічних матеріалів, які б давали нащадкам якнайповніше уявлення про Лесю Українку, і це було надважливо в умовах фальшування істин, до яких планомерно вдавалася вульгарна тоталітарна система. Ця справа не давала спокою, як «тяжка смертельна хвороба рідної (улюбленої) дитини», а метою спільних зусиль Кривинюк вважав «"продукцію" – наслідок нашої пошани й любови до Небіжки – слишимий "лебедячий" дует» [13, с. 257]. Однак завершувати роботу над задуманим змушена була Ольга Косач-Кривинюк сама, в еміграції, готуючи до видання безцінну книгу «Леся Українка. Хронологія життя і творчости» (Нью-Йорк, 1970).

Отже, є всі підстави вважати Михайла Кривинюка визначним уродженцем Острозчини, вихованцем острозького освітнього центру. Людина широкого кругозору, активний громадянин, він увійшов до числа української еліти перших десятиріч ХХ ст. Біографія Михайла Кривинюка поступово набирає чіткіших обрисів завдяки новим знахідкам та роботі низки дослідників. Історія трьох його арештів сповна розкриває епоху, яку він репрезентує. Унікальним є тісне спілкування Кривинюка з Лесею Українкою, яка високо цінувала його інтелектуальні та моральні властивості. Листи письменниці до побратима містять важливі штрихи до характеристики його світогляду та психологічного портрету. Вона вбачала у своє-

му товаришеві надійну опору, здатного на самозречення лицаря і вразливу «остріжську душу» з бездоганим естетичним смаком. Епістолярна та наукова спадщина Михайла Кривинюка заслуговує подальшої систематизації та більш ретельного вивчення істориками, культурологами, філологами.

Література:

1. Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. Львів, 1999. 269 с.
2. Диба А., Шалагінова О. Найкраща лілея з родинного саду Косачів. Київ: Саміт-книга, 2020. 256 с.
3. Колошук Н. Про вірш Лесі Українки «Уривки з листа». *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2019. № 26. С. 241-244.
4. Кривинюк М. Curriculum vitae. Url: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3197507-ridkisini-dokumenti-pro-zitta-rodini-lesi-ukrainki-pokazali-u-vinnici.html>
5. Леся Українка. Листи: 1876–1897. Київ : Комора, 2016. 512 с.
6. Леся Українка. Листи: 1898–1902. Київ : Комора, 2017. 544 с.
7. Леся Українка. Листи: 1903–1913. Київ : Комора, 2018. 736 с.
8. Листи так довго йдуть... : Знадоба архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упорядкув. С. Кочерги. Нью-Йорк, 2002. 308 с.
9. Мірошніченко Л. Пам'ять про Лесю Українку (з листування Кривинюків 1929–1930-х років). *Леся Українка і сучасність*. Луцьк, 2010. Т. 6. С. 335-343.
10. Пристайко В. І, Шаповал Ю. І Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. Київ : Інтел, 1995. 448 с.
11. Пчілка О. Твори. Київ : Дніпро, 1988. 583 с.
12. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Т. 5. Поетичні твори. Ліро-епічні твори. Луцьк, 2021. 928 с.
13. Щукіна І. Родина Кривинюків у роки війни (за спогадами й архівними матеріалами Л. А. Мищенко). *Леся Українка: доба і творчість*. Луцьк, 2009. Т. 2. С. 197–283.

Отримано: 27 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: mariia.losytska@gmail.com

faltan@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-102-105

Лозицька М. П., Семенюк Т. П. Специфіка літератури та культури пам'яті в романі Уве Тімма «На прикладі мого брата». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 102–105.

УДК: 821.112.2'06-31.09Тім: [316.64:94]

Лозицька Марія Петрівна,
доктор філософії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Семенюк Тетяна Петрівна,
кандидат філологічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ УВЕ ТІММА «НА ПРИКЛАДІ МОГО БРАТА»

Стаття присвячена вивченню специфіки літератури та культури пам'яті в романі сучасного німецького письменника Уве Тімма «На прикладі мого брата». Метою дослідження є розкриття особливостей літератури та культури пам'яті в романі. Мета передбачає вирішення наступних завдань: дослідити взаємозв'язок історичних фактів та художніх елементів у творі; проаналізувати індивідуальну та колективну пам'ять в романі; розкрити важливу роль спогадів у боротьбі з травматичним досвідом. Аналіз роману дозволяє стверджувати, що автор майстерно поєднує в творі документально підтверджені історичні факти зі спогадами. Такий підхід додає зображуваним подіям автентичності та вірогідності, викликає довіру в читача. У. Тімм наголошує на тому, що індивідуальні спогади в результаті формують колективну пам'ять, яка є складовою культури. У романі він посилається на свої спогади, а також спогади своєї сім'ї та тих, хто пережив жахи Голокосту. Насамкінець автор підкреслює, що замовчування пережитих подій чи безперервне їх обговорення є способом впоратися з травматичним досвідом минулого. Сам автор бачить у процесі пригадування можливість звільнення від тягаря спогадів.

Ключові слова: література пам'яті, культура пам'яті, меморіальний бум, сімейний роман, роман-пригадування.

Mariia Lozytska,
PhD,
Lesya Ukrainka Volyn National University
Tetiana Semeniuk,
PhD,
Lesya Ukrainka Volyn National University

SPECIFICITY OF LITERATURE AND CULTURE OF REMEMBRANCE IN UWE TIMM'S NOVEL «IN MY BROTHER'S SHADOW»

The article deals with the specificity of literature and culture of remembrance in Uwe Timm's novel "In my brothers shadow". The aim of the study is to reveal the features of the literature and culture of remembrance in the novel. The aim is to solve the following tasks: to investigate the relationship of historical facts and fictional elements in the text; to analyze individual and collective memory in the novel; to reveal the important role of memories to cope with traumatic experiences. Analysis of the novel suggests that the author skillfully combines documented historical facts with memories in the text. This approach gives the depicted events authenticity and credibility, inspires confidence in the reader. U. Timm emphasizes that individual memories form a collective memory, which is part of culture. In the novel, he refers to his memories, as well as the memories of his family and those who survived the horrors of the Holocaust. Finally, the author emphasizes that keeping silent about the experienced events or their continuous discussion is a way to cope with the traumatic experience of the past. The author himself sees in the process of recollection the possibility of liberation from the burden of memories.

Key words: literature of remembrance, culture of remembrance, memorial boom, family novel, recollection novel.

Постановка проблеми. Твердження Н. Ламмерта про те, що кожна культура ґрунтується на пам'яті, охоплює абсолютно всі значимі сфери, в яких пам'ять трактується як процес ідентифікації культури [11]. Сама ж культура як явище є результатом та процесом творення, вона базується на колективній пам'яті, яка, власне, і слугує з'єднувальним елементом між минулим і сьогоденням. На основі цих взаємозв'язків вибудовується вектор культурного розвитку на майбутнє.

У Німеччині ХХІ ст. пам'ять зорієнтована на рекапітуляцію історії ХХ ст., що не викликає здивування, адже цей період наповнений трагічними подіями (спогади про війну, Голокост, вимушену еміграцію тощо), які вплинули на подальший розвиток культури пам'яті не лише в Німеччині, а й в цілому світі. Однак в історії Німеччини ХХ ст. знаходимо і позитивні спогади, які ознаменували демократичні процеси в суспільстві: історія групи спротиву в нацистській Німеччині «Біла троянда», підписання Хартії вигнаних з Батьківщини німців (1950 р.), повстання робітників у Східному Берліні (1953 р.), мирна революція 1989 року та ін.

Усі ці події неодноразово та під різними кутами зору досліджувалися істориками. На сьогодні цілком зрозуміло, що саме відбулося на певному етапі історичного розвитку, бо факти задокументовані, а отже, не викликають сумнівів. Дискусійним лишається питання про те, що саме спровокувало такий розвиток подій та який вплив вони мають на наше розуміння сучасності [11].

У культурі пам'яті виникає питання про те, кому ж належить історія? [11]. Політики вшановують її, історики досліджують, митці розповідають та інтерпретують. Прикметно, що у ХХ ст. саме мистецтво, в тому числі і література, намагаються осмислити історичні події, інтерпретувати факти і явища, визначити їхню роль для подальшого розвитку певної культури.

Зокрема, поява так званого генераційного роману на початку XXI ст. якраз і пов'язана зі спробами літераторів осмислити своє минуле [2]. Як стверджує дослідниця О. Гречешнюк [2], 90-ті роки є переломним моментом в історії Німеччини, що спричинив виникнення такого суспільного явища як меморіальний бум (нім. *Gedächtnisboom*), який характеризувався «не лише опрацюванням історичного матеріалу, поверненням до колективної пам'яті, яку впродовж років політичні діячі намагались витіснити і «забути», але й бажанням збагнути, що саме спричинило злочини та страждання, хто у них справді винен, хто є жертвою історичних обставин, а чий вчинки можна назвати героїчними і які критерії дозволяють це стверджувати [5, с. 239].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на те, що після 1989 року з'являється цілий ряд літературних творів, що концептуалізують культуру пам'яті та належать до так званої літератури пам'яті, не викликає здивування й той факт, що вони піддаються ґрунтовному дослідженню та інтерпретації з боку літературознавців. Прикметно, що в цих творах йдеться про спогади часів Другої світової війни та Голокосту. Це обґрунтовується тим, що були ще живі очевидці подій, а отже, вони могли поділитися своїми спогадами [14, с. 183]. Однак, як зазначає Ф. Маркс, писати про такі речі як націонал-соціалізм чи Голокост було непросто, бо передати пережитий жах на папері не завжди видавалося можливим. Окрім того, ці тексти не мали нічого спільного з історичними документами чи архівними даними. Сімейні спогади про трагічні події перекодовувалися, стиралися [14, с. 184]. Зокрема, Г. Вельцер говорить про те, що у сімейних спогадах зберігаються лише нечіткі образи ролей та дій членів цих сімей у часи націонал-соціалізму. Ці історії в пам'яті родин є фрагментарними та розмитими [16, с. 60]. Коли ж ці розповіді стають сюжетом літературних творів, вони набувають художнього забарвлення, піддаються процесу фікціоналізації. Л. Беглі висловлює думку про те, що аби бути переконливим, слід власні спогади переплести з уявою, бо жанр роману передбачає свободу творчості, яка слугує автору психологічною ширмою та, власне, й дає змогу втілити в художньому тексті болючі теми [9, с. 13]. Література тут виступає медіумом, через який і передається культурна пам'ять [3].

Дослідженням теорії культурної пам'яті, різними формами функціонування пам'яті займаються німецькі дослідники Аляйда та Ян Ассмани [1; 7; 8]. У одному з інтерв'ю вони висловлюють думку про те, що культура пам'яті вперше в історії дає змогу згадувати про себе як про колектив, звертаючись при цьому до оґрхів та злочинів у власній історії [7]. Ю. Лотман наголошує на тому, що культурна пам'ять – це творчий механізм, вона – панхронна, протистоїть часу, бо зберігає те, що вже минуло. З точки зору пам'яті, те, що минуло, насправді не минуло. З огляду на це, науковець вважає недоцільним історизм у вивченні літератури, бо він ігнорує роль пам'яті в створенні нових текстів [4].

Культура пам'яті знаходить своє вираження в літературі пам'яті (нім. *Erinnerungsliteratur*). У плані змісту вона реалізується у двох жанрах – література батьків та сімейний роман. Якщо у першому випадку в центрі твору знаходиться конфлікт з батьком, то у другому – інтеграція власного «я» у сімейні відносини. Оповідь охоплює декілька поколінь [8, с. 24–25]. З огляду на це, література пам'яті виконує наступні функції: по-перше, завдяки динаміці фактів та вигадки вона здатна активно сприяти в боротьбі за пам'ять; по-друге, представлені у фіктивному світі спогади дозволяють яскравіше проявитися правді про минуле [13, с. 7]. У зв'язку з цим, література пам'яті стає важливим медіумом для передачі та збереження колективної пам'яті про минуле народу, чим обґрунтовується інтерес до неї.

Мета і завдання дослідження. Серед творів, що концептуалізують культуру пам'яті, а отже, відносяться до літератури пам'яті, важливе місце займає роман Уве Тімма «На прикладі мого брата». І хоч твори автора неодноразово перебували в об'єктиві наукових досліджень [2; 5; 6; 10], метою нашої розвідки є вивчення саме особливостей літератури та культури пам'яті в романі «На прикладі мого брата». Мета передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити взаємозв'язок історичних фактів та художніх елементів у творі;
- проаналізувати індивідуальну та колективну пам'ять в романі;
- розкрити важливу роль спогадів у боротьбі з травматичним досвідом.

Виклад основного матеріалу. Уве Ханс Хайнц Тім – один з найуспішніших німецьких письменників – народився 30 березня 1940 року в Гамбурзі. Історії почали захоплювати його із самого дитинства. Уве Тім належить до найважливіших представників покоління 1968-х рр. У своїх творах автор якраз і опрацює цей період, а також звертається до нацистського минулого Німеччини. Окрім того, У. Тім відомий як дитячий письменник [12]. За творчість він отримав численні відзнаки, зокрема, в 1990 р. – Німецьку премію з дитячої літератури, в 2001 р. – Велику літературну премію Баварської академії вишуканих мистецтв, в 2021 р. – премію Pro meritis scientiae et litterarum федеративної землі Баварія та багато інших. Серед найвідоміших творів автора варто відзначити романи «Rot», «Am Beispiel meines Bruders», «Die Entdeckung der Currywurst» та ін.

Зупинимося детальніше на романі «Am Beispiel meines Bruders». В основі твору лежать щоденники та листи брата У. Тімма Карла-Хайнца, який загинув в 1943 р. під Харковом. 18-річний юнак пішов добровольцем на фронт та був сапером німецьких танкових військ дивізії СС «Мертва голова». Книгу Уве Тім написав уже після смерті своєї сестри, що була останньою, хто знав померлого есеївця. Прогнозовано, що в романі автор переосмислює нацистське минуле Німеччини, шукає відповідь на питання про те, чому так сталося, хто винен та яким чином можна було уникнути катастрофи. Прикметно, що У. Тім, який на 16 років молодший від свого брата та мав сестру, що була найстаршою дитиною в сім'ї, пише роман-спогад про події, свідком яких він фактично не був. Усі ті, хто знав брата, міг розповісти про нього та про події Другої світової війни, померли. Очевидно, таке рішення письменника пов'язане з ідеалізацією, розмитістю сімейних спогадів про той період, що унеможливлено об'єктивну позицію щодо того, про що йдеться в романі. Те, що У. Тім, створюючи текст художньої літератури, намагається бути максимально об'єктивним, доводить наявність у романі статистичних даних, посилань на наукові джерела. Зокрема, на с. 100 автор вказує на те, що, коли почав роботу над романом про брата, ознайомився з книгою К. Р. Браунінга «Ganz normale Männer. Das Reserve-Polizeibataillon 101 und die „Endlösung“ in Polen», де зібрано наукові дані, фото про резервний батальйон, призначення якого було винищення євреїв у Польщі. Згідно з даними, члени батальйону могли відмовитися від виконання цього завдання без ризику покарання. Однак лише 12 осіб із 500 відмовилися виконати злочинний наказ. Автор намагається ознайомитися з вояками щоденником дивізії «Мертва голова», де служив його брат, однак папка в архіві виявилася порожньою. У романі також знаходимо цитату з промови Г. Гімлера

до есеївців у Щецині, що датується 13 липня 1941 р. Завдяки поєднанню художніх елементів з документальними даними У. Тімму вдається надати роману-спогаду повноти змісту та вірогідності. Важливо відмітити, що окрім історичних фактів, письменник цитує в романі авторів, що самі пережили Голокост та намагалися осмислити пережите. Зокрема, він згадує Жана Амері та Прімо Леві. Спогади цих авторів певною мірою підтверджують позицію У. Тімма та надають його особистим спогадам колективного характеру.

Незважаючи на відсутність спогадів живих свідків в творі, У. Тімму вдається переконливо представити історичні факти, розбавивши їх художніми елементами. Твір постає як роман-пригадування, що поєднує в собі особисті спогади автора з розповідями членів сім'ї. Уже на першій сторінці У. Тімму описує свій єдиний яскравий спогад про брата: «*Erhoben werden – Lachen, Jubel, eine unbändige Freude – diese Empfindung begleitet die Erinnerung an ein Erlebnis, ein Bild, das erste, das sich mir eingeprägt hat, mit ihm beginnt für mich das Wissen von mir selbst, das Gedächtnis [...]*» [15, с. 7]. Брат є для письменника своєрідним початком усвідомлення самого себе. Спогади про нього супроводжують автора протягом усього життя, хоч ці спогади і не є його власними. Будучи пізньою дитиною, автор зростає в тіні свого померлого брата, який в пам'яті батьків постає ідеальною дитиною, гідною наслідування: «*Abwesend und doch anwesend hat er mich durch meine Kindheit begleitet, in der Trauer der Mutter, den Zweifeln des Vaters., den Andeutungen zwischen den Eltern. Von ihm wurde erzählt, das waren kleine, immer ähnliche Situationen, die ihn als mutig und anständig ausgewiesen. Auch wenn nicht von ihm die Rede war, war er doch gegenwärtig, gegenwärtiger als andere Tote, durch Erzählungen des Vaters, die mich, den Nachkömmling einbezogen*» [15, с. 8]. Старшій сестрі, як стверджує У. Тімму, так само бракувало уваги батьків. Коли першою дитиною в сім'ї виявилася дівчинка, батько був розчарований, а тому особливо тішився народженням сина через два роки: «*... unser Vater hat mich immer abgelehnt. Im Gegensatz zu Karl-Heinz. Der war ganz der Vater. Die Schwester stand in seinem Schatten. Kaum, daß ihre Wünsche bemerkt wurden, auch von der Mutter nicht, der sonst zugeneigten, gerechten*» [15, с. 48]. Ідеалізація старшого сина в сім'ї пов'язана також із його передчасною смертю: «*Der Bruder, das war der Junge, der nicht log, der immer aufrecht war, der nicht weinte, der tapfer war, der gehorchte. Das Vorbild*» [15, с. 18]. На фоні розповіді про брата, автор зображає історію своєї сім'ї. Фактично, рішення написати про брата означало для У. Тімма написати і про себе, дозволити спогадам відобразитися на папері, прийняти факт власного минулого та минулого своєї сім'ї, що, як відомо, було досить нелегко: «*Und erst mit dem Entschluß, über den Bruder, also auch über mich, zu schreiben, das Erinnern zuzulassen, war ich befreit, dem dort Festgeschriebenen [Eintragungen im Tagebuch des Bruders] nachzugehen*» [15, с. 16–17].

Значна частина спогадів, фактів про той період ґрунтується на листах та щоденникових записках брата. Вони утворюють своєрідну основу твору, переплітаються зі спогадами самого У. Тімма та розповідями рідних. Прикметно, що у цих записках автор не знаходить детального опису подій, боїв, лише сухі факти про переміщення, завдання дивізії. Щоденник позбавлений емоційних нотаток, оцінних поглядів, мова йде виключно про війну: «*Im Tagebuch ist ausschließlich vom Krieg die Rede, von der Vorbereitung auf das Töten und dessen Perfektionierung durch Flammenwerfer, Minnen, Zielschießen*» [15, с. 28]. Згадуючи про вбивства, Карл-Хайнц не намагається якимось чином їх виправдати, у щоденнику немає й натяку на якісь ідеологічні переконання: «*Im Tagebuch des Bruders findet man sich keine ausdrückliche Tötungsrechtverteilung, keine Ideologie, wie sie in dem weltanschaulichen Unterricht der SS vorgetragen wurde. Es ist der normale Blick auf den Kriegsaltag*» [15, с. 91]. Хоча, як зазначає сам автор, у інших щоденниках з війни, які йому вдалося опрацювати, йдеться про пошуки причин, які б дали змогу виправдати як саму війну загалом, так і винищення євреїв зокрема. Насамкінець автор знаходить в щоденнику запис, який, хоч і побіжно, передає ставлення брата до того, що відбувається: «*Hiermit schließe ich mein Tagebuch, da ich für unsinnig halte, über so grausame Dinge wie sie manchmal geschehen, Buch zu führen*» [15, с. 147]. Як бачимо, Карл-Хайнц не вважає за доцільне писати про жахи війни.

Особливо вартим уваги видається один із листів есеївця до батька, де йдеться про його реакцію на бомбардування Гамбурга. Юнак обурюється та називає це війною із жінками та дітьми, що не має нічого спільного з гуманністю. Однак для У. Тімма така позиція брата є незбагненою, бо він не може зрозуміти, яким чином війна в одному місці може бути гуманною, а в іншому ні: «*Es ist schwer verständlich und nicht nachvollziehbar, wie Teilnahme und Mitgefühl im Angesicht des Leids ausgeblendet wurden, wie es zu dieser Trennung von human zu Hause und human hier, in Rußland, kommt. Die Tötung von Zivilisten hier normaler Alltag, nicht einmal erwähnenswert, dort hingegen Mord*» [15, с. 90].

Значну роль в романі автор відводить питанню провини німецького народу за події під час війни та спробам колективного самовиправдання за них. Зокрема, батьки У. Тімма шукають виправдання для старшого сина, який пішов добровольцем на війну. У свідомості людей існує своєрідний поділ на тих, хто творив злочини, та інших, які належали до «нормальних» воєнних формувань та були просто використані: «*Die Mistbande, hieß es, die Verbrecher. Der Junge war aber bei der Waffen-SS. Die SS war eine normale Kampftruppe. Die Verbrecher waren die anderen, der SD. Die Einsatzgruppen. Vor allem die oben, die Führung. Der Idealismus des Jungen mißbraucht*» [15, с. 19]. Ще один спосіб такого колективного виправдання ґрунтується на ідеї незнання про злочини, що вчинялися нацистами: «*Davon haben wir nicht gewußt. Die anständige Luftwaffe. Die anständige Marine. Die anständige Wehrmacht. Die anständige Waffen-SS*» [15, с. 98]. Однак найтрагічнішим видається той факт, що основна маса просто мовчала. Навіть тоді, коли вся правда вийшла назовні, вони все-одно мовчали. На думку У. Тімма, у цьому мовчанні вчувався голос совісті, яка натякала на те, що у глибині душі вони таки щось підозрювали, однак не зробили нічого, щоб цьому завадити: «*Fast alle haben weggesehen und geschwiegen, als die jüdischen Nachbarn abgeholt wurden und einfach verschwanden, und die schwiegen abermals nach dem Krieg, als man erfuhr, wohin die Verschwundenen verschwunden waren*» [15, с. 102]. У цьому, власне, автор вбачає трагізм покоління батьків. Війна, замочування очевидного, спроба самовиправдання призвели до деградації та занепаду цієї генерації, яка позиціонувала себе як жертв нацизму: «*Es war nicht nur eine gekränkte, sondern auch eine kranke Generation, die ihr Trauma in einem lärmenden Wiederaufbau verdrängt hatte. Das Geschehen verschwand in den Stereotypen: Hitler, der Verbrecher. Die Sprache wurde nicht nur von den Tätern öffentlich mißbraucht, sondern auch von denen, die von sich selbst sagten, wir sind noch einmal davongekommen. Sie erschlichen sich so eine Opferrolle*» [15, с. 103]. У результаті після війни це покоління втратило все, що мало: політичну та військову міць, навіть власну ментальність, не кажучи вже про ідеологію. З цієї причини воно почувалося ображеним та було ворожим до культури переможців: «*Eine Generation war politisch, militärisch, mentalitätsmäßig entmachtet worden, und sie reagierte beleidigt*».

mit Trotz, Verstocktheit. Später, mit dem Beginn des Kalten Kriegs, stärkten sich wieder die restaurativen Kräfte, aber zunächst, die ersten Jahre nach dem verlorenen Krieg, überlebte der Herrschaftsanspruch noch zu Hause, im Privaten. Und er richtete sich gegen die Kultur der Sieger» [15, с. 68]. Мабуть, саме тому ця генерація знаходила вихід у замовчуванні всього, що стосувалося нацистської Німеччини або ж у постійному обговоренні тих подій. Як стверджує У. Тімм, все залежало від того, наскільки руйнівними були спогади: «Die Vätergeneration, die Tätergeneration, lebte vom Erzählen oder vom Schweigen. Nur diese zwei Möglichkeiten schien es zu geben, entweder ständig davon zu reden oder gar nicht. Je nachdem, wie bedrückend, wie verstörend die Erinnerungen empfunden wurden» [15, с. 99].

Висновки. Отже, роман У. Тімма «На прикладі мого брата» тематизує культуру пам'яті та належить до яскравих зразків літератури пам'яті. У своєму творі автор вдало поєднує як особисті та сімейні спогади про події Другої світової війни, так і підтверджені документально історичні дані. Такий підхід надає особистим спогадам більшої вірогідності та допомагає максимально правдиво відтворити історичні факти.

У романі автор натякає на те, що його власні спогади є складовою частиною спогадів, що формують колективну пам'ять. Однак ця колективна пам'ять про певні події не завжди співпадає з реальним їх перебігом, що, по-перше, пов'язано з небажанням пригадувати травматичний досвід, а по-друге, з прагненням виправдати як себе, так і цілу націю. Однак пам'ять є складовою частиною культури та ментальності, а отже, замовчування не є вирішенням проблеми. На власному прикладі автор доводить, що процес пригадування того, що несе в собі певний травматичний досвід, є свого роду актом психотерапії, що звільняє від тягаря провини та дозволяє примиритися зі своїм минулим та жити далі.

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. К.: «Ніка-Центр», 2012. 440 с.
2. Гречешнюк О. Генераційний роман у новітній німецькомовній літературі. *Султанівські читання*. 2018. Вип. VII. 2018. С. 157–166. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/zbirnyky/sultanivski-chytannia-VII-2018.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
3. Довганич Н. Пам'ять, травма і література: способи репрезентації та інтерпретації. URL: <file:///C:/Users/Mariia/AppData/Local/Temp/3128-8494-1-PB.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
4. Лотман Ю. М. Память в культурологическом освещении. *Избранные статьи* / Ю. М. Лотман. Т. 1. Таллинн, 1992. С. 200–202. URL: <http://www.philology.ru/literature1/lotman-92f.htm> (дата звернення: 20.09.2021).
5. Третевич М. Зміна меморіальної парадигми у суспільно-історичному та літературному дискусії Німеччини 90-х-2000-х років. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 239–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_2_48 (дата звернення: 20.09.2021).
6. Третевич М. Концептуалізація історичної пам'яті в романі Уве Тімма «На прикладі мого брата». *Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транскультурні виміри*. 2015. Вип. 12. 2015. С. 551–559.
7. Aleida und Jan Assmann über Erinnerungskultur „Raus aus den Ideologien!“ Aleida und Jan Assmann im Gespräch mit René Aaguah. *Deutschlandfunk Kultur*. Beitrag vom 16.02.2020. URL: https://www.deutschlandfunkkultur.de/aleida-und-jan-assmann-ueber-erinnerungskultur-raus-aus-den-974.de.html?dram:article_id=470457 (дата звернення: 20.09.2021).
8. Assmann A. Generationsidentitäten und Vorurteilsstrukturen in der neuen deutschen Erinnerungsliteratur. Wien: Picus Verlag, 2012. 60 S.
9. Begley L. Zwischen Fakten und Fiktionen: Heidelberger Poetikvorlesungen. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2008. 115 S.
10. Erinnern, Vergessen, Erzählen: Beiträge zum Werk Uwe Timms / hrsg. von F. Marx. Göttingen: Wallstein Verlag, 2007. 254 S.
11. Erinnerungskultur 2010. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=16cc4f2e-5aaa-3e93-1254-08e815a3050d&groupId=252038 (дата звернення: 20.09.2021).
12. Hielscher M. Uwe Timm. München: dtv, 2007. 192 S.
13. Lee Y. Erinnerungspraktiken in der neuen Erinnerungsliteratur «Erfundene Erinnerung» in den Werken *Im Krebsgang* von Günter Grass und *Austerlitz* von W. G. Sebald: Diss. zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie (Dr.phil.). Konstanz: Universität Konstanz, 2017. 280 S. URL: https://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/40560/Lee_2--dkkzcyjudw7f7.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 20.09.2021).
14. Marx F. Literatur als Erinnerungsmedium: Nationalsozialismus und Holocaust in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur. *Revista de Filologia Alemana*. 2010. Anejo III. S. 181–193. URL: <file:///C:/Users/Mariia/AppData/Local/Temp/36596 Texto%20del%20art%C3%ADculo-37762-1-10-20110901.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
15. Timm U. Am Beispiel meines Bruders. München: dtv, 2007. 155 S.
16. Welzer H. Kumulative Heroisierung. Nationalsozialismus und Krieg im Gespräch zwischen den Generationen. *Mittelweg* 36. 2001. S. 57–73.

Отримано: 10 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: mysyk@tdmu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-106-108

Мусик О. А. Тропи осі псевдототожності в поезиці І. Калинця в аспекті об'єктивації обрядово-міфологічного етнокультурного коду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 106–108.

УДК: 811.161.2'42:[81:39 Калинець]

Мусик Оксана Андріївна,
кандидат філологічних наук,

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

ТРОПИ ОСІ ПСЕВДОТОТОЖНОСТІ В ПОЕТИЦІ І. КАЛИНЦЯ В АСПЕКТІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ОБРЯДОВО-МІФОЛОГІЧНОГО ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОДУ

Статтю присвячено студіюванню художніх текстів поета-шістдесятника І. Калинця. Зокрема, досліджено моделі мовної об'єктивації обрядово-міфологічного етнокультурного коду у поезіях збірок «Пробуджена муза» та «Невольничча муза».

Описано формалізацію міфологічних образів язичницьких богів, демонологічних істот, персонажів календарних свят та сезонних обрядів, християнізованих міфологічних постатей в суб'єктивній та об'єктивній позиціях, встановлено їх етносемантику. З'ясовано тропотвірний потенціал номінацій на позначення пісні як знакового обряду в українській культурі.

Виявлено, що значення, які входять до інтенціоналу міфологічних образів, часто не виражені експліцитно та не можуть бути виведені з контексту. При цьому міфологічний етнокод імплікується або представлений на рівні мотиву. Здебільшого образи, через які об'єктивується обрядово-міфологічний етнокод, є моносемантичними.

У структурі метафор, метафоричних епітетів, порівнянь тощо міфологічні образи мають виразне емоційно-експресивне забарвлення та відображають особливості світобачення, світосприйняття етносу.

Ключові слова: тропи, вісь псевдототожності, етнокультурний код, поетичний текст, образ, І. Калинець.

Oksana Mysyk,

Candidate Degree in Philological Sciences,
I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

THE TROPES OF THE AXIS OF PSEUDO-IDENTITIES IN I. KALYNETS' POETRY IN THE ASPECT OF OBJECTIVATION OF THE RITUAL-MYTHOLOGICAL ETHNOCULTURAL CODE

The article deals with the study of artistic texts of the poet of the sixties I. Kalynets. In particular, it is concentrated on the study of the models of linguistic objectification of the ritual and mythological ethnocultural code in the poems of the collections «Awakened Muse» and «Slave Muse» have been studied.

The formalization of mythological images of pagan gods, demonological beings, characters of calendar holidays and seasonal rites, Christianized mythological figures in subjective and object positions has been described, their ethnosemantics has been established. The trope potential of nominations to denote a song as a symbolic rite in the Ukrainian culture has been clarified.

The analysis has shown that in the tropes of the axis of pseudo-identity, which were based on the mythological ethnocode, background knowledge of mythological characters was often the basis for their understanding. It has been found that the meanings included in the intentionality of mythological images were often not expressed explicitly and could not be taken out of context. Thus the mythological ethnocode was implied or presented at the level of a motive. For the most part, the images through which the religious-mythological ethnocode is objectified are monosemantic.

In the structure of metaphors, metaphorical epithets, comparisons, etc., mythological images have a clear emotional and expressive color and reflect the peculiarities of the worldview of the ethnos.

Key words: tropes, axis of pseudo-identity, ethnocultural code, poetic text, image, I. Kalynets.

У контексті антропоцентричного підходу до аналізу мовних явищ цікавими і перспективними є дослідження тропів у художніх текстах. Тропеїчні одиниці як знаки мови і мислення не лише характеризують особливості авторської манери письма, специфіку світосприйняття світу письменником, а й апелюють до культури народу, ґрунтуючись на усталених зв'язках подібності між різними об'єктами дійсності. Подібній тематиці присвячено праці Т. Вільчинської, І. Голубовської, В. Жайворонка, Л. Кравець, Т. Семашко, Н. Слухай та ін.

Тропеїчна система І. Калинця, що характеризується насиченою ускладненою образністю, метафоричністю, інтелектуалізацією, інтертекстуальністю, елітарністю, філософічністю, традиціоналізмом змісту при модерній формі, лексико-семантичним багатством компонентів тропів є надзвичайно багатим матеріалом для дослідження.

Низка дослідників поетичної творчості І. Калинця (і літературознавців, і мовознавців) акцентують увагу на закоріненні мовомислення письменника у культуру. Так, Н. Мафтин, наголошуючи на важливій ролі метафори в ліриці поета, насамперед звертає увагу на її етнічну основу (метафоричні перенесення в поезіях «Килими», «Писанки», «Колискова», «Свято», «Палка ніч», «Вогонь Купала» тощо). У цьому науковець вбачає схожість між художнім словом І. Калинця та Б.-І. Антонича, яких «ріднить тонке відчуття архетипної матриці образного мислення, що виявляється у використанні ваговитої й водночас філігранно вирізьбленої метафори, закоріненої у знакової системі національної культури» [5, с. 61].

Метою запропонованої розвідки є проаналізувати особливості мовної об'єктивації обрядово-міфологічного етнокультурного коду у тропях осі псевдототожності в поетичних текстах І. Калинця. Матеріалом дослідження послужили збірки письменника «Пробуджена муза» та «Невольничча муза».

Точками референції тропів, заґрунтованих на обрядово-міфологічному етнокоді, є уявлення про традиційну обрядовість та фантастичних істот, пов'язаних із первісними віруваннями, зокрема язичницьких богів та демонологічних персонажів.

Міфологічні образи, до яких автор апелює у тропях осі псевдототожності, включають образи язичницьких богів (*Волос (Велес), Дажбог, Коляда, Лада, Пек, Перун, Цур, Ярило*), демонологічних істот (*відьма, мавка, русалка, перелесник*,

утир), персонажів календарних свят та сезонних обрядів (*Дідух, Марена*), християнізованих міфологічних постатей (*Юрій Зміборець*).

Образ Волоса (Велеса) представлений формами *Волос, Пастух Волос* у позиції суб'єкта зіставлення в метафорі, порівнянні та формою *велесовий* в об'єктній позиції у метафоричному епітеті. У суб'єктній позиції теонім *Волос* конотує семантику «покровитель тваринного та рослинного світу»: *корови румигають коровай / слова людей приходять їм на язик / вузлісті незграбні / – трава / – трава / про луг / найсоковитіша мова у Волоса* [4, с. 321] (етнокультурні уявлення про Волоса об'єктивуються через атрибутив-дескриптор *найсоковитіша*); *Відходять за обрій / буденно, ніби Сонце, / Коляда-Сівач і Пастух Волос* [4, с. 466], в об'єктній – «бог мистецтва, поезії, музики»: *пій велесовий вчуче* [4, с. 356] (у наведеному контексті синтагма *велесовий вчуче* виступає характеристизатором співця Бояна, поетизація якого базується на фонових знаннях про Велеса).

Образ Дажбога у тропях координати псевдототожності засвідчений формою *Дажбог* в суб'єктній позиції та ад'єктивом *даждьбожий* в об'єктній позиції. У суб'єктній позиції конотує значення «бог сонця, достатку»: *з левадами солом'яного дажбога* [4 с. 209]; *Останній Плуатарю, / Лицарю Ріллі, / віддає твоїми руками / мій селянський рід / свому багатойменному Дажбогові / Золотий Сколотський Плуг* [4, с. 470] (пор. з етнокультурними уявленнями про Дажбога як божество життєдайного сонця, сина Сварога [2, с. 166]), а в об'єктній – «той, що є головним, родоначальним» (пор. «Дажбог вважався родоначальником руського народу» [7, с. 11]): *Дзвоне великий / даждьбожий / межі обома Бугами / у Меджибожі* [4, с. 319] (через метафору моделюється образ Поділля, етнокод представлений на рівні мотиву уподібнення).

Теонім *Коляда*, вербалізований однойменною формою *Коляда* та формою *Коляда-Сівач*, що реалізуються в позиції суб'єкта зіставлення в метафорі і порівнянні: *на січовому змівнику / тільки пан Коляда / коливає полум'ям свічки* [4 с. 321]; *Відходять за обрій / буденно, ніби Сонце, / Коляда-Сівач і Пастух Волос* [4, с. 466] (тут етнокультурні уявлення про Коляду як «божество зимового циклу» є маскулінно зорієнтованими).

Теонім *Лада* у досліджуваних текстах постає насамперед у суб'єктній позиції у складі метафори та порівняння, реалізуючи при цьому такі етнокультурні смисли: 1) «богиня весни, любові, родчості»: *Шукає тебе [Коструба] лада, як сонця сонях, / хоче стати до шлюбу з тобою в парі* [3, с. 46] (у наведеному контексті розширюються міфологічні уявлення про Ладу і Коструба); 2) «маркер міфологічного світогляду»: *Наді мною калиноуста Лада / схилилася вишневою калиною* [3, с. 57] (у вірші «Різдво» профанне протиставляється духовному; через псевдототожнення Лади з калиною поет апелює до національного світовідчуття, при цьому дескриптивну функцію фітоніма забезпечує актуалізація етнокультурного значення «символ України»); *Зустрічаси мене, Ладо, на тихосвітніх горах / у золотому шоломі, мов Софійська дзвіниця* [3, с. 74] (тут зіставлення Лади із Софійською дзвіницею засвідчує контамінацію язичницьких та християнських уявлень, характерних для релігійного світогляду українців).

Як і попередній, теонім *Перун* лінгвалізується передусім у суб'єктній позиції у складі метафори, реалізуючи значення: 1) «той, що асоціюється з дубом»: *Осиротіли подніпровські горби високорівні. / З-під скосогору з драгви Перун вилазить. / Дубове своє тіло задубіле під дубом гріє* [3, с. 61]; 2) «бог грому, що роз'їжджає по небу на вогненній колісниці»: *Перун най трісне у квилля-тужилля* [4, с. 376]; *Об руїни крешуть червоних блискавиць коні – / облюбовує собі Перун місце для капища* [3, с. 61] (метафора у другому контексті побудована за моделлю червоні коні – блискавки, що уявляють уявлення про язичницького бога); 3) «бог-воїн, покровитель воїнів»: *боже Перуне / до твоєї персуни / б'ю чолом / будь опором / для порошу / я твоя сестриця / порохівниця* [4, с. 336] (міфологічні уявлення про Перуна об'єктивуються через персоніфікований образ порохівниці). В об'єктній позиції вказаний теонім реалізує значення «символ грому»: *перевертається / ревнивий Перун / у хмарі* [4, с. 245].

Теонім *Ярило* представлений формою *яриловий* в об'єктній позиції, де конотує етнокультурний смисл «язичницьке божество»: *з яриловим полчищем трійці* [4, с. 85] (мотивом для уподібнення послужили фонові-енциклопедичні знання про божество).

Образи *Пека* та *Цура*, вербалізовані однойменними формами, об'єктивуються в образній аналогії: *тричі нагою / треба оббігти / щоб не вхопилися хати / як ніч тіла не халпе / забуті богове вогню / Цур і Пек / але чи оббіжиши / її тричі / всеньку як с / вітчизну / коли палають / храми і люди* [3, с. 162].

Образ *Марени* з весняно-літньої обрядовості засвідчує однойменна форма, представлена в суб'єктній позиції у складі персоніфікації: *Ходи-ходи, братіку, за мною – / за вінком попливла я з водою. / Тернова Марена, тернова – / вже на мені русальча обнова* [4, с. 130]; *Гей, Марену топим, топимо / Марену звечора на озері, звечора на озері. / А ота Марена – липове бервено, / то косою косить, вроками прозорить... Потанцюй, Марено, липове бервено, / для твоєї ший вже готовий камінь* [3, с. 77] (реалізуються народні уявлення про обряд потоплення *Марени*).

Демононазва *відьма* у складі тропів виступає як у суб'єктній, так і в об'єктній позиціях. У позиції суб'єкта осмислення образ відьми поетизується автором через персоніфікацію місяця та зооморфізацію зірок, вибудовані на основі давніх вірувань про володіння відьмою космічною магією [6, с. 60-64]: *– Не за горами зима, – журилась відьма козам, – / З левади, де зорі пасуться, найпахучіше сіно. / Та коня де дістати, і дишель зламався у Вога, / а на віник тепер, ік старості, ледви чи б сіла. / Як реп'яхів, не позбутися надокучливих мислей, / що минувся той час, навіть вже не присниться, / коли до Великого Вога запрягався місяць / і відьмі привозив сіна цілу копицю* [3, с. 56]. В об'єктній позиції в порівнянні через актуалізацію фонових знань про відьму моделюється демонологічний образ вітру: *всі вітри світу / свищуть гасають / на ньому [мосту] / як відьми / на Лисій горі* [4, с. 406].

Міфонім *мавка* реалізується в позиції об'єкта зіставлення в метафорі *Або виходиши / напровесні / з м'якого дупла / Мавкою* [4, с. 105], де об'єктивує значення «лісова міфологічна істота». Подібну семантику («водяна міфологічна істота») конотує і образ русалки, представлений формами *русалка, русалки, нявки, русальча, русальчини* в об'єктній позиції у складі порівняння: *Тоді вигулькують, як русалки, слова, / ведуть доісторичну язлку мови* [3, с. 92]; *А ми кола не займаєм, / хай утопне у Дунаї, хай утопне на дно злоте / під русальчини ворота* [4, с. 132]; *я їй [криниці] про метелика / а вона / з водяного царства / русалку виводить* [4, с. 145]; *[вода] світлице для нявок русалчині русла* [4, с. 36]; 2) «результат метаморфози потопельника»: *вже на мені русальча обнова* [4, с. 130].

Міфонім *перелесник* у позиції об'єкта зіставлення в метафорі виступає дескриптором вогню: *У печі на тихій флейті / танцює перелесник газу* [3, с. 270] (мотивом для псевдототожнення послужили фонові знання про цей демонологічний персонаж).

Хтонічний образ упира, вербалізований однойменною формою, що виступає дескриптором вітру в об'єктній позиції у порівнянні, реалізує етносимволічні увлєння про вітер як надприродне явище: [вітер] *висмоктував як упир / дух із хати* [4, с. 402].

Образ дідуха, виражений однойменною формою у позиції суб'єкта зіставлення в персоніфікації та формою *Сніп-Дідух* в алегорії, в поетиконі І. Калинця реалізує значення «ритуальний сніп»: *і дух солом'яний Дідух / приквокче лантух перепілки* [4, с. 221] (позиція суб'єкта) та «сакральний хліборобський символ» (позиція об'єкта): *Невситуцій Сніп-Дідух розпорошується мервою* [4, с. 466] (знищення снопа символізує зречення хліборобського способу життя та перехід до урбаністичного).

Образ Святого Юрія представлений формою *Юрій Змієборець*, характерною для народного світобачення, в позиції об'єкта зіставлення в персоніфікації. Псевдототожність *сбор святого Юрія – святий Юрій*, реалізована в контексті *А перед очима / випливає із піни липневого цвіту, / із тризрубної дерев'яної мушлі, / з-під гонтових бань, / залутаний в рослинний орнамент, / тендітний Юрій-Змієборець / на візантійському конику...* [4, с. 482-483], об'єктивує інформацію про синкретичний образ Юрія-змієборця, що з'явився в результаті двох синхронних процесів – «офольклорення канонізованого образу християнського святого Георгія та християнізації Х-божества внаслідок відомих уявлень про святого» [1, с. 37].

У межах вказаного коду розглядаємо також тропи, заґрунтовані на уявленнях про українську пісню, насамперед обрядовий фольклор. Образ пісні засвідчений відповідною формою в суб'єктній позиції та формами *пісенний, співучий* в об'єктній у тропях координати псевдототожності. В обох позиціях актуалізується значення «співучість як ознака українського народу»: *наразі цілуйте від мене / ... / пісню мого народу / співучу грудку землі* [4, с. 49]; *Сягне луною краю світу / республіки пісенний герб* [4, с. 67]; *таким співучим батогом / ніхто ще не замахувався / на своїх синів* [3, с. 231].

Обрядовий фольклор у тропях осі псевдототожності представлений ще образами колядки, щедрівки, веснянки як знаковими обрядами в культурі українців. Образ колядки, вербалізований формою *колядки* в суб'єктній позиції у метафорі, реалізує значення «культурний феномен»: *наша земля / має досить коріння / дець у засипаних городищах / стілих мечях / покришених дзбанах / соняшниках колядок / з яких майже повипадали / зернятка слів* [4, с. 300] (образ колядки моделюється через дескриптор *соняшники*, що актуалізує етнопросторову ознаку; генітивна метафора *соняшники колядок* демонструє контамінацію рослинного та обрядового етнокодів); *Я знайшов себе у країні колядок / на шорсткім солом'янім килимі* [3, с. 57] (у поетичному контексті імплікуються уявлення про Україну з її багатими обрядовими традиціями).

Образ веснівки, засвідчений формами *веснівка, пісня, гагілочка, гагілкове коло*, реалізується в об'єктній позиції у метафорі та порівнянні. Фонові-енциклопедична інформація переосмислюються автором через індивідуально-авторські зіставлення з веснівкою (гагілкою) Корняктової дзвіниці у Львові: *сам меценат русинський жмуриться: в яшому сонці русинському / витягають вгору його Корняктову дзвіницю, / наче веснівку* [4, с. 485]; будинку Корнякта (*Три строфи аркових колонад – / може, це: / партесний стів нашого каменю?.. / призабуте поверхове гагілкове коло, / де на раменах легнів / ще один збратаний ряд?..* [4, с. 480]) сонця (*сонечко босе / колесом колесом / як гагілочка* [4, с. 149]).

Міфологічні образи як ірреальні є витворами народної свідомості, відображають особливості світобачення, світосприйняття етносу, а відтак, є завжди оцінно маркованими.

Аналіз показав, що у тропях осі псевдототожності, які базуються на міфологічному етнокоді, фонові знання про міфологічних персонажів нерідко є основою для їхнього розуміння. Значення, що входять до інтенсіоналу образів, часто не виражаються експліцитно та не можуть бути виведені з контексту. При цьому міфологічний етнокод імплікується або представлений на рівні мотиву. Здебільшого образи, через які об'єктивується обрядово-міфологічний етнокод, є моносемантичними.

Кількісні показники значень коливаються в межах від 1 до 3 у позиції суб'єкта осмислення: 1 (*Волос, Дажбог, Коляда, Марена відьма, дідух*), 2 (*Лада*), 3 (*Перун*) та від 1 до 2 в об'єктній позиції: 1 (*Волос, Дажбог, дідух, Пек, Цур, Перун, Ярило, відьма, мавка, перелесник, упир, Святий Юрій*), 2 (*русалка*).

Встановлено, що об'єктивується міфологічний етнокод здебільшого у тропях координат псевдототожності та подібності, рідше – координати аналогії. Найвищий ступінь поетичної рецепції демонструють образи Велеса, відьми, Дажбога, перелесника, русалки, упира, Ярила.

Поетизацію традиційної обрядовості демонструють тропи з компонентами *пісня, колядка, веснівка*, засвідченими у складі метафор, персоніфікацій, рідше – порівнянь.

Література:

1. Василькевич Г. Міфопоетика фольклорного образу змія в баладі «Юрій і цмок». *Міфологія і фольклор : загальноукраїнський науково-освітній журнал*. Львів, 2009. № 1 (2). С. 37–42.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
3. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 1: Пробуджена муза. 416 с.
4. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 2: Невольничка муза. 544 с.
5. Мафтин Н. «Знов сниться нації легенда про ностальгійний дар Євшану»: дивосвіт поезії Ігоря Калинця. *Дивослово*. 2004. № 7. С. 59–63.
6. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ : Обереги, 1992. 87 с.
7. Сто найвідоміших образів української міфології / Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. Київ : Орфей, 2002. 448 с.

Отримано: 17 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: motornyi@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-109-112

Моторний А. В. Чеський письменник Алексей Плудек у листах до українського богеміста Володимира Моторного. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 109–112.

УДК: [[821.162.3-051А.Плудек: 821.161.2-051В.Моторний]:821.162.5.09]''1970/1990''

Моторний Андрій Володимирович,

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний університет «Львівська політехніка»

**ЧЕСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК АЛЕКСЕЙ ПЛУДЕК
У ЛИСТАХ ДО УКРАЇНСЬКОГО БОГЕМІСТА ВОЛОДИМИРА МОТОРНОГО**

У публікації презентовані особисті листи чеського письменника, драматурга, сценариста, громадсько-політичного діяча середини – другої половини ХХ століття Алексея Плудека до українського вченого-славіста, літературознавця, дипломата, професора Львівського університету Володимира Моторного. Порушені у листах питання розглядаються як на тлі специфіки розвитку літературного процесу в Чехословаччині періоду так званої «нормалізації» загалом, так і тієї ролі, яку відігравав у ньому А. Плудек не лише як письменник, але й як один з керівників офіційної творчої спілки та головний редактор літературознавчого часопису. Висвітлюються також проблеми, пов'язані з історією створення окремих творів чеського прозаїка та подальшими оцінками їх чехословацькою та зарубіжною літературною критикою. Особлива увага зосереджена на місці серболужицької тематики як у літературознавчих дослідженнях В. Моторного, так і у письменницькому доробку А. Плудека. Презентовані листи охоплюють 70-ті – 90-ті роки минулого століття, які були періодом особливо активної суспільно-політичної та творчої діяльності Алексея Плудека.

Ключові слова: Алексей Плудек, чеська література періоду «нормалізації», Лужиця, серболужичани.

Andrii Motornyi,

PhD, assistant professor, Lviv politechnic National University

**CZECH WRITER ALEXEJ PLUDEK
IN LETTERS TO UKRAJINIAN SCHOLAR VOLODYMYR MOTORNYI**

Personal letters of the Czech writer, of the middle of the second half of the twentieth century Alexej Pludek (1923–2002) to the Ukrainian scholar-slavist, literary scholar, professor of Lviv University Volodymyr Motornyi (1929–2015) are presented in this work. The issues, given in the letters are considered on the background of the specifics of the development of the literary process in Czechoslovakia in so-called “normalization period”. There are also issues related to the creation of individual works by the Czech writer and further evaluation of them by Czechoslovak and foreign literary criticism.

Problems related to the history of the creation of individual works of the Czech prose writer and their subsequent assessments by Czechoslovak and foreign literary critics are also covered. Special attention is paid to the place of Serbo-Lusatian themes both in V. Motornyi's literary studies and in A. Pludek's literary work. The presented letters cover the 70s – 90s of the last century, which were the period of particularly active socio-political and creative activity of Alexei Pludek.

Alexei Pludek, whose literary debut took place in the 1940s, was a Czech writer, politician, playwright, editor and public figure whose works were especially popular in the 1970s and 1980s. The author is known primarily for his novels on historical themes, as well as works in the genre of science fiction.

Volodymyr Motornyi (1929–2015) was a Ukrainian scholar, professor of Slavic philology at National Ivan Franko University of Lviv, author of numerous works on Czech and Serbo-Lusatian literature as well as on Czech-Ukrainian, Lusatian-Ukrainian and Czech-Lusatian literary and cultural ties.

Key words: Aleksej Pludek, Czech literature in Normalization period, Lusatia, Lusatians, Volodymyr Motornyi.

Чеський письменник, драматург, сценарист, журналіст та громадсько-політичний діяч Алексей Плудек (Alexej Pludek 1923–2002) був людиною з дуже суперечливими життєвими поглядами, без перебільшення неординарною особистістю, який встиг обзавестися як чималою кількістю друзів, так і відвертих ворогів. Разом з тим, його творчий спадок як талановитого письменника займає помітне місце в історії чеської літератури минулого століття. Саме перу Плудека належать, зокрема, такі твори, як «Радник великих радців» (Rádce velkých rádčů, 1975), «Чеський король Карл» (Český král Karel, 1978), «Ворог з Атлантиди» (Nepřítel z Atlantidy, 1981), «Чеська сварка» (Česká pře, 1989) та ін. Свідченням популярності книг письменника на батьківщині, та за її межами є їх численні переклади не лише у колишніх соціалістичних країнах (напр., СРСР, НДР, СФРЮ), але й у ФРН, Нідерландах тощо.

В особистому архіві львівського богеміста та сорабіста, професора Володимира Моторного (1929–2015) зберігається доволі об'ємна папка з адресованими йому листами від А. Плудека, якого він добре знав особисто протягом багатьох років. Хронологічно ці документи охоплюють період 70-их – 90-их років минулого століття. Вони привідкривають своєрідну завісу над творчою кухнею письменника, його життєвими планами, навіть відображають деякі його погляди, з якими можна погоджуватись, або ні, але які є по-своєму цікавими для дослідника.

Безперечно, Алексей Плудек був людиною суперечливою: з однієї сторони він позиціонував себе як комуніст, навіть входив до складу керівництва Спілки письменників періоду так званої «нормалізації», однак, разом з тим, не просто цікавився, але, наприклад, відверто і щиро захоплювався містицизмом (особливо після відвідення Індії). Мало того – після виходу у світ його роману «Ва-банк» (Vabank, 1974) Плудек був ще й звинувачений в антисемітизмі. Причому досить показовим є той факт, що ці звинувачення звучали не лише з боку представників тодішньої чеської еміграції (що можна було б ще пояснити з огляду на політичну ситуацію в країні середини 70-их років минулого століття та враховуючи посади, які

обіймав тоді А. Плудек, зокрема як головний редактор журналу «Літерарні мнесічнік» (Literární měsíčník), але й зі сторони провідних представників офіційної літературної критики в самій, соціалістичній на той час, Чехословаччині. Вже після «оксамитової» революції Плудек обирався депутатом парламенту, у 1992 році був також засновником громадського руху «Слов'янська унія» («Slovanská unie»), в основі ідеології якого переплетені «осучаснені» ідеї панславізму з націоналістичними.

Слід зазначити, що сам Алексей Плудек неодноразово відкидав будь-які звинувачення на свою адресу (у тому числі і в листах, презентованих нижче).

Принагідно зазначимо, що деякі представники сучасної чеської літературної критики у своєрідний спосіб «помстилися» Алексею Плудеку, навіть не згадавши його ім'я у низці довідкових тематичних видань, які опубліковані протягом останнього часу. Так, наприклад, прізвище письменника відсутнє у багатотомному «Лексиконі чеської літератури» (Lexikon české literatury), окремі частини якого виходили з 1985 до 2008 року і який, очевидно, претендує на ґрунтовне джерело інформації щодо історії розвитку літературного процесу в Чехії попри всі політичні та інші впливи на нього [3].

Крім декількох десятків листівок (переважно вітального характеру), в архіві Володимира Моторного зберігається близько двадцяти листів до нього від Алексея Плудека, а також надзвичайно цікавий, на нашу думку, документ – детальна рукописна автобіографія чеського письменника, написана ним спеціально на прохання українського славіста і надіслана йому разом з листом від 28 серпня 1976 року. Очевидно, що у майбутньому її варто було б також опублікувати.

Усвідомлюючи, що в рамках однієї статті подати повні тексти всіх листів неможливо, ми відібрали для публікації найбільш цікаві, на наш погляд, уривки, які загалом відображають досить значний період творчого життя А. Плудека на тлі суспільних та політичних подій свідком і активним учасником яких був сам письменник.

Алексей Плудек, як і Володимир Моторний, підтримував тісні контакти з представниками творчої інтелігенції лужицьких сербів, неодноразово бував у Сербському інституті у Будишіні (Бауцені), інших культурних установах лужичан [2]. Тому й не дивно, що вже у першому (за хронологією збережених документів) листі від 25 травня 1971 р. до свого українського адресата він, зокрема, зазначає: «Ми маємо спільну зацікавленість у лужицько-сербській проблематиці, а тому хотів би запропонувати примірник мого репортажу, який чотири дні тому вийшов у журналі «Млади свет» (Mladý svět). Там є також згадка про Кіто Лоренца¹, який п'ять тижнів тому супроводжував мене у поїзді». У цьому ж листі А. Плудек повідомляє, що має намір передати В. Моторному сигнальний примірник своєї нової книги, назву якої, однак не вказує. Можна припустити, що йдеться про збірку для дітей «Оповіді давніх часів» (Pověsti dávných časů), яка побачила світ саме того року.

Варто зазначити, що характер листів А. Плудека до В. Моторного свідчить про абсолютно неформальні стосунки між чеським письменником та українським літературознавцем, базою яких, крім всього іншого, була, очевидно, їхня спільна зацікавленість у літературних дослідженнях (і не лише тих, що стосуються безпосередньо творчості самого Плудека), вивченні історії культурних взаємин слов'янських народів тощо. Так, наприклад, у листі від 9 жовтня 1972 р. А. Плудек інформує В. Моторного про те, що в одному з празьких книжкових антикваріатів знайшов для нього унікальну стару книгу, «яка стане тобі у нагоді у твоїх славістичних дослідженнях». На привеликий жаль, автор листа не вказав, про яку саме книгу йдеться. Ми не знаємо також, чи отримав згаданий книжковий раритет український дослідник.

Лужицька тема знову з'являється у листі від 3 січня 1973 року, у якому А. Плудек пише: «Милий Володя, у зв'язку з тим, що я скоро поїду до Будишіни і буду там вести перемовини у видавництві, дуже прошу тебе надати інформацію, чи був з Києва відправлений текст рецензії на «Оповіді давніх часів» у видавництво «Домовіна» в Будишіні. Наскільки я знаю, наприкінці грудня його там ще не було. У кожному випадку Павол Фелькель² про це не знав».

Листом від 30 квітня 1974 року А. Плудек інформує В. Моторного про те, що відправив йому поштою ще одну коректуру. І знову письменник чомусь не вказує назву свого нового твору, хоча відомо, що того року побачив світ вищезгаданий роман «Ва-банк». Зазначаючи, що це – кінцева коректура і книга вийде саме у такому варіанті, Алексей Плудек, зокрема, пише, що «... зробив у рукописі низку змін, доповнень і правок. Книга вийде у червні, найпізніше у липні».

Вже за декілька місяців, 22 жовтня 1974 року, Плудек пише своєму українському адресатові: «Надсилаю тобі ту книгу («Ва-банк» – А. М.) у Дмитра Павличка, а також декілька рецензій».³

У листі від 1 квітня 1975 р. А. Плудек розповідає: «... я як проклятий працював над завершенням мого нового роману «Радник великих раджив». Як ти знаєш, саме того історичного роману про часи середньовічної Індії, щоб віддати його, як це вимагалось, до кінця березня. Мені це вдалося зробити дещо раніше. Але, як тільки я відніс рукопис у видавництво і повернувся додому, мене схопила ангіна. Думаю, що це було якесь раптове послаблення, умовний рефлекс, або як там його називають психологи».

У цьому ж листі письменник ділиться враженнями від отриманого від Володимира Моторного українського перекладу свого роману «Ва-банк», який у 1975 році опублікував журнал «Всесвіт» (№№3, 4) у перекладі Дмитра Андрухів: «Для автора це є дійсно радість: гортати сторінки і, загалом, легко читати переклад, хоч зі скороченнями, але, з огляду на українського читача, зробленими, очевидно, з обережністю і в міру». Принагідно зазначимо, що на сторінках інтернету нам вдалося віднайти цікаві свідчення про невдалі спроби перешкодити публікації у «Всесвіті» перекладу цього роману. І знову (але тепер це вже відбувалось у СРСР) через його ніби то антисемітський характер. «Відстояти» цей твір зміг тодішній головний редактор журналу Дмитро Павличко [4].

«Цими днями, – продовжує А. Плудек свого листа, – починаю писати для видавництва «Домовіна» в Будишіні книгу про Лужицю – таку собі імпресію. Я назвав її «Лужицька сюїта» (поки що це робоча назва). Можливо так і залишу, а наразі кращого варіанту для назви не маю. Хочу, щоб це було відображенням моїх особистих почуттів, спогадів про зустрічі, про

¹ Кіто Лоренц (Kito Lorenc, 1938-2017) – лужицький письменник та перекладач. Свої твори писав верхньолужицькою та німецькою мовами.

² Павол Фелькель (Pawoł Völkel 1931-1997) – лужицький письменник, перекладач, видавець. Відомий також своїми науковими дослідженнями в галузі славістики.

³ В. Моторний познайомив А. Плудека зі своїм однокашником по Львівському університету письменником Д. Павличком орієнтовно у 1972, або у 1973 роках під час зустрічі у Празі.

враження від людей та всього того, що їх оточує, про відгуки з літератури і знайомства з історією... Вийде це до кінця року. Безумовно, з радістю надішлю тобі примірник.

Вчора був Великдень, на який я хотів їхати до Лужиці на цю незабутню, унікальну пасхальну традицію кінної ходи, про яку ти знаєш, але захворів. Тепер мушу знову чекати цілий довгий рік».

Торкаючись питання щодо відгуків на свій роман «Ва-банк» у тодішній Чехословаччині, А. Плудек у листі від 6 травня 1975 року зазначає: «...додаю [до цього листа] рецензію професора Грабака⁴ з філософського факультету у Брно (ти його точно знаєш). Рецензія була опублікована нещодавно і є набагато кращою, ніж подив Гани Грзалової⁵, яка була, на жаль, під впливом сіоністської пропаганди проти мене у передачі «Вільної Європи» та в емігрантському журналі «Свідчення», який видає у Парижі відомий Тігрід (Шонфельд)⁶, де на мене накинута дружина Шкворецького⁷ Саліварова (сіоністка)... Але є прислів'я, яке говорить, що, якщо на тебе нападає ворог, значить з тобою все гаразд. Про це мала б сказати також Гана Грзалова. Незабаром пошлю тобі також дуже хорошу рецензію, яку надрукували у словацькому журналі «Правда» в Братиславі. Це, напевно, найбільш позитивна рецензія, присвячена «Ва-банку», що для мене, мушу зізнатись, було великою несподіванкою, зокрема з огляду на те, що вона вийшла у Словаччині. Звичайно, для мене це дуже приємний факт».

У листі від 24 жовтня 1975 року А. Плудек знову згадує свою книжку про Лужицю: «Рукопис для «Домовіни»... маю вже готовий, розмовляв з редакцією, зараз дещо переробляю останніх двадцять сторінок і 5 та 6 листопада їду, щоб передати їм остаточну версію. Книга буде називатись «Лужицькі зустрічі». Вийде приблизно через рік.

А мій «Ва-банк» був дуже швидко повністю розпроданий».

Далі у цьому зв'язку Плудек знову згадує критику з боку радіостанції «Вільна Європа», журналу «Свідчення», а також деяких інших західноєвропейських періодичних видань і додає: «Все це звучало в одній тональності. Напевно, вони цього навіть не читали. Дуже сумнівно, щоб ці критики у «Ді Вельт» та «Нойе Цюрхер Цайтунг» володіли чеською мовою. Бачу, що я попав у яблуко. І тут (у Чехословаччині – А. М.) не всі були, як тобі відомо, задоволені. Але були також дуже позитивні рецензії. Таким чином, автор може бути задоволений: суперечливе ставлення – це є те найкраще, що книга може викликати».

Зрозуміло, що я їм не дам спокою. Як тільки завершу свій історичний цикл (а це вже буде відносно скоро), розпочну роботу над аналітичним, суспільно спрямованим, широким образом чеської дійсності тих років. Потроху вже ловлю ідеї, спогади, характери людей, ситуації, тло, у яких це все мало б відбуватись, і так далі».

У листі від 10 лютого 1977 року А. Плудек пише про появу в пресі рецензії Гани Грзалової на його нову книгу – «найкращої з присвячених мені рецензій, які будь-хто на будь-що [з моїх творів] написав». Письменник знову не вказує назву книги, але, судячи з тексту листа, йдеться не про щойно видані у Будишині «Лужицькі зустрічі», а про нове видання роману «Радник великих раджив».

Листом від 24 лютого 1977 року А. Плудек інформує про те, що надсилає Володимирі Моторному та Костянтину Трофимовичу⁸ примірники своєї нової книжки про Лужицю. Слід зазначити, що прізвище К. Трофимовича у контексті серболужицької тематики неодноразово згадується у листах чеського письменника до В. Моторного, хоча, як нам відомо, особистого листування між Плудеком і Трофимовичем ніколи не було.

Дуже цікаво розповідає А. Плудек у листі від 7 вересня 1977 року про те, як отримав від видавництва замовлення на написання книги про Карла IV, 600-річчя від дня смерті якого відзначалось наступного, 1978 року під егідою ЮНЕСКО. За задумом видавництва майбутня книга не мала бути «...звичайною белетристикою, але дослідженням, чи чимось подібним. Крім того, в ідеологічному плані вона має опонувати реваншистським претензіям на цього володаря, короля та імператора. У Західній Німеччині різними інституціями готуються пам'ятні заходи, виставки, публікації і т. д. Вони мають показати його як німецького володаря, хоча насправді поняття «Священна Римська імперія» – це не те саме, що «Німеччина», а Карл був насамперед чеським королем у період, який передував гуситському революційному руху. Я пропозицію прийняв і в буквальному розумінні від рана до вечора цілих чотири місяці працював, тобто одночасно вивчав матеріал та писав. Я вже насправді не маю сил, а тут ще композитор Валек⁹ також хоче від мене синопсію лібрето про Карла IV».

Повертаючись до цієї теми у листі від 8 листопада 1977 року, А. Плудек пише: «...вчора я вже у остаточному варіанті передав рукопис у видавництво «Орбіс». Це – каторга. Я ніколи ще не писав 200 сторінок за чотири місяці (при цьому два останніх були присвячені правкам, дискусіям тощо). До того ще й фактографія. Це буде свого роду історичне есе про Карла IV, який завершив концепцію будівництва чеської середньовічної держави, реалізувавши...намагання династії Пршемисловичів».

«Милій Володя, – писав у листі від 16 серпня 1985 р. А. Плудек, – щиро тобі дякую за дуже добре зроблену книжку «Сучасні чеські письменники» [1]. Я в захопленні від твого ґрунтового підходу (як психологічного, так і теоретико-літературного) у всіх дослідженнях, написаних тобою».

Зараз чекаю на перевидання книги «Королевич, король, імператор» (Králevic, král, císař, 1983). Також очікую коректуру збірки «Пошуки антипода» (Hledání antipoda, 1986). Крім того, з дня на день чекаю авторські примірники німецького видання мого «Радника великих раджив». В німецькомовному варіанті їм його (роман – А.М.) не вдалося вмістити в одну книгу, тому це буде двотомник. Ну так, дійсно: вони ж мають у кожному слові на дві-три букви більше, ніж це треба».

⁴ Йозеф Грабак (Josef Hrabák, 1912-1987) – чеський літературознавець, професор університету, керівник філіалу Інституту чеської та світової літератури Академії наук ЧССР у м. Брно.

⁵ Гана Грзалова (Hana Hrzalová, народ. у 1929 р.) – чеський історик літератури та літературний критик. У період так званої «нормалізації» очолювала Інститут чеської та світової літератури Академії наук ЧССР.

⁶ Павел Тігрід (Pavel Tigríd, 1917-2003). Справжнє прізвище Шонфельд (Schönfeld) – чеський письменник, публіцист, міністр культури Чеської Республіки у 1994-1996 роках, один з провідних представників еміграції періоду перед «оксамитовою» революцією.

⁷ Йозеф Шкворцький (Josef Škvorecký, 1924-2012) – чеський та канадський (в еміграції) письменник, перекладач та видавець.

⁸ Костянтин Трофимович (1923-1993) – український учений-славіст, сорабіст, автор першого «Верхньолужицько-російського словника» (1974), багатолітній завідувач кафедри слов'янської філології Львівського університету.

⁹ Іржі Валек (Jiří Válek, 1923-2005) – чеський композитор та теоретик музики, публіцист.

Про початок своєї роботи над майбутнім романом «Чеська сварка» (Česká rře, 1989) А. Плудек пише у листі від 9 вересня 1985 року: «Наразі обробляю матеріал і роблю спробу написання перших сторінок, щоб віднайти ту правильну позицію. Нічого з того мені поки що не вдалося. Я змінив назву на «Правда Петра Пайна» з підзаголовком «Свідоцтво оксфордського майстра про чеську сварку». Йдеться про період гусизму. Я хочу це показати з іншої точки зору, в іншому вимірі оцінити принципову суперечку між гусизмом і католицизмом. Це буде своєрідне послання сьогоднішню про причини цієї справи, а не про її зовнішні ознаки: битви, поединки, гуркіт і ревіння. Побачимо. Немає сенсу говорити про шкіру ведмедя, який ще бігає по лісу».

Чимало цікавих думок, окремих зауважень на ту чи іншу тему можна також прочитати з листівок, які А. Плудек надсилав В. Моторному не тільки з Праги, але й зі своїх поїздок до лужицьких сербів, Індії, Італії тощо.

На наше глибоке переконання, погляди письменника не мали б стояти на заваді об'єктивному ставленню до його літературної творчості. Алексей Плудек, як і ціла низка його колег по перу уособлюють собою хоч і неоднозначний, але, разом з тим, значний етап в розвитку чеської літератури ХХ століття, який, сподіваємось, дочекається своєї неупередженої оцінки.

Література:

1. Житник В., Лубківський Р., Моторний В. та ін. Сучасні чеські письменники. Київ: Дніпро, 1985. 146 с.
2. Моторний А. Лужиця у творчості Алексея Плудека. *«Питання сорабістики»*. Львів, 2000. С. 129-136.
3. Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Praha, 1985–2008.
4. <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/831/41/>

Отримано: 3 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: oleksandr.motorny@lnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-113-116

Моторний О. А. Метафізичні та релігійні мотиви творчості Павла Петра. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 113–116.

УДК: 821.162.3-1

Моторний Олександр Андрійович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка**МЕТАФІЗИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ПЕТРА**

Павел Петр належить до «духовного» напрямку сучасної чеської поезії, представлений у попередні епохи такими діячами, як Я. Демл, Я. Заграднічек, Я. Дуріх. Продовжуючи цю традицію, П. Петр бере активну участь у літературному житті Чехії, свого часу працював у редакціях чеських літературних журналів і видав станом на сьогодні понад десять поетичних збірок. Поезія П. Петра є непростою для аналізу. На перший погляд вона здається читачеві непослідовною, позбавленою будь-якої логіки і навіть подекуди деструктивною. Це наводить на думку про те, що автор розраховує на інший, інтуїтивний шлях її сприйняття. Його вірші переповнені складною релігійною символікою та метафорикою, ліричний герой знаходиться у постійному пошуку себе у поетичному світі, вивчає його, намагається пізнати Вищу Сутність, яка його створила. Образ Бога, в свою чергу, є досить багатограним. Він несе на собі, з одного боку, ознаки абстрактності і загадковості, з іншого – має конкретні втілення і образи, що спонукає ліричного героя до своєрідних коливань від пантеїзму до приналежності до певних існуючих у первинному світі релігійних конфесій. Така сама загадковість і неоднозначність характерною є і для природи вторинного світу П. Петра, в якому часові та просторові виміри мають зовсім іншу реалізацію, ніж ми до цього могли звикнути. Образність поезії П. Петра є ірраціональною і неоднозначною, що неначе поглинає читача у світ, який неможливо зрозуміти логікою і лише поклавшись на віру можна дати собі у ньому раду.

Ключові слова: Павел Петр, сучасна чеська поезія, духовна поезія, ліричний герой, поетичний світ, Чехія.

Oleksandr Motorny,
PhD, assistant professor, Lviv Ivan Franko National University**METAPHYSICAL AND RELIGIOUS MOTIVES IN PAVEL PETR'S POETRY**

The spiritual direction of Czech poetry reaches the period of the XIX-XX centuries, where we see the works of such authors as J. Deml, J. Zagradniček, J. Durych. Despite the difficult years of the Second World War, and later oppression by the official communist authorities, this tradition has not been lost, but rather strengthened and is represented today by a number of authors, including M. Schtor, R. Fajkus, partly M. Děžinský and others. In these authors' poetry one can see noticeable search for a lyrical hero of the Higher Power, the search for his own place in this world, trying to unravel its mysteries. One of the famous representatives of this literary trend is Pavel Petr. Poet was born in Zlín, worked as a locksmith for some time, later was the editor of some Czech literary journals, and afterwards began to write his own works. As of today, there are eleven of his poetic books. His poetry is characterized by religious symbolism, complex metaphor, irrational imagery, the lyrical hero's search for God. Images of Peter are very rarely lined up in a clear logical whole picture. The reader may try to do it him or herself, but it is likely that such an attempt will encounter an obstacle where logic falls into a dead end and the author, as if watching it, just smiles. The lyrical hero, being in such a world, also does not know in what temporal and spatial dimension he is, where exactly to go. The only hope for a Supreme Power that can show the way through revelation. That is why in the poetry of P. Petr there is often an appeal to such a force. The author seems to be hinting to the reader so that it is impossible to understand the spiritual world by logic, and the only thing left for us to do is to apply the power of faith.

Key words: Pavel Petr, contemporary Czech poetry, Czech Republic, poetical symbols and metaphors, spiritual poetry, religious elements in poetry.

Сучасна чеська поезія несе на собі відбиток попередніх епох. Це, зокрема, помітно, коли ми беремо до уваги духовну поезію, яка бере свій початок зі зламу XIX-XX ст., коли вона була представлена такими видатними іменами, як Я. Демл, Я. Заграднічек, Я. Дуріх і попри гоніння на неї протягом другої половини XX ст., продовжує сьогодні активно писатися. Сьогодні духовна, або як її ще прийнято називати в чеському літературознавстві, «спіритуалістична» лінія присутня у творчості багатьох авторів. У декого вона є домінантною і їх таким чином можна у великій мірі вважати продовжувачами згаданої традиції початку минулого століття. Дехто з авторів XXI ст. притримується цього напрямку частково, не відкидаючи при цьому і інших актуальних тенденцій (сюрреалізм, магичний реалізм, міська лірика тощо). Серед тих, кого можемо віднести до першої групи належить сучасний чеський поет Павел Петр.

Після тривалого досвіду роботи за спеціальністю слюсаря П. Петр знаходить себе в літературі і працює у періодичному виданні «Prostor Zlín», де відповідає за літературну рубрику, друкуючи, окрім іншого, твори сучасних поетів. Літературознавці відзначають увагу П. Петра до літератури, зокрема до поезії та її розвитку в Чехії, а також до мистецьких подій, які довкола нього проходять і в яких він часто бере участь [6]. Станом на сьогодні П. Петр видав понад десять власних поетичних збірок [8, 9]. Його творчість загалом однак оцінюються критиками у різний спосіб. Так, зокрема, є думка, що лише останні збірки автора відзначаються справжнім пошуком трансцендентного, натомість для перших, як пише літературознавець Міхала Лісонькова, характерною є «невлучна переобтяженість стилізацією і недовершеність образної складової, що викликає почуття сухості і безкровності... Образна система П. Петра переміщає читача у простір, в якому неможливо рухатись. Читач зустрічається з багатозначністю, часто з ірраціональним началом і ризикує розбити об це начало свої інтерпретаційні зусилля» [7]. Авторка також вважає, що П. Петр на початках видавав по збірці на рік і таким чином хотів неначе вписатися в канву сучасної чеської поезії, наздогнати її [7]. У нашому дослідженні ми зробимо акцент на духовній складовій поезії П. Петра, взаємозв'язках ліричного героя з поетичним світом, автора з читачем, прослідкуємо релігійну символіку, тематику та ідейний зміст віршів названого автора.

Поезія П. Петра є повністю просякнута релігійною символікою. Літературознавці стверджують, що його перші поетичні збірки несуть на собі відбиток творчості Їржі Кубени [10], сучасного чеського поета¹, який в свою чергу «намагався поєднати релігійну екзальтованість і пафос католицизму з авангардом, шукаючи натхнення у творчості видатних чеських поетів ХХ ст. Я. Демла та В. Незвала» [4]. На думку дослідників, так само, як і творчість згаданих авторів, поезію П. Петра вирізняє наявність архетипних християнських символів, високий рівень експресивності, розірваність семантичної цілісності поетичної оповіді [10]. Також в останніх збірках П. Петра, як стверджують дослідники, можна побачити мотиви, пов'язані з образом рідної Моравії², де відображено конкретні, реально існуючі локації, любовна тематика, а також фольклорні елементи [10].

І дійсно, образність Павла Петра є складною в першу чергу через її непослідовність і розірваність. Те, що говорить ліричний герой може здатися читачеві настільки нелогічними, що справить враження випадкового набору слів та фраз, не пов'язаних між собою, наводячи на думку навіть на формальну деструктивність його поезії і на хаотичність його поетичного світу. Наступний уривок з вірша П. Петра, на нашу думку, промовисто ілюструє це твердження: *Світло як кажан до волосся заплелось, неначе нарізане по-святковому хлібом, воно видзвонює лише хмарам і тільки тим темно-синім, а звідки додому? Пляшка найкращого білого, того, що в небесному королівстві лише має дно, магічно нічною надією я прямую додому, а на цій возняній волосині короною усмішок Емінінції³ з луначичним червоними прожилками лист тебе накрис, а темрява і гостре каміння спить поряд з тобою*⁴ [1, 24]. Автор неначе каже, що містичні видіння дають нам натяжки, але їх треба вміти читати і що побутова логіка тут не підходить. Потрібно натомість включити інший механізм, інший орган, навчитися сприймати світ крізь іншу призму.

Образи П. Петра дуже рідко вишиковуються у чітку логічну цілу картину. Читач може пробувати це робити самотужки, але велика вірогідність, що така спроба наштовхнеться на перешкоду, де логіка потрапляє у глухий кут і автор, неначе спостерігаючи за цим, лише посміхається. Ліричний герой, перебуваючи у такому світі, теж не знає в якому часовому і просторовому вимірі він знаходиться, куди точно іти. Єдина надія на всевишню силу, яка може через одкровення показати шлях. Саме тому у поезіях П. Петра дуже часто можна зустріти звертання до Бога. Фактично кожен вірш в тій чи іншій формі містить звернення ліричного героя до певної невідомої читачеві загадкової сили. Подекуди використовується ім'я Бога, з яким ведеться діалог, інколи ж напряду Вища сила не називається. У кожному такому звертанні бачимо водночас і захоплення тими загадковими подіями, що відбуваються довкола, і здивування, і докір за те, що ліричний герой не в стані повністю зрозуміти їх значення. Так, у вірші «A Mistřín je podle mistrů» (дослівно «Містршін, згідно майстрів») бачимо своєрідний спогад ліричного героя про сюрреалістичне минуле, можливо опис незрозумілих сновидінь, що мав на нього вплив. Ця подія викликає змішані почуття, суміш меланхолії і легкої безнадії, але головне – неповоротності цього моменту, яким подекуди абсурдним би він не був, за що, власне, він дорікає Богу: *«Лише про пилоч я досі нічого не сказав, закохавшись у нього так марно, неначе до гори Сватобор⁵, літр вина, що продовжить, з двома обличчями на одній голові, доторкнутись, неначе співака, сонце мого сумного язика ти, о Боже, мені це все не дозволиш»* [1, 26]. Абсурдний та нелогічний набір образів для читача може мати абсолютно інше значення для того, хто перебуває у іншому стані свідомості, адже розмова з Богом потребує виходу індивіда з буденності, зі звичного оточення, підключення до реальності іншого рівня.

Швидкоплинність і водночас відносність часу видно у інших віршах П. Петра. Ліричний герой, знову ж таки, звертається до вищої сили і намагається знайти пояснення своєму дивному стану, в якому перемішано декілька часових вимірів. Так, бачимо тут раннє літо, пору цвітіння, своєрідної точки відліку, початку і пізнє літо, пору дозрівання. Обидві пори пробігають свідомістю ліричного героя водночас, натякаючи читачеві на те, що час не є абсолютною категорією і наше його сприйняття може бути ілюзорним. Присутні певні аспекти неповоротності часу, прикладом чого є образ відкритого ножа, який тепер важко закрити можливо через те, що застряг його механізм. Можливо автор натякає тут на нерішучість ліричного героя, який мав намір робити з ним (ножем) щось далі, бажання однак відпало і герой лишається у підвищеному психологічному стані, не знаючи як діяти: *Відкривши ніж, його годі закрити, але повіки закриються раніше, ти запхаєш долоню під сорочку як знак, що усе можна здолати в літньому вирі протягом червневої ночі. Сльози вже бризнули і куди їм текти? Літня, білява, прозора в шанобливій покорі косматих дерев, падають на землю яблука, під час чергових страждань ти загнав мої поцілунки в долину, де не лишається нічого, як тільки міцно спати* [1, 27]. Момент неповоротності часу і можливо при цьому ж безмістовності буття бачимо також в уривку з образом сліз, яким нема куди текти попри те, що вони вже течуть. Яблука, що падають на землю натякають на прихід осені, смерті, зупинки часу, на саму природу, що поступово починає готуватися до сну. Остання фраза також нагадує читачеві пограничний стан, коли герой водночас і спить, і усвідомлює цей самий факт сну, і веде діалог з Богом і це все ще раз підкреслює відносність усіх часових вимірів.

Важко уявити собі містичний всесвіт, у якому би не було місця високим почуттям. Любов у поетичному світі П. Петра, відповідно, займає своє почесне місце, але має певні специфічні риси. До кого вона би не проявлялась, так чи інакше вона тяжіє до Бога. Навіть якщо ліричний герой адресує своє зізнання комусь іншому, Бог його ніби переманює на себе. Будь-яке проявлення любові до ближнього у цьому світі є водночас проявленням її до Бога. Вона, зародившись у серцях мирських істот, неначе злітає автоматично в небо: *У пристрастному ліжку лілії, я тебе у ньому не пробуджу, ангел питає його, твої уста відкриті до неба, чи може він злетіти поміж овечок-хмар до божого царства, мій любий* [1, 9]. Це однак не означає, що любов втратила у поетичному світі свою таємничість. Ліричний герой весь час намагається відшукати суть цього явища, але це справа нелегка. У ній він також покладається на допомогу Бога: *Закохай мої очі щоб покращився зір, тюремна доза шпільберзького тютюну, ти голій, неначе осока, хто таврував твої ноги? Хранителю моєї душі, хранителю контрабандної стежки, я не зможу протистояти метисам, я не в стані розвести сигнальне вогнище. На килимі – візерунок зі змішаною крові, я чекав в темряві на стежка у Ярославцях, я маю надію відсвяткувати весну твого тіла... мої очі закохані, я питаю*

¹ Їржі Кубена помер у 2017 р.

² П. Петр народився у м. Злін, що на Сході Моравії

³ Преосвященство

⁴ Тут і в усій статті переклад поезії П. Петра на українську мову з чеської наш

⁵ Сватобор – гірська вершина у районі Шумави

у сніжного Віфлеєму, кому бути вірним, я загляну вглиб таємниці... [1, 10].

Почуття у поетичному світі П. Петра мають, так само, як і у нашому первинному, здатність посилюватися та слабшати залежно від різних довоколишніх обставин. Прикладом таких обставин є сезонна періодичність та пори року: *Ще трохи світла залишилось в хвойному лісі, ще трохи світла залишилось в твоїх вільних зіницях і рука лежить на серці, бо на дворі – зима* [1, 17]. Почуття у ліричного героя можуть проявлятися у зв'язку з релігійними переживаннями, які посилюються або послабляються з ходом природних циклів. Святі місця виявляють своє божественне начало повніше восени, в період аскетизму зовнішнього світу, коли дерева безлисті і все довкола неначе прозоріше: *«Як вони мене люблять, неподалік міста в інії, неначе ангел гора св. Яна, у листопадовому едемі до початку ночі, перша сніжинка на устах і перша сніжинка на мені, як благородно і збитково вони мене люблять»* [1, 39]. Автор таким чином неначе натякає на те, що під зовнішнім шаром буденності криється внутрішня краса, яка не потребує зайвої маніфестації і є самодостатньою, але побачити її може не кожен і не в будь-який час.

Як і у більшості сучасних чеських авторів, природа поетичного світу П. Петра не завжди може бути пізнана. І у цьому світі, попри те, що він контрольований вищою силою є темна сторона, незрозуміла ліричному героєві. Ірраціональність тої «іншої» сторони реалізується поетичною мовою у вигляді подоби заклинань, для яких характерними є рефрени і повтори. Такого роду рядки можна трактувати і як свого роду пророцтва, малозрозумілі пересічній людині: *«Дим і запахи зіпсованої риби, що тягнеться від тебе. Проковтні дим, проковтні плавник, проковтні рибу, Сон про дим, сон про плавники, сон про рибу пройде крізь твоє яблуко»* [1, 31]. Ще один зразок використання елементів заклинання та пророцтва у вірші бачимо у наступному уривку, де акцент робиться на нескінченності, циклічності подій, коли кращі і гірші часи чергуються і в кінці бачимо образ води, що символізує очищення світу, натяк на всесвітній потоп: *«це ніколи не може закінчитись, мучеництва, мучеництва, мучеництва, воно ніколи не закінчиться, добре, добре, добре, очі пролляються дощем, підніметься вода, склянка обтягне довкола язик»* [1, 22].

Іноді можна побачити більш чіткі релігійні вподобання ліричного героя, його конфесійну приналежність, з якої випливає той чи інший характер стосунків з Богом, звертання до нього: *«злочини анулює Мальтійський орден, за годину ти будеш у тиші спати в католицькому нічлігу і бачити католицькі сни про крижаних хижаків як вони тебе одвічно потрохи зігрівають... я б хотів похвалитися твоїми снами про останній суд, помолися за мене, о, якби на дні нашої любові було джерело»* [1, 14].

Християнська складова в наборі поетичних образів П. Петра має високий ступінь естетизму, автор підключає зоровий канал читача, дає йому можливість побачити красу віри навіть через предмети, неначе натякає, що, відштовхнувшись від естетики матеріального, можна досягти естетики духовного. Майстер вкладає душу у дерев'яну релігійну атрибутику, яку сам виготовив і вона потім здатна створити опору для віруючої людини, допомогти їй пройти етап життєвого шляху, коли потенційно цю віру можна втратити. Морозна зимова природа, аскетична у своїх зовнішніх проявах, знову ж таки підсилює образ того, що відбувається на її тлі: *«На чотках святі Якуб та Філіп, ви з дерева гарного ясеню, пустельник давно вже не має навіть мрій, ти погаснеш, моя оздоба, на морозі»* [1, 19].

Образ морозної природи з характерними для неї проявами на зблідлому людському тілі, у поривах холодного вітру тощо бачимо також у наступному уривку, де також присутній мотив любові. Образ морозного подиху святого тіла вкотре натякає на його божественність і на любов ліричного героя саме до творця, любов часом незрозумілу пересічній людині, дивну, але сильну. Тіло Бога ліричний герой бачить спочатку як море, потім як явір, що натякає читачеві на міфологічну світобудову, коли світ уявлявся у вигляді багаторівневого, розгалуженого дерева і свідчить про переплетення різних картин світу: *«морем і явором твоїх жил пускається вплав ковчег, на його палубі – свято, під його зіркою. Святого тіла на вітрі морозний подих, Люби. Кров вже просвічується»* [1, 15].

Подекуди природа протиставляється Богу, будучи зображена як стихія, несвідоме явище природи, що захоплює усе навкруги своєю дикою силою. У такій ситуації ліричний герой звертається до бога по матеріальну опору для віри, шукає святі моці, які хоча і є, з одного боку, частиною матеріального світу, але з іншого – в них неначе концентрується святість світу духовного. Ліричний герой таким чином, перебуваючи у середовищі стихії і у пошуках реліквій як опори для віри виступає посередником між природою і Богом: *«Лука поросла подорожником. Ноги висять в повітрі. Ніхто не збирається тут гуляти. У криниці маленькі хвилі на воді. Усе покрила собою земля. А я не маю навіть твого образу, у скарбниці нема навіть твоєї кістки»* [5, с. 499]

Загалом у поезії П. Петра багато християнської символіки. Іноді вона є більш прозора, однозначна, майже напругу передає читачеві інформацію або спонукає до дії ліричного героя, подекуди ж вона є більш затемненою, на перший погляд менш послідовною і навіть подекуди може здатися розірваною. Це однак, на нашу думку, є цікавим авторським прийомом, коли здавалося би непов'язані між собою уривки створюють враження кадрювання дійсності, нагадують відеокліп без музики і таким чином проходять через рецепцію читача, викликаючи у нього післямак, враження, яке він обробляє у свідомості ще певний час поспіль. С. 13 – *«Пішки зі Зліну до Гостінка до Трьох королів. Зі смертним гріхом і з безсмертним азартом. Пастух не вмер ні від води, ні від вина. Він шукає переможних овечок. Деяких з переможних овечок вночі хтось роздер. Це з якої пісні я вкрав ті слова?»* [1, с. 13].

Поезія П. Петра з ідейно-змістової точки зору складна. Як показує матеріал, їй притаманна глибока, подекуди заплутана релігійна символіка, багаторівневі стосунки ліричного героя з навколишнім світом, неоднозначне сприйняття і відображення таких понять, як віра, любов, Вища сила. Автор використовує загадкові образи, занурюючи читача у свій поетичний світ і неначе натякає йому, що є ситуації, пояснити суть яких словами майже неможливо, коли побутова логіка стає безсилою і залишається лише поклатися на силу власної віри. Виходячи з цього, поезія такого гатунку є своєрідним містком між побутовою свідомістю і реальністю сьогодення і тим, що не вкладається у її поняття і піддається для осягнення лише тими, хто має для цього особливий дар.

Література:

1. Petr P. *Andělům víno*. Praha, 1999.
2. <https://www.petr-fabian.cz/antologie/autori/petr.htm>

3. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1058>
4. https://books.google.com.ua/books?id=6o5xSuNlyEwC&pg=PA498&lpg=PA498&dq=D%C3%A9%C5%A1%C5%A5+ve+v%C4%9Bzen%C3%AD+%C5%99eky&source=bl&ots=OfFkkMewAe&sig=ACfU3U0M3YF4XjBpsTox_X0r-jj11d4vQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwivheLsh6PwAhVLPisKHxD6C9sQ6AEwEnoECBAQA#w=onepage&q=D%C3%A9%C5%A1%C5%A5%20ve%20v%C4%9Bzen%C3%AD%20%C5%99eky&f=false
5. <http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Sou%C5%99adnice%20volnosti/Petr.pdf>
6. <https://www.ostravan.cz/68854/nad-novou-a-strhujici-sbirkou-pavla-petra-ktera-vysla-v-ostravskem-protimluvu/>
7. <https://www.advojka.cz/archiv/2007/1/vavrinove-snitky-na-sedem-pozadi>
8. [https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Petr_\(b%C3%A1sn%C3%ADk\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Petr_(b%C3%A1sn%C3%ADk))
9. https://aleph.nkp.cz/F/?ccl_term=wau=jn99240000867+or+wkq=jn99240000867&func=find-c&local_base=skc
10. <https://denik-knihy.cz/dnes-oslavi-50-narozeny-basnik-pavel-petr/>

Отримано: 29 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: pryimakdasha@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-117-119

Приймак Д. В., Глінка Н. В. Проблема передачі мовного коду автора та особливості його перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 117–119.

УДК: 811.111

Приймак Дар'я Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національно-Технічний Університет України
«Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»
Глінка Наталія Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національно-Технічний Університет України
«Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ МОВНОГО КОДУ АВТОРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Дослідження включає в себе послідовне вивчення авторського стилю, реалізує особистість автора у текстовому виробництві та оновлює його у перекладах. Данна проблема звертає на себе увагу багатьох лінгвістів. Мета статті полягає в виявленні особливостей передачі мовного коду автора та його трансформацію при перекладі. Вивчення мовного коду полягає в дослідженні закономірностей використання мовних засобів їх поєднання між собою, тим самим утворюючи стиль автора як єдине ціле. Мовний код є свого роду манерою, в якій автор пише свої твори, віддаючи перевагу тим чи іншим мовним засобам. Мовний код письменника можна визначити і як спосіб організації словесного матеріалу, який відбиваючи художнє бачення автора, створює новий, тільки йому властивий образ світу. Мовним кодом називають цілісну систему, що виникає внаслідок застосування певних принципів відбору, комбінування і мотивованого використання мовних засобів.

Ключові слова: мовний код, ідіостиль ідіолект.

Darya Pryimak,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
Natalia Glinka,
PhD of Philological Sciences, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

THE PROBLEM OF TRANSMISSION OF THE AUTHOR'S LANGUAGE CODE AND FEATURES OF ITS TRANSLATION

The research includes a consistent study of the author's style, realizes the author's personality in text production and updates it in translations. This problem attracts the attention of many linguists. The purpose of the article is to identify the features of the author's language code transmission and its transformation during translation. The study of the language code is to study the patterns of use of language tools to combine them with each other, thus forming the style of the author as a whole. The language code is a kind of manner in which the author writes his works, preferring one or another language means. The language code of the writer can be defined as a way of organizing verbal material, which, reflecting the artistic vision of the author, creates a new, unique image of the world. Language code is a holistic system that arises from the application of certain principles of selection, combination and motivated use of language tools. First, it is necessary to consider how the concepts of "language code" and "idiostyle" relate to each other. The study of the author's style consists in studying the patterns of using linguistic means of combining them with each other, thereby forming the author's style as a whole. Idiostyle is a kind of "handwriting" of the author, the manner in which he writes his works, giving preference to one or another language means and their translation.

Key words: language code, idiostyle, ideal.

Мовний код письменника залежить від ідіолекта, тобто сукупності індивідуальних ознак мови людини, обумовлених національністю, віком, сферою діяльності, світоглядом. Індивідуальне використання цих ознак формує авторську манеру, на основі якої утворюється мовний код письменника. Н. В. Белозерцева, С. Н. Богатирьова визначають ідіостиль автора як стійку сукупність ознак манери його творів, системи образів, засобів виразності та інших рис, що характеризують твори письменника, що відрізняють його роботи від робіт інших авторів. Дослідження мови автора або, вірніше, коду письменника – це суміжна область між літературознавством і лінгвістикою. Однак кожна з цих наук, маючи один і той же предмет дослідження, підходить до нього з різних сторін.

Лінгвістика розглядає насамперед своєрідність вибору мовних засобів і системність такої своєрідності, але проблема мовного коду письменника цим не обмежується. Деякі питання, що виходять за межі чисто лінгвістичного аналізу, все ж в тій чи іншій мірі визначають вибір мовних засобів. До них, зокрема, можна віднести композицію твору, сюжет і способи його розгортання, літературну школу або напрямок, до якого належить письменник, і багато іншого. Даними питаннями займаються літературознавці. Лінгвіста ж цікавить проблема літературної норми, її коливання, виправдані і не виправдані її порушення, кордони цих порушень або відступів і ряд інших питань, пов'язаних з функціонуванням норм літературної мови. Літературознавча стилістика вивчає сукупність засобів художньої виразності, характерних для літературного твору, автора, літературного напряму або цілої епохи, і фактори від яких залежить художня виразність. Існує безліч робіт з вивчення стилю і коду мови Шекспіра, Мільтона, Моема [4, с. 140].

Формування поняття «мовний код» відбувається одночасно з формуванням поняття мовної особистості. Питаннями визначення мовної особистості займалися такі лінгвісти, як Ю. М. Тинянов, Ю. Н. Караулов, В. В. Виноградов, Б. А. Ляріні

та інші. Особливу роль в дослідженні даної проблеми відіграє вивчення образу автора в творах. Тут необхідно відповісти на таке запитання: якими засобами автор твору висловлює в ньому своє ставлення, в тому числі за допомогою яких засобів. На думку О. В. Карелова питання про співвідношення мовних засобів, використовуваних письменником, з національною мовою на даному етапі його розвитку є одним з головних питань лінгвістичного вивчення його стилю та мовного коду [2, с. 10]. Він вважає, що мовний код є основною категорією стилістики художньої літератури, а елементи його побудови складаються в єдину стилістичну систему. Однак, вона сприймається не повністю, а виділяються окремі особливо значущі, виразні ознаки. Він зазначає також, що для зображення індивідуального стилю письменника необхідно взяти до уваги розвиток його стилю, його ставлення до інших стилів творів, що відносяться до періоду його творчості. Існує безліч досліджень, присвячених вивченню індивідуальних стилів різних українських і зарубіжних письменників. Незважаючи на це, індивідуальний код автора вимагає подальшого всебічного вивчення.

Таким чином, основною метою подібного дослідження є аналіз закономірностей і прийомів стильової організації твору, взаємозв'язку його структурних елементів, їх співвідношення і взаємодії. Для повноцінного ж аналізу стилю твору необхідно також зрозуміти задум письменника, ідею, тему твору, його сюжет і образи персонажів. Проблемам вивчення мови художнього твору і визначення способів його стилістичного аналізу було присвячено дуже багато статей і досліджень, але їх результати поки що далекі від наукового вирішення. Розуміння словесного складу і композиційного ладу художнього твору багато в чому залежить від правильного висвітлення функціональних своєрідностей мови художньої літератури в відповідну епоху. Термін «код» може вживатися в кількох значеннях: Сукупність художніх засобів, характерних для творів мистецтва будь-якого художника, епохи або нації; Система мовних засобів, характерних для того чи іншого літературного твору, автора або напряму; Характерна манера поведінки, метод або сукупність прийомів виконання чого-небудь; Емоційна тональність мови. В даному дослідженні поняття мовний код буде використано в його першому і другому значенні. Таким чином мовний код – це сукупність художніх засобів, характерних для того чи іншого твору, автора, напрямку або епохи. Вивчення авторського коду полягає в дослідженні закономірностей використання мовних засобів їх поєднання між собою, тим самим утворюючи мовний код автора як єдине ціле» [1, с. 140].

«Короткий словник літературознавчих термінів» дає таке визначення терміну: «В основі поняття лежить подібність, однорідність, єдність творчих особливостей, властивих даному письменникові: ідей, характерів, сюжету, мови. Вона зумовлена насамперед біографією, життєвим досвідом, культурою, талантом, тим соціальним станом, в який розвивається його творчість і по відношенню до якого він, природно, займає певну позицію в залежності від своїх естетичних ідеалів» [5, с. 2]. Дійсно, великий вплив на творчість письменника його біографії підкреслюють багато дослідників. В. В. Виноградов вважає, що художні твори можуть і навіть повинні носити сліди історичного своєрідності життя автора [6, с. 1]. Г. О. Винокур відзначає також, що «образ автора визначається всієї складної сукупністю явищ, що створюють ту чи іншу літературну обстановку, тобто його літературною школою, його естетичними поглядами [4, с. 140]. Досліджуючи проблему мовного коду автора в галузі художнього перекладу, М. А. Новикова приходять до висновку, що історична ситуація є одним з факторів, що впливають як на авторський, так і на перекладацький стиль [4, с. 14].

Отже, образ автора є детермінантою художнього тексту і головною категорією його аналізу. Але письменник не може залишатися просто ресератором або «передавачем» різних подій, тих чи інших змін в житті суспільства. Творча індивідуальність письменника – це аж ніяк не відхилення від норми. Стосовно ситуації і традицій він обов'язково займає певну позицію. Не можна не погодитися з В.А. Кухаренко, яка визначає мовний код письменника як «індивідуальну мовну систему автора, яка відображатиме суб'єктивне сприйняття їм світу об'єктивної дійсності, що реалізує його ідейно-естетичні установки» [3, с. 1]. Однією з найважливіших характеристик мовного коду є новаторство письменника. Це питання є спірним. Так, Р. А. Будагов зазначає, що стиль Мопассана набагато більш простим і традиційним, але тим не менш внутрішньо він виявився набагато більш новаторським. Цей феномен автор пояснює наступним чином: «В області літературних стилів новаторство зазвичай спирається на традиції». Це вказує на те, що «основні стилістичні поняття і терміни, в тому числі такі, як простота, ширість, ясність в різні епохи у різних письменників наповнюються зовсім неоднаковим змістом». Новаторськими можна вважати такі зміни, які вносять щось якісно нове в літературу на сучасному для автора етапі. Але новаторство не повинно ставати самоціллю, перетворюватися в шаблон і втрачати інформативність. Як сказав Ю. М. Лотман, новаторство – «значуще ставлення до традиції, водночас відновлення пам'яті про неї і розбіжність з нею» [4, с. 15].

І, нарешті, формування мовного коду неможливо без такої якості, як талант, який важко піддається визначенню, але завжди відчувається в художньому тексті. А.А. Нестеренко, наприклад, вважає, що художній талант – це здатність образно уявити або зобразити життя в будь-якому виді мистецтва. Тільки в тому випадку, якщо у письменника-початківця є в наявності талант, йому можна допомогти знайти себе, очистити мову від штамів і в'язких оборотів, виробити звичку до невпинних, невідступних пошуків вірного слова, єдиного вірного слова, яке з максимальною точністю передає саме цей відтінок думки і саме ту ступінь її напруження, які потрібні». Можна сказати, що письменник – це одночасно і «чарівник», відзначений талантом, і великий трудівник, постійно шукає потрібне слово. Саме словесна матерія є, на думку В. А. Кухаренко, є «єдиною реальністю, з якою доведеться зробити висновки про світосприйняття автора, характер інформації, що відображається ним дійсності, адекватності і типовості зображення» [1, с. 14].

У колективній монографії «Індивідуально-художній стиль і його дослідження», написаної під її редакцією, аналіз творів англійських та американських письменників проводиться в два етапи. Перш за все вивчається ідіолект письменника, тобто «одиночки синтаксичного, лексичного, морфологічного, фонетичного рівнів, їх частоти і розподіл в тексті». На другому етапі кількісний підхід доповнюється якісним: розглядається функціонування найбільш частотних мовних одиниць в контексті, сюжетно-тематичні та жанрово-композиційні особливості тексту, тобто ідіостиль. Таке двоступеневе дослідження дозволяє об'єднати лінгвістичний і літературознавчий аналіз, застосовується багатьма сучасними лінгвістами. Об'єктом їх вивчення стає ідіолект і ідіостиль письменника. Е. В. Літус дає наступне визначення цим поняттям: «Вважаємо, що мовна особистість по відношенню до індивідуального художньої творчості реалізується в ідіолекті- сукупності мовних одиниць, які репрезентують індивідуальну картину світу, ідіостиль-сукупності способів і прийомів вираження авторських інтенцій у змісті текстів – і проявляється через всю систему образотворчих засобів.

Таким чином, проаналізувавши роботи з проблеми мовного коду і індивідуального стилю, можна виділити наступні параметри, які важливі для їх формування: біографія і життєвий досвід письменника; його громадянська позиція, культура і талант, що дозволяють ввести щось якісно нове в літературу; ідіолект, і зокрема, що найбільш вживанні мовні одиниці, що відображають «картину світу» письменника; своєрідність образотворчих засобів, що застосовуються автором для самовираження в рамках художнього твору. Поряд з вивченням мовного коду автор необхідно також розглянути проблему прозорості / непрозорості перекладача. На думку Д. В. Псурцева дане питання безпосередньо пов'язане з проблемою перекладу. Автор задається питанням, що саме має бути передано в міжмовному художньому перекладі, що є інваріантом і має бути передано в міжмовному перекладі: сюжет, авторський задум, його мовний код? В ідеальному перекладі повинні бути збережені всі ці аспекти. Щоб переклад був адекватним повинен бути збережений баланс загальномовного і авторського [5, с. 187-196].

При передачі авторського компонента перекладач повинен підібрати функціональний аналог. При цьому вірним підходом буде відтворення в перекладі авторських стилістичних прийомів і структур. Однак це не означає, що перекладач може дозволити собі буквальный переклад. На думку Д. В. Псурцева буквализм – це формальна передача загальномовного, тобто прийняття властивостей самої мови за властивостей стилю автора. У той же час перекладач не повинен відходити від оригіналу, змінювати його, виправляти «помилки» автора, а навпаки відтворювати їх у перекладі за допомогою компенсації. Художній переклад – це складний процес, що вимагає від перекладача не тільки знання мови оригіналу і мови перекладу, а й певного обсягу фонових знань, ерудованості та навичок перекладу. Л. С. Бархударов, посилаючись на визначення слова «переклад» в тлумачному словнику Д. Н. Ушакова, визначає переклад як психофізичний процес, що проходить в мозку перекладача під час здійснення перекладу, результатом якого є текст на мові перекладу. Він вважає його видом міжмовної трансформації. На думку ж А. Д. Швейцера, переклад – це односпрямований або двофазний процес міжмовної комунікації, при якому на основі тексту оригіналу, підданого цілеспрямованому перекладацькому аналізу, створюється вторинний текст, або «метатекст», що заміняє первинний в іншому мовному середовищі. Даний процес характеризується установкою на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, частково модифікованого під впливом відмінностей мов і культур. Крім того, для здійснення якісного, а значить адекватного перекладу твору, перекладач повинен вникнути в суть твору, зрозуміти його проблематику і ідею автора. Однак при переході з однієї мови на іншу, деякі деталі губляться. Щоб переклад був близький до оригіналу, недостатньо просто дотримуватися сюжету і слову автора при перекладі, але також необхідно передати експресивність твору, як можна точно передати індивідуальний мовний код автора твору. Отже, у своїй роботі перекладач повинен відтворити художнє своєрідність оригіналу, характер епохи, в яку він був написаний, мову персонажів. У художньому творі відбивається авторське бачення дійсності, відбувається перетворення семантики слів, що створює труднощі при перекладі. Кожен письменник носій і творець національної культури мовлення. Повноцінна передача духу оригіналу залежить від того на скільки в перекладі збережено єдність і співвідношення змісту і форми. Перекладач повинен домогтися відтворити оригінал в його художньо-естетичній цілісності [3, с. 71-73].

Крім того, в художньому перекладі більшого значення набуває творча функція перекладача, тому що художній переклад має образність, виразність і іншими художніми достоїнствами. Отже, завданням перекладача є створення твору, який надає той же художньо-естетичний вплив, що і оригінал. На думку В.В. Сдобникова створення художнього образу є не метою літературного твору, а також засобом передачі інформації, особливим способом здійснення впливу на читача. Беручись до безпосереднього перекладу, перекладачеві необхідно спершу проаналізувати текст оригіналу. Для здійснення грамотного перекладацького аналізу, а згодом адекватного перекладу, він повинен відповісти на ряд питань: Хто автор тексту? Коли і де він був написаний? У чому полягає його задум, ідея? В якому мовному жанрі виконання текст? В якому функціональному стилі він існує? Визначити специфіку мови і тексту.

Висновок: Перш за все в роботі було виділено визначення поняття «мовний код» В ході дослідження стало зрозуміло, що культурно-історичної ситуації мають вплив на розвиток жанру, домінантні елементи жанру – носії «пам'яті жанру» – забезпечують єдність і визначають відносини всіх компонентів створюваних письменником текстів, в яких реалізується його «мовна особистість». Вивчення мовного коду автора є предметом дослідження, як літературознавства, так і лінгвістики. Однак кожна з цих наук підходить його вивчення з різних сторін. Перекладацький мовний код мало вивчене явище, проте він відіграє важливу роль у створенні якісного перекладу. Художній переклад – це складний процес, що вимагає від перекладача не тільки знання мови оригіналу і мови перекладу, а також широкого кругозору та ерудиції. У своїй роботі перекладач повинен відтворити художнє своєрідність оригіналу, характер епохи, в яку він був написаний, мова персонажів і індивідуально-творчий код автора, а також правильно підібрати мовні засоби, згідно їх семантиці. Дослідниками пропонуються різні схеми перекладацького аналізу. Представники лінгвістичної теорії вважають, що він служить для більш глибокого розуміння сенсу вихідного тексту з метою вибору правильної стратегії перекладу прийняття правильного перекладацького рішення. Прихильники функціонального напрямку виходять з того, що в процесі виконання перекладу необхідно встановити функції оригінального тексту і контекст культури реципієнта перекладу.

Література:

1. Durrell G. The Bafut Beagles. Penguin Books, 1954. 208 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов. 5-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2002. 384 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва: Международные отношения, 1975. С. 5–6.
4. Беркнер С. С., Ворошина О. Е. Проблема сохранения индивидуального стиля автора и стиля произведения в художественном переводе (на примере произведений С. Моэма. *Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2003. № 1. С. 71–73.
5. Брандес М. П., Провоторов В. И. Предпереводческий анализ текста. Москва, изд-во «НВИ-Тезаурус», 2001. 224 с.
6. Бузаджи Д. М. Переводчик прозрачный и непрозрачный. *Мосты. Журнал переводчиков*. № 4. 2011. С. 12–27.

Отримано: 10 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: nediljalar@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-120-125

Семенюк Л. С. Історіософія козацької України у драматичних жанрових формах XVIII ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 120–125.

УДК: 821.161.2'04-2.09:[7.046:94(477)''16/18'':355

Семенюк Лариса Степанівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки**ІСТОРІОСОФІЯ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРАМАТИЧНИХ ЖАНРОВИХ ФОРМАХ XVIII СТ.**

Дослідження драматичних творів періоду пізнього Бароко важливе й актуальне з точки зору виявлення в них авторської маніфестації власної національної ідентичності та самобутності, для репрезентації якої вагоме значення мала творена митцями XVIII ст. художня модель історичної долі козацької України. Аналіз драматичних творів XVIII ст. проведено в аспекті виявлення історіософської концепції авторів, які творили художню модель козацької України з проєкцією на історичні реалії свого часу. На основі історико-літературного та контекстуального методів дослідження зроблено спробу відчитати в цих текстах їхнє ідейне послання, вписане в традиційні барокові драматичні жанрові форми шкільної драми, світського віршованого діалогу, гумористичних інтермедій до шкільних драм та традиційного різдвяного вертепу. Наголошено, що звернення авторів до історії Козацької держави, творення культу Богдана Хмельницького, образу козака як захисника народу в умовах загострення українсько-російських стосунків мало на меті актуалізацію важливих суспільних проблем сучасності як запоруки збереження національної ідентичності.

Ключові слова: козацтво, історіософія, козацька Україна, шкільна драма, діалог, інтермедія, вертепна драма.**Larysa Semeniuk,**
Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University**THE HISTORY OF COSSACK UKRAINE IN DRAMATIC GENRE FORMS OF THE 18TH CENTURY**

Recent scientific intelligence has led to an understanding of the ambiguity of the phenomenon of Cossack Ukraine which is presented in the texts of dramatic works of the XVIII century, which formation was influenced by the specificity of Ukrainian-Russian relations, complex inter-confessional relations and the heterogeneous nature of dramatic genre forms themselves. The study of the dramatic works of the late Baroque period is important and relevant considering revealing the authors' manifestation of their own national identity there, for the representation of which created by the artists of the XVIII century artistic model of the historical fate of Cossack Ukraine played a significant role.

On the basis of historical-literary and contextual methods of research, an attempt was made to take into account in these texts their ideological message, inscribed in the traditional baroque dramatic genre forms of school drama (anonymous "Grace of God"), secular verbal dialogue ("Conversation between Velykorossiya and Malorossiya" S. Divovyeh), humorous interludes to school dramas and traditional Christmas verterp.

The conclusions emphasize, that the references of the authors of dramatic works of the XVIII century to the history of the Cossack state, the creation of the cult of Bohdan Khmelnytsky, the image of the Cossack as a defender of the people in the context of sharpening Ukrainian-Russian relations was a topical theme of Ukrainian dramatic creativity. The emergence of such works during the national decline can be interpreted as an attempt of patriotic part of the Ukrainian elite of the XVIII century to draw the public's attention to the problem of restoring Cossack conquests as a guarantee of preserving national identity.

Ke ywords: Cossacks, historiosophy, Cossack Ukraine, school drama, dialogue, interlude, verterp drama.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сплеск української історіографії, що припав на кінець XVII – початок XVIII ст., цей своєрідний «історіографічний «вибух», викликаний «інтуїтивним відчуттям небезпеки, яка насувалася з Півночі» [9, с. 201], спричинив посилену увагу до феномену козацтва навіть у тих родах і жанрах літературної творчості, для яких історичні теми були цікавими хіба що з огляду на події священної історії. Йдеться про питому релігійні драматичні жанрові форми, з-поміж яких виділяються шкільна драма, інтермедія, вертеп, діалог тощо. Той факт, що у XVIII ст. події Національно-визвольної війни та пов'язані з нею історичні перипетії пізнішого часу стають предметом осмислення у релігійних драматичних формах, свідчить не лише про зростання процесу секуляризації української літератури періоду пізнього Бароко, а й спонукає думати про постійні пошуки діячами української культури шляхів утвердження власної ідентичності в умовах втрати національної самобутності.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання історіософії давньоукраїнської драми й театру належить до надзвичайно цікавих, хоч і мало досліджених на сьогодні. Здебільшого у студіях на цю тему підкреслюються патріотичні наміри авторів, апологізація ними Хмельниччини. На цьому наголошують у своїх працях такі знані дослідники драматургії як О. Білецький, М. Возняк, М. Грицай, Ф. Шолом та ін. І лише наукові розвідки останнього часу (М. Рудковської, М. Сулими, В. Шевчука, М. Шевчук) спонукають до розуміння неоднозначності представленого в текстах драматичних творів XVIII ст. феномену козацької України, на формування якого суттєво вплинула специфіка українсько-російських взаємин, складні міжконфесійні стосунки та неоднорідна природа самих драматичних жанрових форм.

Дослідження драматичних творів періоду пізнього Бароко важливе й актуальне з точки зору виявлення в них авторської маніфестації власної національної ідентичності та самобутності, для репрезентації якої вагоме значення мала творена митцями XVIII ст. художня модель історичної долі козацької України. Тому **метою цієї розвідки** є аналіз драматичних творів XVIII ст. в аспекті виявлення історіософської концепції авторів на основі історико-літературного та контекстуального

методів дослідження. Для цього необхідно відчитати в давніх текстах їхнє ідейне послання, вписане у традиційну барокову драматургічну форму, якою могла бути або серйозна шкільна драма, або світський віршований діалог, або ж гумористичні інтермедії до шкільних драм чи традиційного різдвяного вертепу. Отож, маємо справу із двома способами репрезентації історичного матеріалу в українській драматургії – серйозним і комічним, що відповідають високому й низькому стильовим рівням бароко. З цього погляду драматичні форми XVIII ст. є цікавим прикладом інтерпретації важливих суспільних проблем у полярно протилежних стильових різновидах української барокової культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тема козаччини і Хмельниччини, надзвичайно актуальна й популярна в українському фольклорі й книжній писемній літературі другої половини XVII та початку XVIII ст., у драматичні форми прийшла порівняно пізно (звісно, якщо судити про це зі збережених текстів), аж у 1728 році. Тоді в Києво-Могилянській академії з-під пера Інокентія Неруновича, викладача поетики (його авторство доводить більшість учених), з'явився новаторський драматичний твір «Милість Божія, Україну от неудоносимих обид лядських чрез Богдана Зіновія Хмельницького, преславногo воєск Запорозьких гетьмана, свободившая. І дарованними ему над ляхами побідами возвеличившая, на незабвенную толиких его щедрот пам'ять репрезентованная в школах кїєвських 1728 літа». П'єса була створена з нагоди 80-ліття від початку Національно-визвольної війни і присвячувалася тодішньому гетьману України Данилу Апостолу.

На винятковість цієї драми в історії шкільної драматургії звертав увагу з-поміж інших дослідників О. Білецький. Учений так сформулював ідейну маніфестацію автора: «це – драматизація подій недавнього минулого України, твір, написаний гарячим українським патріотом і козакофілом» [1, с. 468]. Щоправда, дослідник не приховав той прикметний для XVIII ст. факт, що свій твір автор закінчує «неминучими компліментами на адресу російського монарха – Петра II», хоч і вважає їх даниною міцно встановленому літературному шаблону [1, с. 468].

Про тісний зв'язок п'єси «Милість Божа» «з сучасним авторові українським національним життям і українською національною традицією» свого часу писав М. Возняк. Він також наголошував на симпатіях автора до козацької маси, хоча визнавав «станово-козацький настрій, яким просякнута драма» [2, с. 215].

Соціологічний погляд на ідеологію драми висловлює М. Грицай. Він хоч і погоджується зі своїми попередниками щодо козакофільства автора драми, однак робить таке суттєве застереження в дусі свого часу: «Дійсно, автор драми був козакофілом; він милувався козацькою славою і відвагою, особливо виявленою в період визвольної війни, не розуміючи великого духу народності її, який так виразно відбився в народному героїчному епосі» [3, с. 81].

На нашу думку, найбільше наблизився до розуміння прихованих політичних смислів та ідейного послання автора «Милості Божої» В. Шевчук, для якого ця п'єса – «одна з яскравих пам'яток українського політичного мислення в нашій давній драматургії» [12, с. 487]. Проте історіософія автора твору ще потребує дослідницької уваги.

Покажемо, на наш погляд, є вже сам факт появи драми національно-патріотичного змісту в постмазепинський період, коли Україна, по суті, втрачала залишки своєї автономії і завоювання Гетьманщини. Це стало можливим завдяки певному «потеплінню» в українсько-російських взаєминах: 1727 року російський уряд дозволив після шестирічної перерви обирати козакам гетьмана. Ним став Данило Апостол, про що йдеться у п'ятій дії «Милості Божої»: «Петр, глаголю, імені Второй такового, / Монарха всеросійський бога всеблагого / Милостию увінчан, не дасть ти упасти, / Не дасть і слави твоєї всячески пропасти. / <...> Подасть ти Данііла, вождя ізряднійша, / Не токмо благодарством над іних краснійша, / Но і діли храбрими славного, котрий, / Супостатом Хмельницький твоім будет второй» [10, с. 322].

На думку В. Шевчука, драма «висловлювала радісну подію реставрації козацької автономії» [12, с. 483]. Принаймні є підстави вважати, що твір відобразив патріотичні сподівання українців, які розраховували на прихильність нового московського царя Петра II у вирішенні зловбодених для України питань.

Разом із тим, реалії XVIII ст., зокрема ганебне втручання Росії у внутрішні політичні справи України, руйнування національної освіти і книгодрукування, вплив розумових сил до Московії, цензурні обмеження, змушували автора «Милості Божої» бути реалістом. Тож має рацію О. Білецький, коли стверджує, що за таких умов «внутрішнє життя (України – Л. С.) у драмі, обмеженій релігійним сюжетом, могло виразитись тільки натяками» [1, с. 468]. Цей, за словами М. Возняка, «дух часу» відчутний у багатьох анахронізмах – рисах життя, перенесених у добу Хмельницького з доби автора [2, с. 215].

Прикладами таких анахронізмів у творі можуть бути репліки, найчастіше у формі риторичних запитань, що їх висловлює Богдан Хмельницький: «За толикіє і толь славніє побіди / Терпіли толикіє, толь тяжкіє біди: / Грабленія, насильства, утиски, досади, / Узи і прочая, без всякоя отради?», «Что так безумні єсьми, что так помраченні, / Что спим, аки летаргом яким омраченні?» [10, с. 306], «О жалю мой незносний, більше ли чекати. / Крайней ли погибелі еще виглядати / Будем? Не видим, что ся грядет?» [10, с. 306-307], «Крайняя всіх нас уже хоцет постигнути / Пропасть» [10, с. 308]. Гетьману також належать слова, що відображають головну історіософську дилему не лише XVII, а й усього XVIII століття: «На вас-бо то залежить, ілі жити тако / При козацьких вольностях без налога, яко / Издавна жили, ілі вічними рабами / В ляхов буть...» [10, с. 308].

Свого часу О. Білецький висловив думку, що «Милість Божа» – «дорогоцінний документ, що правильно відбиває народні настрої початку XVIII ст.» [1, с. 469]. Навряд чи дослідник мав на увазі проблеми, пов'язані з московською політикою в Україні. Тож питання про те, якими насправді були ці настрої і як вони відображені у творі, залишається відкритим.

Враховуючи засади барокової поетики, В. Шевчук пропонує два рівні прочитання «Милості Божої»: «текстовий, де все офіційно-правильно, і підтекстовий, де через систему натяків оповідається про справжнє становище України» [12, с. 485]. На перший погляд, п'єсу витримано в офіційному дусі російського вірнопідданства. Це простежується і в прославленні російських монархів Петра I («великий названий») та Петра II («милостию увінчан»), і в баченні світлого майбутнього України під мудрою опікою великих правителів Росії, яким під силу здолати будь-яких ворогів, і в оптимістичній настроєвості твору в цілому. Проте важливішим є підтекстове прочитання п'єси, яке системою натяків доносить до вдумливого читача ряд важливих, хоч і ретельно прихованих від цензури ідей. Передусім, як помітив В. Шевчук, «драма служить закріпленню історичної пам'яті і проводить виразні історичні паралелі» [12, с. 485]. Про це йдеться у назві-анотації («...на незабвенную толиких его щедрот пам'ять...») та в перших рядках твору: «Егей, слави нашає упадок последній!» [10, с. 306]. Цей «упадок последній», про який говорить Богдан Хмельницький, добре розуміли сучасники автора після жорстокого придушення

царизмом української автономії. І хоча далі в драмі йдеться про наругу і гніт поляків, читачі і слухачі вгадували тут сучасні їм реалії, зокрема російські політичні утиски.

У центрі уваги автора драми – Богдан Хмельницький та козацьке військо. Монологи гетьмана, персоніфікованої України, Писаря, Смотровіня, інших персонажів створюють модель козацтва, яким воно було не лише в середині XVII ст., а й понад піввіку потому. Козакам-українцям, як і раніше, властиві питомо національні риси вдачі. Вони схильні оплакувати свою долю (форму плачів мають монологи Богдана Хмельницького, персоніфікованої України), нарікати на ворогів, звинувачуючи їх у власних бідах та нещастях (Богдан Хмельницький: «Честь і славу в нивочто нашу обращають, / Козацькое потребить ім'я помишляють», «Сея ли ми от тебе, ляше, ожидали / Плати...» [10, с. 306], скаржитися на постійні біди та скруту (Україна: «В безмірних бідах моїх, в неісповідимой / Болізні і печалі, во неусладимой / Горесті серця імам се мало отради» [10, с. 312]; Україна: «Уві мні! От болізні паки униваю» [10, с. 313]), надмірно поклатися на Бога (Україна: «Ко тобі, о боже всесильний, / Прибгаю аз, воззри на плач мой умильний!», «Призри з небесе і виждь на мос толико / Окаянство; і помощ низпосли, владику» [10, с. 313]). Ці риси національного характеру, акцентовані у творі, увиразнюють портрет українця-козака та помітно спростовують козакофільство автора, на якому наголошують дослідники драми.

Разом із тим, уже в перших рядках твору автор наділяє козаків рицарськими рисами: вони сповнені оптимізму, готові збройно постояти за власну честь і гідність (Богдан Хмельницький: «Страдати / Кая нужда есть, аще честь за честь воздати / Можем!», «Когда сабля при нас есть: не совсім пропала / Многоіменітая она похвала / Наша» [10, с. 307]; Кошовий: «Поки сили нашаея, поки духа стане / Будем тебе боронить, вельможний гетьмане» [10, с. 310], «Будем себе і матку нашу боронити, / Аще нам і умерти, будем ляхов бити!» [10, с. 311]). Тобто, козацтво постає як потужна збройна сила, мета якої – захищати Україну від зазіхань будь-яких ворогів. Недаремно гетьман Хмельницький ставить риторичне питання: «Татаре, турки і німці бували / Не страшні: і ляхи лі ужасні нам стали!» [10, с. 307].

Показовою у творі є паралель: Богдан Хмельницький – Данило Апостол. Виразна апологізація Хмельницького у драмі, який бачиться як вождь української нації, рівний Мойсееві, проєктується на особу новопоставленого гетьмана. Данило Апостол, говорить Смотровіня, має стати другим Богданом Хмельницьким, що прославиться своїми справами в захисті Вітчизни від ворогів. Таким ворогом у XVIII ст. була Росія, тож дуже символічно звучать слова Смотровіня: «Тако ти, мир ли будеш, ілі брань іміти, / Над врагом твоім главу будеш возносити» [10, с. 323]. Тобто, йдеться про збереження історичної пам'яті та козацьких чеснот як запоруки національної ідентичності.

Ще один важливий натяк у монолозі Смотровіня – це сподівання на розквіт в Україні освіти і науки: «Но бог, ты во воїнськом іскустві і штуці / Прославивий, прославить той же і в науці. / І сіє колегіум чрез Петра Могилу / Основав, произведет в толикою силу» [10, с. 322]. На початку XVIII ст. такі передбачення були не тільки актуальними з огляду на тодішній занепад академічної освіти, друкарської справи, поширення російської цензури в Україні, а й досить сміливими. Щоправда, цим радісним сподіванням так і не судилося перетворитися в реальність: уже в 30-х роках гетьманство було скасоване, а занепад Київської академії поглиблювався.

Отже, історичну шкільну драму «Милість Божа» варто розглядати не лише як документ протистоянь, що мали місце в Речі Посполитій та вилилися в Національно-визвольну війну середини XVII ст., а й як важливе джерело для розуміння злободенних проблем у царині українсько-російських взаємин першої чверті XVIII ст.

Дослідники драматургії наголошують, що за сприятливих умов «Милість Божа» «не залишилася б без наслідувачів і наступників» [1, с. 468]. Проте занепад Київської академії спричинив поступове згасання драматичних традицій в Україні. Відтак з другої половини XVIII ст. зберігся єдиний зразок твору історичної тематики, що тяжіє до драматургічної форми. Це історичний віршований діалог перекладача генеральної військової канцелярії у Глухові Семена Дівовича «Разговор Великороссии с Малороссиєю» з 1762 року.

За своєю жанровою природою «Разговор» є літературним діалогом, тобто жанром, що належить до ранніх драматургічних форм, з яких у XVII ст. розвинулася шкільна драма. Діалоги, як правило, писалися на релігійні, різдвяні та великодні, теми, й передбачали участь двох і більше дійових осіб. На думку М. Сулими, «діалоги виростали із декламацій, із необхідності природного апелювання учасників декламації один до одного» [9, с. 95]. Тому саме діалоги стали логічним, наступним кроком у творенні власне драматичного тексту.

Один із перших дослідників твору С. Дівовича М. Петров так пише про причини його появи: «найближчим приводом до складання «Розмови» могла бути зміна урядових відносин до Малоросії, яка настала зі смертю Єлизавети Петрівни, коли Катерина II задумала знищити гетьманське достоїнство в Малоросії і зрівняти останню з Великоросією і в інших відносинах» [6, с. 321-322].

У радянських розвідках цю пам'ятку вивчали із соціологічних позицій. Так, Ф. Шолом підкреслював соціальну загостреність діалогу, а його ідеєю вважав «намагання козацької старшини, українського поміщицтва добитися перед царським урядом Росії зрівняння в правах українських чинів з відповідними російськими чинами, запровадженнями ще Петром I» [15, с. 531].

На думку сучасного дослідника В. Шевчука, метою написання твору є «змагання до рівнозначності» України з Росією [13, с. 554]. На наш погляд, обмежувати лише цим авторський задум не варто, тому текст діалогу заслуговує глибших наукових студій.

Перше, на що треба звернути увагу, аналізуючи твір Семена Дівовича, – це час його появи. Йдеться про епоху Кирила Розумовського, 50–60-ті роки XVIII ст. «Це була доба, – пише О. Оглоблин, – з останнього піднесення старої князівсько-гетьманської держави, доба економічного зросту Лівобережної України і буяння національно-політичної думки, доба блискучого розквіту української культури та мистецтва» [5, с. 14].

Отже, як і в випадку з «Милістю Божою», твір С. Дівовича відобразив патріотичні сподівання українців. Разом із тим, примітка в назві про те, що поему написано «в честь, славу і захист» своєї Вітчизни, свідчить про розуміння автором загрози, що насувалися з Півночі й вимагали відстоювання власних національних інтересів.

Подавши системний виклад історії України від найдавніших часів і до останньої чверті XVIII ст., Семен Дівович зумів розставити ті політичні акценти, що відповідали ідейним настроям його часу та відображали його власну суспільно-

політичну позицію. Як і автор «Милості Божої», він не приховує своєї прихильності до російських царів. У творі говорить-ся, що Україна (Малоросія) піддалася російському цареві добровільно, віддавши перевагу єдиновірному правителю, який іменується «славним» [10, с. 384]. Це підданство розцінюється у творі як захист: «Ему (цареві – Л. С.) в защищение повек себя дала», «...здесь я уже навек утверждена, / Сильною рукою от врагов спасенна» [10, с. 385]. Наголошено на добровільності такого союзу та здатності Малоросії власними військовими силами відстоювати себе перед ворогами [10, с. 384-385, 387].

Автор твору чітко формулює мету козацьких військових змагань: «За отечество, веру и верность все бились, / В многих опасностях бесстраши находились. / «Доставь, доставь, небо, предков наших целость нам! / Доставь, – кричали, – чтоб мы не служили врагам!» (с. 387). Показово, що тут відсутні будь-які натяки на мілітарні наміри козаків, притаманні північним сусідам, та звучить побоювання щодо примусового підданства.

Автор «Разговора» наділяє козаків лицарськими чеснотами, захоплюється їхньою мужністю, розповідає про війни з поляками, турками, татарами, молдаванами, підкреслюючи виняткову хоробрість та войовничість козаків. Він апологізує гетьмана Хмельницького, змальовує його як визволителя України: «общий наш свободитель» [10, с. 393].

Показовою для розуміння історіософії автора є його позиція щодо підданства Малоросії московському цареві. Україна не вважає себе частиною Росії та визнає лише своє підпорядкування спільному правителю: «Не тебе – государю твоему поддалась, / При которых ты с предков своих и родилась». При цьому вона наголошує на своїй рівності з Великоросією, підкреслюючи відмінності між ними: «Не думай, чтоб ты сама была мой властитель, / Но государь твой и мой общий повелитель. / А разность наша есть в приложенных именах. / Ты Великая Россия, а я Мала, живем в смежных странах. / Что ж я Малой называюсь, а ты Великой, / То как тебе, так и мне нимало не дико, / Ибо твои пределы пространнее моих, / А мои обширностями поменше твоих... / Так мы с тобою равны и одно составляем, / Одному, не двум государям присягаем» [10, с. 394-395].

На думку В. Шевчука, в цих словах викладено «зміст автономічних прагнень тодішнього українського освіченого стану. <...> С. Дівович відбиває тут прагнення К. Розумовського перетворити Україну в князівство, якими були за Річі Посполитої Велике князівство Литовське чи князівство Бранденбурзьке, тобто цілком автономне у складі федерації» [13, с. 549]. Вчений переконаний, що спроби Петра I та його наступників зруйнувати таке бачення союзу двох держав породили українсько-російські політичні конфлікти XVIII ст. У діалозі С. Дівовича цей конфлікт становить, за словами В. Шевчука, «головний інтелектуальний стрижень твору» [13, с. 549].

Вибір діалогічної форми твору теж відповідає головному ідейному задуму автора. Довгі монологи України, спрямовані на доведення статусу своєї автономії у складі Російської держави, – своєрідний «результат агонії Козацької автономії».

«Адже, – як стверджує В. Шевчук, – патріотів цієї автономії С. Дівовичу доводиться уже тепер Росії доказувати те, що та мусила б твердо знати: Україна не частина Росії, а окрема соціумна одиниця, піддана російському цареві; сама ж Росія цього вже не розуміє, а дивиться на Україну як на щось собі підрядне й підпорядковане...» [13, с. 549]. Тож мету поеми дослідник вбачає в тому, щоб «знайти порозуміння з Росією», але за однієї умови – «щоб Україна визнала своє підрядне й поневолене становище» [13, с. 551].

На наш погляд, це не зовсім так, бо свою головну ідейну маніфестацію автор змушений був приховувати, вживаючи, як і автор «Милості Божої», випробуваний у поезії бароко прийом натяків та історичних паралелей. Так, описуючи польський гніт, він розуміє при цьому гніт російський. Для того часу гостро актуально звучали, наприклад, слова: «Пала уже вся надежда наша, – кричали, – / Не воскреснет защита, вечно потеряли» [10, с. 401] або ж «Не страшне был ни один супостат при тебе, / Ныне ж боимся многих оставшиеся в себе» [10, с. 402].

У частині, де оплакується смерть Богдана Хмельницького, вчуваються сучасні авторові сум та горе з приводу незворотної втрати завоювань гетьмана: «Глаза имеа, без глаз стоим оцепенев; / Без рук кажемся храбры, прежде руки имев. / Уже и лица наша потупились слеза, / Падают колеблющись и колена дрожа, / Изнемогают сердца, камнем утесненна...» [10, с. 403]. Останній рядок цього емоційного пасажу особливо красномовний, оскільки натякає на утиски Петра I.

Отже, «Разговор» С. Дівовича – «один із найскрапівших виявів українсько-російських змагань» [13, с. 554]. Прагнення України будь-що довести в цьому політичному диспуті свою вірнопідданість Росії говорить про її підневільне становище або, принаймні, про передчуття саме такої політичної перспективи. На це вказують і численні історичні анахронізми та натяки. На користь цього говорить і звернення автора до доби Богдана Хмельницького та його завоювань, зберегти які прагнула патріотично налаштована частина української еліти XVIII ст.

Відмінний від розглянутого вище, комічний за своєю природою спосіб осмислення історичного матеріалу репрезентують гумористичні інтермедії до шкільних драм та різдвяного вертепу. Попри достатню увагу вчених (М. Возняка, Я. Гординського, І. Франка) до цих жанрових драматичних форм, в аспекті розробки тогочасних політичних проблем вони майже не вивчалися. Виняток становить розвідка польської дослідниці М. Рудковської про багатомовні інтермедії XVII–XVIII ст., що представлені як «маніфестація певного погляду на світ, в якій дуже важливу роль відіграє категорія іншості» [7, с. 105], та студія М. Шевчука про українські інтермедії як явище низового бароко, де чимала увага приділяється їх підтекстовому прочитанню [14, с. 251-259]. Ідеологічний характер творів цього жанру в контексті історичних реалій XVIII ст. підкреслює архієпископ Ігор (Ісиченко) [4, с. 515-531].

Інтермедії, як жоден інший жанр драматичної літератури, ілюструють гострі протистояння представників різних націй і культур в межах Речі Посполитої та Російської імперії. І хоча «змальовані в них постаті є навмисно схематичними», а події «здаються незначними і спрямованими лише на комічний ефект, а потім на ідейний вплив на глядачів» [7, с. 112], проте в цих, на перший погляд, простих сюжетах порушено ряд актуальних для України проблем.

Показово, що героєм більшості зразків цього жанру, створених у XVIII ст. (йдеться про інтермедії до драм М. Довгалевського та Г. Кониського), виступає козак. Як правило, у цих коротких сценках, розписаних на кілька осіб, змальовані ситуації зіткнення простолюдинів (селян, хлопів), козаків та москалів з персонажами-антагоністами (за соціальним, національним чи віросповідним статусом). Переважно це німці, поляки, єзуїти, орендарі, євреї чи поміщики, присутність яких вносить у сценічну реальність тривогу, неспокій. Виразно звучать побоювання, пов'язані з очевидними загрозами для

фізичного існування героїв-руси́нів, на захист яких стає козак (найчастіше вкупі з москалем). У підтексті відчитуються загрози духовного плану, спрямовані на нівеляцію національної ідентичності представників з народу, де помітні проєкції на сучасні автотворам реалії. Попри тенденційну спрямованість таких сюжетів, досягнення комічного ефекту, обумовлене природою жанру, залишається першочерговим завданням авторів.

На перший погляд, у центрі уваги більшості інтермедій – складні польсько-українські відносини. Козаку та москалю в цих сюжетах відведена роль «караючої сили»: вони розв'язують конфлікт двох антагоністичних сторін, найчастіше – шляхом фізичної розправи над кривдниками. У такий спосіб увиразнюються антипольські настрої зневажених українців та підкреслюється спільна місія козаків і москалів. Яскравий приклад цього містить інтермедія до п'єси Г. Кониського «Воскресені мертвих», де поляки представлені у вкрай негативному плані, а москаль – як добродійник, визволитель гноблених [11, с. 170-174]. Подібні сюжети, на думку М. Рудковської, – одна зі спроб «ідеологізації українсько-польських стосунків у XVII і XVIII ст.» [7, с. 111].

Неоднозначність соціально-політичних акцентів у текстах інтермедій підкреслюють також М. Шевчук [14, с. 255-256] та архієпископ Ігор (Ісиченко) [4, с. 517-519, 526-527]. Зосередження авторів на українсько-польських конфліктах та явне замовчування проблем у царині українсько-російських стосунків, що особливо загострилися у середині XVIII ст., говорить про політичну тенденційність таких творів, за якою приховувались справжні наміри Російської імперії стосовно Правобережної України.

Лише зрідка автори інтермедій засобами натякової поетики висловлюються з приводу цих проблем. Показовою, зокрема, є п'ята інтермедія до драми М. Довгалевського «Властотворний образ». У ній лях вивозить мужика у клітці і продає жидові, але козак визволяє селянина і запрягає ляха в ярмо [11, с. 139-140]. Соціологічне літературознавство трактувало цей сюжет буквально, проте одна незначна репліка мужика міняє суть розуміння інтермедії: селянин звинувачує пана-ляха в тому, що він «хотѣл заслатъ на канали, як на роботу» [11, с. 140].

М. Шевчук так коментує цей епізод: «цей натяк на каналні роботи українських козаків у Росії робить очевидним те, що викривальну енергію тут спрямовано на сучасні біди України вже від нового володаря – Росії <...>. А кінцівка не оптимістична, а швидше бажана, прийнята вірою, що козаки ще зможуть визволити Україну» [14, с. 256].

Привертає увагу й факт ідеалізації козака, навіть попри зовнішнє гумористичне його зображення. Козак в інтермедіях М. Довгалевського та Г. Кониського викликає аналогію з попередньо аналізованими драматичними творами: він так само гаряче відданий Україні, прагне зберегти козацьку славу, він лицар, воїн, для якого не існує інших інтересів, окрім боротьби з ворогами своєї землі: «Егей, коли б вп'ять, як була, козацкая слава, / Щоб розпустилась всюди, як п'брамы пава!» [11, с. 108]. Поряд висловлено намір служити Росії («буду в москаля... заслугою») та воювати з поляками.

Подібні гасла звучать і в репліках запорожця, що фігурує в інтермедійній частині вертепної драми. Тут відчувається ностальгія за втратою козацької слави (Запорожець: «Тепер, бачу, на світі біда, що мене одцурався рід» [8, с. 691], «Так-то, бачу, що уже не добра літ наших година» [8, с. 692]). Бувало гайдамаку-козака показано як представника козацького визвольного руху проти польської шляхти («Гай-га, як я молод бував, що то в мене була за сила! / Було, ляхів борючи, і рука не мліла» [8, с. 692]). У вертепному сюжеті він легко розправляється з жидом, уніатським попом і чортом, після чого йде «в курінь віку доживать» [8, с. 704]. Ця сцена, на наш погляд, має символічний характер і свідчить про відхід козацтва з історичної арени.

Отже, інтермедії, як і високі різновиди шкільної драматургії, попри комічний характер та позірну тенденційність у ставленні до поляків та москалів, засобами низового бароко пропагують козацькі визвольні ідеї, актуальні в час національного занепаду.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. На підставі аналізу зразків драматичних жанрових форм XVIII ст. можна зробити висновки про їхню ідеологію та неоднозначність потрактування з погляду історичної перспективи. Драматургічна дійсність переповнена внутрішнім напруженням у передчутті загрози втрати власної ідентичності. Той факт, що письменники XVIII ст. активно зверталися до подій історичного минулого України, зокрема Національно-визвольної війни, постає Богдана Хмельницького та козацтва як носія ідеї національної свободи, є доказом того, що активізація історичної пам'яті народу в умовах загострення українсько-російських стосунків була злосудною темою української драматичної творчості. На це вказують численні історичні анахронізми та натяки, що стають зрозумілими з підтекстового читання. Появу таких творів у час національного занепаду можна інтерпретувати як спробу патріотично налаштованої частини української еліти XVIII ст. привернути увагу суспільства до проблеми відновлення козацьких завоювань як запоруки збереження національної ідентичності.

Подальші дослідження цієї теми можна проводити, залучаючи до аналізу інші жанрові пласти давньоукраїнської літератури, які відобразили суспільно-політичні виклики своєї доби.

Література:

1. Білецький О. Українська драматургія XVII–XVIII ст. *Матеріали до вивчення історії української літератури: в 5-ти т. / упор.: О. І. Білецький, Ф. Я. Шолом.* Київ: Рад. школа, 1959. Т. 1. С. 455-484.
2. Возняк М. Історія української літератури : у 2-х кн. Кн. 2. Львів : Світ, 1994. 560 с.
3. Грицай М. С. Українська драматургія XVII–XVIII ст. Київ : Вища школа, 1974. 199 с.
4. Ісиченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів–Київ–Харків : Святогорець, 2011. 568 с.
5. Оглоблин О. Люди старої України. Мюнхен, 1959.
6. Петров Н. Разговор Великороссии с Малороссией. *Киевская старина.* 1882. Т. 1. С. 313-322.
7. Рудковська М. Багатомовні інтермедії XVII–XVIII ст. *Київські полоністичні студії. Т. VI. Українсько-польські літературні контексти доби Бароко : зб. наук. праць / відпов. ред. та упорядник Р. Радишевський.* Київ, 2004. С. 103-118.
8. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) / Упорядники : В. Шевчук, В. Яременко : У 4 кн. Кн. 4. Київ : Аконті, 2006. 800 с.
9. Сулима М. Українська шкільна драматургія XVII–XVIII ст. Київ : ПЦ «Фоліант»; ВД «Стилос», 2005. 368 с.

10. Українська література XVIII ст. Поетична творчість. Драматичні твори. Прозові твори / вступ. ст., упор. і примітки О. Мишанича. Київ : Наукова думка, 1983. 694 с.
11. Українські інтермедії XVII–XVIII ст. Пам'ятки давньої української літератури / вступ. ст. і ред. М. Гудзія, підгот. тексту Л. Махновця. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 240 с.
12. Шевчук В. Інокентій Нерунович. «Милість Божа». *Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть: У 2-х кн. Кн. 2.: Розвинене бароко. Пізнє бароко.* Київ : Либідь, 2005. С. 483–487.
13. Шевчук В. Семен Дівович. «Розмова Великої Росії з Малоросією». *Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть: У 2-х кн. Кн. 2.: Розвинене бароко. Пізнє бароко.* Київ : Либідь, 2005. С. 545–554.
14. Шевчук М. Дещо нове про природу українських інтермедій як явища низового бароко. *Літературознавство. III Міжнародний конгрес українців (Харків, 26-29 серпня, 1996 р.)* / упоряд. і відп. ред. О. Мишанич. Київ: Обереги, 1996. С. 251–259.
15. Шолом Ф. Історичний віршований діалог «Разговор Великої Росії з Малоросією» (1762) Семена Дівовича. *Матеріали до вивчення історії української літератури: в 5-ти т. / упор.: О. І. Білецький, Ф. Я. Шолом. Т. 1.* Київ : Рад. школа, 1959. С. 529–540.

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 28 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: Bondarchuk.Olena@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-126-130

Бондарчук О. Ю., Лисецька Н. Г., Пасик Л. А. Переклад як трансфер культури (художній, науково-технічний та медіа-дискурс). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 126–130.

УДК: 811.112.2'25'42:130.2

Бондарчук Олена Юрївна,
кандидат філологічних наук
Лисецька Наталія Григорівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Пасик Людмила Адамівна,
кандидат філологічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПЕРЕКЛАД ЯК ТРАНСФЕР КУЛЬТУРИ (ХУДОЖНІЙ, НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ТА МЕДІА-ДИСКУРС)

Представлена стаття присвячена проблемі передачі культури під час перекладу різних дискурсів (художнього, науково-технічного та медіа-дискурсу). В ній систематизовано погляди на переклад після «культурного повороту», пояснено виникнення терміна «транслятологія» та надано трактування культури в рамках цієї дисципліни. Крім того, сформовано уявлення про культурний переклад як гібридний простір, в якому толерантно співіснують представники різних культур. У статті окреслено реалії та їх види як культурно специфічні слова та неперекладні терміни, пояснено їх існування наявністю у певній лінгвокультурі концептів, у випадку відсутності яких утворюються лакуни в інших мовній та концептуальній картинах світу. В художньому перекладі важливо визначити, що перекладати, а також зважати на художність у творі, тому що сказане не завжди задумане автором. Перекладними проблемами у медіа-дискурсі є велика кількість новостворень та спроби створення дискурсу маніпуляції. У статті наведено особливості передачі культури у фаховій літературі.

Ключові слова: культура, транскультурність, культурний переклад, транслятологія, реалія, художній переклад, науково-технічний переклад, медіа-переклад.

Olena Bondarchuk,
Ph.D. in Philology
Nataliia Lysetska,
Ph.D. in Philology, Associate Professor
Liudmyla Pasyk,
Ph.D. in Philology,
Lesya Ukrainka Volyn National University

TRANSLATION AS CULTURAL TRANSFER (ARTISTIC, SCIENTIFIC, TECHNICAL AND MEDIA DISCOURSE)

The presented article is devoted to the problem of cultural transfer during the translation of various discourses (artistic, scientific, technical and media discourse). It systematizes the views on translation after the «cultural turn», explains the emergence of the term of «translatology» as a science of translation in conjunction with its extralingual reality and provides an interpretation of culture within this discipline. In addition, the idea of cultural translation as a hybrid space has been formed, with loyally coexisting representatives of different cultures. In contrast to multiculturalism, transculturalism is considered as a common phenomenon of cultural contamination in today's globalized world. The article outlines realities and their types as culturally specific words and untranslatable terms, as well as explains the presence of respective concepts in a linguistic culture, the absence of which causes lacunae in other linguistic and conceptual pictures of the world. In literary translation, it is worth determining what to translate in order to spread own culture abroad and enrich the achievements of world literature, as well as taking into account artisticity in the work, because what is said is not always intended by the author. Translation problems in media discourse are represented by a large number of neoplasms, as this type of discourse responds quickly to world events and provides them with a description or evaluation. A separate factor in the transmission of culture is the media discourse as a discourse of manipulation causes specific translational difficulties. The article represents the peculiarities of culture transmission in the professional literature, which is reflected in terms of the legislation features and other social sectors of the nation.

Key words: culture, transculturalism, cultural translation, translatology, reality, literary translation, scientific and technical translation, media translation.

Актуальність дослідження, його новизна. Переклад в умовах сучасного світу є невід'ємною практикою із міждисциплінарними зв'язками з іншими галузями досліджень, як от літературознавством, компаративістикою та культурологією. З 1980 р. після «культурного перевороту» (англ. *cultural turn*, нім. *kulturelle Wende*) переклад виходить за межі визначення як «передача мови та текстів з однієї мови на іншу», а все більше спрямовується на аналіз багатопланових та пульсуючих культурних життєвих світів. Важко переоцінити внесок перекладу до міжкультурного інтелектуального, літературного, політичного обміну та збагачення. А. П. Франк розуміє під перекладом «...транскордонний обмін між двома мовами, літературами та культурами» [11].

Культура передається мовними засобами, а відтак є частиною структури мови, де перекладач стає провідником між культурами. Кожна спроба перекласти текст є одночасно спробою подолати відмінності між культурою оригіналу та культурою перекладу. Зважаючи на це, завдання перекладознавців полягає у здатності оцінити переклад як трансакцію між двома мовами та культурами. Саме ці культурні відмінності вирізняють носіїв мови від тих, хто її вивчає, де другі знають іноземну мову, але все ж вона залишається для них чужою [16, с. 50]. Для порівняння нім. *Fremdsprache* – іноземна мова, де компонент *fremd* перекладається як «чужий».

Постановка проблеми. Нове культурознавче відгалуження науки про переклад відмежовується від традиційного філологічного перекладознавства та висвітлює нове широке розуміння перекладу із акцентом на етнічно збагачену соціологічну категорію, за допомогою якої через переклад з, на та між культурами можна розкрити основні актуальні проблеми культурних контактів.

Мета дослідження. У нашому дослідженні зупинимося на трактуванні культури, культурного перекладу та транскультурності, а також проаналізуємо особливості передачі культури у художньому, науково-технічному та медіа-дискурсах в мовній парі українська та німецька мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про переклад як засіб міжкультурної комунікації говорять численні вітчизняні та зарубіжні вчені, як от М. Гавриш, Т. Кияк, Т. Грушевицька, О. Кубрякова, В. Попков, А. Садохін, О. Тейлор, С. ТерМінасова, Л. Самовар, Вотьяк, Райс, Вермер, Гьоніх, Кусмайль, Ніда, Норд, Холл та ін. Тематика досліджень зосереджується на компаративістичних студіях (Франк, Кіттель, Кульманн), перекладі як засобі передачі чужої культури (Фанк, Бахман-Медік), формах міжкультурної комунікації та перекладу (Польтерман).

Виклад основного матеріалу. У німецькому перекладознавстві виділяють гіперонімічний термін для позначення всіх видів перекладу – усного, письмового та їх галузевих розшарувань (пор. нім. *Dolmetschen* – переклад усний та *Übersetzen* – переклад письмовий) – **Translation**, а наука про переклад носить назву транслятологія (нім. *Translationswissenschaft*). Таке виокремлення зумовлене «прагматичним переворотом» (нім. *pragmatische Wende*), згідно з яким переклад розглядають у сукупності з його позамовною дійсністю (Вермер, Каде, Райс та Лейпцигська школа). Трансляція (переклад) є особливим видом трансферу із використанням людської мови: «Entscheidend für Translation ist, daß das Verhältnis „Situation : verbalisierter Situationsteil“ kultur- und damit sprachspezifisch unterschiedlich ist. Damit wird es unmöglich, in der Translation nur den verbalen (sprachlichen) Teil zu berücksichtigen» [14, с. 99f].

О. Каде наголошує на тому, що в комунікації, а отже, і в перекладі, важливу роль відіграє культура. Чим більше відмінностей між культурами, тим глибшою є потреба у застосуванні «нової» ситуації в перекладі, оскільки неможливо передати інформацію адекватно за допомогою простих засобів транскодування.

Зупинимося коротко на визначенні культури для сучасної транслятології німецьким науковцем Г. Гьорінгом, який трактує культуру як все те, що потрібно опанувати та сприйняти, щоб могли оцінити норму та відхилення у поведінці представників культури та поводитися відповідно до очікувань певного суспільства: «Kultur ist all das, was man wissen, beherrschen und empfinden können muss, um beurteilen zu können, wo sich Einheimische in ihren verschiedenen Rollen erwartungskonform oder abweichend verhalten, und um sich selbst in der betreffenden Gesellschaft erwartungskonform verhalten zu können, sofern man dies will und nicht etwa bereit ist, die jeweils aus erwartungswürdigem Verhalten entstehenden Konsequenzen zu tragen» [12, с. 108].

У зарубіжному перекладознавстві існує термін культурний переклад/переклад культури (нім. „kulturelle Übersetzung“). Першопрохідцем в цьому напрямку є індійський вчений Хомі Баба, який вважає, що політика ідентичності безумовно знаходиться на шляху в глухий кут, оскільки безпорадно одержима культурним розмаїттям. Натомість він пропонує концепт «третього простору» (англ. *Third space*) – гібридний простір, простір підризу, проступку, богохульства, ересі – всіх тих комунікативних невдач та невірних трактувань, що виникають внаслідок недостатніх знань культури носіїв мови, з якої (або на яку) слід перекласти [10]. Культурний переклад полягає у гібридності (обидва поняття науковець вживає синонімічно) – просторі, в якому більше не функціонують всі бінарні розподілення та антагонізми, включаючи протиставлення політики та теорії. Х. Баба вважає перемовини та переклад єдиним можливим способом змінити світ та вплинути на політичні рішення. Таке емансипаційне доповнення до політики можливе в сфері культурного виробництва, яке слідує логіці культурного перекладу.

Культурний переклад стає все більш актуальним для сучасного європейського мультикультурного простору, в якому толерантно співіснують представники різних культур зі своїми власними мовними та концептуальними картинками світу, цінностями, історією та досвідом. У таких умовах перекладач неминує зіштовхується із проблемами культурного перекладу. Тут переклад стає продуктом мультигалузевої дії, «безкінечним трансфером між нечіткими полюсами культурних відмінностей» [10]. Переклад – це не просто «міст між культурами», а трансфер між культурами, які вже контаміновані. Особливо гостро це стосується тих культур, які давно вже залишили межі філологічної культури перекладу та стали об'єктами теорії культури. У цьому контексті культурний переклад набуває нових відтінків.

З мультикультурністю, про яку так багато говорять у європейському контексті (пор. нім. *multikulti* – мультикультурний) та яка є однією із цінностей політики Європейського союзу, тісно межує поняття транскультурності, одним із аспектів якого є й культурний переклад. Транскультурність виникла у латиноамериканському контексті у 1940 р. та розкриває шлях поглинання однієї культури іншою через колонізацію, етноконвергенцію, міжкультурні шлюби, військові, расові конфлікти тощо [8, с. 93]. У цьому руслі варто виокремити такі аспекти наукових розвідок: діалог з різницею Ж. Дерріди, теорія транскуль-

турації Ф. Ортиса, аналіз проблем культурного перекладу в постсучасну епоху в роботах Б. Мор-Гілберт і Б. Ешкрофта. У сучасному контексті транскультурність теж є актуальною, оскільки внаслідок глобалізації та тісних зв'язків між різними культурами їхні межі стираються, вони стають вразливішими до зовнішнього впливу. Комунікаційні технології розвиваються, одні культури поглинаються іншими та втрачають свою самобутність. Перекладач має в своєму арсеналі засоби, які можуть як сприяти транскультурності, так і підкреслити самобутність певної культури та зробити значний внесок у її поширення за межі певної нації. Українська культура не є винятком, вона також пов'язана численними «нитками» з іншими культурами, що проявляється в різних сторонах суспільного життя. Так, в Україні останніми роками святкують Хелловін і перекладачу не треба додатково пояснювати за допомогою коментаря чи опису, що це за свято та які воно має традиції. Або ж елементи європейських Різдвяних ярмарок чи традиційних адвент-календарів можна побачити і в українських містах. Українська культура радо сприймає нововведення у своєму прагненні наблизитися до європейського простору.

Питаннями культурних відмінностей у перекладі та шляхами їх подолання займалися вітчизняні науковці В. Коптілов, Р. Зорівчак, Т. Кияк, А. Науменко, С. Влахов і С. Флорін, О. Чередниченко, К. Невинна, О. Шум та ін. Об'єктом досліджень стають реалії, неперекладні терміни та їхня класифікація на побутові, етнографічні, міфологічні, ономастичні, асоціативні реалії, реалії світу природи, державного устрою та суспільного життя [6, с. 144]. У німецькій науковій школі говорять про культурно специфічні слова (нім. *Kulturspezifikum*), культурно референтні вирази (нім. *kulturell referenzielle Ausdrücke*), які поділяють на власні назви (імена, географічні назви, назви організацій тощо) та апелюючи (культурні та технічні поняття) [18, с. 90]. До критичних лексем Г. Вотьяк відносить «звертання, вітання, власні назви, інституції, географічно-кліматичні феномени, лексеми із галузі гастрономії, релігії, суспільні та політичні поняття» [19].

Переклад реалій, як слів специфічних для певної нації чи країни, вимагає від перекладача особливої уваги. Не зважаючи на те, що йдеться про поняття чи предмети, яким можна дати точний опис і визначення, при передачі їх на мову перекладу, можливі значні відхилення та варіанти. Це зумовлене тим, що за частотою вживання, роллю в мові, за побутовим характером слова, які слугують назвами таких реалій, не мають термінологічного забарвлення; вони не вирізняються навіть у найбільш буденному контексті оригіналу, не вирізняючись в ньому стилістично, є звичними для мови оригіналу і через те у перекладі виникають труднощі [4, с. 76–79]. Для того, щоб правильно перекласти реалії, необхідно також враховувати: тип тексту, зміст реалій в контексті, тип реалій та їх систематичну роль у культурах мови оригіналу та мови перекладу, ступінь сприйняття незвичних словосполучень та «екзотичних» виразів у культурі мови перекладу.

Г. Ейгер пояснює наявність реалій, подій, станів, процесів та феноменів, які є сигналами для лінгвокультурної специфіки певної мовної спільноти, та відмінності між культурами у перекладознавчому аспекті наявністю концептів – сукупність уявлень, знань (включаючи імпліцитні), думок та переживань, які відображають людський досвід [2, с. 55–56]. В основі концепту лежить ядро – поняття, актуалізоване словом, словосполученням або наявністю денотата. Якщо концепт в певній мові відсутній, то перекладач наштовхнеться на лакуну – відсутність мовної маніфестації у цільовій мові. Лакуна відрізняється від лексичного пробілу тим, що лакуна характеризується семантичною інтенсивністю, і може бути встановлена внаслідок зіставлення контекстів двох і більше культур. Наприклад, характерні для німецького суспільства поняття *das Angebot, der Termin, die Einwegflasche, die Leistung* відсутні в українській концептуальній картині світу та потребують роз'яснення. Натомість лексичний пробіл виявляється на основі порівняння парадигм та семантичних полів, як от у німецькій та українській мовах наявні слова *satt* та його відповідник *сумний*, а от слово на позначення того, хто напився, відсутнє.

Зупинимося детальніше на особливостях передачі культури у художньому, науково-технічному та медіа-дискурсах.

Художню літературу відносять до культурних здобутків нації, прирівнюють до витворів мистецтва. К. Райс називає переклад не наукою, а ремеслом (переклад фахових текстів) чи мистецтвом (переклад художньої літератури) [15, с. 9].

Розглядаючи українсько-німецькі перекладні відносини (та й не лише в цій мовній парі), можна сміливо стверджувати, що в цій галузі перекладу вагомніше, не ЯК перекладати, а ШО перекладати. Все ХХ століття було для української літератури важким періодом. Війни, заборона на публікацію певних авторів, письменники «розстріляного Відродження» відобразилися на якості та кількості україномовної літератури. Певні твори стали доступними для українського читача лише після отримання Україною незалежності, натомість були опубліковані в перекладі закордоном, як от романи І. Багряного «Тигрлови» (нім. *Das Gesetz der Taiga*) та «Сад Гетсиманський» (нім. *Garten Gethsemane*), оповідання В. Барки «Жовтий князь» (нім. *Der gelbe Fürst*), роман У. Самчука «Марія» (нім. *Maria*). Просвітницька діяльність перекладачів, зокрема А.-Г. Горбач, С. Штьор, Ю. Дуркота, Н. Сняданко, Ю. Прохасько, є темою окремої наукової розвідки.

Сучасний перекладач художньої літератури, зіставляючи дві мови, повинен пам'ятати, що значення та естетичні цінності в мовах не завжди перекриваються, тому хороший переклад націлений на пошук компромісу, на «шпагат» між культурами. Це проявляється у компенсації значень за допомогою нееквівалентних виразів та передачі прихованих значень шляхом використання цінностей власної культури.

Переклад культури у художньому дискурсі розпочинається там, де перекладач наштовхується на неперекладне. Г. Вотьяк стверджує, що в художньому перекладі слід зауважувати не стільки сказане, як задумане, щоб знайти еквівалент [19]. Розпізнання задуманого відбувається у носіїв мови автоматично, тому що вони володіють спільними знаннями та колективною пам'яттю. Перекладаючи художню літературу, важко дотримуватися тексту-оригіналу, оскільки в гру вступають кілька чинників, внаслідок впливу яких А. П. Франк говорить про інтегральну інтерпретацію літературного твору: різні мовні системи, різні літератури з власними традиціями, різні культури з духовними та матеріальними здобутками, індивідуально різні уявлення про художній переклад, та не в останню чергу, історично та індивідуально різне прочитання певного художнього твору. Завдання перекладача полягає у створенні «еквівалентностей», навіть якщо вони виражають протилежності [11, с. 152; 17, с. 137]. Проте найважливішим є вміння передати «художність», зберегти естетичне враження тексту-джерела. І хоча, прочитавши твір у перекладі, цитуватимуть не автора, а перекладача, він повинен залишатися в тіні.

Що стосується трансферу культури у медіа-перекладі, то тут транскультурні взаємини проступають найгостріше. Сучасні медіа, комп'ютерні технології та телекомунікації сприяють швидкому обміну інформацією та глобалізаційним процесам загалом. З іншого боку, саме тут проявляє себе розвиток мови – у німецьких мас-медіа із появою нових явищ чи подій блискавично виникають новоутворення – неологізми, оказіональні утворення тощо, які становлять чималі труд-

нощі для перекладача такого дискурсу [5]. До прикладу, Спілка німецької мови (GfdS) щорічно визначає слова року, що висвітлюють проблематику й жваві дискусії німецької й міжнародної спільноти, куди входять переважно неологізми (*Umweltzone, Weltklimagipfel, Aschewolke, Generation Sandsack, Diesel-Gipfel, Klimakatastrophe, spritdurstig, Mogel-Motor, Flexitarier, Heißzeit, Diesel-Fahrverbot*) [1, с. 61]. В часи корона-кризи з'явилося у ЗМІ чимало таких слів, які важко перекласти: *Infodemie = Information + Epidemie / Pandemie* – швидко поширення (фейкової) інфомації; *mügend* від *müde* (von der Coronapandemie) + *wütend*; *Munaschu* від *Mundnasenschutz*, *Munaske* від *Mundnasen(schutz)maske*, *Maskomat = Maske + Automat* – автомат, у якому можна придбати маску; *Wuhansyndrom* – сукупність психічних захворювань, що виникають внаслідок карантинних обмежень та постійної соціальної ізоляції тощо [6, с. 289–299].

Окрім того, електронні засоби комунікації часто мають на меті «обдурити» людей – про що так багато писали дослідники сучасного суспільства й культури [9, с. 156], вплинути на «сіру масу», створити потрібний дискурс для маніпуляцій, використовуючи при цьому різні стратегії і тактики. От, наприклад, заголовок статті з сайту Deutsche Welle „*Corona-Impfstoff laut Biontech und Pfizer zu 90 Prozent wirksam*“ – тут простежуємо не тільки інформативну функцію, що вакцина, яка спільно розроблена німецькою біотехнологічною компанією BioNTech і американською фармацевтичною компанією Pfizer, має високу ефективність, а й маніпулятивну, яка полягає у зазначенні дієвості цієї вакцини на рівні 90%, а нижче під заголовком ще й вказується на відсутність побічних ефектів: „*keine schwerwiegenden Nebenwirkungen bei dem Impfstoff-Kandidaten*“ (Deutsche Welle). Користувачами цього сайту є громадяни різних країн, оскільки інформація подається багатьма мовами, отже, цільова аудиторія досить численна. Маніпулятивні впливи простежуємо також у різних видах реклами. У контексті коронавірусу Німецький федеративний уряд скористався для заклику до вакцинації і створення рекламного ролику „*Du, ich möchte dich heut noch seh'n*“ (Spiegel.de) мелодією пісні „Hello again“, яка є популярною серед різних вікових груп населення, намагаючись тим самим мобілізувати громадян на емоційному рівні й закликати їх вакцинуватися.

Перекладачу медіа-дискурсу потрібно володіти компетентностями критичного аналізу та вміння вчасно і якісно транслювати правдиву інформацію, а також знайти такі виразні засоби і застосувати такі трансформації, які б мали рівноцінне семантичне та стилістичне навантаження в оригіналі, що забезпечить функціональну відповідність цього тексту.

Науково-технічні тексти мають багато спільного в різних мовах. До 1980 р. вчені припускали, що наукове мислення є універсальним, а культура наукового дискурсу незалежною. Однак з часом було встановлено, що наукові мови диференціюються в деяких аспектах [13, с. 7].

Переклад науково-технічних текстів є своєрідним концептуальним міжмовним ключем, що передає іншомовні поняття, враховуючи їх імпліцитні значення. Переклад фахової літератури сприяє порозумінню різних культур й уможливорює міжкультурний обмін у науковій сфері. Люди розуміють терміни через призму свого бачення – свій особистий досвід, культуру, освіту, мову, національні цінності тощо, напр. *Mauer im Kopf haben; Ossis/Wessis; Schwarzmarkt etc.* Це стосується не тільки загальних термінів із повсякденного життя, але й наукових термінів (*Froschperspektive; Vollrecht; Abstraktionsprinzip*). Розглянемо для прикладу наукову галузь права. Терміни, що відносяться до сфери права, пов'язані з культурою, традиціями та правовою системою держави. Переклад юридичних текстів – це не лише адекватна передача юридичної фахової лексики, а мовний акт, що слугує порозумінню на міжнародній арені. Метою є точне, об'єктивне та повне відтворення вихідних текстів, які відображають національну специфіку певної держави. Кожен із загальних факторів юридичного перекладу має конкретне застосування в конкретному окремому випадку. Труднощі при перекладі юридичних текстів полягають не у термінології, а найімовірніше у відмінностях культур порівнювальних мовних спільнот. Юридичний переклад – це особливий вид «культурного трансферу», при якому «правовий зміст однієї правової системи і відповідного культурного соціуму переноситься для застосування в іншу правову систему, в інший соціум. При цьому юридичний переклад виконує роль не лише посередника між різними правовими культурами та іншомовними соціумами, а виступає складовою національного і міжнародного права, впливає на розвиток правознавства, сприяє унормуванню правничої термінології у цільовій мові» [3, с. 190].

Підтвердженням цього можуть бути такі юридичні терміни, закріплені лише в законодавстві Німеччини, як: *Anwartschaftsrecht* (напр. право покупця, коли останній виконав свої зобов'язання, після чого продавець не може в односторонньому порядку перешкодити набуттю майна, хоча до покупця право власності ще не перейшло); *Eigentumsvorbehalt* (набуття права власності, що дозволяє покупцю оплачувати товар частинами й використовувати його заздалегідь, хоча повний розрахунок ще не здійснено).

З огляду на це перекладач повинен бути добре обізнаним із основами перекладу та науково-технічного перекладу зокрема, різними способами мовних та мовленнєвих трансформацій та культурно-історичними й законодавчими особливостями тієї держави, мова якої є вихідною при перекладі.

Висновки. Не зважаючи на галузь перекладу, перекладач невимушено зіштовхується із різними культурними феноменами у мові-джерелі. Погляд на переклад у його взаємовідносинах із культурою та в рамках діяльнісно-орієнтованого підходу виправдано дозволяє виокремити транслятологію як новий виток у дослідженні перекладознавства. Перед здобувачами освіти освітньо-професійних програм, що містять компонент «Переклад», постають комплексні задачі – здатність критично мислити, будувати міждисциплінарні «мости» між мовними парами перекладу. Перекладач мусить знати культуру-джерело та цільову культуру – бути бі-культурним. На практиці слід керуватися конвенціями та нормами цільової культури. Для вдалого адекватного перекладу слід зважати на різні аспекти залежного від типу дискурсу, в рамках якого відбувається переклад. В художньому перекладі відбувається «транскультурна дія», яка передбачає розуміння тексту, але й інтерпретацію самого поняття «текст», а отже орієнтований не на передачу значення, а смислу/здуманого – смислу тексту у ситуації. У медіа-дискурсі перекладач повинен зосередитися на виявленні маніпулятивної інформації під час її передачі на цільову мову та вміння відчуті ті семантичні відтінки новоутворень, які так полюблять використовувати німецькі журналісти для вираження критики, характеристики, оцінки та побудови інтертекстуальних зв'язків. Передача культури у, на перший погляд, нормованому та шаблонному науково-технічному дискурсі, також присутня, і появляється у збагаченні міжкультурного наукового досвіду, внесок у який робить кожна культура окремо, а також у наявності правових та інших галузевих лексем, які притаманні тільки певній культурній спільноті.

Література:

1. Бондарчук О. Ю., Лисецька Н. Г. Актуалізація концепту „Umwelt und Klimawandel“ засобами неології у сучасному німецькомовному дискурсі. *Science and Education. A new dimension. Philology*. № 9 (73). Issue 248. Budapest, 2021. P. 60–65.
2. Генрих Вильгельмович Ейгер: Аспекты теории перевода и избранные поэтические переводы. К 90-летию со дня рождения доктора филологических наук профессора Генриха Вильгельмовича Ейгера : монография / сост. ред. Л. С. Пихтовникова. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. 224 с.
3. Касяненко Д. Юридичний переклад: німецько-український вектор. *Мовні і концептуальні картини світу*. КНУ імені Тараса Шевченка. Вип. 57. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2016. С. 190.
4. Латишев Л. К. Переклад : проблеми теорії, практики та методики викладання. М. : Просвещение, 1988. 159 с.
5. Лисецька Н. Актуалізація й узуалізація нових лексем «der Masterplan Migration» та «Ankerzentrum» у німецькому політичному дискурсі. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*: наук. журн. / редкол.: В. І. Кушнерик та ін. Чернівці, 2019. №. 2 (18). С. 160–167.
6. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
7. Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Неологізми німецької мови у час корона-кризи. *Кременецькі компаративні студії*: науковий часопис / ред.: Д. Чик, О. Пасічник. 2020. Вип. X. С. 289–299.
8. Отрешко Н. Б. Транскультурність як сучасний науковий концепт у міждисциплінарному науковому просторі. *THE CULTUROLOGY IDEAS*. 2019. № 16. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-16-2019-2.91-97>
9. Appadurai A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, 1996. 229 p.
10. Bhabha, Homi K. zit. nach: Sherry Simon. Translation, Postcolonialism and Cultural Studies. *Meta* XLII.2, S. 462–477.
11. Frank Armin Paul. Einleitung in B. Schultze. Die literarische Übersetzung. Fallstudien zu ihrer Kulturgeschichte. B I. *Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung*. Berlin: Erich Schmidt 1987. S. ix–xvii.
12. Göhring Heinz. 1978 Interkulturelle Kommunikation: Die Überwindung der Trennung von Fremdsprachen- und Landeskundeunterricht durch einen integrierten Fremdverhaltensunterricht. *Interkulturelle Kommunikation Anregungen für Sprach- und Kulturmittler* / Hrsg. V. A. F. Kellertat und H. Siever Tübingen: Stauffenburg, S. 107–111.
13. Jopkiewicz K. Zum Phänomen der Wissenschaftssprache und ihrer Facetten. *Koniner Sprachstudien*. Philologische Fakultät, Staatliche Fachhochschule in Konin, Universität Wrocław, Polen. KSJ 4 (1). 2016. S. 27–40. doi: 10.30438/ksj.2016.4.1.3 URL: <https://www.ksj.pwz.konin.edu.pl/wp-content/uploads/2018/07/KSJ-41-27-40.pdf> (дата звернення 07.09.2021).
14. Kade O. Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1968.
15. Reiss K. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Wiener Vorlesungen von M. Snell- Hornby und M. Kadrić. Wien: WUV-Universitätsverlag. 2002.
16. Schleiermacher F. D. E. Hermeneutik und Kritik. Mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers / Hrsg. V. M. Frank. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1838/1977.
17. Stolze R. Übersetzungstheorien. Eine Einführung. 6. Auflage. Narr Verlag, 2011. 311 S.
18. Svane, Brynja. Hur översätter man verkligheten? Uppsala: Uppsala University. 2000. S. 90.
19. Wotjak G. Sprache und Kultur – Wie spiegelt sich Kulturelles in der Sprache. In: Translation – Sprachvariation – Mehrsprachigkeit. *Festschrift für Lew Zybatov zum 60. Geburtstag*. Frankfurt a. M. 2011. P. 157–178.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/de/corona-impfstoff-laut-biontech-und-pfizer-zu-90-prozent-wirksam/a-55543405> (дата звернення 19.09.2021).
21. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/kultur/werbung-fuer-die-corona-impfung-deutschland-singt-hello-again-a-cb2909d0-2308-4504-80a5-1b6c1204bd2e> (дата звернення 19.09.2021).

Отримано: 19 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: o.m.botvinko-botiuk@nuwm.edu.ua

elina.koliada@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-131-134

Ботвінко-Ботюк О. М., Коляда Е. К. Відмінності в мовленнєвій поведінці американців й українців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 131–134.

УДК: 81'27-115(=161.2)(=111)

Ботвінко-Ботюк Олена Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
Національний університет водного господарства та природокористування
Коляда Еліна Калениківна,
кандидат філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВІДМІННОСТІ В МОВЛЕННЄВІЙ ПОВЕДІНЦІ АМЕРИКАНЦІВ Й УКРАЇНЦІВ

У статті йдеться про відмінності в мовленнєвій поведінці американців й українців, а саме про повідомлення поганих новин, висловлення співчуття, поради, заборони й попередження. У мові, що є суспільним явищем, відбито особливості суспільної свідомості, культурні, психологічні та ціннісні орієнтири певного соціуму. Мовні конструкції накладають певний відбиток на повідомлену інформацію. Вибір конструкції зумовлює характер світовідчуття мовця.

Провідними характеристиками американського лінгвокультурного простору є прямотинність висловлення думок і схильність до позитивної оцінки всіх життєвих явищ. Мовленнєві звички українців, які внаслідок радянських часів, навпаки, відбивають негативний спосіб мислення. Спадком радянських часів є велика кількість заперечних конструкцій. Люди з покоління в покоління повсякденно нашкоджувалися на низку обмежень та заборон, які поступово перетворилися в мовленнєві штампи. До того ж українській культурі, на відміну від американської, властива менша прямотинність у спілкуванні. Наведені у статті приклади ілюструють необхідність адаптації перекладу до культурних норм іншої мови.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, американці, українці, співчуття, порада, заборона, заперечна конструкція, переклад.

Olena Botvinko-Botiuk,
PhD in Philology,
National University of Water and Environmental Engineering
Elina Koliada,
PhD in Philology, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

DIFFERENCES IN SPEECH BEHAVIOR OF AMERICANS AND UKRAINIANS

The article deals with the differences in the speech behavior of Americans and Ukrainians, namely the reporting of bad news, expressions of sympathy, advice, and prohibition. Language as a social phenomenon reflects the features of social consciousness, cultural, psychological, and value orientations of a particular society. Language constructions leave a certain imprint on the reported information. The choice of construction is predetermined by the nature of the speaker's worldview.

American behavior is predicated on the presentation of a positive image of the self to the outside world. The leading characteristics of the American linguocultural space are a straightforward expression of opinions and a tendency towards a positive assessment of all life phenomena. The speech habits of Ukrainians, inherited from Soviet times, on the contrary, reflect a negative way of thinking.

The hangover from the Soviet times is a large number of negative constructions. From generation to generation, people have faced a number of restrictions and prohibitions on a daily basis, which have gradually turned into speech clichés. In addition, the Ukrainian culture, in contrast to the American one, is characterized by less straightforwardness in communication. The examples given in the article illustrate the need to adapt the translation to the cultural norms of another language.

Key words: speech behavior, Americans, Ukrainians, sympathy, advice, prohibition, negative construction, translation.

Контрастні риси, які відрізняють англійську мову від української, виявляються насамперед у тому, що є основою християнської моралі та культури. Це – питання про співчуття до людей, які потрапили в біду, яке вирішується, починаючи зі ставлення до неприємних для них повідомлень. В Америці погану новину завжди прагнуть повідомити якомога швидше, щоб людина відразу взялася за розв'язання своїх проблем. Наприклад, якщо потрібно звільнити підлеглого, то повідомляють його про це без зволікання, щоб він почав негайно шукати нову роботу. Так само раціонально діє типовий американець, коли погана новина стосується здоров'я. Лікар, знаючи, що пацієнту залишилося жити недовго, відкрито про це говорить. Він не робить з пацієнта жертву обставин, а долучає його до боротьби за власне здоров'я. Пацієнт розуміє, що потрібно розумно використати час – вибрати курс лікування й залагодити справи [1, с. 50].

Ставлення українців до поганих новин – повна протилежність. Повідомлення поганих новин – це емоційний виклик. До прикладу, коли керівник хоче звільнити підлеглого, він обдумує, коли і як йому сказати про своє рішення. Або ж, почувши звістку про смерть родича, українці думають, кому сказати про це насамперед – батькам, дружині чи дітям покійного. Також непростим психоемоційним процесом є повідомлення хворому складного діагнозу. Лікар для пацієнта є носієм інформації, яка іноді неприємна, а інколи навіть шокує, поділяючи життя хворого на «до» та «після». Як правильно діяти в такій ситуації? Говорити чи не говорити хворому його діагноз – ось одвічне питання, яке хвилює медиків. Якщо діагноз смертельний, то зазвичай лікар в Україні вважає, що говорити про це хворому не варто. Інша справа – повідомити його рідних, а вони вже нехай приймають конкретне рішення. Рідні теж не завжди кажуть хворому про те, що на нього очікує [5].

В Україні співчуття до страждених і скривджених відіграло вирішальну роль у формуванні суспільної атмосфери упродовж століть. На долю українського народу випало чимало випробувань – революції, війни, голод, сталінські репресії

тощо. Американське ставлення до нещастя інших людей не настільки виразне. Для жителів США невдачі – щось короткострокове й минуше: *Better luck next time* («Не пощастило сьогодні, пощастить завтра»). Це стосується як роботи, так і особистого життя. Якщо звільнили з роботи, то що з того? Можна знайти іншу роботу – цікавішу й більш оплачувану. Розлучилися після невдалого шлюбу – це не трагедія. Прислів'я говорять, що другий шлюб кращий, ніж перший (*Marriage appears to be better the second time around*). Коротко кажучи, в Америці невдаха (*loser*) не викликає такого співчуття, як в Україні.

Співчуття трактують як вираження жалю й співпереживання людині, котра пережила несприятливу подію або стан [4]. Досить поширений спосіб вираження жалю полягає у відповідній оцінній характеристиці суб'єкта, який викликає своїми якостями чи поведінкою жаль. Зокрема, в українській мові про це почуття сигналізують у реченні атрибути *бідний, бідненький, біднесенький, бідолошний, нещасний, безталанний* та іменники атрибутивного характеру *бідолоха, бідиха, бідачисько*. Конструкції з такими лексемами передають виразний, сфокусований на конкретній особі жаль, тому вони є функціонально обмеженими емоційно-оцінною характеристикою суб'єктів [6].

Якщо американця потішати словами *You poor thing*, що є перекладом українських висловів *Бідненький!*, *Бідолоха!*, якими жаліслива людина втішає того, хто потрапив в біду, то така розрада може завдати удару його самолюбству. Жоден американець не хоче, щоб його вважали «бідненьким». Фраза *You poor thing* здатна принизити або розсердити американця, якщо за нею не йдуть слова підбадьорення: *You poor thing! But I'm sure you'll manage / come through this all right / be fine* («Упевнений, ти впораєшся з цим / все буде добре» тощо). Підбадьорення – це міст від зневіри та відчаю до руху вперед. Успіх породжує успіх (*Success breeds success*), а ниття немає ніякого сенсу [1, с. 51].

Лейтмотивом життєвої філософії пересічного американця є активність людини в побудові власної долі. На мовному рівні культ активного будівника власного життя проявляється в різному граматичному оформленні синонімічних англо-американських та українських прислів'їв про життя і людську долю. Особово-означені англійські речення контрастують з безособовими та пасивними конструкціями в їхніх українських відповідниках. Наприклад: *Chances rule men, and not men rule chances*. – *Не так сталося, як гадалося, а як судилося*. *Opportunity seldom knocks twice*. – *Лови рибу, як ловиться* [3, с. 178–179].

Мова і суспільство є взаємозалежними; у мові, що є суспільним явищем, відбиваються особливості суспільної свідомості, культурні, психологічні та ціннісні орієнтири певного соціуму [8, с. 18]. Кожна мовна конструкція накладає певний відбиток на повідомлювану інформацію. Вибір конструкції зумовлює характер світовідчуття мовця. Спадщина радянської доби відчувається у великій кількості заперечних конструкцій. Саме тоді в країні виник витончений бюрократичний жаргон, який стверджував систему вчинків і типів поведінки, за які карали або заохочували.

При тоталітарному радянському режимі, коли суспільство жило в страху, люди з покоління в покоління наштовхувалися повсякденно на низку обмежень і заборон, які поступово перетворилися в мовленнєві штампи. Як зауважує українська дослідниця В. Є. Приседська, в російській і українській мовах трапляється найбільша кількість категоричних заборон, що може бути пояснено специфікою ідеологічних і етичних норм відповідних суспільств, зокрема пережитками тоталітарної епохи [7]. Отож особливості мовленнєвої поведінки, про які йтиметься далі, не є звичками, притаманними українцям споконвіку, а радше – спадком радянських часів.

Американцям, які приїздили в СРСР, доволі часто доводилося чути слова «не можна» і «некультурно». Часте вживання заперечних конструкцій сприяло формуванню уявлень про представників Радянського Союзу як про впертих, агресивних і негативно налаштованих суб'єктів. Заперечні конструкції, а особливо ті, які виражали норми суспільної поведінки, були одним із найпоширеніших джерел непорозуміння у стосунках між СРСР і західним світом. Особливо дивувало американців слово «некультурно». У США за висловом «бути некультурним», що означає *someone who has bad manners*, стоять зовсім інші поняття. У США цілком культурно перебувати у верхньому одязі в таких громадських місцях, як театр, класти ноги на стіл, називати на ім'я малознайомих людей. Американці, зі свого боку, не розуміли, чому їх звинувачують у «некультурності» саме в СРСР, де пасажери штовхаються в переповненому метро, продавці хамлять покупцям, – хіба все це пристойно? [1, с. 52–53].

До заперечних висловів, що буквально означають заборону, належать «не слід», «не рекомендовано», «не треба». У роки радянського режиму такі наказові або, навпаки, заборонні вислови нерідко мали політичний сенс. Вони вживалися в тих випадках, коли порушення заборони загрожувало неприємними наслідками. Тепер ці вирази отримали новий сенс: «Робіть, як хочете, але результат непередбачуваний».

«Не слід», наприклад, може означати просто пораду або пересторогу. Українці полюбляють інколи давати поради, про які їх ніхто не просить. У США непрохана порада сприймається як демонстрація власної переваги та втручання в особистісний простір іншої людини. Як зазначає Т. Ворожко, навіть на Інтернет-форумах, де жінки розміщують питання для того, щоб інші матері поділилися з ними своїм досвідом, американки обережні [2].

Розглянемо приклади заперечних конструкцій та переклад їх англійською мовою, які наводить американська дослідниця Л. Віссон [1, с. 54–65]. Наприклад:

Не слід пити холодний сік після гарячого чаю – заболить горло.

Don't have / Don't drink / it's not a good idea to drink / You're taking a chance if you drink / cold juice after hot tea – you can / could get a sore throat.

Вам не слід обирати цю тему дисертації.

Неправильний варіант перекладу: *It's not recommended to choose this dissertation topic.*

Правильні варіанти перекладу: *I would (really) not advise you to / would not suggest that you / It wouldn't be a good idea for you to / choose this dissertation topic.*

Не рекомендовано багато їсти на голодний шлунок.

Неправильний варіант перекладу: *It's not recommended to eat a lot on an empty stomach.*

Правильні варіанти перекладу: *Stuffing yourself on an empty stomach is not a good idea / It's not a good idea to stuff yourself / eat a lot on an empty stomach.*

«Не треба» означає попередження / пораду / умовляння і має наказовий тон – *Do not do it!*. Наприклад:

Не треба давати шоколад дитині – вона його погано переносить.

Неправильний варіант перекладу: *It's not necessary to give to the child chocolate.*

Правильні варіанти перекладу: *Don't give the child any chocolate / a piece of chocolate / That child shouldn't eat chocolate / He has trouble digesting it / He doesn't digest it properly.*

Не треба кожний день говорити мені, що тобі потрібні гроші!

Правильні варіанти перекладу: *Stop / Quit / There's no point in / You don't have to keep / telling me every day that you need money!*

Як бачимо, українські безособові конструкції, що передають вмовляння, часто перекладають англійською або наказовим способом *Do not do it*, або за допомогою займенникового підмета.

Англомовному українцеві доводиться перебудовувати українські заперечні конструкції. Наприклад, якщо буквально перекласти англійською мовою фразу «Тут переходити вулицю не можна», як *It's not possible to cross the street here*, то вона звучатиме абсурдно: адже фізично перейти вулицю в зазначеному місці можна. Однак сенс цієї фрази в тому, що перехід заборонено саме «тут». Крім того, з погляду англійської граматики та стилістики було б неправильно сказати *It's not permitted* або *It's forbidden*. Сказати можна *You can't cross the street here / There's no pedestrian crossing here / You can't get across here*.

Внаслідок того, що носії англійської мови, які мислять позитивно, вважають за краще вживати стверджувальні конструкції, а українці – заперечні, то ці останні при дослівному перекладі звучать незграбно. Крім того, як підкреслює О. Ю. Дубенко, українські аналоги американських стереотипних розмовних фраз звучать дещо негативніше [3, с. 180]. Наприклад:

Не зникай!

Неправильний варіант перекладу: *Do not disappear!*

Правильний варіант перекладу: *Stay in touch!*

Не хворійте більше.

Неправильний варіант перекладу: *Don't be sick again.*

Правильний варіант перекладу: *Stay well.*

Не падай духом / Не сумуй / Не вішай носа.

Неправильний варіант перекладу: *Do not be in despair / sad.*

Правильні варіанти перекладу: *Cheer up / Chin up (розм.) / Hang in there!*

В українських реченнях із заперечними конструкціями можуть використовуватися дві-три заперечні частки, а в англійських – одна, що призводить до помилок при перекладі. Хоча подвійні заперечення можуть перекладатися на англійську також запереченням, англійська фраза зазвичай обходиться без нього. Наприклад:

Не можна не бачити складності цієї проблеми.

Неправильний варіант перекладу: *It is not possible not to see the complexity of the problem.*

Правильні варіанти перекладу: *The complexity of the problem should not be overlooked / ignored / We cannot fail to see / ignore the complexity of the problem / The complexity of this problem must be taken into account / We must deal with / face / come to grips with / tackle the complexity / the difficulties of this problem.*

Ми не можемо не звертати уваги на це питання.

Неправильний варіант перекладу: *We cannot not pay attention to this question.*

Правильні варіанти перекладу: *We must / should / are called on to / It is our duty to / pay attention to / focus on / this issue / question.*

Наведені вище правильні варіанти перекладів свідчать про таку рису американського менталітету, як схильність до позитивної оцінки всіх життєвих явищ. Позитивний спосіб мислення має визначені мовні форми у багатьох стилістичних регістрах [3, с. 179].

Слід наголосити на тому, що дослівний переклад потрібно застосовувати дуже обережно. Наприклад, таким українським словам, як «неприємність» і «неприємний» не завжди відповідають англійські *unpleasantry* і *unpleasant*. Якщо у когось неприємності, то це *problems* або *trouble*. Речення «У нього на роботі зараз великі неприємності» краще перекласти як *He's got a lot of problems / He's in real trouble right now at work*.

Ось ще кілька прикладів:

Звичайно, це неприємний момент, його доведеться врахувати.

Неправильний варіант перекладу: *This is an unpleasant moment. which we will have to take into account.*

Правильні варіанти перекладу: *This is a difficulty / problem / annoyance / irritant which we will have to take into account / with which we will have to cope / contend / which we will have to face.*

Для нього ці факти виявилися вельми неприємними.

Англійською краще сказати: *These facts / events / things were highly embarrassing for him / put him in a very uncomfortable / awkward position*, ніж *These facts turned out to be very unpleasant for him*.

Спад цін на ці акції – неприємний момент для нашої фірми.

Неправильний варіант: *The fall of the prices on these stocks is in unpleasant moment for our firm.*

Правильний варіант перекладу: *The decline / drop in the prices of these stocks is causing problems / difficulties / is a negative factor for our firm.*

Принадгідно зазначимо, що слова «проблема» і *problem* не є точними відповідниками. У певному контексті слово «проблема» можна перекласти як *issue, question, subject, topic, agenda item, point*. Щодо слова *problem*, то воно для англомовного співрозмовника означає питання, з якого є серйозні розбіжності в позиціях сторін або яке складно вирішити.

Крім зазначених труднощів, можуть виникати проблеми при перекладі багатозначних слів з української мови на англійську. Зокрема ретельного пошуку смислового відповідника в контексті двох культур вимагає українське слово «нічого», яке може мати такі значення, як «непоганий; такий, як треба», «непогано» [9]. Наприклад:

– Яка сьогодні погода? – Погода нічого.

Неправильний варіант перекладу: *The weather today is nothing.*

Правильні варіанти перекладу: *The weather today is OK / quite all right.*

– Як вона тобі? – Нічого, приємна жінка.

– *How did you like her?*

Правильні варіанти перекладу: *She's OK / nice / a pleasant lady / woman.*

Нічого подібного.

Правильні варіанти перекладу: *Nothing of the sort / No, nothing like that / No, I meant something quite different.*

– Пробачте я запитався. – Нічого страшного.

Правильні варіанти перекладу: *Never mind / It doesn't matter / Don't worry / Don't give it another thought (розм.) / Forget about it!*

З нічого робити він став читати детективний роман.

Неправильний варіант перекладу: *Out of doing nothing, he started to read the detective novel.*

Правильні варіанти перекладу: *Out of boredom / Since he had nothing else to do / he started reading the detective novel.*

Нічого гріха тайти, годинник зупинився.

Неправильний варіант перекладу: *There is / It is no sin to hide / my clock stopped.*

Правильні варіанти перекладу: *To tell the truth / to be frank / I must admit that / my watch stopped.*

Розглянемо ще переклад слова «незручний», яке згідно зі «Словником української мови» (1970–1980) має такі значення:

1) погано пристосований для користування ним, перебування в ньому і т. ін.; позбавлений зручності; 2) який робиться не тоді, коли треба, не відповідає обставинам; 3) позбавлений вправності, спритності і т. ін.; незграбний; 4) який не підходить для чого-небудь, не задовольняє когось. Англійською це слово перекладають як *uncomfortable* або *inconvenient*.

Перший прикметник має значення «незручний фізично, незатишний» (*uncomfortable chair, uncomfortable clothes, uncomfortable house*), тоді як другий прикметник означає «такий, що не відповідає певним потребам чи цілям» (*inconvenient place, inconvenient time, inconvenient train*). Коли прикметник «незручний» вживається в буквальному сенсі, тобто йдеться про щось погано пристосоване або фізично незручне, то ніяких особливих проблем при перекладі зазвичай не виникає. Наприклад, речення «*Він живе в будинку, розташованому далеко від метро. Це так незручно*» можна перекласти як *His house is far from the subway. That's really / very inconvenient.*

Однак, якщо перекладати речення «*Незручно телефонувати Смирновим після десятої вечора – вони дуже рано лягають спати*», то тут слову «незручно» не відповідає англійське *inconvenient*. Правильні варіанти перекладу: *Please don't call the Smirnovs / I wouldn't call the Smirnovs / after ten since they usually go to bed early.* Аналогічно фразу «*Мені незручно телефонувати твоєму приятелю*» краще перекласти як *I feel awkward / I don't feel comfortable / quite right / about calling your friend / I'm not sure it's right for me to call your friend*, ніж як *It's inconvenient / not convenient for me to call your friend*.

Якщо на питання «*Чи можна зайти до пана Смирнова завтра о десятій годині?*» відповісти «*Це незручно*», то англійською це буде: *That's not a very good time* або *That's a bad time for him*, тобто треба домовитися про зустріч на інший час. Якщо сказати *That's inconvenient*, то американець, швидше за все, зрозуміє, що зайти до пана Смирнова взагалі неможливо.

Окрім мовних огріхів, доволі часто трапляються культурологічні помилки. Те, що українцеві здається «незручним», для американця – стиль життя. Звідси нерідко виникають конфлікти. Наприклад, якщо на прохання американець дає телефон свого колеги, то слід відразу ж зателефонувати – інакше американець і його приятель вирішать, що їх потурбували без особливої потреби. Почувши «*Мені незручно йому телефонувати*», американець буде незадоволений, адже його час витрачено даремно. Той, хто шукає роботу або має потребу в якійсь послугі, повинен телефонувати сам, ніхто, крім нього, не зобов'язаний цим займатися. До того ж телефоном цілком «зручно» і «прийнято» перераховувати свої чесноти й переваги [1, с. 61].

Прямолінійність висловлення думок і схильність до позитивної оцінки всіх життєвих явищ – провідні характеристики американського лінгвокультурного простору. Мовленнєві звички українців, які є спадком радянських часів, навпаки, стверджують негативний спосіб мислення. Крім того, українській культурі порівняно з американською властива менша прямолінійність у спілкуванні.

Література:

1. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур. Москва : Р. Валент, 2007. 192 с.
2. Ворожко Т. Українські звички, які шкодять дружбі та кар'єрі в США. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/ukrainian-habits-in-us-/3963392.html>
3. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вінниця : Нова Книга, 2005. 224 с.
4. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербального проявления эмпатии : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Уфа, 2010. 25 с.
5. Литвенюк О. Фатальный диагноз – хворий має право знати. URL : <https://vn.20minut.ua/Zdorovya/fatalniy-diagnoz---hvoriy-maе-pravo-znati-66705.html>
6. Озарко І. І. Лексико-граматична вербалізація жалю в сучасній українській мові. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXI. С. 620–626. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16712/78-Ozarko.pdf?sequence=1>
7. Приседська В. Є. Публічні оголошення-заборони в англійській, німецькій, українській і російській мовах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2006. Вип. 28. С. 189–192. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/1865/1/2.pdf>
8. Ренчка І. Лексикон тоталітаризму ; передм. Л. Т. Масенко. Київ : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2018. 232 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua/>

Отримано: 10 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 16 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 грудня 2021 р.

e-mail: sgurbanska@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-135-138

Гурбанська С. О. Національно-мовна картина світу: триада мова – культура – людина. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 135–138.

УДК: 81-2:811.111-26:7.038.6

Гурбанська Світлана Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв

НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА КАРТИНА СВІТУ: ТРІАДА *МОВА – КУЛЬТУРА – ЛЮДИНА*

У статті запропоновано антропоцентричний підхід до вивчення національно-мовної картини світу крізь призму мовної і культурної взаємодії; визначено роль безеквівалентної лексики у мовній та концептуальній картині світу завдяки теоретико-методологічним засадам лінгвокультурологічного аспекту досліджень.

Виокремлення людського фактора як одного з центральних в антропоцентричній лінгвістиці виводить на передній план необхідність вивчення проблем опису мовної структури, а також завдань усебічного дослідження мовної особистості, яка здатна до породження й розуміння мовлення.

Встановлення взаємозв'язку мови і культури на прикладі безеквівалентної лексики сприяє виявленню національно-культурної специфіки досліджуваних одиниць та визначенню універсальних явищ, що притаманні для кожної окремої національно-культурної спільноти. Лінгвокультурологічне дослідження передбачає поглиблене вивчення мовних одиниць, семантична структура яких позначена національною маркованістю.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, національно-мовна картина світу, триада мова – культура – людина, коди культури, лінгвокультурні концепти, лінгвокультурологічний аспект досліджень, безеквівалентна лексика.

Svitlana Hurbanska,
PhD, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts

THE NATIONAL LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD: THE TRIAD *LANGUAGE – CULTURE – HUMAN*

In this article the anthropocentric approach to the study of the national language picture of the world through the prism of linguistic and cultural interaction is offered; the role of non-equivalent vocabulary in the language and conceptual picture of the world is determined due to the theoretical and methodological principles of the linguocultural aspect of research.

The accentuation of the human factor as one of the central ones in anthropocentric linguistics brings to the fore the need to study the problems of describing the language structure, as well as the tasks of comprehensive study of the language personality, capable of generating and understanding speech.

The establishing of the relationship between the language and culture on the example of non-equivalent vocabulary promotes the revealing of the national cultural specifics of the researched units, and defining universal phenomena, that are inherent in each individual national cultural community. The linguocultural research involves in-depth study of language units, the semantic structure of which is marked by national specifics. The relevance of this research is defined by contrastive and typological approach to the analysis of language signs, especially non-equivalent linguistic material.

Various mechanisms of the language and culture interaction on the example of non-equivalent vocabulary are studied, taking into account the urgency of this research, which is determined by the interest in modern linguistic works to the investigation of linguocultural concepts actualization in the process of concept space modeling.

Key words: the language picture of the world, the conceptual picture of the world, the national language picture of the world, the triad language – culture – human, codes of culture, linguocultural concepts, the linguocultural aspect of research, non-equivalent vocabulary.

На сьогодні особливий науковий інтерес викликають питання вивчення взаємозв'язку мови та культури крізь призму мовної свідомості, зокрема механізмів взаємодії мовних і культурних кодів, культурних традицій і стереотипів поведінки представників різних націй. Дослідження мовних одиниць відбувається у їхньому тісному зв'язку із культурною свідомістю, духовною та матеріальною культурою народу [1; 3; 4; 5; 6; 8; 11; 13]. «Одне з найважливіших завдань лінгвокультурології полягає в тому, щоб установити системні (причиново-наслідкові й інші) зв'язки між ознаками, своєрідними для тієї або тієї лінгвокультури. Ці системні зв'язки створюють код культури, який характеризується певною стабільністю й може бути об'єктивно встановленим на основі аналізу значень слів і виразів, комунікативних стереотипів і прецедентних текстів» [10, с. 22].

Дослідження сучасної антропоцентричної лінгвістики сфокусовані на вивченні взаємодії мови, навколишнього середовища та культури [4; 5; 17; 18; 19]. Особлива роль відводиться людському фактору, що зумовлює усвідомлення важливості опису мовної структури, а також важливих завдань усебічного дослідження мовної особистості, яка має здатність не лише породжувати, але й розуміти мовлення [12].

Вивчення національно-культурної картини світу є актуальним напрямом наукових розвідок, у центрі уваги яких перебуває триада *мова – культура – людина* [4]. Національно-культурні особливості будь-якої картини світу зумовлені тим, що кожен окремий народ сприймає і відображає образ світу відповідно до власного унікального світогляду та національної культури [15, с. 67].

Мовна картина світу вивчається в аспекті етнопсихолінгвістики та лінгвокультурології, зокрема й когнітивної семантики. Національно-мовна картина світу, слушно зауважує І. О. Голубовська, – це світовідчуття і світорозуміння, що виражається мовними засобами, це вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу, зокрема і себе самого в цьому світі [4, с. 29].

Актуальність цього дослідження зумовлене посиленням інтересом сучасної мовознавчої науки до антропоцентричного вивчення лексичного складу мови, спрямованістю сьогоденних лінгвістичних пошуків у вивченні безеквівалентної лексики, їхньою зорієнтованістю на аналіз семантичної структури мовних знаків. Необхідним постає виявлення лінгвокультурних концептів, притаманних тій чи іншій етнічній спільноті, завдяки дослідженню національно-культурних особливостей мовних знаків в аспекті взаємодії мовних і культурних кодів. Безеквівалентна лексика містить культурну інформацію, що закодована в її мовних знаках. Саме вона бере активну участь у формуванні мовної і концептуальної картин світу.

Наукова новизна визначається використанням антропоцентричного підходу до вивчення національно-мовної картини світу крізь призму мовної і культурної взаємодії; встановленням національно-культурної специфіки семантичної структури мовних знаків, завдяки яким реалізуються різноманітні коди і концепти культури; визначенням безеквівалентної лексики як особливого компонента мовного складу, що є цінним для лінгвокультурологічного аналізу.

Метою статті є встановлення ролі тріади *мова – культура – людина* у дослідженні національно-мовної картини світу.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- виявити взаємодію мови, культури і людини при дослідженні семантичної структури мовних знаків;
- окреслити теоретико-методологічні засади дослідження національно-мовної картини світу;
- розглянути особливості функціонування безеквівалентної лексики з позицій реалізації нею лінгвокультурних концептів і кодів культури;
- виявити лексичну функцію концептуалізації явищ і предметів навколишнього світу, а також створення фрагментів мовної картини світу;
- виявити механізми взаємодії мовних і культурних кодів;
- розглянути менталітет як сукупність думок і уявлень, властивих тій або іншій мовній групі.

Об'єктом дослідження є національно-мовна картина світу.

Предметом дослідження є національно-культурна специфіка семантичної структури мовних знаків.

Тип мислення кожного окремого народу визначає картину світу останнього [3; 4; 5; 16; 18; 19]. «Картина світу є досить популярним поняттям як у філософії, так і в антропоцентричній лінгвістиці, що можна пояснити його смістю (найрізноманітніші гносеологічні явища на різних рівнях знання, від філософського, загальнонаукового до конкретно-ситуативного (наївного); метафоричністю (чіткого визначення картини світу як наукової категорії ще немає, хоча це поняття широко використовується вже понад тридцять років); універсальністю (уможливило «згортання» визначення картини світу до її окремих наукових різновидів)» [10, с. 26].

Якщо говорити про менталітет як світобачення [11, с. 51], стійкий склад розуму [14, с. 8], сукупність думок і уявлень, властивих тій або іншій мовній групі, то на передній план виводиться позиція його ототожнення з поняттям *картина світу*. Натомість поняття *мовної картини світу* тісно пов'язане з *національним менталітетом, національною ментальністю, національним характером, національним темпераментом* тощо. «Представники будь-якої культури звичайно вважають свій спосіб дії та розуміння навколишнього світу, свої форми і значення правильними. Тому, коли в іншій культурі використовуються інші форми і значення, це неправильно. З цієї самої причини, коли яка-небудь культура переймає певну модель поведінки в іншій культурі, остання розцінює наслідування як щось хороше і правильне» [4, с. 37–38]. Етноцентризм, який присутній у колективних уявленнях про пріоритетність своєї етнічної групи, зокрема у тенденції до оцінювання якостей інших народів крізь призму своєї етнічної системи цінностей, мусить бути повністю нейтралізованим на індивідуально-етнічному авторському рівні за умов міжкультурних зіставних досліджень [4, с. 38].

Вивчення зазначеної проблематики має ґрунтуватися на застосуванні комплексного підходу до вибору методів дослідження, а саме таких: етимологічний аналіз, який уможливить з'ясування джерел походження національно-специфічних мовних знаків; методика компонентного аналізу, яка забезпечить виявлення національно-культурних особливостей у семантичній структурі мовних знаків; метод кількісно-якісного аналізу, який дозволить встановити кількісні показники репрезентативності.

Виокремлення *людського фактора* як одного з центральних в антропоцентричній лінгвістиці виводить на передній план необхідність вивчення проблем опису мовної структури, а також завдань усебічного дослідження мовної особистості, яка здатна до породження й розуміння мовлення [2; 7; 9; 10; 12].

Поняття *мовної особистості* (людини з її здатністю виконувати певні мовленнєві дії) визначається як «багатошаровий і багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь, підготовки до здійснення мовленнєвих вчинків різного ступеня складності» [9, с. 29].

Притримуємося цієї структури мовної особистості, що складається з трьох рівнів [9, с. 52–54]:

1. Нульовий – це вербально-семантичний рівень, у якому одиницями виступають окремі слова. Відношення між останніми охоплюють усі їхні граматико-парадигматичні, семантико-синтаксичні та асоціативні зв'язки, сукупність яких і утворює єдину «вербальну сітку».

2. Перший рівень – це лінгвокогнітивний (тезаурусний), одиницями якого є узагальнені теоретичні і повсякденно-життєві поняття, концепти, ідеї. Їхніми виражальними засобами є ті ж самі слова нульового рівня, але наділені дескрипторним статусом. Відношення між одиницями цього рівня формують упорядковану систему, яка відображає структуру світу. Аналогом цієї системи слугує звичайний тезаурус, а стереотипами на цьому рівні виступають стійкі стандартні зв'язки між дескрипторами, які знаходять вираження в генералізованих висловленнях, дефініціях, крилатих виразах, афоризмах, прислів'ях, приказках тощо. Мовна особистість починається не з нульового, а з першого – лінгвокогнітивного рівня. Саме на цьому рівні можливим стає індивідуальний вибір, зокрема надання особистістю переваги одному поняттю над іншим тощо.

3. Другий рівень – мотиваційний (прагматичний). Він віддзеркалює мотиви, інтереси, цілі та наміри мовної особистості. Основними одиницями цього рівня є діяльнісно-комунікативні потреби, відносини між якими задаються умовами сфери спілкування, а також особливостями комунікативних ситуацій та комунікативних ролей співрозмовників. Стереотипами другого рівня є певні символи, образи, знаки повторюваного, стандартного для певної культури, прецедентного – тобто

такого, що існує при передачі від покоління до покоління – казок, міфів, билин, легенд, притч, анекдотів, класичних текстів письмової традиції тощо.

Менталітет як структурування накопичених знань впливає на процеси когніції. За основу беремо таку думку І. Р. Корольова: «Механізми когніції за своєю основою є універсальними, а розбіжності у набутих знаннях визначаються своєрідністю менталітетів народів. Менталітет відбивається в картинах світу різною мірою. У тих випадках, коли пріоритетна роль належить раціональному, логічному мисленню, менталітет виявляється меншою мірою» [10, с. 32].

Дослідження базується на вивченні семантичної структури мовних знаків у лінгвокультурологічному аспекті, на заходах культурної інтерпретації. Лінгвокультурологічний підхід забезпечує поглиблене вивчення своєрідності національно-культурної специфіки мовних знаків, закладеній у їхній семантичній структурі. Ціннісні надбання національної культури, менталітет, національний характер, мовна й концептуальна картини світу народу, його історія, культура, реалії життя – усе це знаходить яскраве вираження у національно-культурному наповненні мовних знаків, роль яких полягає у посиленні емоційно-експресивного забарвлення і стилістичної направленості висловлювань. «Порівнюючи своє й чуже, люди виділяють значимі подібності й розбіжності, надаючи розбіжностям емоційної оцінки. У цьому плані все своє визнається нормою, а все чуже на рівні повсякденної свідомості одержує критичну оцінку як дивне, недостатнє, перебільшене, небезпечне, смішне, потворне тощо. Зіставні лінгвокультурні дослідження за своєю гуманітарною сутністю є різновидом критичної лінгвістики, тобто науки про мову, спрямованої на викриття національно-етнічних упереджень, націлених на подолання етноцентризму. Явище етноцентризму полягає не лише в тому, що за колективними уявленнями всі пріоритети надаються своїй етнічній групі, а й у «ефекті призми», тобто в тенденції оцінювати поведінку, особливості характеру, звичаї та звички інших народів крізь призму своєї етнічної системи цінностей [10, с. 21–22]. Культурна інформація, закодована в мовних знаках, проявляється через лексичну семантику, яка «сприймається кожною мовною особистістю як даність, і будь-які індивідуально-творчі потенції особистості, що виявляються у словотворчості, оригінальності асоціацій і нестандартності словосполучень, не здатні змінити цю генетично й статистично зумовлену даність» [9, с. 53]. У формуванні мовної картини світу саме безеквівалентній лексиці з її культурним наповненням відведено особливе місце. Безеквівалентна лексика як специфічний компонент словникового складу мови представляє етнокультурну інформацію, фонові знання, національно-культурні інтертексти, що містять у семантичній пам'яті історичні, побутові, культурні, етнографічні сюжети. Коди культури, що закладені у безеквівалентній лексиці, відображають культурну самосвідомість народу – його культурний, духовний та історичний досвід.

Цілком слушно вважаємо думку І. О. Голубовської стосовно традиційного підходу до інтерпретації мовної картини світу як конструкта, пов'язаного насамперед із лексикою конкретної мови, який певною мірою можна вважати лінгвістичним анахронізмом [4, с. 27].

Виникнення мовних національно-специфічних форм, що зумовлюють самотність національно-мовних картин світу, детермінується двома головними факторами:

- 1) фрагментом реального світу, що впливає на колективну свідомість етносу (на увазі мається природне середовище етнічного колективу та матеріальна культура артефактів, створена народом);
- 2) особливостями колективної етнічної свідомості, що виявляються в неоднаковості логічного оперування одними й тими ж реаліями зовнішнього світу, в різноманітності виявів «наївної» (звичайної) свідомості – насамперед її емоційно-оцінних, соціально-ціннісних, морально-етичних компонентів) [4, с. 10].

«Розуміння національної логіки мислення є складним завданням і припускає насамперед звернення до колективної лінгвістичної свідомості, вираженої за допомогою різноманітних вербалізованих структур, маркованих конкретною в кожному випадку національною ментальністю, яку традиційно досліджували через лексичну систему мови. Проте, вивчення тільки словникового складу не може дати цілісну картину, у зв'язку з чим постає питання про участь і ступінь репрезентованості різних рівнів мовної системи у формуванні ментальності тієї або іншої національної лінгвокультурної спільноти» [10, с. 28].

Під час дослідження семантичної структури мовних знаків особливу увагу слід зацентувати на виявленні національно-культурної складової в аспекті інтертекстуальності. Безеквівалентна лексика є специфічною частиною лексики загальнонародної мови. Її функція організації лексичного складу мови є беззаперечною. Безеквівалентна лексика кожної мови є не лише лінгвістичною, але й культурною спадщиною, що відображає розвиток мови упродовж усієї історії кожного окремого народу. На лінгвістичному рівні відбувається змалювання менталітету народу, зокрема його світосприйняття, національна культура – звичаї, традиції, вірування, лінгвокультурні концепти, коди культури тощо. Завдяки вивченню безеквівалентної лексики можливим стає дослідження національно-культурних процесів розбудови лексичного фонду мови, виявлення закріплених асоціативних значень, простеження подальшого розвитку різнобарвних конотацій у семантичній структурі мовних знаків.

Національно-культурна семантика лексичного складу мови виявляється через відображення народної уяви, спостережень (зокрема й уявою) за навколишньою дійсністю: культурою, побутовими ситуаціями, поведінкою людей та їхніми морально-етичними якостями, історичними подіями, фактами, явищами і ситуаціями тощо [4; 5; 8; 9; 16].

Культурно марковані мовні одиниці посідають особливе місце у формуванні національно-мовної картини світу. Їм відведена центральна роль у концептуалізації світу – у реалізації лінгвокультурних концептів, у трансляції національно-культурної інформації в цілому. Безеквівалентна лексика позначена експресивними та емоційно-оцінними характеристиками, містить додаткові семантичні відтінки.

Відтак, дослідження мовних одиниць з позицій національно-культурної семантики дозволяє виявити різноманітні системні зв'язки у досліджуваних мовах, проаналізувати особливості культури й менталітету її носіїв, розкрити загальні та унікальні характеристики національної специфіки на прикладі семантичної структури мовних знаків, які містять культурно-ціннісну інформацію і маркованість. Цікавими для вивчення виявляються джерела походження мовних одиниць – міфологія, фольклор, Біблія, історія, література, культура, побут, традиції тощо.

Перспективи використання результатів дослідження. Вивчення національно-культурної специфіки мовних одиниць у лінгвокультурологічному аспекті дозволяє встановити взаємозв'язок мови й культури, дослідити мовні картини світу у

їхньому тісному зв'язку з концептуальними, визначити національно-культурну специфіку мовних одиниць. *Перспективним аспектом дослідження* є вивчення національно-культурних особливостей семантичної структури мовних одиниць на прикладі англійських, російських та українських художніх текстів літератури постмодернізму.

Література:

1. Верецагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании. Методическое руководство. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Русский язык, 1990. 246 с.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.
3. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2012. 20 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.
5. Гурбанська С. О. Типологія okazіональних трансформацій стійких висловлювань в англійських та українських художніх текстах ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Київ, 2009. 226 с.
6. Гумбольдт В. Язык и философия культуры; [пер. с нем. М. И. Левина и др.]. Москва: Прогресс, 1985. 456 с.
7. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология. Москва: Высшая школа, 1980. 224 с.
8. Иванова С. В. Лингвокультурологический аспект исследования языковых единиц: дисс. ... докт. філол. наук: 10.02.19 – теория языка. Уфа, 2003. 364 с.
9. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 264 с.
10. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація «виправдання»: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози ХІХ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство. Київ, 2008. 238 с.
11. Ревель Ж. История ментальностей: опыт обзора. *Споры о главном*: статьи. 1993. С. 51–58.
12. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
13. Серебрянников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление: монография. Москва: «Либроком», 2009. 247 с.
14. Филд Д. История менталитета в зарубежной исторической литературе. *Менталитет и аграрное развитие России (XIX–XX вв.)*. Москва, 1996. С. 7–22.
15. Duranti A. Universal and culture-specific properties of greeting. *Journal of linguistic anthropology*. 1997. № 7. P. 63–97.
16. Hurbanska S. Multifunctionality of phraseological units in postmodern literary discourse. *Language, Individual and Society*. Bulgaria, Elenite Holiday Village: International Scientific Publications, 2014. Vol. 8. P. 344–351.
17. Kellermann K. Communication: Inherently strategic and primary automatic. *Communication monographs*. 1992. Vol. 59. P. 288–300.
18. Wierzbicka A. «Culture scripts»: A semantic approach to cultural analysis and cross-cultural communication. *Pragmatic and Language Learning: Monograph Series*. 1994. Vol. 5. P. 1–24.
19. Wierzbicka A. Intercultural pragmatics and communication. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier, 2005. Vol. 5. P. 735–742.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 8 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: halyna.bevzo@uacu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-139-142

Бевзо Г. А. Теоретико-практичні аспекти міжкультурної комунікації у викладанні української мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 139–142.

УДК: 378.016:811.161.2'243:316.77

Бевзо Галина Андріївна,
кандидат філологічних наук,
ПВНЗі «Українсько-американський університет Конкордія»

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті актуалізуються проблеми вивчення української мови як іноземної; розглядаються ефективні підходи та методи вивчення лексично-граматичної системи української мови. Увагу акцентовано на меті формування мовної підготовки – формуванні комунікативної компетентності суб'єктів навчання, на культуроцентричній спрямованості сучасної лінгводидактичної парадигми та основних положеннях особистісно орієнтованого підходу як концептуально значущого для організації вивчення української мови як іноземної.

Охарактеризовано особливості сучасної методики викладання української мови як іноземної на засадах особистісно орієнтованого підходу до організації освітнього процесу, яким передбачається особистісний моніторинг знань, умінь, мовленнєвих навичок, потенційних комунікативних здібностей кожного іноземного студента, його особистісних якостей, що виступає одним із головних засобів мотивації до вивчення української мови; відповідність мовних і комунікативних завдань потребам, запитам, можливостям, інтересам кожної особистості іноземного студента тощо.

Обґрунтовано необхідність побудови суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітнього процесу, що забезпечить активно свідоме засвоєння мовного матеріалу.

Окреслено шляхи імплементації сучасних методів навчання (інтонаційного читання, рольової гри, метод занурення тощо) у практики викладання української мови як іноземної. Інтерактивна модель навчання дозволяє враховувати мотиви навчання, створювати позитивну атмосферу навчального процесу, використовувати суб'єктивний досвід студентів, створювати ситуації успіху, демонструвати можливість використання набутих знань у практичній діяльності, використовувати різноманітні методи навчання, форми організації освітнього процесу.

Закцентовано на значущості практикування діалогічного спілкування, сформованість умінь якого означатиме наявність у студентів ряду умінь, які забезпечують виконання поставленої комунікативної задачі в типових ситуаціях спілкування.

З'ясовано, що вивчення української мови як іноземної передбачає формування комунікативної компетентності суб'єктів навчання – носіїв різних мов як представників різних культур, що свідчить про утвердження компетентісно-культурологічної парадигми сучасної лінгводидактичної системи.

Ключові слова: міжкультурне спілкування, українська мова як іноземна, методика вивчення української мови, лексико-граматична система, професійна полікультурна компетентність, комунікативна компетентність, положення особистісно орієнтованого підходу.

Halyna A. Bevzo,
Candidate of Philological Science,
Ukrainian-American Concordia University

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN TEACHING UKRAINIAN AS FOREIGN LANGUAGE

The article actualizes the problems of learning Ukrainian as a foreign language; effective approaches and methods of studying the lexical and grammatical system of the Ukrainian language are considered. Emphasis is placed on the purpose of language training – the formation of communicative competence of subjects, the culture-centric orientation of the modern linguodidactic paradigm and the main provisions of the personality-oriented approach as conceptually significant for the organization of Ukrainian as a foreign language.

Features of modern methods of teaching Ukrainian as a foreign language based on personality-oriented approach to the organization of the educational process, which provides personal monitoring of knowledge, skills, speech skills, potential communication skills of each foreign student, his personal qualities, which is one of the main means of motivation for study Ukrainian language; correspondence of

language and communicative tasks to the needs, requests, opportunities, interests of each personality of a foreign student, etc. The necessity of building subject-subject relations between the participants of the educational process is substantiated, which will ensure active conscious assimilation of language material. The ways of implementation of modern teaching methods (intonation reading, role play, immersion method, etc.) in the practice of teaching Ukrainian as a foreign language are outlined.

The interactive model of teaching allows to consider the motives of learning, create a positive atmosphere of the educational process, use the subjective experience of students, create situations of success, demonstrate the possibility of using acquired knowledge in practice, use various teaching methods, forms of educational process. Emphasis is placed on the importance of practicing dialogic communication, the formation of skills which will mean that students have a number of skills that ensure the implementation of the communicative task in typical communication situations. It was found that the study of Ukrainian as a foreign language involves the formation of communicative competence of subjects – native speakers of different languages as representatives of different cultures, which indicates the establishment of competence-cultural paradigm of modern linguodidactic system.

Key words: intercultural communication, Ukrainian language as a foreign language, methods of studying the Ukrainian language, lexical and grammatical system, professional multicultural competence, communicative competence, personality-oriented approach.

Постановка проблеми. Україну сьогодні більшість її громадян називають країною можливостей, майбутніх звершень. А це стало можливим завдяки суспільно-політичним, економічним, соціальним перетворенням, які відбулися в нашій країні в останні десятиріччя. Змінилися ціннісні орієнтації, і в якості найбільшої цінності відповідно до проголошених принципів гуманізації та демократизації суспільства визнається вільна, розвинена і освічена особистість, здатна жити і творити в умовах постійно мінливого світу. І в цьому світі саме мова, міра володіння мовою формує особистість, її інтелект, буття. Саме мова виступає засобом усного та писемного інформаційного зв'язку в суспільстві та спілкуванні між людьми. Відтак, необхідними є знання законів і принципів української мови, зокрема, її фонетичних, граматичних й орфоепічних норм; уміння слугувати ними в різних сферах функціонування.

Сучасне навчання української мови як іноземної вимагає й особливої професійної підготовки викладача, якому важливим є показати іноземним студентам відображення в українській мові української ментальності, українського характеру, культури, історії.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Лінгвокультурологічним проблемам присвячені дослідження українських (Л. Бей, С. Я. Єрмоленко, В. Жайворонок, Т. Єфімов, Н. Данилюка, Т. Лагутіна, Т. Колодько, Л. Мацько, О. Селіванова, Т. Беценко та ін.) та зарубіжних науковців (Н. Арутюнова, С. Бартмінського, А. Вежбицької, В. Костомарова, В. Маслова та ін.). Зокрема, Л. І. Мацько означила напрями лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту. У дослідженні Т. Колодько визначено змістові компоненти соціокультурної компетентності для вивчення іноземної мови – країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні; доведено значущість дотримання мовних норм, національно зумовлених особливостей суб'єктів навчання [7]. На необхідності пошуку оптимального змісту, методів і форм роботи, за допомогою яких вдалося б пом'якшувати педагогічну адаптацію студентів у нове навчальне середовище та усувати негативні наслідки дезадаптації наголошувала А.Гелецька [4].

Теоретико-методологічні положення комунікативного підходу до вивчення української мови як іноземної представлені в дослідженнях О. Гончарук, В. Вдовіна.

Мега статті – проаналізувати сучасні теоретико-практичні аспекти викладання української мови як іноземної як методологічну основу його модернізації.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році Міністерством освіти України запропоновано до обговорення «Державний стандарт з української мови як іноземної (Рівні загального володіння та діагностика)» [11], який уніфікує системи вимог до володіння українською мовою осіб, для яких вона не є рідною, з урахуванням «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти». Результатом навчання визначено сформованість спеціальних компетентностей, зокрема лінгводидактичних [10].

Водночас, освітня практика, маючи вже чималий досвід викладання української мови як іноземної, зіштовхується ще з достатньою кількістю проблем.

Найважливішими з них Л. Бей та О. Тростинська вважають такі: 1) диференціація іноземних студентів основних факультетів за категоріями залежно від напрямів навчання; 2) розробка для кожної категорії студентів програм курсу «Практична українська мова»; 3) адаптування програм курсів «Українська мова», «Ділова українська мова», «Українська мова за професійним спрямуванням» до комунікативних потреб і мовних можливостей іноземних студентів; 4) створення адаптованих підручників з названих курсів з урахуванням особливостей кожної категорії іноземних студентів; 5) впорядкування кількості навчального часу для вивчення того чи іншого курсу з української мови; 6) уніфікація форми підсумкового контролю (залік чи іспит) [1].

Цілковито розділяючи думку авторів, додамо, що ще однією з важливих проблем у роботі зі студентами, які вивчають українську мову як іноземну, є подолання мовного бар'єру і «вихід в комунікацію», тобто в живе спілкування. Таким студентам потрібні комунікативні навички та вміння, які б забезпечили їхнє вільне інтегрування в іноземне культурне середовище. При цьому змістовою основою навчальних мовних матеріалів мають бути країнознавчі адаптовані тексти, які б дозволили слухачам більше дізнатися про Україну.

Наголосимо, що вивчення мови є складним процесом для іноземного студента в іноземному середовищі. Тому, в першу чергу, слід працювати над поповненням словникового запасу, над введенням у словообіг слів щоденного використання. В. Гумбольдт зауважував, що через багатоманітність мов для нас розгортається багатство світу й багатоманітність того, що ми пізнаємо в ньому; і буття людства стає для нас ширшим, оскільки мови у виразних і дійових ознаках пропонують на різні способи мислення і сприймання [6].

При цьому викладачеві необхідно враховувати також національно-культурні особливості мовної поведінки студентів, застосовуючи зіставно-порівняльний метод вивчення мови. Відтак, йому потрібно володіти професійною полікультурною компетентністю, що виявляється в гнучкому і комфортному індивідуальному педагогічному спілкуванні. Етикет мовної культури вимагає дотримання певних правил спілкування і, перш за все, врахування міжнаціональних відмінностей невербального спілкування, до прикладу, у роботі з арабськими і китайськими студентами, які навчаються в Україні.

Спостереження засвідчують, що араби відрізняються активною балакучістю, зайвою цікавістю до особистих проблем інших, аж надто демонстративною жестикуляцією. Підвищення голосу у розмові з арабами означає для них прояв широти, адже в арабському світі є нормою чути емоційно насичену мову. А також – з арабом треба спілкуватися на більш близькій відстані, ніж з британцем або німцем [3]. Заняття з арабами необхідно організувати на засадах взаємної довіри, проявляючи особистий інтерес до них, до їхньої сім'ї, здоров'я близьких, що сприятиме зростанню інтересу до опрацювання навчального матеріалу, розвитку мотивації.

Досягненню високих результатів при вивченні української мови як іноземної сприяє використання на заняттях положень особистісно-орієнтованого підходу. Саме за такого підходу особистість студента виступає ключовим суб'єктом процесу навчання. А викладач стає "джерелом інформації" та партнером у процесі навчання [3].

В педагогіці, психології, лінгводидактиці положення особистісно орієнтованої технології були обґрунтовані Б. Ананьєвим, Г. Баллом, І. Бехом, Н. Бібік, О. Біляєвою, Л. Варзацькою, Н. Голуб, О. Горошкіною, Т. Донченко, І. Зимньої, А. Маслоу, Н. Остапенко, С. Подмазіним, І. Якиманської та ін. Так, С. Подмазін зауважує, що особистісно орієнтоване навчання надає кожному студентові можливість реалізувати себе у різних видах діяльності, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, особистісні цінності і суб'єктивний досвід [9]. Л. Варзацька підкреслює, що ключовою метою особистісно-орієнтованої освіти є вільний розвиток особистості, яка в процесі навчання зберігає свою індивідуальну неповторність, самотність і гармонію з довкіллям на противагу традиційному навчанню, зорієнтованому на оволодіння знаннями, вміннями, навичками [2].

Особистісно орієнтований підхід, разом із організацією спілкування як рівнопартнерського співробітництва, передбачає, що в центрі навчання знаходиться сам студент, від інтересів, рівня знань, умінь якого залежить мета заняття і спосіб організації його власної навчальної діяльності викладачем. Відповідно мета заняття визначається, виходячи з можливостей і цілей кожного конкретного студента. Наприклад, «навчитися виконувати будь-яку конкретну мовну дію (формулювання, виокремлення думки тощо); «навчитися реферувати текст певної тематики з певною метою для конкретного читача». Кожна навчальна задача реалізується набором певних навчальних дій. Таких, наприклад, як «виділити ключове в думці», «граматично структурувати», «акцентувати на основному в оповіданні» тощо. Викладач, своєю чергою, має визначити номенклатуру навчальних дій, їх ієрархію і організувати виконання цих дій. У зв'язку з тим, що будь-яка діяльність, і навчальна також, обумовлюється потребою, першочерговим завданням для викладача є формування не тільки комунікативної та пізнавальної потреби студентів у спілкуванні з ним, а й власне навчальної потреби у виробленні узагальнених способів і прийомів навчальної діяльності, в засвоєнні нових знань, у формуванні більш досконалих мовних умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності.

Підготувати в короткий термін студента, який добре володіє українською мовою, розуміє мову носіїв мови можна, поєднуючи загально прийняті стандарти викладання з інноваційними підходами.

Традиційне навчання української мови як іноземної орієнтоване на читання, розуміння і переклад спеціальних текстів, а також вивчення термінології за фахом, тобто синтаксису наукового стилю. Особливу увагу необхідно приділити роботі з опанування базових знань, яка повинна організуватися, особливо на початковому етапі, за чіткими алгоритмами вивчення мови. Починати слід з читання тексту, але в ідеалі потрібно прагнути до сприйняття інформації на слух, застосовуючи «інтонаційне читання», що дозволить уникнути монотонності й однобічності при навчанні читання і, як наслідок, сприятиме активності й зацікавленості студента на заняттях і послугує основою для формування іншомовних компетенцій – полікультурної, країнознавчої, соціокультурної [5].

Зауважимо, що систематична робота над розвитком техніки читання дозволяє студенту-іноземцю від зосередженості на процесі читання поступово перейти до осмисленого сприйняття змісту тексту, що є базою для подальшого вивчення української мови як іноземної.

У процесі навчання у багатьох студентів виникають труднощі в засвоєнні матеріалу. Це пов'язано з психологічним станом, незнайомою мовою, складністю сприйняття, іншою культурою. Тому для кращого сприйняття і закріплення навчального матеріалу викладачем мають використовуватися елементи ділової гри, асоціації.

З інноваційних методів на особливу увагу заслуговує метод занурення в штучно створену ситуацію, у якій студентам пропонується виконати завдання, пов'язані із повсякденним життям, і які, при цьому, вимагають знань спеціальної термінології.

Мовного орієнтування у наближених до життя ситуаціях вимагає і метод ділової (рольової) гри, який звільняє від почуття скучності, а викладачеві дозволяє в цікавій формі організувати подачу і закріплення граматичного і лексичного матеріалу.

Леонтьєв О.О. доводив, що рольова гра занурює учнів (студентів) в умови реального спілкування, мотивуючи мовну діяльність при необхідності вибору мовних засобів. Моделювання спілкування учнів у різних мовних ситуаціях сприяє розвитку мовних навичок і умінь діалогічного мовлення в умовах міжособистісного спілкування. У стані постійної мовної активності багаторазове повторення зразків мови, мотивоване ігровою дією, не викликає в учнів відчуття монотонності. У цих умовах відбувається актуалізація як нового матеріалу, так і знань, які перебувають у пасивному запасі [8].

У практиці викладання української мови як іноземної накопичено безліч методик викладання, відпрацювання та закріплення лексики на уроках української мови. Необхідно зауважити про значущість діалогічного спілкування, адже вміння вести діалог – не менш важливе при вивченні української мови як іноземної, ніж знання граматики. Тому ці два напрями слід уміло поєднувати: завдання з усного мовлення мають включати і завдання на повторення граматики. А при розвитку навичок усного мовлення необхідно пам'ятати, що монологічний його елемент не поступається діалогічному. Тому необхідно поступово збільшувати обсяг монологічної репліки в діалозі і переходити до монологічних форм усного мовлення.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що ефективність викладання української мови як іноземної значною мірою залежить від правильно підбраного викладачем навчально-методичного забезпечення, врахування ним провідних тенденцій розвитку методики викладання української мови як іноземної; конструктивного використання положень особистісно-орієнтованого підходу, спрямованих на активізацію внутрішніх резервів суб'єктів навчання, на оптимізацію навчальної

діяльності, на розкриття і розвиток інтелектуального потенціалу та творчих можливостей. Даний підхід буде ефективним за умови дотримання наступних умов:

- сучасної професійної підготовки викладача української мови як іноземної;
- функціонального підходу до відбору і подання мовного матеріалу;
- навчання української мови із залученням до української культури;
- активного включення іноземних студентів у реальну мовну діяльність;
- використання інноваційних підходів у навчанні;
- практичної спрямованості навчання.

У перспективах подальших досліджень - пошук шляхів удосконалення та модернізації процесу викладання української мови як іноземної у вищій школі.

Література:

1. Бей Л., Тростинська О. М. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів. *Преподавание языков в высших учебных заведениях образования на современном этапе. Межпредметные связи. Научные исследования. Опыт. Поиски.* № 12. Харків : ХНУ. С. 42–49.
2. Варзацька Л. Формування оргдіяльнісних умінь на уроках української мови в старшій школі на академічному рівні : метод. посіб. Київ. Педагогічна думка, 2012. 144 с.
3. Вишківська В.Б. Суб'єктивність студентів у навчальному процесі—необхідна умова формування професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2008. Вип. 8 (18). С. 2–4.
4. Гелецька А. Соціально-культурна адаптація іноземних студентів у процесі вивчення української мови. АПСНІМ. *Мовознавство, літературознавство.* 2015. № 1(5). С. 59–64.
5. Зозуля І. Є. Навчання читання іноземних студентів україномовних текстів (початковий етап). Закарпатські філологічні студії. Вип. 5. Том 1. 20018. С. 20–25.
6. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія. К.: НДІУ, 2007. 444 с.
7. Колодько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. канд. пед.н.: 13.00.04. К., 2005. 24 с.
8. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. М.: Смысл, 1997. 287 с.
9. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: социально- философское исследование. Запорожье. Просвіта, 2000. 349 с.
10. Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння та діагностика: Проект Державного стандарту України / уклад. Мазурик Д., Антонів О., Синчак О., Бойко Г. 2018. 142 с.

Отримано: 29 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: allakozak@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-143-146

Козак А. В., Близнюк Л. М. Міжкультурна комунікація у вивченні німецької мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 143–146.

УДК: 811.112.2:378.016]:130.2:316.77

Козак Алла Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Близнюк Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття є дослідженням проблем формування міжкультурної комунікації у процесі вивчення німецької мови. Іноземні мови в сучасному суспільстві набувають все більшої значущості, разом з цим зростає і потреба у високому рівні володіння ними, але неможливо повноцінно спілкуватися з представниками іншої культури, нічого не знаючи про особливості цього народу. Іноземна мова є дієвим чинником розвитку особистості в полікультурному просторі. Як явище духовного життя людства, вона виконує головну роль – сприяє процесу комунікації, соціалізації, професіоналізації та соціальної адаптації. На сучасному етапі розвитку методика викладання іноземних мов дослідники виділяють три основні цілі навчання іноземної мови як мови міжнародного спілкування і комунікації. Зазначено, що іноземна мова повинна вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять цими мовами. До основних компонентів іноземної культури відносять наступні елементи: повсякденну поведінку; традиційно-побутову культуру; традиції, а також обряди, які можна сприймати як традиції; національні картини світу, які відображають специфіку сприйняття навколишнього світу; художню культуру, яку можна також віднести до елементів етнографії та етнології. Наголошено, що при включенні аспектів міжкультурної комунікації в зміст навчання іноземної мови необхідно використовувати автентичні матеріали для її засвоєння. Нами виділено наступні шляхи одночасного вивчення німецької мови і культури студентами, які найкраще зарекомендували себе під час навчального процесу: рольові ігри, підготовка індивідуальних повідомлень, групові повідомлення або діалоги, презентації по темі, домашнє читання, контакти з представниками інших культур, загальне обговорення, домашні твори на задану тему. Таким чином, акцентування у навчальному процесі на особливостях міжкультурної комунікації роблять заняття з іноземної мови більш різноманітними, цікавими, що веде до підвищення мотивації навчання та сприйняття реальної картини навколишнього світу.

Ключові слова: іноземна мова, культура, міжкультурна комунікація, спілкування, методика навчання.

Alla Kozak,
PhD in pedagogics,
Lesya Ukrainka Volyn State University
Ludmyla Blyznyuk,
PhD in philology,
Lesya Ukrainka Volyn State University

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN A GERMAN LANGUAGE STUDY

The article deals with a study of intercultural communication formation problems in the process of learning German language. Foreign languages in a modern society are becoming increasingly important, as well as the growing need for a high level of proficiency, but it is impossible to fully communicate with other cultures without knowing anything about the characteristics of this people. A foreign language is an effective factor in the development of personality in a multicultural space. As a phenomenon of the spiritual life of mankind, it plays a major role, it promotes the process of communication, socialization, professionalization and social adaptation. At the present stage of development of teaching foreign languages methods, researchers identify three main goals of teaching a foreign language as a language of international communication and communication itself. It is noted that a foreign language should be studied in an inseparable unity with the world and culture of the peoples who speak these languages. The main components of foreign culture include the following elements: everyday behavior; traditional household culture; traditions, as well as rites that can be perceived as traditions; national pictures of the world that reflect the specifics of perception of the world around; artistic culture, which can also be attributed to the elements of ethnography and ethnology. It is emphasized that it is necessary to use authentic materials for its mastering when including aspects of intercultural communication in the content of foreign language teaching. We have identified the following ways to simultaneously study of German language and culture by the students who have proven themselves best during the learning process: role-playing games, preparation of individual messages, group messages or dialogues, presentations of the topics, home reading, contacts with other cultures, general discussion, homework on a given topic. Thus, the emphasis in the educational process on the features of intercultural communication make foreign language classes more diverse, interesting, which leads to the increased learning motivation and perception of the real picture of the world.

Key words: foreign language, culture, intercultural communication, communication, teaching methods.

Актуальність проблеми дослідження. В умовах глобалізації світ вступає в нову реальність, яка вимагає жити за принципами глобального он-лайн, тобто розвиватися в унісон з іншими державами. Наслідками глобалізаційних процесів стали міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, а також зближення та взаємопроникнення різних культур. На межі XX і XXI століть актуалізувались проблеми міжкультурної комунікації.

Сучасні тенденції освіти в суспільно-політичних і економічних умовах нашої країни полягають в посиленні вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців, в тому числі в розвитку комунікативних здібностей людини, формуванні потреби постійного підвищення професійної кваліфікації, а також виховання людини культури. Постає питання про залучення людини XXI століття до світової культури, про наближення її культурного рівня до європейського стандарту, про

володіння декількома іноземними мовами, що, в свою чергу, вимагає формування мовної особистості і її реальних комунікативно-пізнавальних і культурних компетенцій, що складають основу системи навчання. Розширення міжнародних зв'язків, включення нашої країни в світову цивілізацію привели до зростання ролі іноземної мови і в житті суспільства, і в професійній діяльності сучасного фахівця. Для якого однією з умов професійної компетентності стає не тільки володіння іноземною мовою, а і здатності суб'єктів суспільного простору до міжкультурної взаємодії на принципах демократії, рівних прав та можливостей [5, с. 509].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть проблема впровадження міжкультурної комунікації у процесі вивчення іноземної мови посіла вагоме місце в науково-методичних дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Ф. Бориско, Н. Д. Гальскова, Л. П. Голованчук, А. Й. Гордєєва, О. О. Коломінова, О. Л. Красковська, Ю. І. Пассов, В. В. Сафонова, Н. К. Скляренко, С. Г. Тер-Мінасова, В. П. Фурманова, D. Buttjes, Н. В. Buscha, М. Вугам, Ju. Istjagin, С. Kramch, J. Roche та ін.). Сучасні українські вчені П. Донець, Т. Комарницька, П. Осипов досліджують проблеми міжкультурного спілкування; С. М. Верещагін, В. П. Костомаров, В. В. Воробйов у своїх працях наголошують на тому, що, вивчаючи іноземну мову, необхідно звертати увагу на вивчення культурних особливостей країни.

Мета дослідження – проаналізувати методи формування міжкультурної комунікації у процесі вивчення німецької мови.

Об'єкт дослідження – методи формування міжкультурної комунікації у процесі вивчення німецької мови.

Предмет дослідження – міжкультурна комунікація.

Виклад основного матеріалу. Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому сенсі з'явився в науковій літературі в 1970-х роках. До цього часу сформувався і науковий напрям, серцевиною якого стало вивчення комунікативних невдач і їх наслідків в ситуаціях міжкультурного спілкування. Згодом відбулося розширення поняття міжкультурної комунікації на такі області, як теорія перекладу, навчання іноземним мовам, порівняльна культурологія та ін. До теперішнього моменту наукові дослідження в області міжкультурної комунікації фокусуються на поведінці людей, які стикаються з культурно зумовленими відмінностями в мовній діяльності і наслідками цих відмінностей [4, с. 25].

Поняття міжкультурної комунікації набуло особливого поширення у німецькомовному просторі. Крум та Вірлакер глумачать явище міжкультурної комунікації таким чином: існують відмінні одна від одної культури; культура та комунікація тісно пов'язані; елементи культуральності знаходять своє відображення у комунікації; схожі культури полегшують комунікацію, а різні – ускладнюють; причетність до певної культури припускає специфічність комунікації [7, с. 38].

Існує тісний зв'язок і взаємозалежність викладання іноземних мов і міжкультурної комунікації. Мова – це не тільки джерело комунікативної діяльності, але й засіб пізнання, формування, передачі думок, вираження почуттів, емоційних станів людини, засіб реалізації усіх людських потреб.

Мова є дієвим чинником розвитку особистості в полікультурному просторі. Як явище духовного життя людства, вона виконує головну роль – сприяє процесу комунікації, соціалізації, професіоналізації та соціальної адаптації. Соціалізацію, як процес соціального становлення особистості, засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, власних даним суспільству, соціальної групи, неможливо уявити поза контекстом мови. А кожне заняття з іноземної мови – це практика міжкультурної комунікації і за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю уявлення про світ.

Безпосередній зв'язок навчання іноземної мови і культури сьогодні не викликає заперечень ні в лінгвістичній, ні в педагогічній сферах. Більш того, він перейшов у політичну сферу: у результаті міграції населення та виникнення мультикультурних суспільств процес навчання іноземних мов набуває іншого статусу. Іноземна мова є одним з основних інструментів виховання мовної особистості з загальнопланетарним мисленням, здатної адаптуватися до сучасного рівня і стилю професійного та особистісного спілкування. Це забезпечується впровадженням різних форм комунікації з використанням креативних та інноваційних технологій, що сприяє розвитку уміння чітко визначати ситуації і мету спілкування з плановістю їх реалізацією, розширення творчого та наукового потенціалу студентів у контексті міжкультурної комунікації [6, с. 116].

Іноземна мова сьогодні є об'єктивним засобом не тільки міжособистісного, а й міжнаціонального, міжнародного спілкування. Небувалий попит зажадав небувалого пропозиції. Несподівано для себе викладачі іноземних мов опинилися в центрі суспільної уваги: фахівці з різних областей науки, культури, бізнесу, техніки і всіх інших областей людської діяльності зажадали негайного навчання іноземним мовам як знаряддю виробництва. Їх не цікавить ні теорія, ні історія мови – іноземні мови, в першу чергу німецька, потрібні їм виключно функціонально, для використання в різних сферах життя суспільства як засіб реального спілкування з людьми з інших країн Європейського Союзу. У зв'язку з цим треба було кардинально змінювати погляд на викладання іноземної мови з урахуванням більшої уваги і ухилу на лінгвістику і міжкультурну комунікацію.

На сучасному етапі розвитку методики викладання іноземних мов дослідники виділяють наступні основні цілі навчання іноземної мови як мови міжнародного спілкування [2, с. 31]:

1. Комунікативний та соціокультурний розвиток особистості студента, підготовка його до міжкультурного та міжнаціонального спілкування, що передбачає:

- розвиток культури сприйняття автентичних текстів;
- формування і розвиток білінгвістичної комунікативної компетенції (мовної, мовленнєвої, лінгвокраїнознавчої, соціолінгвістичної), необхідної для спілкування в різних сферах;
- формування уявлень про діалог культур як життєвої філософії, що свідомо обирається та має на увазі повагу до інших культур, толерантність по відношенню до інших мов і культур, мовний такт, готовність до вивчення культурної спадщини світу, до духовного збагачення досягненнями інших культур, до пошуку ненасильницьких способів вирішення протиріч і конфліктів;
- ознайомлення з культурою країн досліджуваної мови, її зв'язками зі світовою культурою, геополітичним і континентальним середовищем поширення.

2. Навчання технології вивчення іноземних мов і розвитку їх самоосвітнього потенціалу для задоволення особистісних інтересів у вивченні іноземної мови в тих або інших сферах спілкування, галузях знання. Аспектами даної мети виступає:

- спрямованість на навчання техніці роботи з вітчизняною та зарубіжною довідковою літературою;

- спрямованість на навчання способам схематизації комунікативно-пізнавальної інформації (побудова мовних і комунікативних алгоритмів, таблиць, схем);
- спрямованість на розвиток навичок роботи з літературою, аудіо- і відеоматеріалами, сучасними комп'ютерними програмами;
- спрямованість на навчання узагальненню персонального досвіду вивчення першої іноземної мови для використання його при вивченні другої іноземної мови;
- спрямованість на ознайомлення з міжнародними текстами для визначення рівня володіння мовою;
- спрямованість на навчання формам самоконтролю ефективності навчальної, комунікативно-пізнавальної та комунікативної діяльності іноземною мовою.

3. Навчання культурі діловодства на іноземній мові, що включає:

- навчання правилам оформлення документів і ведення переписки відповідно до стандартів, прийнятих в країнах, що вивчається;
- навчання мовному етикету ділового спілкування.

Максимальний розвиток комунікативних здібностей – ось основне, перспективне, але дуже нелегке завдання, яке стоїть перед викладачами іноземних мов. Для його вирішення необхідно освоїти і нові методи викладання, спрямовані на розвиток всіх чотирьох видів володіння мовою, і принципово нові навчальні матеріали, за допомогою яких можна навчити людей спілкуватися [2, с. 133]. При цьому, зрозуміло, було б неправильно кинутися від однієї крайності в іншу і відмовитися від усіх старих методик: з них необхідно дбайливо відібрати все найкраще, корисне, що пройшло перевірку практикою викладання. Відповідь на питання про вирішення актуального завдання навчання іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що іноземна мова повинна вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять на цих мовах. До основних компонентів подібної іноземної культури можна віднести наступні елементи:

- повсякденну поведінку;
- традиційно-побутову культуру;
- традиції, а також обряди, які можна сприймати як традиції;
- національні картини світу, які відображають специфіку сприйняття навколишнього світу;
- художню культуру, яку можна також віднести до елементів етнографії та етнології [1, с. 700].

Іншими словами, можна сказати, що теоретичні знання мови повинні доповнюватися практичними вміннями того, коли сказати, що сказати, кому і за кого, як можна використовувати значення даного слова в конкретному контексті.

При включенні аспектів міжкультурної комунікації в зміст навчання іноземної мови потрібні адекватні засоби для її засвоєння. Такими засобами можуть бути, перш за все, автентичні матеріали: літературні та музичні твори, предмети реальної дійсності і їх ілюстративні зображення, які найбільше можуть наблизити студента до природного культурологічного середовища. Повідомлення знань про культуру, історію, реалії та традиції сприяє вихованню позитивного ставлення до іноземної мови, культури народу – носія цієї мови [9, с. 10].

При навчанні міжкультурної комунікації в процесі вивчення іноземної мови також необхідно враховувати так звані приховані складнощі, які виникають при спілкуванні і комунікації. Вони обумовлені неповторністю лексико-фразеологічної сполучуваності кожного слова в рамках конкретної мови. Така специфіка стає очевидною при порівнянні мов. Тому при вивченні іноземних мов важливо заучувати слова не окремо, а в природних, стійких поєднаннях. Ще однією складністю є конфлікт між культурними уявленнями різних народів про явища і предмети реальності, які позначені еквівалентними словами відповідних мов. Слід згадати і ще одну складність: непорозуміння при міжкультурному спілкуванні часто обумовлено порушенням очікувань комунікантів, яке пояснюється культурними відмінностями. Це викликає негативні емоції по відношенню до партнера-комуніканта і всієї культури, яку той представляє, робить весь процес спілкування невдалим. Ми формусмо наше тлумачення отриманих сигналів на власному життєвому досвіді і культурі. Саме тому чужа поведінка, заснована на іншому досвіді і культурі, може бути витлумачена нами невірно. В цьому випадку у нас виникає тривога, невпевненість через нездатність передбачити подальший хід процесу комунікації і його результати. У зв'язку з цим, крім оволодіння іноземними мовами, важливо не тільки знати принципи міжкультурної комунікації, а й застосовувати і удосконалювати їх на практиці [3, с. 114].

З огляду на науково-методичні праці видатних методистів у галузі викладання іноземних мов та міжкультурної комунікації [4; 7] і власний педагогічний досвід, нами було виділено наступні шляхи одночасного вивчення іноземної (німецької) мови і культури студентами, які найкраще зарекомендували себе під час навчального процесу.

Рольові ігри. Дуже популярна в наш час методика, коли студенти представляють себе людиною іншої національності і, намагаючись зберегти особливості її культури і мови, розігрують сценки з теми, що вивчається. Це форма театралізованої вистави вимагає, висловлюючись мовою акторів, максимального проникнення в роль, а значить серйозної підготовки, пошуку матеріалів в книгах і засобах масової інформації. Необхідно відзначити, що можливості для цього у сучасних студентів необмежені: прекрасні спеціалізовані книжкові магазини, кінофільми, телепрограми, «ток-шоу», інтернет, особисте спілкування з носіями певної культури і мови (в клубах, барах, на студентських вечорах, та ін.). Ми використовували рольові ігри на заняттях, на яких обговорювали особливості ведення ділових переговорів в різних країнах; специфіку традицій та проведення Етно-фестивалів, регіональні особливості традиційних страв; відмінності у святкуванні релігійних свят у Германії та Україні.

Підготовка індивідуальних повідомлень, що містять цікаві факти по темі заняття. Наприклад, вища освіта в одній з німецькомовних країн Європи (Германія, Австрія, Швейцарія), їх особливості національної кухні, особливості ведення ділових переговорів в різних країнах і т. п., відповідно до поточної теми заняття. Студенти обирають країну і готують десяти хвилинний огляд по темі. Інша частина групи ретельно конспектує виступ, щоб бути готовою до аргументованого обговорення. В кінці заняття студенти розробляють, наприклад, ідеальну систему вищої освіти в нашій країні, ґрунтуючись на досвіді і досягненнях інших країн. Робота кожного студента оцінюється окремо.

Групові повідомлення або діалоги, в яких порівнюються і аналізуються культурні особливості різних країн в певній галузі життя (відповідно до теми заняття). Два, три або чотири (але не більше) студенти готують вдома повідомлення, наприклад, про особливості національної кухні будь-якої частини країни. Інформація повинна бути потрібною, цікавою, захоплюючою, правильно публічно представленою і емоційною. Студенти використовують різні візуальні засоби: комп'ютер, на якому демонструють відео кліпи, картинки, елементи фольклору. Ми дуже вітаємо використання на заняттях постерів, предметів народного одягу і навіть опис незвичайних рецептів національних страв.

Презентації по темі. Оскільки велика частина ділового спілкування в даний час проходить у вигляді різних презентацій, наша мета – навчити студентів правильно і грамотно використовувати цей вид роботи. Будь-який публічний виступ (відповідь на занятті з місця або біля дошки, тост за столом, анекдот в колі друзів і ін.) – це презентація, тобто невелика театралізована вистава, для якої існують свої правила. Вони можуть бути загальними для всіх, але мати деякі особливості в різних країнах і культурах. Мова тіла, темп мови, способи залучення й утримання уваги аудиторії дещо відрізняються, наприклад, в Німеччині, Австрії та Україні. Володіти своїм тілом, голосом, інтонацією, вміти цікаво і правильно підбирати і доносити інформацію для різних слухачів, правильно користуватися наочними засобами різних видів в процесі проведення презентації – цими навичками повинні володіти майбутні спеціалісти.

Домашнє читання. Це особливий вид домашньої роботи. Студенти отримують завдання на місяць, в кінці якого на одному із занять обговорюють особливості культури, описаної в певному художньому творі (наприклад, в романах «Фауст» І. В. Гете, «Будденброки» Т. Манн, «Лускунчик» Е. Т. А. Гофман). Під час обговорення викладач робить акцент на специфічних рисах героїв, які характеризують їх як представників певної культури, певного менталітету, властивого описуваного в романі часу. Студенти обговорюють питання відмінностей між традиціями в порівнянні з нашим часом і нашою країною. Цей метод роботи допомагає студентам активно поповнити свій вокабуляр, дізнатися нові реалії, характерні для даної країни, зануритися в світ іншої культури.

Контакти з представниками інших культур, які можуть відбуватися за допомогою Web-камери, особистого спілкування; запрошення представників іншої культури на заняття і імпровізована прес-конференція з ними. На заняттях студенти діляться особистим досвідом спілкування з однолітками, розповідають як німецький студент показував свою кімнату, орудуючи Web-камерою, як співрозмовник з Австрії знайомив нашого учня з музикою, яку любить. На одне із занять ми запросили молодого викладача з Канади, що працює в системі LanguageLink, і він відповідав на наші запитання про свою країну, про молодість і її захоплення, про особливості і складності навчання в університетах його батьківщини.

Підготовка рекомендацій для поїздки: «Інструктаж туристів перед поїздкою в ту чи іншу країну». Виконується індивідуально в якості домашнього завдання. Темі попередньо розподіляються між студентами, і на занятті кожен «інструктор» розповідає про обраної ним країні і відповідає на питання аудиторії. Головне завдання «інструктора» повідомити майбутнім «туристам» найнеобхіднішу інформацію, яка б допомогла їм з перших днів адаптуватися в країні. Вона повинна стосуватися різноманітних сторін життя країни, бути цікавою і корисною. Можна ускладнити завдання, запропонувавши «інструкторові» виступити перед німцями, що мають намір відвідати Іспанію, Туреччину, Японію, або перед англіцями, американцями, українцями, що мають намір відвідати Німеччину. Тоді йому доведеться враховувати національні та культурні особливості аудиторії і специфіку інформації, необхідної їм для відвідання цієї конкретної країни.

Загальне обговорення культурних особливостей тієї чи іншої частини країни на основі індивідуального досвіду студентів, знань, отриманих із засобів масової інформації, книг, журналів. Студенти сідають в коло і в формі вільної бесіди діляться інформацією з товаришами. Викладач пропонує регіон країни для обговорення, а студенти повинні обмінятися інформацією так, щоб склалося найбільш повне і правильне уявлення про країну. Цей вид роботи використовується в кінці модуля або року, коли накопичилося багато інформації, коли студенти вже мали можливість побачити країну з різних точок зору, познайомитися з різними стилями життя її мешканців і склали свою думку, яку і повинні відстояти в кінці обговорення.

Домашні твори на задану тему. Ми намагаємося якомога частіше вдаватися до цього виду роботи, щоб студенти не забували граматику, особливості писемного мовлення і щоб ретельніше і структуровано викладали інформацію.

В процесі виконання перерахованих вище видів роботи на заняттях і вдома студентам доводиться активно користуватися німецькою мовою. І, звичайно, знайомитися з величезною кількістю реалій, властивих Німеччині.

Висновки. Іноземні мови в сучасному суспільстві набувають все більшої значущості, разом з цим зростає і потреба у високому рівні володіння ними, але неможливо повноцінно спілкуватися з представниками іншої культури, нічого не знаючи про особливості цього народу. Тобто, щоб по-справжньому опанувати іноземну мову, недостатньо засвоїти тільки її лексичні, граматичні та синтаксичні особливості. Мова – це частина культури будь-якого народу, розумінню якої і сприяє міжкультурна комунікація. А акцентування у навчальному процесі на особливостях міжкультурної комунікації роблять заняття з іноземної мови більш різноманітними, цікавими, що веде до підвищення мотивації навчання та сприйняття реальної картини навколишнього світу.

Література:

1. Афанас'єва Л. В., Смирнова М. Л. Навчання іноземної мови як інструмент для ефективних міжкультурних контактів. *Modern Science: Problems and Innovations: зб. II Міжнар. наук.-практ. конф., (Стокгольм, Швеція, 3–5 трав. 2020 р.)*. Стокгольм, 2020. С. 697–705.
2. Гузикова М. О. Основы теории межкультурной коммуникации: учеб. посо-бие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. 124 с.
3. Лучкевич В. Особливості формування міжкультурної компетенції під час навчання іноземної мови. *Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 1. С. 131–137.
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: Видавничий центр «Академія», 2012. 145 с.
5. Паничок Т. Я. Особливості формування міжкультурної комунікації у процесі викладання німецької мови. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 509–512.
6. Приходько Н. Г. Формування міжкультурної комунікації у процесі опанування іноземною мовою. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ. зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф.* К.: КНЕУ, 2016. С. 115–117.
7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Изд-во МГУ, 2008. 352 с.
8. Тургалиева Э. М. Межкультурная коммуникация в преподавании иностранного языка в высшем учебном заведении. *Образование в современном мире: Сб. науч. статей*. 2017. Т. 12. 2017. С. 110–117.
9. Чалая Е. М., Якименко Е. М. Проблема межкультурной коммуникации в изучении иностранных языков. *Věda a technologie: krok do budoucnosti 2014: materialy X mezinárodní vědecko-praktická konference*. Praha: Education and Science, 2014. Díl 23 (80). С. 8–12.

Отримано: 10 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

email: medkoin@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-147-149

Кричкер О. Ю., Єремєєва Н. Ф. Сучасні підходи та інноваційні технології формування англomовної комунікативної компетентності в процесі дистанційного навчання студентів технічних ЗВО. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 147–149.

УДК: 371.134:811

Кричкер Ольга Юхимівна,
кандидат історичних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ
Єремєєва Наталія Федорівна,
кандидат філологічних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО

У статті розглянуто особливості застосування інноваційних, зокрема, інформаційних технологій для формування іношomовної комунікативної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти в процесі дистанційного навчання. Доведено, що використання інноваційних технологій дозволяє значно урізноманітнити зміст, методи і форми навчання, надає необмежений обсяг інформації, який можна ефективно використовувати в ході самостійної роботи. Досліджено цифровізацію професійної освіти, наведено приклади застосування мультимедійних програм та сучасних інтернет-ресурсів для вивчення англійської мови. Доведено, що використання студентами інформаційно-комп'ютерних технологій в процесі формування комунікативної компетентності в англійській мові в умовах дистанційного навчання дозволяє їм набувати та вдосконалювати свою фахову компетентність, формує здатність планувати свою трудову діяльність, гнучке теоретичне і практичне мислення, креативність. Проблему формування в процесі дистанційного навчання іношomовної комунікативної компетентності у студентів для їх подальшого становлення в якості конкурентного фахівця пропонується вирішувати шляхом приділення більшої уваги інноваційним засобам, що застосовуються в умовах дистанційного навчання, і які спрямовані на посилення мотивації у здобувачів вищої технічної освіти.

Ключові слова: дистанційне навчання, інноваційні технології, інформаційно-комп'ютерні технології, англomовна комунікативна компетентність, мультимедійні ресурси, технічний заклад вищої освіти.

Olha Yu. Krichker,
PhD in History,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of NUCDU
Natalia F. Yeremeieva,
PhD in Philology,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of NUCDU

MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF STUDENTS' ENGLISH COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING

The article considers the peculiarities of the application of innovative, in particular, information technologies for the formation of English language communicative competence of students of technical institutions of higher education in the process of distance learning. The general digitalization of vocational education is studied, examples of the use of multimedia programs and modern Internet resources for learning foreign languages are given. It is proved that the use of information and computer technologies by students in the process of formation of their communicative competence in English in distance learning allows them to acquire and improve their professional competence, forms the ability to plan their work, provides them with flexible theoretical and practical thinking, as well as creativity. The use of innovative technologies is fully justified by the fact that they allow to significantly diversify the content, methods and forms of learning, provide an unlimited amount of information that can be effectively used in the course of independent work. The problem of foreign language communicative competence formation under distance learning for students of technical higher educational institutions for their further development as competitive specialists is proposed to be solved by paying more attention to the innovative tools used in distance learning aimed at increasing motivation.

Key words: distance learning, innovative technologies, information and computer technologies, English communicative competence, multimedia resources, technical institution of higher education.

Постановка проблеми. Однією з проблем вищої освіти, що постали останнім часом, є застосування сучасних підходів й інноваційних технологій для формування у студентів комунікативної компетентності в англійській мові в процесі дистанційного навчання.

Актуальність дослідження. Інноваційні технології в освітньому процесі покликані розвивати пізнавальну і творчу активність студентів, сприяти підвищенню якості освіти та ефективності використання навчального часу, що витрачається студентами на репродуктивну діяльність. Важливість їх застосування в сучасній освіті обумовлена також тим, що дозволяє значно урізноманітнити зміст, методи і форми навчання, надає необмежений обсяг інформації, який можна ефективно використовувати в ході самостійної роботи, що є важливим у процесі дистанційного навчання.

Особливо актуальним є їх використання при вивченні іноземної мови, оскільки забезпечення готовності здобувачів вищої освіти до продуктивного спілкування із зарубіжними партнерами є першочерговим завданням. Для цього необхідним є формування відповідного рівня володіння іноземною мовою, що включає розвиток у них достатніх комунікативних знань і навичок, завдяки яким вони набувають можливості брати участь у безпосередній іношomовній комунікації.

Мета дослідження – розгляд особливостей застосування в процесі дистанційного навчання інноваційних технологій вивчення іноземної мови, спрямованих на формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої технічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна виділити три наукові напрямки, дослідження у межах яких має безпосереднє відношення до проблематики статті: 1) компетентнісний підхід, представлений у дослідженнях А. Артеменко, А. Поцелуйко, Т. Шаргун та ін.; 2) дослідження проблеми застосування інноваційних технологій при вивченні іноземної мови, представлені в роботах А. Білоцерковець, Г. Бушко, О. Гураль, О. Матвєєнко, Ю. Мосіної, З. Осади, Л. Соколової, Т. Шаргун та ін., і 3) дослідження методів дистанційного навчання, що їх застосовують при вивченні іноземної мови (В. Бондаренко, В. Кухаренко, А. Неделюк, С. Мазуренко, В. Радкевич). Ці дослідження містять важливі і цінні доробки, але вони в недостатній мірі торкаються проблеми застосування інноваційних технологій для формування комунікативної компетентності в англійській мові у студентів технічного ЗВО із застосуванням методів дистанційного навчання.

Новизна дослідження полягає в розкритті специфіки застосування в роботі студентів інформаційних технологій, що використовуються в процесі дистанційного навчання для формування у них комунікативної компетентності в англійській мові.

Методологічне значення. Аналіз досліджень показує, що в силу недостатньої розробленості методики застосування інформаційних технологій у практиці формування іноземномовної комунікативної компетентності в процесі дистанційного навчання виникає низка неузгодженостей між:

– потребою суспільства в сучасних спеціалістах, чий рівень володіння іноземною мовою дозволяв би їм брати участь у професійній міжкультурній комунікації, і станом відсутності достатньо ефективної програми формування іноземномовної комунікативної компетентності у здобувачів вищої технічної освіти в умовах дистанційного навчання;

– можливостями інформаційних технологій, що можуть бути застосовані для формування іноземномовної комунікативної компетентності, й відсутністю інформаційного освітнього методичного забезпечення даного процесу в практиці навчання іноземної мови в умовах дистанційного навчання;

– можливостями та значенням самостійної роботи у розвитку іноземномовної комунікативної компетентності студентів і недостатньою розробленістю освітніх інформаційних ресурсів, орієнтованих на професіоналізацію навчання, виявлення рівня мовної підготовки в умовах дистанційного навчання.

Наявність цих протиріч обумовила необхідність дослідження методики застосування інформаційних технологій в організації навчальної роботи студентів технічного ЗВО з метою формування комунікативної компетентності в англійській мові в умовах дистанційного навчання, на базі якого були розроблені відповідні пропозиції.

Викладення основного матеріалу. Формування комунікативної компетентності відбувається у контексті існуючих тенденцій розвитку професійної освіти. Аналізуючи сучасний стан цього розвитку, В. Радкевич виділяє наступні тенденції: цифровізація професійної освіти; технологізація професійної освіти; стандартизація професійної освіти [8].

Вказані тенденції пов'язані між собою й впливають одна на одну, становлячи, по суті, певну структуру. У межах дослідження нас цікавить, у першу чергу, цифровізація професійної освіти, яка, у свою чергу, пов'язана з застосуванням нових технологічних інструментів й інформаційних ресурсів в освітньому процесі, зокрема мультимедійних програм.

Треба зазначити, що не будь-яке використання мультимедійних програм приведе до успішних результатів у навчанні. Саме тому треба якнайретельніше підходити до вибору інноваційних освітніх технологій, враховувати внутрішню мотивацію студентів до навчання. Згідно А. К. Неделюк і С. Г. Мазуренко, для внутрішньої мотивації потрібні інформованість, активність, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів, прагнення майстерності, бажання бути кращим. Тому внутрішня мотивація є необхідною умовою продуктивного навчання [6, с. 381].

Так, на сучасному етапі студентам технічних спеціальностей можна запропонувати різні інноваційні технології для мотивації вдосконалення їх мовленнєвих вмінь та навичок. Серед іншого пропонується надати їм можливість готувати різні презентації або доповіді з цікавих для них тем професійного спрямування. При цьому робота над проектами, презентаціями чи доповідями може вестися як у парах так і у групах. Студенти також можуть приймати участь у рольових іграх англійською мовою для відпрацювання реальних ситуацій ділового спілкування.

Запис діалогів або відео надасть можливість побачити і почути себе, проаналізувати свою відповідь самостійно, порівняти їх враження з думками викладача та інших студентів, що забезпечить застосування принципу суб'єкт-суб'єктних відносин, коли студенти і викладачі є рівноправними партнерами у навчальному процесі, де викладач допомагає студенту вдосконалити свої мовленнєві вміння [7, с. 99].

У навчальному процесі як один із засобів навчання ефективно застосовувати створення електронного портфоліо [5, с. 113]: колекції робіт студента, відібраних їм самим або за допомогою викладача для демонстрації прогресу в навчанні, що надає можливість індивідуальної оцінки здобувача. По суті, це все та ж колекція робіт студента, проте дані роботи включають в себе ще й аудіо- та відеоматеріали, зібрані на одній електронній платформі. Створення електронних портфоліо також має відповідати певним правилам і вимагає виконання наступних завдань [8]:

1. Визначити мету портфоліо, спрямовану на задоволення найбільш важливих освітніх потреб студентів.
2. Встановити, як буде використана інформація, що міститься в електронних портфоліо студентів.
3. Вибрати тип електронного портфоліо:
 - портфоліо-колекція, яка може складатися з усіх робіт студента з коментарями і спостереженнями викладача;
 - портфоліо-презентація, яка включатиме в себе тільки кращі роботи;
 - оцінне портфоліо, що складається з системно відібраних робіт з коментарями і спостереженнями викладача.
4. Співвіднести записи в портфоліо з видами діяльності на занятті, тобто продумати, як звичні для студентів види діяльності можуть бути використані для ведення їх портфоліо.
5. Ввести ведення портфоліо в обов'язковий вид діяльності студентів, поступово поповнюючи його протягом семестру, навчального року і ускладнюючи завдання.
6. Спланувати, як буде відслідковуватися і оцінюватися прогрес студентів. У даному випадку формальна оцінка не буде ефективним засобом оцінювання, стане в нагоді використання чек-листів, докладних рубрик та коментарів викладача.

7. Залучити студентів до процесу роботи над дизайном їх власних портфоліо у відповідності з певними критеріями і рекомендаціями.

8. Використовувати креативні способи моніторингу та оцінки портфоліо, наприклад:

– вибирати кілька портфоліо кожен тиждень або місяць і обговорювати їх з усіма студентами;

– надавати студентам час для оцінки портфоліо один одного або просити їх оцінити власні.

Отже, вважаємо за незаперечний факт, що ефективне вивчення студентами технічного закладу вищої освіти англійської мови неможливе без застосування комунікативного підходу і широкого використання сучасних інформаційних технологій та інтернет-ресурсів [2].

Серед інтернет-ресурсів для вивчення англійської мови із застосування комунікативного підходу, можна назвати <https://kahoot.com/> та <https://quizlet.com/> для квізів; <https://nearpod.com/> для інтерактивних занять; <https://screencast-o-matic.com/>; <https://info.flipgrid.com/> для створення безкоштовного відеозапису; <https://wordwall.net/>.

Самостійно перевірити свій рівень знань студенти можуть за допомогою <https://learnenglish.britishcouncil.org/online-english-level-test>; <https://ihworld.com/learn/ih-english-language-level-test/>; <https://www.cambridgeenglish.org/test-your-english/>.

Ефективним засобом вивчення ділової англійської мови є подкасти, що містять діалоги і монологи, розміщені за тематикою ситуацій ділового спілкування з текстами і лексикою [3; с. 9], наприклад <https://learnenglish.britishcouncil.org/> та <https://www.businessenglishpod.com/>.

Удосконалення навичок аудіювання та пошук наукової інформації студенти можуть здійснювати за допомогою сайту <https://www.learningscientists.org/videos>.

Таким чином, використання здобувачами вищої технічної освіти інформаційно-комп'ютерних технологій в процесі формування комунікативної компетентності в англійській мові в умовах дистанційного навчання дозволяє їм набувати та вдосконалювати свою фахову компетентність, яка включає здатність планувати, контролювати і регулювати трудову діяльність, приймати логічні, а за необхідності, креативні рішення; компетентність у досягненні мети, яка полягає у формуванні іншомовної комунікативної компетентності, що є важливим ресурсом успіху.

Водночас, виходячи з практичного досвіду, можна зробити висновок, що в технічних закладах вищої освіти, особливо в умовах дистанційного навчання іноземним мовам, недостатньо уваги приділяється стимулюванню мотивації майбутніх фахівців, у наслідок чого студенти не повною мірою усвідомлюють важливість їхньої іншомовної комунікативної компетентності для їх подальшого професійного становлення.

Для вирішення цієї проблеми ми пропонуємо приділяти більше уваги інноваційним засобам, що застосовуються в умовах дистанційного навчання, які спрямовані на посилення у студентів технічних закладів вищої освіти мотивації, необхідної для формування у них комунікативної компетентності в англійській мові.

Література:

1. Артеменко Т. М. Комунікативна компетентність як основа комунікативно-інтерактивного процесу навчання іноземної мови. *Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності: матеріали Міжуніверситетського науково-практичного семінару (Харків, 27 листопада 2018 р.)*. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. С. 10–14.
2. Білоцерковець А. В. Новітні методи викладання іноземної мови за професійним спрямуванням у ВНЗ. *Дослідження та впровадження в початковий процесу сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з питань методики викладання іноземної мови (Одеса, 15 травня 2017 р.)*. Одеса: Одеський нац. Університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 21–22.
3. Гураль О. І. Інноваційні методи викладання іноземної мови. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12 квітня 2018 р.)*. Київ: НТУ КПІ, 2018. С. 45–48.
4. Деякі питання організації дистанційного навчання (zareestrovano в міністерстві юстиції України № 941/35224 від 8 вересня 2020 року): наказ Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku> (дата звернення 23.08.2021).
5. Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні. Харків: Миська друкарня, 2020. 409 с.
6. Неделюк А. К., Мазуренко С. Г. Мотивація навчання учнів як важлива складова педагогічного процесу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 144. С. 380–382.
7. Осада З. О., Матвєєнко О. І. Сучасні методики та технології викладання іноземних мов у технічних ВНЗ. *Англїстика та американїстика: зб. наук. пр.* / ред. кол.: А. І. Анісімова (гол. ред.), Т. М. Потніцева (заст. гол. ред.) та ін. Дніпро: ЛІРА, 2015. Вип. 12. С. 95–101.
8. Радкевич В. О. Сучасні тенденції розвитку професійної освіти. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Глухів, 14 травня 2020 р.)*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 282 с.
9. Соколова Л. Ф. Застосування інноваційних підходів у викладанні іноземної мови. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12 квітня 2018 р.)*. Київ: НТУ КПІ, 2018. С. 153–155.

Отримано: 12 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: sbitneva.irina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-150-153

Лобачова І. М. Комунікативна спрямованість слів іншомовного походження в мовленні сучасної молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 150–153.

УДК: 811.161.2: 811.111

Лобачова Ірина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В МОВЛЕННІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті з'ясовано місце англіцизмів в українській мові, визначено їх функціональні особливості в молодіжній комунікації. Виокремлено групи англійських запозичень, які сприяють розумінню певних реалій іншомовного середовища (прямі запозичення, деривати, кальковані слова, композити тощо); з'ясовано причини запозичення англіцизмів в українській мові (потреба в найменуванні нових предметів, понять і явищ; відсутність відповідного найменування тощо; необхідність конкретизації значення слова; виклик часу тощо); визначено функціональне навантаження англіцизмів (найменування абсолютно нового предмета, реалії або поняття, що виникло за межами україномовного світу; заміщення вже наявних у мові слів). З'ясовано, що англіцизми в молодіжній комунікації мають особливу стилістичну функціональність і представлені різними стилістичними мовними одиницями, які можуть вживатися для досягнення ефекту новизни, передачі колориту та мовного спрощення.

Ключові слова: англіцизми, жаргонізми, інішомовні запозичення, інішомовне середовище, комунікація, реалії, сленг, функціональність.

Iryna Lobachova,
PhD in Philology, Associate Professor,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

COMMUNICATIVE FUNCTION OF FOREIGN LANGUAGE BORROWINGS IN THE MODERN YOUTH SPEECH

The article clarifies the place of anglicisms in the Ukrainian language, identifies the functional features of English borrowings in youth communication. Anglicisms function organically in the modern lexical system of the Ukrainian language. They both freely entered various spheres of public life, and the speech of young people, who react quickly to foreign language innovations, actively using them in their communication. The main characteristic of young people's speech is using slang, jargon and anglicisms, which leads to the simplification of the language of communication. It is found out that the existence of anglicisms in the modern Ukrainian language is a response to external circumstances: the growing importance of English for future career prospects, improving personal skills, the establishment of international relations of Ukraine with foreign English-speaking countries, popularization of Western culture, way of life, views, etc. It is singled out the groups of English borrowings, which allow to join the understanding of certain realities of a foreign language environment: direct borrowings, derivatives, exoticisms, foreign exclamations, composites, etc. It is found out that the reasons for borrowing anglicisms in the Ukrainian language are the need to name new objects, concepts and phenomena; the lack of appropriate name; the need to specify the meaning of the word; time challenge; the need to convey due to anglicisms ambiguous descriptive inversions, etc. The functional goal of anglicisms is determined: the name of a completely new subject, reality or concept that arose outside the Ukrainian-speaking world; replacement of words already available in the language. Anglicisms in youth communication have a special stylistic functionality and are represented by different stylistic language units that can be used for different purposes, mainly to achieve the effect of novelty, color transfer and language simplification.

Key words: anglicisms, jargon, foreign language borrowings, foreign language environment, communication, realities, slang, functionality.

У наш час практично всі мови існують у тісній взаємодії, тому запозичення слів є абсолютно природним, а іноді й необхідним процесом для розвитку певної мови. За останні 20 років XXI ст. слова іншомовного походження – англіцизми – щільно ввійшли в повсякденний побут і, крім того, офіційно визнані сучасними українськими словниками. Особливо проникнення іншомовних лексем в українську мовну систему обумовлено стрімким входженням і налагодженням зв'язків України з англійськими країнами ЄС. Іншомовні лексеми не лише вільно ввійшли в різні сфери суспільного життя: культуру, політику, спорт, бізнес, економіку, науку тощо, а й у мовлення молоді, що стрімко реагує на іншомовні новотвори, активно живляючи їх у своєму спілкуванні. З огляду на це дослідження англійських запозичень в українському молодіжному спілкуванні є **актуальним**, бо дозволяє охарактеризувати нові віяння в лексичному складі української мови.

Мета статті полягає у визначенні функціональних особливостей англіцизмів у молодіжній комунікації. Відповідно до поставленої мети окреслено такі **завдання**: 1) з'ясувати місце слів англійського походження – англіцизмів – в українській мові; 2) визначити функціональні особливості англіцизмів у молодіжній комунікації. Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**: аналітичний метод, метод суцільної вибірки, метод узагальнення та описовий метод.

У сучасному науковому обігу наявні дослідження вітчизняних лінгвістів, що присвячені проблемі функціонування англійських запозичень та особливостям їх освоєння мовами-реципієнтами (Л. Архипенко, О. Дьолог, М. Жовтобрюх, І. Огієнко, О. Потебня, В. Сімонок, Л. Симоненко та ін.); теоретичному осмисленню семантико-граматичних процесів, що виникають під час запозичання іншомовних слів (О. Ахманова, С. Бережана, В. Виноградов, Ю. Жлуктенко, В. Караулов, О. Муромцева, О. Пономарів, А. Поповський, Д. Шмельов та ін.); дослідженню екстралінгвальних і лінгвальних ознак англіцизмів

(В. Аристова, І. Василенко, Л. Крисін, С. Рижикова, Г. Сергєєва, В. Симонок та ін.). Однак дослідження проблеми комунікативної спрямованості слів іншомовного походження в мовленні сучасної молоді потребують нових обґрунтувань.

Комунікація завжди відігравала домінуючу роль у житті людства, бо вона є вирішальною умовою для його існування. Крім того, ефективна комунікація є запорукою успіху будь-якої справи з огляду на те, що вона являє собою взаємопроникливу діяльність, яка охоплює майже всі аспекти суспільного життя [4, с. 232].

Термін «комунікація» походить від латинського слова «communicatio», що означає «єдність, повідомлення, з'єднання» і передбачає передачу та обмін загальними ідеями, думками або інформацією між двома або більше особами для досягнення взаєморозуміння. Мета комунікації полягає в тому, щоб спонукати до дії, проінформувати або висловити певну думку. Комунікація – це двосторонній процес: зворотний зв'язок між одержувачем і мовцем, що є її істотним компонентом [5].

Під час вивчення мовлення молоді важливим пунктом є живе / інтерактивне спілкування між представниками певної вікової групи, бо воно, безумовно, є одним із найбільш значущих сфер її життєдіяльності. Від рівня успішності комунікації залежатиме, наскільки правильно і стабільно буде сформована майбутня особистість [3, с. 198]. Більш молоде покоління знаходиться в постійному прагненні піти якомога далі від мови спілкування дорослих (батьків, учителів, бабусь, дідусів та ін.), тому залежно від зміни покоління змінюється і мовлення.

Головною характеристикою мовлення молоді є використання сленгу. Це відносно стійкий для певного періоду, стилістично маркований лексичний пласт (іменники, прикметники та дієслова, що позначають побутові явища, предмети, процеси і ознаки); компонент експресивного просторіччя, що входить до складу літературної мови, дещо неоднорідний за своїми джерелами, ступенем наближення до літературного стандарту тощо.

Сленг веде до спрощення мови спілкування, що не завжди є позитивним моментом у деяких ситуаціях, зокрема на діловому або науковому рівні, хоча існує думка про те, що немає в сленгу нічого особливо небезпечного: можна вільно лавірувати у своєму мовленні між ним і літературною мовою. Головне, що сленгові слова можна замінити літературними. Зазначимо, що молодіжний сленг мінливий і оновлює свій склад із розвитком нового покоління; це важливий компонент процесу розвитку мови і її різноманіття завдяки освоєнню нових слів, що сприяє збагаченню словникового складу мови.

Молодіжний сленг – це один із видів групових жаргонів, який використовується в мовленні молоді, що характеризується активним уживанням, відкритістю, проникненням у розмовну мову інших верств населення, великою кількістю англіцизмів, створених на базі англійських або інтернаціональних коренів [7, с.198].

За останні десятиліття ХХІ ст. англійська мова набула провідного значення в колі молоді через її популяризацію як засобу міжкультурної комунікації. До того ж значна кількість молодіжних жаргонізмів – це слова, які запозичені з англійської мови, але так і не мають власне українського відповідника, хоча з часом вони можуть набути статусу загальноуживаних слів, і їх розуміють навіть ті люди, які ніколи в житті не вивчали англійську, наприклад: респект (respect) – повага, лузер (loser) – невдаха, крейзі (crazy) – божевільний, прайсовий (price) – дорогий, бест / бестовий (best) – кращий, лав сторі (love story) – любовна історія, дарлінг (darling) – дорогенька.

Мова і мовлення, як і людське суспільство, змінюється з плином часу: наявні слова в мові можуть змінювати своє звукове оформлення, значення, форми, що були сталими впродовж багатьох століть, або зовсім зникнути, їх можуть замінити інші слова, що пов'язані з історією самої мови як частиною життя народу-носія, із розвитком його матеріальної і духовної культури, природними умовами його проживання, соціальним розвитком, контактами з іншими народами. Одним із природних процесів зміни лексико-семантичної системи будь-якої мови є запозичення, які природно функціонують у кожній мові світу.

Запозиченням вважається така мовна одиниця, яка переходить із мови-донора в мову-реципієнта в результаті економічних, політичних і культурних зв'язків народів й асимілюється в цій мові (оформлюється за правилами і засобами цієї мови) і фіксується в словниках [1]. На сьогодні в сучасну українську мову швидкими темпами проникають англомовні слова – англіцизми – як відповідь на зовнішні обставини: зростання значення англійської мови для кар'єрних можливостей, майбутніх перспектив у професійній діяльності, удосконалення особистих навичок, налагодження міжнародних зв'язків України із зарубіжними англомовними країнами, популяризація західної культури, способу життя, поглядів тощо.

Визначимо англіцизми як слова, що запозичені з англійської мови в будь-яку іншу мову. У наш час використання англіцизмів та похідних від них слів вийшло за межі професійних сфер спілкування або авторського стилю сучасної української літератури, вони дуже популярні в ЗМІ та рекламі. Проникнення англіцизмів в українську (особливо письмову) мову йде настільки стрімко і масштабно, що викликає занепокоєння в лінгвістів і мовознавців, бо його наслідки можуть бути незворотними для української мови [2]. Але також наявна думка про те, що мова має здатність до самоочищення, і природний процес запозичення не може якось кардинально його змінити, а сучасне масове вживання англіцизмів – це всього лише тенденція часу. Усе більша кількість дослідників розглядає мову як спільну діяльність (взаємодію) членів соціуму, спрямовану на підтримку гомеостатичної системи «біологічний вид – середовище» [6, с. 83]. У результаті цієї діяльності формується мовне середовище (когнітивна область мовних взаємодій), яке насамперед визначає розвиток і формування як окремої людини, так і соціуму загалом. У процесі мовних взаємодій люди орієнтуються в навколишньому середовищі: соціокультурному, фізичному, історичному тощо. Успішність і ефективність такої орієнтації залежить від здатності інтерпретувати мовні знаки різних рівнів складності, у такий спосіб сама інтерпретація залежить від накопиченого досвіду, набутого у взаємодіях із мовним середовищем, зокрема з іншомовними лексемами.

Отже, охарактеризуємо такі групи англомовних запозичень, які дозволяють долучитися до розуміння певних реалій іншомовного середовища:

- 1) прями запозичення (слово наявне в українській мові майже в тому самому вигляді і значенні, що і в мові оригіналу: уїк-енд (вихідні), мані (гроші), кеш (готівка) тощо;
- 2) деривати (ці слова утворені приєднанням до іншомовного кореня українського суфікса, префікса та закінчення: аскати (to ask – просити), бузити (busy – неспокійний, метушливий), банкувати (bank – фонд, запас);
- 3) кальковані слова (слова іншомовного походження, що вживаються зі збереженням їх фонетичного і графічного образу: меню, пароль, диск, вірус, клуб, саркофаг);

4) екзотизми (слова, які характеризують специфічні національні звичаї інших народів і вживаються під час опису іншомовної дійсності, вони не мають українських відповідників: чіпси (chips), хот-дог (hot-dog), чізбургер (cheeseburger);

5) іншомовні вигуки (ці слова зазвичай мають лексичні еквіваленти, але стилістично від них відрізняються і закріплюються в тій чи тій сфері спілкування як виразний засіб, що надає мові особливої експресії: о'кей (OK), вау (Wow!), о-о-о (Ohh!) тощо);

6) композити (слова, що складаються з двох англійських слів: секонд хенд – магазин, який торгує одягом, що був у використанні; відеосалон – кімната для перегляду фільмів; coffee house – дім кави) тощо.

Крім того, іншомовні запозичення можна поділити на дві групи за походженням:

1) слова, що прийшли в мову, як найменування нового предмета, явища, нової реалії або є термінами, які мають інтернаціональний характер; їх уживання в мові переважно виправдане: офшор, рейтинг, файл, сайт, боулінг, скейтборд, міксер тощо;

2) слова, які мають синоніми в українській мові і можуть бути цілком замінені українським еквівалентом: сингл, пілінг, ліфтинг, ланч, паркінг, тінейджер, сейл, мінівен тощо).

З'ясовано, що причинами запозичення англіцизмів в українській мові можуть бути такі:

1) потреба в найменуванні нових предметів, понять і явищ. У зв'язку зі швидким розвитком і поширенням інформаційних технологій у повсякденному житті з'явилося багато нових предметів, які вимагають певного найменування (*сканер, інтернет, ноутбук, диск, сайт* тощо). Так спостерігаємо значну кількість англіцизмів у лексичному складі української мови через доцільність використовувати вже наявні слова іншої мови, ніж винаходити нові;

2) відсутність відповідного (більш точного) найменування: 17 % новітніх англіцизмів міцно увійшли в словник ділової людини саме у зв'язку з відсутністю відповідного найменування в мові-реципієнта (спонсор, спрей, дайджест, віртуальний тощо);

3) необхідність конкретизації значення слова (сендвіч: гамбургер, фішбургер, чікенбургер тощо);

4) виклик часу (знання англійської мови молоддю і застосування в певних життєвих ситуаціях може вказувати на те, що молоде покоління «в тренді», тримає руку на пульсі, стежить за новими віяннями, і це просто модно, престижно використовувати англіцизми-новотвори у своєму мовленні для завоювання поваги співрозмовника або порозуміння. Так, на їх думку, слово «шопінг» звучить привабливіше, ніж слово «похід за покупками», «перформенс» замість «вистави»; «ексклюзивний» замість «винятковий» тощо;

5) необхідність передати завдяки англіцизмам багатозначні описові звороти (квіз – радіо- або телевізійна гра, що складається з питань і відповідей на різні теми з призами; мотель – готель для автотуристів; брифінг – коротка пресконференція для журналістів; фрістайл – фігурне катання на лижах тощо);

6) експресивність новизни (багато фірм і компаній у своїх назвах використовують англіцизми, щоб привернути увагу новизною звучання: Beeline, Life, Skylink, Westland тощо) тощо.

Найголовніша і домінуюча функція слів у мові – це найменування предметів, явищ і їх властивостей. Відповідно найголовніша функція запозиченої англійської лексики – це найменування абсолютно нового предмета, реалії або поняття, що виникло за межами україномовного світу. У час інтенсивних зрушень у всіх сферах суспільного життя і швидкого розвитку технологій не лише люди, але й мови не встигають адаптуватися до нових понять і явищ сучасного світу, тому це цілком природний процес запозичення англійських слів, для того щоб заповнити мовні прогалини у власній мові, наприклад: спойлер, фреш, шоурум, біткоїн, криптовалюта тощо.

Друга функція англіцизмів в українській мові – це заміщення вже наявних у ній слів. Ця функція не має ніякого лексико-понятійного сенсу для мови, а є безпосереднім витісненням вкорієних слів і спробою вплинути на внутрішню культуру мови і суспільства (лайфхак – корисна порада; харасмент – домагання; батл – змагання; фейк – фальшивий; логістика – перевезення; напрямок – тренд; булінг – цькування тощо).

З огляду на вищевикладене можна виділити дві основні групи лексем відповідно до їх функції в українській мові: 1) лексичні одиниці, що називають нові поняття або явища, які з'явилися водночас із новими реаліями сучасного життя (бейсбок, криптовалюта, мультиплекс, IMAX, GPS, інклюзивний, інновації тощо); із розвитком нових комунікаційних систем (Wifi, USB, Viber, Інстаграм, лайки, блогер, гуглити, постити тощо); із процесами глобалізації в усіх сферах (майстер-клас, фітнес, SPA, паркур, хостел, промоутер, провайдер, флешмоб, фрілансер тощо); 2) англіцизми, без яких українська мова цілком може обійтися, але їх вживання часто пов'язане з небажанням підібрати наявні в українській мові еквіваленти (дивайс, гаджет, ресепшн, дисконт, булінг, апгрейд, супервайзер, фідбек, фейк, лайфхак тощо); із небажанням бути зрозумілими для аудиторії (коворкінг, логістика, стартап, айденітика, реновація, рестайлінг, стендап, франшиза, драфт, блекфут, трейдер тощо); із необхідністю підвищити рівень якості або престижності на не дуже затребуваний товар, привернути увагу до повсякденних проблем, послуг (аутліт, дисконт, стік, шугаринг, колорування, лофери, снікери, клінінг, хедхантер, чайлдфрі, дігер, барбер, хайп тощо).

Англіцизми в молодіжній комунікації мають особливу стилістичну функціональність і представлені різними стилістичними мовними одиницями, які можуть вживатися для різних цілей, переважно для досягнення:

1) ефекту новизни (його можна спостерігати в тому випадку, коли англійська лексема ще невідома або не так часто зустрічається в усному мовленні або текстах, бо ще не міцно вкоренилися в мові. Молоде покоління вдається до використання таких англіцизмів переважно для того, щоб домогтися максимально модного звучання і відокремити себе від старшого покоління або від однолітків, показавши свою «унікальність» і «незвичайність» завдяки використанню іншомовних новотворів.);

2) передачі колориту (багато англіцизмів, які часто передаються через цитати, використовуються в текстах або усному мовленні для ілюстрації відповідної обстановки або соціальної групи. Наприклад, за допомогою англіцизмів не складає труднощів передати мову шоу-бізнесу (бекстейдж, дизайнер, селебріті, кліпмейкер, інстаграмер, кліпмейкер, шоурум тощо) або мову молоді (сейл, гаражсейл, ланч, бранч, лузер тощо);

3) мовне спрощення (на сьогодні можна спостерігати дуже яскраву тенденцію до спрощення мови, особливо в живому розмовному мовленні: у сучасної молоді не вистачає часу висловлюватися складними мовними конструкціями, тому більшість схильна вдаватися до одного емного англійського слова, ніж використовувати цілий вираз із рідної мови. Крім того, англіцизми часто використовуються для уточнення, якщо слово-замінник в українській мові має більш широке значення.).

Проаналізований матеріал дозволяє дійти **висновків**, що людина, суспільство і мовне середовище складають єдину систему, у якій зміна або дисфункція хоча б одного з компонентів веде до зміни в усій системі. Так, англіцизми органічно функціонують у сучасній лексичній системі української мови. Вони не лише вільно ввійшли в різні сфери суспільного життя, а й у мовлення молоді, що стрімко реагує на іншомовні новотвори, активно вживаючи їх у своєму спілкуванні. Головною характеристикою мовлення молоді є використання сленгу, жаргонізмів та англіцизмів, що веде до спрощення мови спілкування. До того ж молодіжний сленг мінливий і оновлює свій склад із розвитком нового покоління і сприяє збагаченню словникового складу мови. З'ясовано, що поява в сучасній українській мові англіцизмів – це відповідь на зовнішні обставини: зростання значення англійської мови для кар'єрних можливостей, майбутніх перспектив у професійній діяльності, удосконалення особистих навичок, налагодження міжнародних зв'язків України із зарубіжними англомовними країнами, популяризація західної культури, способу життя, поглядів тощо. Виокремлено групи англомовних запозичень, які дозволяють долучитися до розуміння певних реалій іншомовного середовища: прямі запозичення, деривати, кальковані слова, екзотизми, іншомовні вигуки, композити. З'ясовано, що причинами запозичення англіцизмів в українській мові є потреба в найменуванні нових предметів, понять і явищ; відсутність відповідного (більш точного) найменування; необхідність конкретизації значення слова; виклик часу; необхідність передати завдяки англіцизмам багатозначні описові звороти тощо. Визначено функціональне навантаження англіцизмів: найменування абсолютно нового предмета, реалії або поняття, що виникло за межами україномовного світу; заміщення вже наявних у мові слів.

Англіцизми в молодіжній комунікації мають особливу стилістичну функціональність і представлені різними стилістичними мовними одиницями, які можуть вживатися для різних цілей, переважно для досягнення ефекту новизни, передачі колориту та мовного спрощення. У подальших розвідках заплановано дослідити функціональне навантаження англіцизмів, що активно використовуються молоддю для досягнення мовного спрощення.

Література:

1. Англіцизми в українській мові. URL: <https://vseosvita.ua/library/anglicizmi-v-ukrainskij-movi-184657.html> (дата звернення: 02.10.2021).
2. Дьолог О. Загальна характеристика складу новітніх англіцизмів в українській мові. URL: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=251> (дата звернення: 02.10.2021).
3. Лобачова І. М. Мовна особистість і формування культури мовлення. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Серія "Педагогіка"*. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника. 2013. Вип. 49. С. 197–201.
4. Лобачова І. М. Комунікативні вправи в удосконаленні іншомовної мовленнєвої компетентності майбутніх педагогів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»: зб. наук. пр. / ред. кол. : Козубовська І. В. (гол. ред.) та ін. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. Випуск 1 (48), Частина I. С. 231–235.*
5. Онурфієнко Г., Черневич А. Термін «комунікація» в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-675-2010/termin-komunikacija-v-ponyattjevomu-vumiri-y> (дата звернення: 02.10.2021).
6. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Изд. группа «Прогресс», 1993. 656 с.
7. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

Отримано: 12 вересня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: ok.ko176@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-154-157

Stepanchko O. V. Significant aspects of constructive intercultural communication. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 154–157.

УДК: 81'25:316

Oksana Stepanchko,
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**SIGNIFICANT ASPECTS OF CONSTRUCTIVE INTERCULTURAL COMMUNICATION**

At present the essence of cultural knowledge lies in its integration with major aspects of our life and belongs to the global skills which are also known as "life skills" and needed to achieve for lifelong success and fulfilment in the fast-changing and diverse world. The paper discusses the findings of international researchers (Kramsch (1992), Triandis (2002), Hall (1959), Schwartz (2012), Kulich (2002, 2015), M. Taylor (2002), M. Gelfand (2018) who explored different aspects of cultural awareness demonstrates the benefits of such knowledge for smooth and painless adaptation to new culture and society, transforms this knowledge into competence and develop flexibility and adaptability. The author consolidates and sums up these aspects and proposes some advice for efficient cooperation in multicultural teams. Among the recommendations how to nudge a culture she singles out the following: to share the best practices of expats; to transform cultural knowledge into competence and develop flexibility and adaptability in cross-cultural communication; to be aware of etic and emic lenses of different cultures; to avoid stereotyping judgements and estimates; to apply knowledge of ethnorelativism towards understanding the foreigners; to understand the logic of tight-loose cultures to cultivate cultural empathy; to accept different cultural norms to lower judgmental attitudes towards them; to observe, ask politely and interpret for understanding other cultures; to learn target language to bridge cultural gaps; to be open and sincere in conversation, avoid taboo and personal questions, ask what is important to others in culturally appropriate ways.

Key words: subjective culture, etic and emic lenses, stereotype, norms, values, intercultural communication, global skills.

Степанечко Оксана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ КОНСТРУКТИВНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Міжкультурна комунікація для міжнародної співпраці, навчання й навіть відпочинку дає нам знання, досвід і розширює світогляд. Вона допомагає зрозуміти інші народи й краще пізнати свою культуру. У науковій розвідці проаналізовано здобутки зарубіжних науковців у напрямі міжкультурної комунікації, які досліджували різні аспекти крос-культурної усвідомленості, й переваги цих знань для легкої адаптації до нової культури й суспільства, а також трансформації цих знань у компетентність й розвитку гнучкості та адаптивності. Також нами консолідовано рекомендації й поради експертів із міжкультурної комунікації для опанування різних культур й ефективної співпраці у полікультурних компаніях. Оперуючи отриманими знаннями, будь-який фахівець зможе продемонструвати відкритість до різноманіття культур, зацікавленість ними, коректне спілкування із зарубіжними партнерами, розуміння й повагу до власної культури та мультикультурної різноманітності для вирішення нагальних проблем світової спільноти.

Ключові слова: суб'єктивна культура, етичні й емічні риси, стереотипи, норми, цінності, міжкультурна комунікація, глобальні навички.

Modern world dissolves boundaries. Even in COVID-19 pandemic circumstances people have found the way to communicate with the help of the Internet. Intercultural communication for business, education or for pleasure gives us knowledge, experience and broaden our minds. It helps us understand other nations and ourselves as well. Moreover, as the previous year persuaded, it is a necessary tool for the essential global issues' solutions and overcoming. Except online courses, conferences or webinars, we also have the opportunities to sign the contract and go to work or study abroad or participate in the international projects as team members. Anyway, each activity includes intercultural communication and collaboration.

But alongside the excitement it brings, there's the added pressure of how you'll respond and adapt to new and weird way of life. A limited culture understanding affects a person's public behaviour, but the knock-on effects can also be significant. It can impact their ability to engage with and access learning which can lower their self-esteem, increase the risk of poor behaviour and dropping out of adaptation, and ultimately hamper our prospects. On the one hand, we try to relate with others and establish friendly relationships. On the other hand, we compare ourselves with others and figure out what we are able to do better. Both attempts make relationships and communication enlightening and challenging at the same time. But across cultures people may feel misunderstanding, confusion, and even cultural incidents.

Consequently, the aim of the article is to explain the aspects of cultural diversity which can influence our perception and adaptation in peculiar surroundings to prevent misunderstandings and embarrassment and help foreigners immerse into new society smoothly and easily and develop their citizenship and intercultural competence skills which are the parts of vital global personal skills of 21st century humans.

Culture follows us everywhere. It comes from our families, countries, regions, religion, education or social cooperation, our work. Many images used to describe culture are presented in the form of iceberg. The reason for such metaphorical comparison is laid in the fact that culture has a visible section above the surface of the water and bigger invisible part underneath the surface.

Intercultural competence is associated with skills needed to interact appropriately and sensitively with people from diverse cultural backgrounds.

All of us, regardless of where we're originally from, need to be aware of the impact of the cultural peculiarities on the expats, and their features. While there is no quick-fix solution how to adapt smoothly and unstintingly to new reality you are appeared to be, there are several recommendations that can be used by the foreigners for less painful staying in "another world".

Firstly, we believe there should be an increased focus on the language learning. "Language is the principal means whereby we conduct our social lives. When it is used in contexts of communication, it is bound up with culture in multiple and complex way. Language expresses cultural reality [4, p.3].

Anthropologist E. T. Hall was the first person to use the term "intercultural communication". He also equated the concepts of "culture" and "communication", asserting that, "Culture is communication and communication is culture" [3].

Secondly, we suggest sharing best practice within expats, and between those who intend to try new experience. Cultural awareness community shares a common purpose – helping people to grow and thrive. We should promote best practice, and learn from one another, whether it's about positive or negative experience we faced with, ensuring the best learning outcomes. Thirdly, we call for improving links between cultures via digital resources and online communities.

Finally, we call for more support for continued questions and misunderstandings between different nations and cultures for explorers. In all intercultural experiences, it is important to protest the natural tendency of people to be critical of cultural practices and attitudes that are different from their own, particularly in the early stages of adaptation and overcoming cultural shock.

We're undoubtedly at a time of enormous change in the way people live, work, and learn. But fortunately, we have fantastic resources to acquire cultural knowledge and transform knowledge into competence, develop flexibility and adaptability in cross-cultural communication.

Being abroad for any mentioned above reason, we deal with subjective culture first of all. Subjective culture is defined by the cross-cultural psychologist Harry Triandis as the intangible part of culture, which could include ideas, attitudes, assumptions, and beliefs [11]. We can study subjective culture using two lenses. "Etic" refers to the general categories that can be found in all cultures, which serve as common grounds for comparison. Common for many countries, for instance, broken mirror symbolizes "bad luck". Likewise, number 13 is considered unlucky for Western and American Cultures, but for many Eastern countries unlucky number is four, and in China, Malaysia, Singapore, etc. they avoid buildings', flats' and even floors' numbers with 4. On the contrary, "emic" means categories that might only stand to reason in a given culture, which makes cultures unique and meaningful to those who belong to it. We can learn a good deal about a culture by examining its emic associations. For example, we know Thai nation as a smiling nation. But not all of us have any idea that there are a lot of meanings in their smiles, and not all the time they express friendship and happiness. They can also convey and recognize sorrow, irony, and irritation in their smiles. There are overall 13 meanings in their smiles which they can distinguish and understand.

Concluding, we can reveal that subjective culture contains elements that reflect cultural differences, either as etic or emic items.

One more aspect of culture acquisition is a stereotype. It links a category of people to some attributes. For example, "British are reserved and stubborn" is a stereotype. Stereotypes have a valid core, but are largely invalid. Are all British stubborn? And at the same time they spend large amount on charity annually. While stereotyping may be temporarily satisfying to someone in the suffering of culture shock, it is destructive and alienating in the long staying.

To avoid stereotyping thinking, one should apply the knowledge of ethnorelativism as a step toward understanding people you meet abroad. Ethnorelativism is the assumption that cultures can only be understood relative to one another, and that a particular behaviour can be understood within a cultural context [7, p.30].

Michele Gelfand, Professor of Psychology at the University of Maryland, claims that one of the most important aspects of culture that we take for granted is our social norms. Norms are ideas about behaviour expected of members of a group. If people didn't abide by socially expected rules, their behaviour would be unbearably unpredictable [2]. In some cultures, called *tight*, people are expected to behave exactly as specified by norms. In other cultures, called *loose*, one can deviate from norms. In tight cultures a person gets punished if he/she does not behave with norms' accordance. In loose cultures he/she is less likely to be punished. Loose cultures are much more open to new ideas, new people, to change. In antient period Ukrainian culture was tight when girls were forced to marry old rich guys, otherwise she was punished by her parents. But nowadays it's loose. These days, we distinguish Japanese, Taliban, Singapore cultures as tight, British, American – in-between, and Ukrainian, Polish, French cultures are rather loose than tight.

Norm's knowledge helps us understand why making cultural distinctions is necessary in figuring out "what something means" in another culture, is to acknowledge that what is called "reality" might have more than one meaning or explanation, often entirely different. And one should keep in mind that what we see is more in the mind as it is in reality.

Roles belong to the subcategory of norms. These are the ideas about the correct behaviour of people in social groups according to the position. For instance, queen, first lady, daughter, brother-in-law are roles. Roles contain prescriptive parts (mother is the head of Jewish family, she makes decisions) and proscriptive parts (elder brother should protect younger sister; the eldest person in Thai family has the last word to make a decision). That means we have to understand the norms and rules that guiding behaviour in order to best adapt to the target culture.

We also distinguish values as a part of cultural identity and issue in cross-cultural comparison. They represent what is generally desirable in a culture. Schwartz (2012), who has studied them extensively in about 50 countries, defined them as beliefs that pertain to desirable states or behaviors, that transcend specific situations, and guide the selection or evaluation of behavior and events, and that are ordered by relative importance. When collecting data he uses a concept, such as "freedom" and asks people to rate its importance as "a guiding principle in my life". His research found that there are 10 sets of values in most of the cultures that he has studied.

They are:

1. Self-direction – defining goals: creativity, independent thought, choosing own goals, curiosity, exploring.
2. Stimulation – defining goals: excitement, novelty, daring life.
3. Hedonism – defining goals: pleasure, enjoyment.
4. Achievement – defining goals: ambitious, success, capability, prosperity.
5. Power – defining goals: authority, wealth, social recognition, control.

6. Security – defining goals: social order, clean, health, sense of belonging, safety, harmony, stability in all spheres.
7. Conformity – defining goals: obedient, self-disciplined, politeness.
8. Tradition – defining goals: respect for tradition, humble, devout, commitment, and acceptance of the customs and ideas which one's culture or religion provides.

9. Benevolence – defining goals: being helpful, loyal, tolerant, forgiving in-group.

10. Universalism – defining goals: broadminded, social justice, appreciation, understanding and protection [10].

Cultural identities help us create a sense of belonging, security, satisfaction, and continuing connectedness. They might exist at various levels, depending on whether we “identify” with our nation, ethnic group, or geographic region of a country.

Whenever we contact with others, we often ask ourselves identity questions.

In our own society, we often have clues about reading others identity. We can verify by their accent where they might be from, from their clothes what their occupation or educational level might be, and from their manners what kind of family background or quality of life they seem to have and were nurtured. From very young we have learnt how to be insightful and “recognize” the status and identity symbols of people that we are familiar with. “The way in which people use the spoken, written, or visual medium itself creates meanings that are understandable to the group they belong to, e.g., tone of voice, accent, conversational style, gestures and facial expressions” [4, p.3].

But across cultures, this issue of identity is often confusing and should be deliberate. Different countries have different clues. We may not be sure what a firm handshake means, or direct eye contact, or a torn sock, or many other symbols that are not common to us. Whenever we have lack of knowledge, we need to make up for it with sensitivity without quick infer. Observing, politely asking, and interpreting all become vital skills toward trying to understand someone from another culture [6, p. 32-34].

And sometimes foreigners' observations turn out to be precision and even surprising for natives. Living in a country since we are born, make us accept norms and our identity in an everyday occurrence, but for attentive stranger such commonplace might be paranormal phenomenon of mystical dimensions and implications or at least startle. And their summings-up even come as an embarrassment. Thus, observations were made by the writer and literary translator Michael Naydan in his novel “Seven Signs of the Lion” about Ukrainian culture and people's behaviour that “almost no one says thank you if you do something nice for them (except your friends)” [8, p. 29] and that's ridiculous, but true that “everyone seemed to want to live vicariously through someone else and in small or even large ways was unhappy with their own lives” [8, p. 37].

Self-awareness, attainment and sensitivity to others can help us communicate more thoughtfully in own culture and across cultures. When some people communicate, they usually share particular common ground, but also some individual distinctions. We have to be aware that some cultures represent commonality more while others emphasize on their uniqueness. Every nation consists of thousands of cultures, but many of them have much in common. One more thing should be taken into account that culture is a shared pattern of beliefs, attitudes, norms, role perceptions, and values. Being observant, interested and asking polite questions can help us learn more about what others find essential.

Getting to know others is as difficult as getting to know yourself sometimes. In this case there would be pertinent the English idiom, “Don't judge a book by its cover”. Taking into consideration that person's identity is very complex and includes public, personal and psychological levels, each of us needs to develop good communication skills in knowing how to relate at each level. But even then, some aspects might remain hidden to us. Any behaviour observed across cultural barrier has to be interpreted in two ways: the meaning presented by the person who acts, and the meaning given to it by the observer of this action. Only when these two meanings coincide, we do have successful cross-cultural communication. In other words, two constituent ideas have to be kept in mind when talking about culture.

Not every communication counter is equal. Especially across cultures, we often encounter great differences in values, status, economics, attitudes, languages. “Language is a system of signs that is seen as having itself a cultural value. Speakers identify themselves and others through their use of language; they view their language as a symbol of their social identity” [4, p.3].

These components can threaten to block our communication, or we can try to find polite ways to bridge the gap. Many potential obstacle was dissolved when one side showed interest in or respect toward the other. And even unwilling communication partners can often be won over with kindness, humor or a friendly gesture. So even though we can observe much about a person, much remains hidden from us unless we relate. And we need to recognize that people from different cultures might expect different kinds of interaction.

When we see other people, we may quickly judge them by external factors, but only if we take the time to relate, talk or share deeper experiences we get to know them better. Our personal identity has a decisive effect on our communication. It influences the language and the way of speaking we choose, the expectations we have, the way we conduct the interaction and the outcomes we achieve. Sharing more about ourselves and learning to ask others about what is important to them in culturally appropriate ways enable people relate and work together better.

Self-awareness and other-sensitivity will surely help you be a better communicator, whether it is in your own culture or cross-culturally [5].

Culture affects how we see things. When we cross cultures, our perceptions will be challenged. From own experience we can assure that asking the proper questions will open the boundaries even of high context society. As from Edward Hall classification of cultural differences between societies we know that high content society has dense and strong boundaries and strong long-term relations within a group. All these features were noticed in Thai teachers' society in Hat Yai Technical College, and it was almost impossible to enter the group as an equal colleague, because you were considered to be an outsider. And only sharing more about ourselves, being an observer and asking correct questions with sensitivity, readiness to help and support if asked, helped us become a full-fledged teacher for the period of our contract in that college.

But what we can observe lately with the quarantine amendments in our cross-cultural communication is that our societies are becoming low context with the development of remote online work and accessibility to much information and collaborations. Edward Hall defined low context society as rule oriented, task-centered with more interpersonal connections of shorter duration where knowledge is more often transferable, public, external and accessible [3].

As a result, with the COVID-19 lockdown we have stopped gathering for a lecture or seminar or conference, but we have received online access to much information and mastered online platforms, our communication became short-term verbal online in the form of webinars, online conferences, online courses and lessons. And most of the world societies has transformed into low context network societies with dissolved boundaries and the Internet dependance.

To nudge a culture, we recommend:

- 1) share best expats' practice from the country of interest (intercultural experience);
- 2) transform knowledge into competence and develop flexibility in cross-cultural communication;
- 3) be aware of emic lenses of the designated culture;
- 4) avoid stereotyping judgements and estimates;
- 5) apply knowledge of ethno relativism towards understanding the foreigners;
- 6) understand the logic of tight-loose cultures to cultivate cultural empathy and manage our divides more constructively;
- 7) penetrate why cultures have different norms to lower judgmental attitudes towards them;
- 8) observe, ask politely and interpret for understanding other cultures;
- 9) realize that self-awareness, attainment and sensitivity to others are the clue to thoughtful and meaningful cross-cultural communication;
- 10) comprehend that two or more constituent ideas must be kept in minds when talking about culture, to minimize misunderstandings, confusion and unhampered communication unstintingly;
- 11) learn target language to bridge the gap because language is a symbol of social identity;
- 12) remember that our personal identity has a decisive effect on the communication;
- 13) be open and sincere in the conversation, ask what is important to others in culturally appropriate way, and listen carefully what people say, at the same time, learn the taboo or private questions.

Considering knowledge mentioned above and achieving cultural competence, one can demonstrate curiosity and openness about their own and diverse cultures; communicate respectfully and appropriately with partners from different cultures; understand and appreciate their own and multicultural identities; understand their own and global roles regarding international issues.

As a solution, we propose a short course of cultural peculiarities and intercultural communication for the students of higher educational institutions and developed methodological recommendations "Culture" [1], promoting intercultural awareness and cross-cultural communication skills. This course will also help students approach different cultures respectfully and appropriately, encouraging openness and curiosity.

Further scientific research we would like to investigate in the field of intercultural conflict resolution.

References:

1. Іванова О.В. (2017). Culture: навчально-методичний посібник з дисципліни «Практичний курс другої іноземної мови і переклад (англійської)». К: ЦП «Компринт. 2017. 92 с.
2. Gelfand, Michele (2018) Rule Makers, Rule Breakers: How Tight and Loose Cultures Wire our World. New York: Scribner. 384 p.
3. Hall, Edward T. (1959) The Silent Language. Garden City: Doubleday, 1959 Tapia, Andres.
4. Kramsch, Claire (1998) Language and culture. Oxford University Press. 1998. 134 p.
- Kulich, S. J. (2015). From shared identities to differences in interaction. The SISU Intercultural Institute "Intercultural Communication" FutureLearn course reading Retrieved from: <https://www.futurelearn.com/courses/intercultural-communication>
- Kulich, S. J. (2002, April). Identity and interaction, Part 1. English Salon, 101, 32-34. URL: <http://www.cnki.com.cn/Article/CJFDTotal-YYSG200204022.htm>
- Martinelli, Silvio, Gilert, Arne, Taylor, Mark, Council of Europe (2003) Intercultural Learning T-kit, Council of Europe, 2003, p.30.
- Naydan, Michael (2016) Seven Signs of the Lion. Novel. Glagoslav Publications, United Kingdom. 345 p.
- Nussbaum, Dave (2019) Tight and loose culture: a Conversation with Michele Gelfand. URL: <https://behavioralscientist.org/tight-and-loose-cultures-a-conversation-with-michele-gelfand/>
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. Online Readings in Psychology and Culture, 2, 1. URL: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Triandis, Harry C. (2002). Subjective Culture. Online Readings in Psychology and Culture, 2(2). URL: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1021>

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 10 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 16 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 грудня 2021 р.

e-mail: lisikeng@gmail.com

majalvov@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-158-162

Afanasieva L. V., Smyrnova M. L. Gute fremdsprachenkenntnisse als mittel zur allgemeinen und beruflichen bildung. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 158–162.

УДК: 378.147.88.811

Larysa Afanasieva,
Hochschullehrerin,
Fahrstuhl für Fremdsprachen
Ukrainische staatliche Universität für Wissenschaft und Technologien
Maya Smyrnova,
Hochschullehrerin,
Fahrstuhl für Fremdsprachen
Ukrainische staatliche Universität für Wissenschaft und Technologien

GUTE FREMDSPRACHENKENNTNISSE ALS MITTEL ZUR ALLGEMEINEN UND BERUFLICHEN BILDUNG

Dieser Artikel beschäftigt sich mit den Besonderheiten des Erlernens einer fachgerichteten Fremdsprache (Deutsch) an einer Technischen Hochschule. Die Autoren begründen die Relevanz der Studie und weisen darauf hin, dass die Fremdsprachenkenntnisse ein Mittel zur allgemeinen und beruflichen Entwicklung der Persönlichkeit des Studierenden sind. Die Motivation ist ein anregender Faktor beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch). Ausführlich werden die Bedingungen beschrieben, die die Steigerung des Motivationsniveaus von Studenten der technischen Fachrichtungen der Universität beim Studium einer fachgerichteten Fremdsprache fördern. Die Autoren des Beitrags betonen, dass die berufliche Orientierung des Fremdsprachenunterrichts (Deutsch) im Hochschulbereich zur Weiterentwicklung der Motive der Studierenden, des Bewusstseins für die Bedeutung des Wissenserwerbs für die erfolgreiche Beherrschung des Berufs beiträgt. Sie argumentieren, dass beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) eine Motivations-sphäre geschaffen werden muss. Sie erklären, dass eine interne Motivation nicht ausreicht, um eine qualitativ hochwertige Hochschulausbildung zu erhalten, um ein wettbewerbsfähiger Spezialist zu werden. Dazu muss man auch externe Motivation entwickeln. Die Autoren beschreiben ausführlich die Gründe für das Überwiegen der externen Motivation der Studierenden gegenüber der internen Motivation zum Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch). Besonderes Augenmerk wird auf die Untersuchung der Tatsache gelegt, dass die Befriedigung der tatsächlichen kognitiven und beruflichen Motive beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) eine stabile Motivation für das weitere Studium als Kommunikationsmittel bildet, um neue Informationen für die akademische und berufliche Kommunikation zu erhalten Aufgaben. Der Artikel ist von besonderem Interesse für Philologen, Fremdsprachenlehrer.

Stichwörter: die Fremdsprache für den Beruf; die Motivation der Studenten; die Aktivierung der kognitiven Aktivität, die Wettbewerbsfähigkeit der zukünftigen Spezialisten.

Афанас'єва Лариса В'ячеславівна,
викладач кафедри іноземних мов,
Українського державного університету науки і технологій
Смирнова Майя Львівна,
викладач кафедри іноземних мов,
Українського державного університету науки і технологій

ГАРНІ ЗНАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У цій статті йдеться про особливості навчання іноземної мови (німецької) за професійним спрямуванням в технічному університеті. Автори обґрунтовують актуальність дослідження, вказуючи на те, що володіння іноземною мовою є засобом загального та професійного розвитку особистості студента. Стимулюючим же фактором у вивченні іноземної мови (німецької) є мотивація. Детально описуються умови, які сприяють підвищенню рівня мотивації студентів технічних спеціальностей університету в процесі вивчення іноземної мови (німецької) за професійним спрямуванням. Автори статті підкреслюють, що професійна спрямованість навчання іноземної мови (німецької) у вузі сприяє подальшому формуванню у студентів мотивів, усвідомлення важливості набуття знань для успішного оволодіння професією, що в свою чергу визначає необхідність оволодіння навичками і вміннями. Аргументують необхідність забезпечення мотиваційної сфери в процесі вивчення іноземної мови (німецької). Пояснюють, що однієї внутрішньої мотивації мало для того, щоб отримати якісну вищу освіту, стати конкурентоспроможним фахівцем. Для цього необхідно розвивати також зовнішню мотивацію. Автори докладно описують причини переважання у студентів зовнішньої мотивації над внутрішньою з питання вивчення іноземної мови (німецької). Особлива увага приділяється вивченню питання того, що задоволення власне пізнавальних і професійних мотивів при вивченні іноземної мови (німецької) формує стійку

мотивацію до його подальшого вивчення як засобу спілкування, отримання нової інформації для вирішення академічних і професійних комунікативних завдань. Стаття представляє особливий інтерес для філологів, викладачів іноземних мов.

Ключові слова: іноземна мова за професійним спрямуванням; мотивація студентів; активізація пізнавальної діяльності, конкурентоспроможність майбутніх фахівців.

Larysa Afanasieva,

*the teacher of foreign languages department of
Ukrainian State University of Science and Technologies*

Maya Smyrnova,

*the teacher of foreign languages department of
Ukrainian State University of Science and Technologies*

GOOD KNOWLEDGE OF A FOREIGN LANGUAGE AS A MEANS FOR GENERAL AND VOCATIONAL EDUCATION

This article deals with the features of teaching a foreign language (German) of a professional orientation at a technical university. The authors substantiate the relevance of the study, pointing out that proficiency in a foreign language is a means of general and professional development of a student's personality. The stimulating factor in learning a foreign language (German) is motivation. The conditions that contribute to increasing the level of motivation of students of technical specialties of the university in the process of studying a foreign language (German) of a professional orientation are described in detail. The authors of the article emphasize that the professional orientation of teaching a foreign language (German) at a university contributes to the further formation of students' motives, awareness of the importance of acquiring knowledge for the successful mastering of a profession, which in turn determines the need for mastering skills and abilities. They argue the need to provide a motivational sphere in the process of learning a foreign language (German). Explain that intrinsic motivation is not enough to get a high-quality higher education, to become a competitive specialist. That's why it is necessary to develop external motivation. The authors describe in detail the reasons for the predominance of external motivation over internal motivation among students in the issue of learning a foreign language (German). Particular attention is paid to the study of the issue of the fact that the satisfaction of the actual cognitive and professional motives in the study of a foreign language (German) forms a stable motivation for its further study as a means of communication, obtaining new information for solving academic and professional communication problems. The article is of particular interest to philologists, teachers of foreign languages.

Key words: foreign language of professional orientation; motivation of students; activation of cognitive activity, competitiveness of future specialists.

Problemstellung. Die Hauptaufgabe des Hochschulsystems in der Ukraine besteht darin, hochqualifizierte und kompetente Fachkräfte auszubilden, die fähig und bereit für berufliche Mobilität und kontinuierliche berufliche Entwicklung sind. Das Hauptziel der Fremdsprachenausbildung im Hochschulbereich ist die Ausbildung von fremdsprachlicher kommunikativer Fachkompetenz als eigenständiger Bestandteil im fachlichen Kompetenzgefüge einer Fachkraft jeglichen Profils. [1,2] Das Fremdsprachenstudium (Deutsch) an einer Technischen Universität ist nicht das Hauptziel. Eine Fremdsprache (Deutsch) ist ein Mittel, mit dem ein Student und zukünftig ein Spezialist im Rahmen seiner Spezialisierung sein Bildungsniveau, seine Gelehrsamkeit, verbessern kann. [3,4]

Unter den Bedingungen einer Technischen Universität ist die Vermittlung professioneller Fremdsprachenkommunikation eine vorrangige Aufgabe, die zur Ausbildung von Fähigkeiten und Fertigkeiten der Studenten im Umgang mit einer Fremdsprache (Deutsch) in unterschiedlichen Bereichen oder Berufsfeldern führt.

Die Relevanz der Forschung liegt in der Begründung, dass die Beherrschung einer Fremdsprache (Deutsch) ein Mittel zur allgemeinen und beruflichen Entwicklung der Persönlichkeit des Studierenden ist. Besonderes Augenmerk wird auf die Motivation als Voraussetzung und Grundbedingung für jede Aktivität des Studenten, die Entwicklung von Aktivität und selbstständiger kognitiver Tätigkeit gelegt. Das Studium einer Fremdsprache (Deutsch), insbesondere an einer technischen Universität, ist ein ziemlich komplizierter Prozess. Das Problem ist, dass die Studenten einer Fachhochschule eine Fremdsprache als Nebenfach wahrnehmen. Nicht alle Studenten verstehen, dass die Absolventinnen und Absolventen in Zukunft ein echtes Bedürfnis nach der Beherrschung einer Fremdsprache (Deutsch) als notwendiges Werkzeug für die richtige Lösung ihrer beruflichen Aufgaben haben werden. Die Unkenntnis der Bedeutung von Fremdsprachenkenntnissen (Deutsch) im zukünftigen Beruf führt zu einer Nullmotivation der Studenten, was die Relevanz des Problems der Motivationsbildung zum Erlernen einer berufsorientierten Fremdsprache (Deutsch) als notwendigen Forschungsgegenstand festlegt und bestätigt. In Bezug auf das oben Gesagte können wir mit Sicherheit sagen, dass Motivation ein stimulierender Faktor beim Erlernen von Fremdsprachen ist.

Ziel des Beitrages. Der Beitrag soll die Bedingungen berücksichtigen, die zu einer Steigerung der Motivation von Studenten technischer Fachrichtungen der Universität beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) mit beruflicher Ausrichtung beitragen.

Analyse der Forschungen und Veröffentlichungen. Einen großen Beitrag zur theoretischen Entwicklung des Problems der Motivationsbildung leisteten solche Forscher wie I.A. Simnjaja [5], A.A. Leontjew [6], A. Maslou [7], J.W. Jerjomina [8], H. Heiland [9], M. Wendt [10], R.A. Gotlib [1], M.G. Gordijenko [2], C.W. Korol [3], O. Tokmenko [4] und viele andere. In Werken, die dem Studium der Motivations-sphäre von Studenten gewidmet sind, wird der Inhalt der Motivationskomponenten betrachtet, wurde versucht, den Zusammenhang zwischen diesen zu identifizieren, quantitative und qualitative Veränderungen im Ausbildungsverlauf festzustellen. Die Analyse der pädagogischen Literatur zeigt, dass in Theorie und Praxis des Fremdsprachenunterrichts im Hochschulbereich das pädagogische Problem der Motivation von Studenten technischer Fakultäten zum Studium einer Fremdsprache unter folgenden Aspekten untersucht wird: Einordnung und Identifizierung von Motiven für das Erlernen einer Fremdsprache; die Dominanz der internen Motivation der pädagogischen Tätigkeit gegenüber der externen für das erfolgreiche Erlernen einer Fremdsprache; Schaffung pädagogischer Voraussetzungen für die Manifestation innerer Motive für das Erlernen einer Fremdsprache; pädagogische Mittel zur Steigerung der Motivation zum Erlernen einer Fremdsprache; Motivationsbildung für das Erlernen einer Fremdsprache bei Studenten technischer Hochschulen und technischer Fachrichtungen; effektive Methoden des Fremdsprachenunterrichts an technischen Universitäten. Trotz der Vielzahl wissenschaftlicher und praktischer Arbeiten, die sich der Lösung eines wissenschaftlichen Problems widmen, reicht eine fundierte Forschung zur Schaffung pädagogischer Voraussetzungen für das erfolgreiche Funktionieren des Modells der Motivation von Studenten technischer Fakultäten zum Fremdsprachenstudium nicht aus.

Hauptteil. Die Analyse von Motivgruppen ermöglicht es uns, die Hauptmotive der selbstständigen Arbeit von Studenten technischer Fachrichtungen zu bestimmen: persönliche, kognitive, berufliche und soziale. Eine allmähliche Veränderung der Motive der pädagogischen Tätigkeit ist ein wichtiges Kriterium für den Entwicklungsgrad der Selbständigkeit als Persönlichkeitsmerkmal. An einer Fachhochschule nehmen in der Ausbildung qualifizierter Fachkräfte Motive der Berufsberatung mit gesellschaftlicher Bedeutung eine besondere Stellung ein. Das heißt, die Aufgabe des Lehrers besteht darin, das berufliche Interesse der Studenten zu wahren [4, S. 110].

Die Motivation ist der Anfang von jedem Lernprozess, der in den meisten Fällen zu einem positiven Ergebnis führt. Es muss daran erinnert werden, dass die Motivation in erster Linie als die psychologische Seite der subjektiven Welt des Auszubildenden betrachtet werden sollte, wo sie natürlich von seinen eigenen Bestrebungen bestimmt wird. Der Lehrer kann nur von außen Einfluss darauf nehmen und bildet die Voraussetzung und Gründung, auf deren Grundlage Studenten ein eigenes Interesse an der Arbeit haben. Das Ergebnis der Organisation des Bildungsprozesses hängt in erster Linie vom Lehrer ab, von seiner Fähigkeit, die Motive jedes Studenten zu erkennen, richtig zu identifizieren und rational damit zu arbeiten [11, S. 275].

Moderne Wissenschaftler, die sich mit diesem Problem, Motivationsbildung beim Erlernen von Fremdsprachen, beschäftigen, sind zu dem gemeinsamen Schluss gekommen, dass die qualitative Leistung der Aktivität und ihr Ergebnis in erster Linie von der Motivation und den Bedürfnissen des Einzelnen abhängen, seine Motivation. Nur die Motivation kann eine zielgerichtete menschliche Aktivität bewirken, die die Wahl der Mittel und Techniken zur Erreichung des Ziels bestimmen kann. Die Motivation jeder menschlichen Tätigkeit ist der "Fortschrittsantrieb" [12, S. 56].

Der Fremdsprachenunterricht soll an einer Technischen Universität berufsorientiert sein, wobei die Quelle der Bildung einer Berufsorientierung die Vorstellung des Studenten von den Besonderheiten des gewählten Berufs ist. [13, S. 34]. Die berufliche Ausrichtung der Ausbildung an der Hochschule trägt dazu bei, die Motive der Studierenden zur Erkenntnis der Bedeutung des Wissenserwerbs für die erfolgreiche Berufsbeherrschung weiterzubilden, die wiederum den Bedarf an Beherrschungsfähigkeiten bestimmt. Mit anderen Worten, die Stufe der Professionalisierung. Daraus folgt, dass die kognitiven Motive der Studenten eng mit den beruflichen Motiven verwandt sind. Als kognitives Motiv wird die Notwendigkeit von Aktivitäten zur Erlangung neuer Erkenntnisse definiert. Berufliche Motive wiederum wirken wie der Wunsch, ein ganz bestimmtes Wissensgebiet zu beherrschen [10, S. 19].

Trotz der Verfügbarkeit von Forschung zu diesem Thema nimmt an den technischen Universitäten der Wunsch, eine Fremdsprache (Deutsch) im zukünftigen Beruf zu studieren und weiter zu verwenden, von Jahr zu Jahr ab. Dies liegt daran, dass die Studenten eine Fremdsprache (Deutsch) nicht als notwendigen Bestandteil für ihre spätere berufliche Tätigkeit wahrnehmen. Die Forschungen von Wissenschaftlern bestätigen die obige Tendenz. Die Tatsache ist: – die Studenten betrachten eine Fremdsprache immer mehr als Pflichtfach und der Wunsch, eine Fremdsprache in ihrer zukünftigen beruflichen Tätigkeit zu verwenden, nimmt von Studiengang zu Studiengang ab. [14]. Die externe Motivation überwiegt gegenüber der internen. Das heißt, die externe Motivation wächst: ein Diplom machen, Prüfungen bestehen, ein Stipendium bekommen. Dabei fällt die intrinsische Motivation: hochqualifizierte Fachkraft zu werden, tiefes und fundiertes Wissen zu erwerben.

Es ist zuzugeben, dass an den Universitäten der Vermittlung der für erfolgreiche Bildungsaktivitäten und die Verbesserung der Qualität der Ausbildung von zukünftigen Fachkräften notwendigen Motiven zu wenig Aufmerksamkeit geschenkt wird. Es ist der Grund für die geringe Motivation, der das Ergebnis der pädagogischen Aktivität bestimmt. Die Motivation ist also in erster Linie ein psychologischer Aspekt der Forschung [14]. Daher muss der Bildungsprozess, insbesondere das Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch), mit einem subjektiven Ansatz beginnen. Es ist notwendig, die Beziehung des Subjekts zum Objekt herzustellen, d.h. die Beziehung zwischen dem Lehrer und den Studenten. Die Mehrheit der Bewerber wählt bei der Entscheidung für eine bestimmte Universität den gewünschten Beruf, wobei die Entscheidung durch die Sprossen von aggregierten Motiven bestimmt wird. Das Verständnis der Nachfrage nach einem zukünftigen Beruf, Interesse an einer zukünftigen Fachrichtung, Neuheit, der Wunsch, eine Hochschulausbildung zu absolvieren und ein würdiger, gleichberechtigter Bürger ihrer Zeit zu werden. Dies ist die Grundlage des Objekts, wobei dem Subjekt eine besondere Rolle zukommt. Das Sehen, Bewahren, Entwickeln sowie die Fähigkeit, die Gesamtheit der Motive der Studenten zu managen, ist ein wichtiger Bestandteil der Rolle eines Lehrers. Der Lehrer muss in der Lage sein, für jeden Studenten individuell einen Zugang zu finden. Bei der Motivbildung ist es notwendig, Bedingungen für die Manifestation interner Motive der Studierenden für das Studium einer Fremdsprache, das Bewusstsein für die Notwendigkeit der weiteren Selbstentwicklung und eine erfolgreiche berufliche Entwicklung zu schaffen. Um dies zu erreichen, muss der Lehrer die spezifischen Werkzeuge der Psychologie beherrschen. Die Instrumente, die auf das Unterbewusstsein einer Person einwirken, sind die Überzeugungskraft, Suggestion. Mit anderen Worten, die Auswirkungen auf den Willen und das Bewusstsein eines Menschen, um in ihm einen bestimmten Zustand oder eine bestimmte Motivation für bestimmte Handlungen und bei jeder Lektion zu erzeugen. Auch die Förderung von Vertrauen durch Ermutigung wirkt sich positiv auf die Motivationsbildung aus [7, 8, 15].

Es ist seit langem bekannt, dass man sich leichter merken kann, was interessant ist, und interessant ist, was fasziniert. Die Bereitstellung einer Motivationsosphäre beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) hängt in erster Linie mit dem Fach selbst zusammen. Beim kommunikativen Lernen ist die Berücksichtigung persönlicher und beruflicher Interessen von größter Bedeutung. Erst die Berücksichtigung persönlicher Interessen führt zur Entstehung einer situativen kommunikativen Motivation, also zur proaktiven Teilnahme der Studierenden an der beruflichen Kommunikation [9, S. 72].

Die Befriedigung der tatsächlichen kognitiven und beruflichen Motive beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) bildet eine stabile Motivation für das weitere Studium als Kommunikationsmittel, um neue Informationen zur Lösung akademischer und beruflicher Kommunikationsprobleme zu erhalten.

Die Praxis zeigt, dass interne Motivation allein nicht ausreicht, um eine qualitativ hochwertige Hochschulausbildung zu erhalten, um ein konkurrenzfähiger Spezialist zu werden. Dazu ist es notwendig, externe Motivation durch die Gewinnung pädagogischer Lehrmittel zu entwickeln. Folglich bestätigen die Arbeiten vieler Wissenschaftler, die sich mit dem Phänomen der Motivation im Lernprozess beschäftigen, die Tatsache, dass das Lernen, der Wissenstransfer, ein psychologischer und pädagogischer Prozess ist, der zwischen einem Lehrer und einem Student stattfindet [6, S. 12]. Somit gehört zu den ersten subjektiven Faktoren des Lernens die Persönlichkeit des Lehrers. Das Interesse an der Persönlichkeit des Lehrers ist das wichtigste Element, um das Interesse am Fach zu steigern. Der Lehrer muss ein guter Psychologe sein, um rechtzeitig sehen, aufdecken, unterstützen, interessieren, helfen und schützen

zu können. Daher ist selbst der beste professionell ausgebildete Lehrer einfach verpflichtet, immer seine persönlichen Qualitäten zu verbessern, sein berufliches Niveau zu verbessern. Eine der wichtigsten Eigenschaften eines Lehrers ist die Fähigkeit, für jeden seiner Studenten seinen eigenen einzigartigen Ansatz zum Unterrichten zu finden. Man muss kreativ sein. Die Effektivität jeder Unterrichtsstunde hängt in hohem Maße von der professionellen Ausbildung des Lehrers, von der Wahl der Unterrichtsmethoden und -techniken in Übereinstimmung mit den Inhalten der zu studierenden Materialien ab. Bei der Entwicklung eines Instrumentariums zur Motivationsbildung für das Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) muss die Individualität als Ganzes berücksichtigt werden [8, S. 15].

Die Motivationsbildung für das Erlernen von der Fremdsprache (Deutsch) hängt in erster Linie von der Ausbildung des Lehrers ab. Nur ein guter Lehrer kann die Hauptaspekte der Motivationsbildung beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) erkennen; pädagogische Bedingungen identifizieren, die der Bildung einer positiven Motivation förderlich sind; Entwicklung und Umsetzung einer Reihe von pädagogischen Instrumenten, die zur Entwicklung der Motivation beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) bei Studenten technischer Universitäten beitragen. Ein modernes Lehrbuch für das Studium einer Fremdsprache (Deutsch) an einer Technischen Hochschule sollte ein Lehrmaterial sein, das in einem bestimmten methodischen System geordnet ist und bestimmten Aufgaben und Lernbedingungen entspricht. Das Lehrbuch soll zur Bildung der Fähigkeiten der selbstständigen kognitiven Aktivität beitragen, der Fähigkeiten der Studenten in verschiedenen Arten von sprachlichen und beruflichen Aktivitäten. Beruflich relevante Informationen, die im Handbuch präsentiert werden, wirken als Faktor, der den Lernprozess regelt und leitet. Der Zweck der sprachlichen Tätigkeit besteht darin, den Bedarf an beruflicher Information zu decken. Sprachliche Handlungen sind Teil der kognitiven und allgemeinen Leistungsfähigkeit. Um die Motivation zum Erlernen einer Fremdsprache zu steigern, müssen alle Methoden der Organisation von Aktivitäten angewendet werden, die je nach Art der Aktivität in zwei Gruppen unterteilt werden können: praktische Aktivität, Ausbildungsaktivität und Suchaktivität. Diese Aufteilung entspricht auch dem Grad der Selbstständigkeit, der sich in der Ausübung dieser Art von Tätigkeiten manifestiert [6, S. 13].

Ausgehend von den kreativen Fähigkeiten der Studenten lassen sich Aufgaben in kognitive Aufgaben zum Verständnis der Bedeutung von Spracheinheiten und kommunikative Aufgaben einteilen, die die Anwendung von Sprachkenntnissen und -fähigkeiten in Lernsituationen erfordern. Das Lehrbuch soll es ermöglichen, Übergänge von kognitiven Aufgaben zu kommunikativen Aufgaben und kommunikativ-kognitiven, von Aufgaben mit genau gestellter Aufgabe und verschleierte, von algorithmischen zu Suchaufgaben zu machen. Mit einer solchen Struktur und stufenweisen Bildungsaufgaben ist eine schrittweise Erhöhung der Selbstständigkeit der Studierenden im Lernprozess vorgesehen.

Die Kontrolle durch den Lehrer ist ein wichtiges Element und eine wichtige Phase in der Organisation des Bildungsprozesses beim Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch), deren eine der Funktionen eine stimulierende Funktion ist. Das Handbuch sollte die Möglichkeit bieten, die Durchführung unabhängiger Aktivitäten im Rahmen seiner Planung und Kontrolle zu steuern.

Da die regelmäßige Kontrolle der Assimilationsqualität und die Fehlerkorrektur ein Mittel zur Steuerung des Lernprozesses sind und die Selbstkontrolle eine Möglichkeit ist, das Management der unabhängigen kognitiven Aktivität zu organisieren, sollte das Handbuch diese Bestimmungen bei der Organisation der Kontrolle berücksichtigen. Das Lehrbuch soll ein Inline-Feedback in Form von Selbstkontrolle und Kontrolle durch den Lehrer ermöglichen [16, S. 109].

Die Erfahrung zeigt, dass die Forschungsarbeit von Studenten in einer Fremdsprache (Deutsch) zu einer vielversprechenden Form der Lernorganisation und der Verbesserung der kognitiven Aktivität wird, die das berufliche Interesse der Studenten, ihre kognitive Aktivität und Selbstständigkeit stimuliert [17]. Jedes Jahr veranstaltet unsere Universität internationale und gesamtukrainische wissenschaftliche und praktische Konferenzen von Studenten und jungen Wissenschaftlern in Fremdsprachen, die sich den Problemen von Wissenschaft und Technik in allen Tätigkeitsbereichen widmen. Die Studenten aller Fachrichtungen beteiligen sich unter Anleitung von Lehrern aktiv an der Vorbereitung, Organisation und Durchführung der Arbeit in Abteilungen auf Englisch und Deutsch; arbeiten mit fremdsprachiger Literatur zum gewählten Thema, systematisieren das ausgewählte Material, zeichnen theoretische und praktische Schlussfolgerungen zu den gestellten Aufgaben, bereiten Präsentationen für ihre Berichte vor. In diesem Fall wird eine Fremdsprache zu einem Mittel zur Informationsbeschaffung und zum Informationsaustausch im Bereich ihrer beruflichen Tätigkeit [16, S. 110].

In letzter Zeit haben die Möglichkeiten der Studenten erheblich zugenommen, und unter solchen Bedingungen ist die Aufgabe der Organisation einer regelmäßigen und produktiven Arbeit der Studenten zum Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) unter Verwendung zusätzlicher Lehrmittel relevant. Es ist bekannt, dass Softwaretraining, das unserer Meinung nach als eine besondere Art der Lernaktivität der Studenten bezeichnet werden kann, zahlreiche Möglichkeiten bei der Organisation kognitiver Aktivitäten bietet. Softwaretraining ermöglicht es, die selbstständige Arbeit der Studenten zu aktivieren und die Motivation des Bildungsprozesses zu steigern [18, S. 51].

Schlussfolgerungen. Die hohe Qualität des Erlernens einer Fremdsprache trägt zur Konkurrenzfähigkeit und Mobilität im Bereich der beruflichen Tätigkeit und Kommunikation einer zukünftigen Fachkraft bei. Der Erwerb von Fremdsprachenkenntnissen besteht darin, eine Fremdsprache (Deutsch) auf einem Niveau zu beherrschen, das es ermöglicht, den beruflichen Bedarf zu decken, Geschäftskontakte zu knüpfen und die berufliche Selbstbildung und Weiterbildung zu fördern [10, S. 98].

Wir haben die Besonderheiten des Lehrens einer berufsorientierten Fremdsprache (Deutsch) an einer Technischen Universität untersucht und wichtige Voraussetzungen für die Motivation der Studenten für das Fach genannt. Für die effektive Organisation des Prozesses zur Steigerung der Motivation und Effektivität des Fremdsprachenunterrichts ist es notwendig, die Einhaltung aller oben genannten psychologischen und pädagogischen Bedingungen sicherzustellen, da sie ein bestimmtes System darstellen und untrennbar miteinander verbunden sind.

Literaturverzeichnis:

1. Готлиб Р. А. Социальная востребованность. Знание иностранного языка. *Социологические исследования*. 2009. № 2. С. 122–127.
2. Гордієнко М. Г. Іноземна мова як засіб підвищення конкурентоздатності та мобільності сучасного фахівця. Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України. К.: Видавництво Європейського університету, 2003. С. 49–55.

3. Король С. В. Специфіка навчання іноземній мові студентів технічних університетів. *Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових статей. Педагогічні науки*. 2008. № 1. С. 126–132.
4. Токменко. О. Мови в професійній освіті: ключові концепції. *Іноземні мови в навчальних закладах*. К.: Педагогічна преса, 2011. № 1. С. 108–111.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
6. Леонтьев А. А. Управление усвоением иностранного языка. М., 1975. С. 10–16.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб: Питер, 2008. 352 с.
8. Еремин Ю. В. Основы профессионально-коммуникативной подготовки учителя иностранного языка. СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. 181 с.
9. Heiland, H. (1979). Motivieren und Interessieren : Probleme der Motivation in der Schule. Bad Heilbrunn : Verlag Julius Klinkhardt. 1979. 93 S.
10. Wendt, Michael (1996). Konstruktivistische Fremdsprachendidaktik. Lerner- und handlungsorientierter Fremdsprachenunterricht aus neuer Sicht (Giessener Beiträge der Fremdsprachendidaktik). Tübingen: Narr. 120 S.
11. Евдоксина Н. В. Психологические особенности изучения иностранного языка студентами технических вузов. *Вестник АГТУ*. 2007. № 2 (37). С. 273–279.
12. Apelt, W. (1981). Motivation und Fremdsprachenunterricht. 1. Aufl. Leipzig : Verlag Enzyklopädie. S. 55–56.
13. Варникова О. В. Практика обучения иностранному языку как средство формирования профессиональной компетентности студентов в процессе профессиональной подготовки. *Среднее профессиональное образование*. 2011. № 9. С. 33–36.
14. Белова Е. Е. Языковое образование: достижения и проблемы. *Вестник Мининского университета*. 2013. № 2. С. 25 URL: <http://vestnik.mininuniver.ru/reader/search/yazykovoe-obrazovanie-dostizheniya-i-problemy/> (дата обращения 10.02.2016)
15. Краснощекова Г. А. Факторы, оказывающие влияние на успешное овладение иностранным языком студентами неязыковых вузов. [Текст] *Известия Южного федерального университета*. Ростов-на-Дону. 2013. № 5. С. 58–63.
16. Мартынова О. В. Инновационные компоненты в процессе обучения иностранным языкам как средство повышения мотивации изучения немецкого языка. *Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Серия: Современные лингвистические и методико-дидактические исследования*. 2014. № 2 (22). С. 107–116
17. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М.: Высшая школа, 1991.
18. Евдокимова М. Г. Система обучения иностранным языкам на основе информационно-коммуникационной технологии (технический вуз, английский язык): автореф. дисс. ... док. пед. наук. Москва, 2007. 49 с.

Отримано: 10 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 16 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 грудня 2021 р.

e-mail: Liudavolkova@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-163-165

Volkova L. V. Communicative aspect of foreign language learning process. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 163–165.

УДК: 378.026

Liudmyla Volkova,

*Ph.D., Associate Professor of the Department for Modern European Languages,
University of State Fiscal Service of Ukraine*

COMMUNICATIVE ASPECT OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING PROCESS

The importance of forming foreign language communicative competence in the context of professional training has been ascertained for efficient usage in learning process of foreign language. The efficiency of communicative aspect in the educational process of higher education is proved, as it provide an opportunity to form professional skills of future professionals, involving them in intensive cognitive, intellectual and creative activity. Communicative activity is considered as a process of solving a number of professional tasks by students. This activity is aimed at achieving a common goal – training, education and personal development of a student. The aim of the communicative activity is the formation of foreign language communicative competence using of the theoretical material in solving professional problems. The importance of understanding the main structural elements of communicative activity have been ascertained for its efficient usage in learning process of foreign language. The article highlights the problems associated with different methods and techniques of communicative-based learning. The communicative activity approach of learning foreign languages is particular important. It is based on the fact that learning is a model of communication. The basic principles of its implementation as a communicative teaching method of speaking are analyzed. It should be noted that communicative and active approach to learning foreign languages is one of the most significant and effective. Through communicative methods, lessons can be more interesting and various. This means that students will have interest in further understanding and learning. Communicative nature of communication is that learning is a model of the communication process. Communicative orientation of learning process is a prerequisite of success in practical learning of a foreign language. Communicative activity approach is based on the fact that learning is a model of communication. The communicative method of teaching activities is based on the main principles which are analyzed below.

Key words: foreign language communicative competence, professional training, communicative method, learning process of foreign language.

Волкова Людмила Вікторівна,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов,
Університет державної фіскальної служби України*

КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті доведено важливість формування інішомовної комунікативної компетенції у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, розглядаються умови ефективної реалізації комунікативного підходу у процесі вивчення іноземної мови. У статті висвітлюються проблеми, пов'язані із різними методами та прийомами реалізації комунікативно-орієнтованого навчання. Сутність комунікативного підходу до навчання іноземних мов полягає у тому, що сам процес оволодіння мовою має бути своєрідною моделлю процесу спілкування. Особливого значення набуває комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення іноземних мов, який базується на тому, що процес навчання є моделлю комунікації. Комунікативне навчання іноземних мов означає набуття комунікативної компетенції, яка формується у всіх видах мовленнєвої діяльності – говорінні, читанні, аудіюванні та письмі. Розглядаються основні принципи реалізації комунікативного підходу як комунікативного методу навчання мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: інішомовна комунікативна компетенція, професійна підготовка, комунікативний підхід, вивчення іноземної мови.

Formulation of the problem. The need to improve and reform the education system in accordance with international standards is relevant for Ukraine's accession to the world community. The intensification of Ukraine's international relations has supported the training of qualified specialists capable to communicate foreign language with their partners. This is confirmed in educational and professional programs and requires new forms and approaches in the methodology of teaching foreign languages. New tasks include changes in the requirements for the level of language proficiency, the definition of new approaches to the selection of content and organization of material.

The content of the foreign language course is determined by communicative goals and objectives, the focus of training on the development of communicative culture and socio-cultural education, which allows students to be equal partners in intercultural communication in foreign languages in domestic, cultural and professional fields.

The purpose of the article. We believe that in the context of studying communicative learning of foreign languages, further research requires highlighting of problems related to various methods and techniques of communicative-oriented learning, identifying their causes and solutions.

Today, the ultimate goal of learning foreign languages is the formation of foreign language communicative competence, when the student is ready to use a foreign language as a means of speech and mental activity. Such training involves the acquisition of skills to communicate freely in a foreign language environment and the ability to respond adequately in different situations. In order to learn to communicate in a foreign language, it is necessary to create real-life situations (what is called the authenticity of communication) that will stimulate the study of the subject and produce appropriate behavior. It is necessary to prepare students for participation in the process of foreign language communication in the conditions of foreign language communication created in the auditorium. This fact determines the essence of real communication, which confirms that the learning process is a model of the communication process.

Analysis of recent research and publications. Analyzing the process of education and training of future specialists in the higher education system, the researchers concluded that the formation of skills and abilities of foreign language professional speech is given insufficient attention. The need to solve the problem of optimizing the process of training specialists with knowledge of a foreign language stimulates the scientific search for ways to solve this problem. Based on the research of scientists (I. O. Zimnya, Yu. I. Pasov, N. F. Borisko, I. V. Eremina, A. A. Emelyanova, L. B. Kotlyarova, N. D. Solovyova, G. Brown and others) a general strategy for teaching foreign languages at universities has been developed, which provides for the formation of professional communicative competence in future specialists. Professional communicative competence is defined as the willingness and ability to master subject and scientific knowledge in professional communication [9, p.190].

Presenting main material. Modern requirements for the training of a qualified specialist first of all require him to be a participant in intercultural communication and have the necessary communication skills in professional and situational communication in oral and written forms, skills of practical foreign language skills in various types of speech activities due to professional needs; and be able to master the latest professional information through foreign sources. All these qualities increase the demand for qualified graduates (specialists) who are fluent in a foreign language, including the language of international communication, and necessitates the study of the course "Foreign Language".

Recently, in the practice of teaching foreign languages in higher education institutions, there is a growing tendency to use different approaches to teaching professionally-oriented foreign language communication. The approach is defined as a set of paradigmatic, syntagmatic and pragmatic structures and mechanisms in cognition or practice, which is characterized by competing strategies and programs. There are behavioral, innovative, intuitive-conscious, conscious, individual, thematic, activity, pragmatic, communicative and cognitive approaches [2, p.38].

The communicative-activity approach was determined as a result of comprehension of scientific achievements in the field of linguistics, in particular communicative linguistics, psychology and theory of activity, which was analyzed in works on psychology and methods of teaching foreign languages (O.O. Leontiev, I.O. Zimnya, Yu. I. Pasov, S.F. Shatilov, G.V. Rogova and others). The communicative-activity approach is quite effective, so it needs further study and development.

The communicative-activity approach to the study of foreign languages is based on the fact that the learning process is a model of communication. The communicative method of teaching speech activity is based on five principles:

- 1) the principle of speech and mental activity;
- 2) the principle of individualization in the leading role of the personal aspect;
- 3) the principle of functionality;
- 4) the principle of situationality;
- 5) principle of novelty.

Communicative orientation of education is a prerequisite for success in the practical study of a foreign language by students. As practice shows, this is largely due to the atmosphere of collective communication, organized on the basis of communicative situations. Situations stimulate students to communicatively motivated speech actions, and communication in such situations allows students to consciously learn foreign language. Dialogic and monologue speech is of great importance. Several participants can be involved in this process. From the standpoint of communicative-activity approach, the process of learning a foreign language is adequate to the real process of communication, i.e. the learning process is a model of the process of communication.

The essence of the communicative approach to learning foreign languages is that the process of learning the foreign language should be a kind of model of the communication process. In this case, communicativeness is considered not as a methodological principle, but as a methodological principle that includes all aspects of learning: the correlation of knowledge with skills, selection of teaching methods, the content of general and educational tasks, and the scope and nature of relationships with others subjects.

The main thing in communicative learning is the focus of the educational process on the development of practical language skills as a means of communication in various life situations depending on the purpose of communication, i.e. on the formation of communicative competence of a certain level. Thus, the whole organization of educational activities should in some way reproduce the process of modeling fundamentally important parameters of communication, such as: the personal nature of the communicative activities of the subjects of communication, relationships and interaction of speech partners; situation as a form of communication, the semantic basis of the communication process; system of speech means that provide communicative activity, the functional nature of the assimilation and use of speech means, heuristics. Usually, this approach to learning a foreign language is called communicative activity. This approach, according to O. O. Leontiev, is focused on the interlocutor, because communicativeness is, after all, the optimal impact on the interlocutor.

According to the communicative-activity approach, communication is the goal, method and means of learning a foreign language. This approach has a deep psycholinguistic conditionality: it is based on the relationship between language and speech activity, psychology of generation and understanding of expressions and focuses on language as a system and speech as an activity to actualize the opportunities that language provides to native speakers. Even F. de Saussure considered language as a sign system that arises and is used for communication and in communication situations, is its main means, i.e. performs a communicative function, in addition, it is a means of transmitting information from speaker to listener. Thus, language is related to the needs and conditions of human communication, is the most important aspect of its social behavior, occupies a certain place in communicative and cognitive activities.

The process of communication is communication in oral or written form, the cognitive essence of which is the exchange of information, its storage and evaluation. Communicative competence is considered to be formed if "the future specialist uses a foreign language to independently get and expand their knowledge and experience" [7, p.28].

Communicativeness involves the speech orientation of the educational process, stimulating speech and mental activity, ensuring the individuality of learning, taking into account the functionality of language, creating situational learning, compliance with the rules of novelty of the educational process. The parameters of communicative communication are realized in the communicative behavior of the teacher, the active behavior of the student, in the subjects of discussion, the use of speech.

Communicative-oriented learning is possible only under the conditions of the activity approach. Communicative learning is activity-based, as speech communication occurs through speech activity. The principles that reveal this principle include the following:

- activity essence of communicative learning of a foreign language occurs through activity tasks (activities), which are realized with the help of methodical methods (teaching) and create exercises;
- activity tasks are realized on the basis of game, imitation and free communication; there are the following types of tasks: communicative games, communicative imitations, socialization;
- activity essence of communicative-oriented learning is realized in the position "here and now", which is carried out in the classroom: conditions are created for speech and mental creativity of students; the process of foreign language speech thinking is carried out directly at the time of development of the speech situation; foreign language communication is a spontaneous experience;
- methodical organization of training admission is of great importance; Today, a three-phase form of communicative-oriented tasks is widely used, which is that almost any task can be performed in 3 stages: preparatory (pre-activity), executive (while-activity) and final (post-activity);
- the essence of communicative-oriented learning of foreign languages is realized in a humanistic approach to learning: students get the opportunity to freely express their thoughts and feelings, self-expression becomes more important than demonstrating language skills, participants feel safe from criticism and punishment for mistakes, individual violations of language rules and accidental errors are considered to be the norm.

Communicative learning of foreign languages means the acquisition of communicative competence, which is formed in all types of speech activities – speaking, reading, listening and writing.

Communicative-oriented learning of foreign languages is possible in the conditions of authentic process of students' socialization. At the same time, the term "authentic" implies not only the use of "taken from life" educational material in the classroom, but also the creation of methodologically appropriate conditions for natural educational communication. The key positions that reveal the essence of this principle are:

- the use of interactive speech tasks (interactive activities), which are created in such a way that they can not be performed without a partner;
- use of tasks that involve "information inequality";
- authentic learning involves the use of speech and mental tasks, which may be based on: sequence of actions, critical thinking, guessing, finding similarities and differences, etc.;
- the use of organized role communication, which is realized in a role-playing game, which often includes elements of social training, i.e. practice in communication;
- Authentic communicative-oriented learning of foreign languages occurs with the use of spontaneous communication, when the learning situation becomes natural.

It should be noted that currently the communicative-activity approach to learning foreign languages is one of the most important and effective. Thanks to communicative methods, lessons become more interesting. This means that students are interested in further knowledge and learning the language.

Today it cannot be said that all the regularities that allow to effectively teach communicative activity, knowledge, are formed. But we can assure that the basis of the methodological content of modern foreign language lessons should be communicative.

It can be concluded that Ukraine's accession to the Bologna Process has led to radical changes in the educational process of higher education institutions and has set difficult tasks to improve the quality of knowledge of future specialists in foreign languages. The problem of teaching students of the University of professionally-oriented communication in a foreign language is an important component of educational activities that stimulates the formation of skills and abilities of foreign language professionally-oriented communication. Students are fluent in a foreign language and able to form new knowledge based on existing knowledge and various cognitive processes. It is the modern requirements for higher education that justify the use of communicative-activity approach to teaching foreign languages. A special place in the process of teaching students is occupied by motivation, which helps to increase the efficiency and effectiveness of the educational process in higher education.

References:

1. Korostelev V. S., Passov Ye. I., Kuzovlev V. P. Principles of creating a system of communicative learning of foreign language culture. *Foreign languages in school*. 1987. № 2. P. 43–44.
2. Methods of teaching foreign languages in secondary schools: Textbook. View. 2nd, ed. and rework. / team of authors under the guidance of S.Yu. Nikolaeva. K. : Lenvit, 2002. 328 p.
3. Methods of teaching foreign languages in secondary schools: textbook / team of authors under the guidance of S.Yu. Nikolaeva. K. : Lenvit, 1999. 320 p.
4. Olifer V., Olifer N. New technologies in education. St. Petersburg, 2000. 187 p.
5. Passov Ye. I. Communicative method of teaching foreign language speech. M., 2001. 212 p.
6. Passov Ye. I., Tsarkova V. B. The concept of communicative learning of foreign language culture in high school. M., 1993. 94 p.
7. Stepanova I.S. Implementation of a communicative approach to teaching foreign languages in technical universities: Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference "Humanism and Education". 2008. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/stepanova.php>.
8. Stoyko S. V. Implementation of communicative approach in teaching foreign languages. *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*. Chernihiv: ChDPU, 2011. Issue. 85 (Series: Pedagogical Sciences). P. 220–223.
9. Surah N. A. Foreign language professional competence: main principles and components of the process of learning professionally oriented communication. *Visnyk Luhansk. state ped. University named after T.G. Shevchenko*. 2003. № 4 (60). P. 190–192.
10. Surah N. A. Teaching university students professionally oriented communication in a foreign language: Abstract. dis. ... cand. philol. Science: 13.00.04. Lugansk, 2005. 20 p.

Отримано: 10 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 16 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 17 грудня 2021 р.

e-mail: annabel221s@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-166-169

Волощук І. П., Белошицька А. С. Лінгво-риторичні засоби комунікативної особистості: прагматичний та перекладацький аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 166–169.

УДК: 811.111

Волощук Ірина Петрівна,
кандидат наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»
Белошицька Анна Євгенівна,
Національний технічний університет України
«Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»

ЛІНГВО-РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРАГМАТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

У статті проводиться аналіз риторичних прийомів, мовленнєвих стратегій на базі презентації нового телефону I-phone 13. У статті розглянуто поняття лінгво-риторичних стратегій, таких як стратегії переконання, стратегії інформаційно-інтелектуального налаштування, стратегії для конструювання психологічних станів, які є базовими поняттями психолінгвістики. Досліджено мовні засоби лінгво-риторичних стратегій та розглянуто низку базових понять, які конструюють певні стани у аудиторії, такі як позитивні емоції щастя та любові, негативні стани суму та страху або емоції невизначеності, які викликають невпевненість тощо; вони мають на меті викликати у аудиторії різні психологічні переживання. Такі стратегії використовуються маркетологами задля досягнення ефективного впливу на адресата з метою спровокувати його до потрібної дії. У статті було розкрито поняття «сугестії» та виявлено, що риторична стратегія комунікативного впливу реалізується через певні прийоми, такі як риторичні запитання, використання оцінної лексики та використання концептуальних метафор. Також розглянуто лінгво-риторичні стратегії для конструювання психологічних станів, які реалізуються раціональними аргументами з досвіду або визначеннями та емоційними аргументами, які засновані на цінностях конкретної аудиторії.

Ключові слова: комунікативний вплив, навіювання, риторичні стратегії, стратегія, концептуальна метафора.

Iryna Voloshchuk,
Candidate of Sciences, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Anna Belosytska,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

LINGUAL-RHETORICAL MEANS OF COMMUNICATIVE PERSONALITY: PRAGMATIC AND TRANSLATION ASPECTS

The article analyzes rhetorical techniques, speech strategies based on the presentation of the new phone iPhone 13. The article deals with the concept of linguistic strategies, such as strategies of persuasion, strategy of information and intellectual setup, strategy for designing emotional states, which are the basic concepts of psycholinguistics. Language means of lingual-rhetorical strategies and a number of basic concepts that construct certain states are investigated, such as positive emotions of happiness and love, negative states of sadness and fear or emotion of uncertainty, which cause doubt, and so on; they intend to induce various psychological emotions in the audience. Such strategies are used by marketers to achieve an effective impact on the addressee to provoke it to the desired action. The article revealed the concept of "suggestion" and found that the rhetorical strategy of communicative influence is realized through certain receptions, such as rhetorical questions, the use of estimation vocabulary and the use of conceptual metaphors. Rhetorical strategies for designing psychological states are also analyzed, they are implemented by rational arguments from experience or definitions and emotional arguments based on the values of a particular audience.

Key words: Communicative influence, suggestion, rhetorical strategies, strategy conceptual metaphors.

Актуальність дослідження Техніки продажу зі сцени, представлення бізнес ідей, тексти комерційних пропозицій – утворюють маркетинговий ландшафт що має композиційно-смісловий, риторико-лінгвістичний та функційний потенціал для дослідження.

Метою нашої наукової розвідки є проаналізувати як в маркетингу конструюються стратегії презентації ідеї, як реалізується спікером комунікативна мета, за допомогою яких риторично мовленнєвих стратегій та засобів ораторського мистецтва досягається ефективний вплив на адресата з метою спровокувати до прийняття потрібного рішення.

Відомо, що риторичні засоби комунікативного впливу реалізують комунікативну мету створити у аудиторії певні психологічні стани, які збуджують емоції та почуття: *позитивні емоції* провокують або збуджують почуття щастя, радості, любові, задоволення, *негативні* – сум, гнів, страх, безпорадність тощо, *емоції невизначеності* продукують почуття сумніву, невпевненості, збентеженості тощо. З точки зору теорії конструювання емоцій, лінгвосенсорики та психолінгвістики – лінгво-риторичні стратегії реалізують комунікативну мету спровокувати певне емотивне зараження у адресата та змусити його прийняти потрібне рішення [4, с. 68-69].

Стратегія позитивного налаштування цільової аудиторії активно використовується у маркетинговій презентації ідеї, продукту, послуги. Ми проаналізували представлення нової моделі iPhone 13 з точки зору лінгво-риторичних прийомів комунікативної особистості спікера. Індивідуальними маркерами позитивних емоцій для створення потрібного ефекту є прикметники інтенсифікатори:

*we're all looking forward to a more hopeful tomorrow
we have a great show ahead of us.*

Стратегія позитивного налаштування аудиторії реалізується одиницями з семантикою позитивної оцінки де пропозиції підлаштовуються до очікувань клієнтів:

the brightest lights

best ideas

Apple Maps is the best way to ...

На граматичному рівні стратегія позитивного налаштування реалізується за допомогою процесуальних часових форм дієслова:

We're working on

we're bringing

Використання Present Continuous наголошує на важливості тривалої дії, що привертає увагу користувача формуючи стан довготривалого щастя.

Також використання Future Simple надає інформацію про впевненість у майбутньому і збуджує почуття радості:

releases will be available

each of them will have

software will be available [6]

Стратегія рефреймування передбачає перемикання уваги сугеренда з одного елемента кадру «проблеми» в інший. Це відбувається шляхом зміни фокусу уваги наприклад використанням першої особи множини, для отождення себе з аудиторією, для створення відчуття єдності. І, зміна фокусу відбулася за рахунок додавання елемента індивідуальності “you”:

We deserve better. You deserve better. [6]

Риторичні стратегії комунікативного впливу, орієнтованого на сферу підсвідомості, реалізуються шляхом навіювання. Зазначимо, що сугестія, або навіювання постійно перебуває у фокусі уваги когнітологів. Видатний психіатр М. В. Бехтерев, який досліджував цей феномен наприкінці XIX – на початку XX сторіч, визначав його як «... безпосереднє прищеплення психічній сфері певного індивіда ідеї, почуття, емоції та інших психофізичних станів, в обхід його «я», тобто в обхід його особистості, здатної до усвідомлення та критики» [1, с. 24]. Соціолог Б. Ф. Поршнев розумів сугестію як подання інформації, що сприймається адресатом без критичної оцінки, латентну дію на людину, що має вплив на хід нервово-психічних процесів, викликаючи відчуття, уявлення, емоційні стани та вольові спонукання без активної участі особистості, логічної переробки того, що сприймається [5]. У більшості лінгвістичних та психологічних визначень сугестії підкреслюється, що це цілеспрямований вплив на психіку людини.

Риторична стратегія комунікативного впливу на підсвідомість реалізується, наприклад, через риторичні запитання. Цей прийом систематично використовується у презентації Apple:

Wouldn't it be great?

What if you could have ...?

Looking for somewhere to eat nearby?

У промові, наприклад, використовується оцінна лексика, наприклад, слово ‘beauty’ та його похідні вживалися у промові більше десяти разів:

they're more beautiful and data rich

they're just beautiful

levels of power and beauty. [6]

Сугестію або навіювання ми розглядаємо, як лінгво-риторичну стратегію комунікативного впливу, орієнтованого на сферу підсвідомості людини з метою конструювання певних емоцій. Ця риторична стратегія дозволяє переконувати аудиторію в цінності ідеї придбання нового iPhone й спонукати адресата до певного вибору або рішення.

Класичним прийомом модусу чуттєвого сприйняття є використання спікером концептуальних метафор. Метафоричність мовлення сприяє візуалізації яке провокує чуттєве переживання самотності локадауну але з новим iPhone навіть пандемія не така вразлива:

we can to foster the best ideas

our world is also battling a virus [6]

Риторичні стратегії комунікативного впливу, орієнтовані на сферу волевиявлення, втілюються у спонуканні. Спонукання визначаємо як риторичну стратегію комунікативного впливу, спрямовану на *пряме* спонукання реципієнтів до соціальної дії. Така стратегія представляє мовленнєвий вплив в цілому, оскільки кінцевою метою будь-якого мовленнєвого / комунікативного впливу є спонукання людини до певної дії [4, с. 69].

Стратегія спонукання, передбачає використання прихованих команд, де модус зобов'язання заміщується модусом пропозиції чи побажання. Стратегія спонукання втілюється ілюктивними дієсловами, а саме директивами, наприклад:

Now let's go back.

Let's go to the garage

Now let me hand it back to Craig.

Do Not Disturb [6]

В процесі нашого дослідження лінгво-риторичні стратегії для конструювання психологічних станів реалізуються раціональними та емоційними аргументами. Інвенція раціональних (логічних) аргументів створюється фактами з досвіду, статистикою, визначенням базових понять. Водночас емоційні (психологічні) аргументи складають основу переконливої мови оскільки засновані на цінностях і перевагах конкретної аудиторії для створення необхідних асоціацій у свідомості аудиторії [2].

Для реалізації стратегії інформаційно-інтелектуального налаштування адресата у презентації нового iPhone Тім Кук наголошує на раціональних аргументах, надаючи багато технічних характеристик продукту та запускаючи відеоряд для

візуального ефекту. Дана стратегія реалізується дієсловами репрезентативами та галузевою лексикою. Така тактика дефініції наявна у мові Тіма Кука та його колег, але використовується не часто, щоб не перевантажувати виступ.

Наприклад:

*Apple Pencil is a tool that
iPad into a professional drawing canvas
running great here on Apple Silicon.
An App Clip is a small part of an app.* [6]

Також на лексико-семантичному рівні використовуються фразові дієслова та емоційно-забарвлені оцінні прикметники – як модус дескриптивного сприйняття «образ-сенс»:

*we haven't lived up to
who have stood up to demand change
future that lives up to our ideals
truly a unique week*[6]

Кожен із цих елементів виконує свою функцію. Так, фразові дієслова сприяють неофіційній манері подачі інформації. Прикметники і з позитивною, і з негативною конотацією збуджують чуттєві перцепції мовців до певних явищ та фактів.

Наявна велика кількість атрибутивних словосполучень на позначення певних особливостей продукту для конструювання позитивного емоційного ставлення до нього: *full-screen playback, the brightest lights, a major update, new compact design.*

У тексті вербалізатори чуттєвого сприйняття представлені семантикою: *helpful, beautiful, new, natural and easy.* Повторення цих слів допомагає донести до адресата думку про корисність, інновативність та комфорт у користуванні цим пристроєм.

Також ми бачимо використання прийому звертання до третіх осіб (до авторитетів) задля переконання аудиторії у правильності думки. Так згадування минулого CEO компанії Apple спікер підкріплює свої ідеї та аргументи:

Because Steve taught us that's how change happens. [6]

У презентації використовується комп'ютерна галузева лексика: «а computer, users, VR, Software Engineering» вона сприяє розкриттю основних характеристик у промовах створюючи зорове сприйняття комп'ютерної техніки в різних сферах життя і охоплюючи відповідну лексику зорових відчуттів: світла, кольори, розміру, форми, фізичні властивості тощо.

Особливе місце у промовах займають групи слів пов'язані з іншою продукцією Apple:

*best example of this is macOS .
iPadOS builds on all the amazing features of iOS
experience for iPad.
Like using Apple Pencil*

Важливо відмітити роль скорочень у презентації продукту:

Welcome to WWDC

WWDC is ... [6]

Worldwide Developers Conference — щорічна конференція розробників для платформи Macintosh. Ця абревіатура було використана у самому першому реченні презентації продукту. Використання саме абревіатури у першому реченні підкреслює те, що WWDC – це настільки відома подія, що вона не потребує розшифровки.

Також можна зустріти абревіатури технічного характеру:

*But the UI design is only part of the story.
design that you heard about in iOS 14.*[6]

Їх функція полягає у спрощенні тексту та уникнення нагромадження складних термінів.

Оскільки презентація складена у більш неформальному розмовному стилі, у всьому тексті промови трапляються характерні скорочення: *I'm, you've, we'd, that's.*

*When you're talking to a group
that's the hard part*[6]

Ми, в своїй науковій розвідці розглядаємо риторичну аргументацію як діяльність спрямовану не на логічний доказ, а на емоційне переконання аудиторії у прийнятті/неприйнятності будь-якої думки суб'єкта аргументації, для чого використовуються аргументи, призначені для виправдання або спростування цієї думки. Стратегія переконання виявляється на синтактико-стилістичному рівні в анафоричних повторах, що надають логіко-аргументативному впорядкуванню аналізованих промов ритмічності та емпатичності [3].

Так, наприклад, використовуючи повтори, аудиторія відчуває себе переконаною в необхідності придбання продукту:
Siri is helping so many of you with a staggering 25 billion requests each month and Siri's getting more helpful every day

Також наявні епіфоричні повтори:

Well, now there's an App Clip for that. Look, a new coffee shop. There's an App Clip for that. Or your friend sends you a message with a print you like

Також використовуються повтори, щоб в темо-ремній прогресії показати винятковість події :

Third security. Security protections are foundational to everything we do in privacy and finally transparency and control.

При аналізі парадигматичних семантичних відношень були зафіксовані явища синонімії та антонімії.

Синонімія не була яскраво виражена, в основному мовці використовували одні й ті ж слова на позначення тотожних понять, проте, при детальному розборі тексту були помічені такі синонімічні групи:

*information – data
to make the world a better place – the work that will enrich people's lives for years to come,
critical areas of education – something important for this community – incredibly meaningful work.*

Визначено, що персоналізація проблеми/події переключає увагу сугеренда з суті явища або події на його особистість, знання та досвід.

Деперсоналізація проблеми/події – переключення уваги сугеренда на суть явища або сугестора – реалізується через:

- номіналізацію;
- пасивізацію;
- використання безособових або неозначено-особових речень.

Висновки: Було досліджено мовні засоби лінгво-риторичних стратегій з метою виявити способи збудження емоційних відчуттів, які використовуються маркетологами для максимального впливу на аудиторію. Розглянуто стратегії конструювання психологічних станів, які реалізуються раціональними та емоційними аргументами. Визначено, що не тільки смисли конструюються за допомогою риторики, а й певні емоційні стани: негативні, позитивні, емоції невизначеності. На змістовно-композиційному рівні сугестор включає у свої тексти: елементи оповідання якоїсь «реальної» історії; елементи, що надають повідомленню відтінок сенсаційності, унікальності, що дозволяє повернути до події та нагальної проблеми увагу сугеренду; яскраві образи («якоря»), що маркують ідею, явище, персонаж.

Подальшого дослідження вимагає перекладацький аналіз лінгво-риторичних засобів сугестії – ступінь експлікації чи опущення лінгвальних явищ на позначення спонукування до прийняття рішення в українському перекладі.

Література:

1. Бехтерев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 256 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. 3-е изд., стереотип. Москва : USSR, 2003. 284 с.
3. Формановская, Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. М.: Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1998. 291 с.
4. Мартынюк А. П. Когнитивно-коммуникативный инструментальный анализа речевого воздействия. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2015. III(15). Issue: 68. С. 67–70.
5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
6. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/apple-2020-wwdc-keynote-transkript>.

Отримано: 12 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: nataliarybina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-170-172

Rybina N. V., Koshil N. Ye., Hyryla O. S. Elements of teaching intercultural communication at the english classes for future interpreters. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 170–172.

УДК: 811.111:81'25:316.7

Nataliia Rybina,

*PhD in Philology, associate professor of the foreign languages department,
West Ukrainian National University*

Nataliia Koshil,

*PhD in Philology, associate professor of the foreign languages department,
West Ukrainian National University*

Olha Hyryla,

*lecturer of the foreign languages department,
West Ukrainian National University*

ELEMENTS OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION AT THE ENGLISH CLASSES FOR FUTURE INTERPRETERS

The article deals with the intercultural communication that takes place in the context of culturally determined differences in the communicative competence of its participants, that these differences significantly influence the success or failure of a communicative event. The authors claim that intercultural communication should become concrete, visible, tangible in real communication situations and ensure the implementation of complex skills and abilities formed in a foreign language that are aimed at adequate communication with native speakers of a foreign language, both at home and abroad. It has been stated that it is not only about general humanitarian, but also about professional intercultural communication.

It has also been highlighted that in the intercultural communication, the problem of ethics acquires special significance, since there is an interaction between representatives of different cultures, and each culture, of course, prescribes its own ethical norms and rules. An objective difficulty is represented by the fact that people belong to different nationalities, communicate in different languages, profess different religions; they are guided by different values, beliefs, norms prescribed by this culture, and have different expectations.

Key words: *intercultural communication, interpreters, professional activity, communicative competence, ethics.*

Рибіна Наталія Вікторівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій,
Західноукраїнський національний університет*

Кошіль Наталія Євгенівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій,
Західноукраїнський національний університет*

Гиріла Ольга Степанівна,

*викладач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій,
Західноукраїнський національний університет*

ЕЛЕМЕНТИ НАВЧАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті йдеться про міжкультурну комунікацію, що відбувається в контексті культурно обумовлених відмінностей у комунікативній компетентності його учасників. Саме відмінності істотно впливають на успіх чи невдачу комунікативної події. Автори стверджують, що міжкультурна комунікація має стати конкретною, видимою, відчутною в реальних ситуаціях спілкування та забезпечити реалізацію складних умінь та навичок, сформованих іноземною мовою, які спрямовані на адекватне спілкування з носіями іноземної мови, як вдома, так і за кордоном. Стверджується, що в процесі підготовки перекладачів мова повинна їти не лише про загальногуманітарну, а й про професійну міжкультурну комунікацію. Авторами наголошується, що в міжкультурному спілкуванні проблема етики набуває особливого значення, оскільки існує взаємодія між представниками різних культур, і кожна культура, звичайно, прописує свої етичні норми та правила.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, перекладачі, професійна діяльність, комунікативна компетентність, етика.*

Intercultural communication is communication carried out in conditions of such significant culturally determined differences in the communicative competence of its participants that these differences significantly affect the success or failure of a communicative event [4, p.151]. This is most pronounced in the professional sphere, where the success of negotiations sometimes depends on how deeply the parties are aware of the national characteristics, traditions and manners of doing each other's affairs. In this case, communicative competence is understood as knowledge of the symbolic systems used in communication and the rules of their functioning, as well as the principles of communicative interaction.

Intercultural communication is characterized by the fact that its participants, in direct contact, use special language options that are different from those that they use when communicating within the same culture. Communicative competence is also determined by the unique individual experience of each person, from which it follows that during communication, which is a process of messaging, meanings are constantly recreated, since they do not coincide even among people who speak the same language, who grew up in the same culture. It goes without saying that in the presence of different cultures and different languages, communication becomes so complicated that one can speak of full understanding only with a certain amount of irony.

The results of research and analysis of publications show that the issue of intercultural communication is extremely complex and significant. Thus, the aim of the article is to define the meaning of the concept of "intercultural communication" and its importance for the professional activities of future interpreters.

The term "intercultural communication" in a narrow sense appeared in literature in the 1970s [4, p.139]. By this time a scientific direction was also formed, the core of which was the study of communicative failures and their consequences in situations of intercultural communication. By 1972 a scientific direction was also formed, the core of which was the study of communicative failures and their consequences in situations of intercultural communication. Subsequently, the concept of intercultural communication was expanded to areas such as translation theory, teaching foreign languages, comparative cultural studies, etc. To date, scientific research in the field of intercultural communication is focused on the behavior of people who are faced with culturally determined differences in linguistic activity and the consequences of these differences.

The maximum development of communication skills is the main, promising task facing teachers of foreign languages. For its solutions, it is necessary to master both new teaching methods aimed at developing language skills, and fundamentally new teaching materials with which you can teach people to communicate effectively in the intercultural environment. Meanwhile, of course, it would be wrong to rush from one extreme to another and abandon all the old methods.

It is necessary to select all the best and the most useful carefully, which has been tested by teaching practice, and what is necessary precisely for the purposes solved in a given professional situation. In this regard, it was required to change the view of teaching a foreign language radically, taking into account more attention and bias on linguistics and intercultural communication.

Now, on the basis of higher education, teaching a foreign language is perceived precisely as a means of everyday communication with carriers of another culture. The task of higher education is to form a well-educated person who has in his arsenal fundamental training not only in narrow specializations, but also in a broad sense, for example, as learning a foreign language without reference to the chosen profession, that is, technical interpreter must know not only and not so much technical English, or another foreign language, but also be able to apply it, first of all, with similar specialists, who are speaking another foreign language in the context of culture, literature, history, etiquette, etc. Now, on the basis of higher education, teaching a foreign language is perceived precisely as a means of everyday communication with carriers of another culture. And a graduate needs to know this culture, its foundations and features.

A survey of graduates whose major was interpreting showed that 85% of respondents actively use a foreign language at work. 78 % of the respondents did not have any difficulties in intercultural professional communication. Situations of general business communication, such as writing business letters, talking on the phone, participating in negotiations with foreign partners, searching for information about potential customers on the Internet, etc., do not cause significant difficulties [1]. We connect this with the large number of hours provided by the working curriculum in a foreign language, as well as with effective methods of organizing foreign language classes, which contribute to the achievement of communicative competence. It should be noted that the results of the survey also indicate that graduates (94% of those surveyed) do not feel any lack of the highly specialized focus in the study of a foreign language. In this regard, it seems reasonable to pay more attention to the study foreign language within the framework of specialization like economics, law, IT, etc.

Basic knowledge of a foreign language is no longer sufficient for a modern specialist. Therefore, from our point of view, a hierarchical three-stage model of a foreign language course is expedient. In West Ukrainian National University it includes: 1) a basic course of a foreign language, the purpose of which is to master the skills of everyday communication; 2) a business language course, laying down general professional communication skills; 3) a course in the language of professional business communication, which differs from the previous stage by the fact that it forms communication skills in the field of direct professional interests of a specialist. But it should be noted that the acquisition of knowledge, skills and abilities within the framework of the three-stage model of teaching foreign languages does not ensure successful intercultural professional communication. For the effective implementation of intercultural professional communication, the knowledge of a single professional language and a set of professional knowledge in a certain area by the subjects of communication is not sufficient. The very concept of intercultural communication is based on equal cultural interaction between representatives of various linguocultural communities, taking into account their originality. Adequate professional communication at an intercultural level requires intercultural sensitivity. The path to intercultural sensitivity is not easy; it requires the teacher to design foreign language classes in the spirit of a dialogue of cultures. Proclaiming dialogue cultures philosophy and one of the goals of teaching foreign languages, it is necessary to develop students' readiness for the peaceful resolution of cross-cultural gaps, collisions inevitable in intercultural communication.

The communicative goals of teaching a foreign language as a specialty are usually designated as the formation and development of a foreign language competence necessary and sufficient for the students to correctly solve communicative and practical tasks in the studied situations of everyday, pedagogical, scientific, business, political and socio-political communication, the development of abilities and qualities necessary for communicative and socio-cultural self-development of the personality of trainees. Conventionally, it is customary to designate all this with the term "foreign language communicative competence" [2, p. 25].

Practicing skills and abilities of foreign language communicative competence, includes

- a) identification of geographically marked linguistic units and geopolitically marked regional concepts i.e. realities that function in the studied spheres of intercultural communication;
- b) "de-objectification" of the socio-cultural content of the studied types of a foreign language text;
- c) the correct socio-cultural use of geographically marked linguistic units in speech;
- d) linguistic and cultural commenting on the socio-cultural content of linguistic realities in foreign and native languages;
- e) translation of country-specific linguistic units from foreign into Ukrainian and from Ukrainian into foreign languages [2, p. 26].

Thus, the socio-cultural learning by means of a foreign language in the context of modern trends and trends in its reform in the world is an integral part of the international education standard.

In intercultural communication, the problem of ethics acquires special significance, since there is an interaction between representatives of different cultures, and each culture, of course, prescribes its own ethical norms and rules. An objective difficulty is represented by the fact that people belong to different nationalities, communicate in different languages, profess different religions;

they are guided by different values, beliefs, norms prescribed by this culture, and have different expectations. Researchers of intercultural communication problems describe the “zoo effect”, when people classify other cultures as “exotic”, considering their culture as the only “normal” one [3, p. 122]. Ethical intercultural behavior assumes that a person accustomed to his culture does not consider it the best, correct, exemplary, does not impose his cultural patterns, rejecting ethnocentrism. Ethical behavior is also characterized by tolerance for cultural differences, recognition of the right to their existence, and respect for them. Prejudice, misunderstanding are factors that hinder intercultural interaction.

In intercultural communication, the influence of various external factors is traced, while their role is so great that they can change the goals of communication and provide a plurality of ways to express it. The success of communication depends to a large extent on knowledge bearing the pragmatic meaning of verbal communication, such as a subject, a native speaker of the language and culture, his ethnic and social affiliation. The pragmatic factors influencing the communication process include: context as an external factor modeling the social structure of society, including social, cultural elements, background encyclopedic knowledge of communicants; forms and copper communication; intentions and speech acts; theme; type of relationship between communicants.

When establishing business relations, it is important that communication, dialogue, mutual understanding take place, and not a clash of two cultures. If partners have cultural information about each other, it is easier for them to find mutual understanding when solving business issues. The language in which negotiations are conducted and the level of proficiency in it are of great importance. It is good if the partners communicate in two contacting languages, but this is an ideal option, unfortunately, rarely seen. Usually negotiations between the parties are provided by the translator or one of the partners [4, p. 90].

Scientists identified six main obstacles, or "stumbling blocks" that hinder effective intercultural communication.

1. Assumption of similarities. One of the reasons for misunderstanding in intercultural communication is that people naively assume that they are all the same, or at least similar enough to easily communicate with each other. Of course, all humans share a number of basic similarities in biological and social needs. However, communication is a unique human characteristic that is shaped by specific cultures and societies. Indeed, communication is a product of culture. In addition, people from some cultures make more assumptions about similarities than people from others; that is, the degree to which people admit that others are like them varies from culture to culture. Thus, the very assumption of similarities is a cultural variable.

2. Language differences. When people try to communicate in a language that they do not know perfectly, they often believe that a word, phrase or sentence has one and only one meaning – the one that they intend to convey. To make this assumption is to ignore all the other possible sources of signals and messages discussed in the previous two chapters, including non-verbal expression, voice intonation, posture, gestures and actions. Because people cling to solitary, simple interpretations of what is essentially a complex process, communication problems will arise.

3. Erroneous non-verbal interpretations. As we have seen, in any culture, non-verbal behavior makes up the majority of communication messages. But it is very difficult to fully understand the non-verbal language of a culture other than your own. Misinterpreting non-verbal behavior can easily lead to conflicts or confrontation that disrupt the communication process.

4. Prejudice and stereotypes. As mentioned earlier, stereotypes and prejudices against people are natural and inevitable psychological processes that affect all our perceptions and communication contacts. Excessive reliance on stereotypes can prevent us from objectively looking at other people and their messages and finding clues that will help us interpret these messages in the way in which we intended to convey them. Stereotypes are supported by a variety of psychological processes (including selective attention) that can negatively affect communication.

5. The desire to evaluate. Cultural values also affect our attributions to other people and the world around us. Different values can cause negative assessments, which become another stumbling block on the path to effective intercultural communication.

6. Increased anxiety or tension. Episodes of intercultural communication are often associated with more anxiety and stress than familiar situations of intracultural communication. In many cases, a certain degree of anxiety and tension is necessary for optimal "performance", whether in intercultural communication or in other areas of life (for example, when taking an exam or in sports). However, excessive anxiety and stress can lead to dysfunctional thought processes and behavior. Stress and anxiety can make all other stumbling blocks even bigger, making people more likely to dogmatically cling to rigid interpretations, stick to stereotypes despite objective evidence to the contrary, and judge others negatively.

Thus, the analysis of cultural-pragmatic means is associated with the study of information, topics, text, discourse, their axiological value, as well as the study of communicative forms of behavior that open up opportunities for the presentation of cultural pragmatics in the practice of teaching foreign languages. For effective intercultural interaction and practical learning goals, a cultural and pragmatic description of the language as a means of intercultural communication is necessary

References:

1. Дрозд А. Ф., Вдовичев А. В. Формирование и совершенствование социокультурной коммуникативной компетенции. *Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным: м-лы X Междунар. науч. конф., посвященной 95-летию образования Белорусского государственного университета (Минск, 27 октября 2016 г.)*. С. 25–26.
2. Рыбіна Н. В. Специфіка формування мовної компетентності в поліетнічному просторі (на прикладі викладання іноземної мови). *Педагогічний альманах: збірник найкращих статей*. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 30. С. 28–32.
3. Chen, G. Relationships of the dimensions of intercultural communication competence. *Communication Quarterly*. 2019. Vol. 37. Pp. 118–133.
4. Lily A. Arasaratnam, Marya L. Doerfel. Intercultural communication competence: Identifying key components from multicultural perspectives. *International Journal of Intercultural Relations*. 2005. Vol. 29, Iss. 2. Pp. 137–163.

Отримано: 6 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2021 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2021 р.

e-mail: olga_judina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-173-176

Юдіна О. В., Вязова Р. В., Компанієць Л. Г. Іншомовна підготовка здобувачів вищої освіти до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 173–176.

УДК: 811.11:371.134:316.77

Юдіна Ольга Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Запорізький національний університет

Вязова Рита Василівна,
кандидат філософських наук, доцент,
Запорізький національний університет

Компанієць Людмила Георгіївна,
кандидат філософських наук,
Запорізький національний університет

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається проблема іншомовної підготовки студентів непрофільних спеціальностей до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації з урахуванням особливостей перебігу процесу комунікативної міжкультурної взаємодії; аналізуються психологічні чинники, які впливають на ефективність іншомовної міжкультурної комунікації; описується специфіка процесу іншомовної міжкультурної комунікації та особливості формування нової культурної свідомості, або вторинної мовної особистості; визначаються соціально-психологічні передумови іншомовної підготовки студентів до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації; акцентується увага, що процес професійної іншомовної підготовки має бути спрямований на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, на формування соціально активної і самостійної особистості в контексті діалогу / полілогу культур.

Ключові слова: іншомовна підготовка, професійно орієнтована міжкультурна комунікація, соціально-психологічні передумови, іноземна мова професійного спрямування, вторинна мовна особистість.

Olga Yudina,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia National University

Rita Vyazova,

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Zaporizhzhia National University

Liudmyla Kompaniets,

PhD in Philosophical Sciences,
Zaporizhzhia National University

FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS FOR PROFESSIONALLY ORIENTED INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article deals with the problem of foreign language training of students of non-core specialties for professionally oriented intercultural communication taking into account the peculiarities of the process of communicative intercultural interaction. Psychological factors that affect the effectiveness of foreign language intercultural communication are analyzed. The specifics of the process of foreign language intercultural communication and the features of the development of a new cultural consciousness, or secondary linguistic personality are described. The socio-psychological preconditions of foreign language training of students for professionally oriented intercultural communication are determined. These preconditions are the following: 1) the ability of the individual to perform various types of speech and thinking activities in terms of social interaction with representatives of other linguistic and ethno-societies and their culture; 2) the potential possibility to change the student's consciousness, the coexistence of two different aspects of object vision and phenomena of the world, which are represented by two different languages and cultures, which provides the ability to understand "pictures of the world" of another social community; 3) psychological readiness of the student for the dialogue of cultures, provided by the development of his/her personal qualities that affect the success of professionally oriented intercultural communication. The emphasis is placed on the fact that the process of professional foreign language training should be aimed at the development and self-improvement of the individual, the disclosure of its reserved capabilities and creative potential, the formation of socially active and independent personality in the context of dialogue / polylogue of cultures. One of the ways to solve these problems is to shift attention from the educational process to its results, focus the education content on the competence approach and find the effective mechanism for its implementation to achieve the goals and results of educational activities. The scientific significance of the research lies in the generalization of theoretical provisions on the specifics of the process of foreign language intercultural communication and the peculiarities of the development of a new cultural consciousness, or secondary linguistic personality.

Key words: foreign language training, professionally oriented intercultural communication, socio-psychological preconditions, foreign language for professional purposes, secondary linguistic personality.

Постановка проблеми. Зміни освітньої парадигми в світі, інтеграція України у загальноєвропейський простір вищої освіти, активне застосування європейських підходів та стандартів на різних територіях наукового й освітнього простору актуалізують проблему іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти до міжкультурної комунікації. Сучасний студентоцентричний підхід до формування освітнього простору вирізняється тим, що саме працедавці, стейкхолдери вибудовують модель компетентності майбутніх випускників, а викладачі забезпечують виконання цього ринкового запиту. Необхідно оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності здобувачів освіти, спрямувати їх на всебічний розвиток та удоскона-

лення особистості, забезпечити результативність та якість освітньої діяльності, реалізувати всі завдання щодо підготовки кваліфікованого фахівця відповідного рівня та ступеню, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується у суміжних галузях діяльності.

Актуальність дослідження. Виклики, перед якими постало сучасне суспільство, докорінна зміна підходів в українській вищій освіті обумовили нові вимоги до рівня професійної підготовки сучасних фахівців з менеджменту, економіки, туризму, маркетингу, які б володіли іноземними мовами в професійних цілях, необхідними компетентностями для входження у європейський економічний простір. Процес іноземної підготовки здобувачів освіти до міжкультурної комунікації спрямований на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, на формування соціально активної і самостійної особистості в контексті діалогу / полілогу культур. Оскільки сама мова як форма існування розумової діяльності людини охоплює всі сфери індивідуального та суспільного її життя, є теоретичною і практичною передумовою діяльності як індивіда, так і суспільства, тому проблема ефективної іноземної міжкультурної комунікації є на сьогодні актуальною.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Узагальнення та осмислення світового досвіду, аналіз і рефлексія цілісного освітнього процесу, причин труднощів та їх подолання, прогнозування результатів навчання, корекція освітнього процесу, перехід від окремих педагогічних функцій до системних, від типових педагогічних технологій до інноваційних, творчих, особистісно-орієнтованих є запорукою ефективної іноземної підготовки здобувачів освіти до міжкультурної комунікації. Одним із шляхів вирішення зазначених завдань є перенесення уваги з процесу освіти на її результат, орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його впровадження задля досягнення цілей та результатів освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Згідно із принципами особистісно-зорієнтованої та культуропровідної системи освіти суттєво змінилися цілепокладання у вивченні іноземних мов. Мова розглядається сьогодні як невід'ємна частина культури, як найважливіший засіб міжкультурної комунікації. У наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених досліджено різні аспекти проблеми навчання міжкультурного спілкування, сформульовано концепції формування особистості у діалозі культур, рідної та іноземної, у процесі вивчення іноземної мови (Ю. І. Пассов, С. В. Мілосердова, П. В. Сисоев, І. І. Халеева, Н. Brown, М. Вугам та ін). Низка дослідників займалася питанням іноземної міжкультурної комунікації в теорії та практиці навчання іноземних мов (Є. М. Верещагин, Н. Д. Гальскова, Л. К. Гейхман, Н. І. Гез, С. Г. Тер-Мінасова, В. П. Фурманова, Н. Göhring, В. Heller, Н.-J. Lüsebrink, В. D. Müller, Р. Wilden та ін.). Вивчалась проблема моделювання діалогу культур у навчальних умовах (Н. Ф. Бориско, Н. Б. Ішханян, В. В. Сафонова, М. О. Фаснова, G. Neuner, W. M. Rivers, A. Thomas та ін.). Попри різні підходи до навчання мови та іноземної культури, науковці підкреслюють провідну роль культури у вивченні іноземної мови і погоджуються, що проникнення в іноземну культуру, в систему світогляду і світовідчуження носіїв іншої мови і культури є перспективою успішної участі особистості у діалозі культур. Однак проблема іноземної підготовки студентів непрофільних спеціальностей до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації у межах дисципліни з іноземної мови професійного спрямування з врахуванням нових стандартів та вимог освітніх програм залишається невирішеною.

Слід зазначити, що процес міжкультурної комунікації відзначається надзвичайною складністю, обумовленою взаємозв'язком різних психічних і психолінгвістичних властивостей і явищ, всебічним впливом численних факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру на перебіг процесу комунікації. Усвідомлення закономірностей протікання процесу комунікативної міжкультурної взаємодії, врахування впливу різних чинників на його перебіг, є запорукою успішного педагогічного керівництва процесом підготовки до іноземної міжкультурної комунікації.

Новизна дослідження полягає у визначенні соціально-психологічних передумов іноземної підготовки студентів непрофільних спеціальностей до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації з урахуванням особливостей перебігу процесу комунікативної міжкультурної взаємодії, в аналізі психологічних чинників, які впливають на ефективність іноземної міжкультурної комунікації.

Загальнонаукове значення роботи полягає в дослідженні та узагальненні теоретичних положень щодо специфіки процесу іноземної міжкультурної комунікації та особливостей формування нової культурної свідомості, або вторинної мовної особистості.

Викладення основного матеріалу. Проблема міжкультурної комунікації в сучасній науці розглядається у межах культурологічної спрямованості на основі аналізу взаємозалежності та взаємовпливу тріади «мова – свідомість – культура». Теоретичним підґрунтям для розробки психолінгвістичних основ міжкультурного спілкування у багатьох дослідженнях є ідеї А.С. Лурії, О.М. Леонтьєва щодо мови, мовлення, мислення та мовленнєвої діяльності; культурно-історична теорія розвитку психіки Л.С. Виготського; психосоціологічна теорія Г.Н. Mead, відповідно до якої формування людської свідомості здійснюється в процесі взаємодії і спілкування особистості з іншими членами суспільства.

У психолінгвістиці відоме твердження про єдність та взаємообумовленість мовлення і свідомості. Досліджуючи мовну свідомість, науковці визначають її національно-культурну специфіку, що складається з трьох аспектів: лінгвістичного, когнітивного і культурного. А. Вежицька вважає, що мовна свідомість має багато різних рівнів і містить у собі глибоко приховані факти, які можна розкрити за допомогою мовних та мовленнєвих одиниць з національно-культурною специфікою [2]. Ступінь повноти розуміння яких залежить від розмірів культурологічної дистанції між комунікантами, яку зумовлюють спільні знання про соціальний, культурний і психологічний контексти та особливості менталітету комунікантів. З чого випливає, що важливим аспектом у процесі міжкультурного спілкування є проблема розуміння реципієнтом однієї культури національно-специфічних особливостей культури іншої мовної спільноти.

Вагомим чинником, який впливає на результат міжкультурного спілкування, є розуміння комунікантами контексту спілкування. Узагальнення теоретичних положень щодо специфіки спілкування конкретною національною мовою, яка полягає у: 1) специфіці утворення мовленнєвого ланцюга, яка здійснюється за граматичними правилами даної мови, і у 2) специфіці образів свідомості, яке відображає предмети конкретної національної культури [5, с. 173], дозволило зробити висновок, що для досягнення взаєморозуміння необхідно, щоб комуніканти володіли: 1) спільністю знань про мову, якою спілкуються, й спільністю навичок мовленнєвого спілкування, а також 2) спільністю знань про світ у формі образів свідо-

мости [8]. Перше співвідноситься зі спільністю лінгвокраїнознавчих, соціо- та лінгвопрагматичних знань, друге – зі спільністю культурно-прагматичних фонових знань.

Через те, що головним результатом міжкультурної комунікативної взаємодії виступає адекватно або неадекватно сприйнята інформація, то взаєморозуміння у міжкультурному спілкуванні є першорядною умовою успішності цього процесу. Взаєморозуміння комунікантів забезпечує спільна картина світу. Деякі психолінгвісти розглядають поняття «мовна свідомість» та «картина світу» (образ світу, модель світу) як близькі або синонімічні. Спільна картина світу за своєю суттю, як зазначає В. В. Красних, є «..відображенням світу у свідомості людини» [5, с. 64]. Картина світу є ідеальним, концептуальним явищем, яке має подвійну природу: як елемент свідомості, життєдіяльності та у вигляді мовних знаків, текстів – наслідків свідомості, життєдіяльності [5, с. 65]. Дослідники вказують на те, що адекватність взаєморозуміння між носіями різних лінгвоетнокультур в умовах міжкультурного спілкування залежить від ступеня збігу образів їхньої свідомості. Тому, на думку І. І. Халсевої, підготовка активного учасника міжкультурного спілкування передбачає завдання навчити носія образу світу однієї соціокультурної спільноти розуміти носія іншого мовного образу світу [7, с. 65]. Разом з тим авторка стверджує, що досягти абсолютної конгруентності двох різномовних «картин світу» в навчальних умовах неможливо. Необхідно навчити студентів усвідомлювати «картини світу» іншої соціальної спільноти, розвинути у них риси і здібності вторинної мовної особистості [7, с. 56].

Однак особливість процесу іншомовної міжкультурної комунікації полягає в тому, що комуніканти мають різні картини світу й виникнення спільного смислового поля є винятком, а не нормою, або, за Н.Р. Grice, «парадоксом комунікації» [9]. З чого випливає логічний висновок, що діалог культур є обміном культурними предметами, діяльністю (точніше, обміном способами здійснення діяльності), обміном образами свідомості, які асоціюються з конкретними словами та які описані у текстах, для того, щоб зрозуміти образ свідомості носіїв іншої культури в процесі рефлексії [8].

У процесі міжкультурного спілкування комуніканти спираються на свій тезаурус – лінгво-когнітивний рівень «вторинної мовної особистості» – володіння національною картиною світу, володіння системою знань про країну, культуру, життя, побут, про норми вербальної та невербальної поведінки в цій країні. Когнітивний (або тезаурусний) рівень мовної особистості, як вважає І. І. Халсева, передбачає формування *вторинної когнітивної свідомості* [7, с. 69]. На її думку, навчання міжкультурного спілкування полягає у побудові в когнітивній системі реципієнта вторинних конструкцій – знань, які співвідносилися б зі знаннями про світ мовця (представника іншої соціокультурної спільноти) [7, с. 162]. Ці знання створюють фрагменти мовної картини світу, тобто «мовної свідомості, яка пов'язана з асоціативно-вербальною мережею мови», та «фрагменти концептуальної картини» [2, с. 112]. Опанувати певну суму знань про картину світу іншої мовної спільноти означає вийти на когнітивний (тезаурусний) рівень мовної особистості [4, с. 58], через це здійснюється розвиток свідомості студента. Оскільки опанування мовою і культурою викликає зміни характеру пізнавальної діяльності внаслідок того, що мовний розвиток особистості впливає на когнітивний розвиток, на формування мовної свідомості. Це означає, що розуміння особливостей національно-культурної картини світу народу, мова якого вивчається, передбачає зміну свідомості студента, співіснування в ньому двох різних сторін бачення явищ світу, які представлені двома різними мовами і культурами. У такому контексті психолінгвістична природа іншомовної міжкультурної комунікації полягає у взаємодії мовних свідомостей комунікантів (особистостей).

Очевидно, що міжкультурне спілкування може бути успішним або неуспішним. В. В. Красних зазначає, що для успішної комунікації є характерним «комунікативний збій» (недостатньо адекватна комунікація, недостатньо повне взаєморозуміння учасників комунікації) або «комунікативний провал» (неадекватна комунікація, повне непорозуміння комунікантів) [5, с. 173]. Як засвідчує практика, налагодження ділових контактів з потенційними партнерами, носіями іншої мови і культури, не завжди є успішним. Нерідко розрив ділових стосунків фахівці пояснюють особистими недоліками партнера, а не помилками у комунікативній поведінці [11]. Однак відомо, що перешкодою для здійснення успішної міжкультурної комунікації є непорозуміння не в лінгвістичному плані, а неправильна поведінка комунікантів на вербальному та невербальному рівнях, порушення етикету, прагматичних норм тієї чи іншої спільноти. Неадекватність розуміння сприйнятої інформації або поведінки, відмінності в осмисленні одного і того ж повідомлення різними людьми зумовлюються нетотожністю їх тезаурусів (немовними знаннями про країну, її культуру, життя та побут, про норми вербальної та невербальної поведінки) та неоднорідністю їх досвіду [6, с. 124].

Успішна міжкультурна комунікація ґрунтується на прагненні комунікантів, які є представниками різних культур, до взаєморозуміння, ефективному обміну інформацією та досягненні бажаного результату. Вагому роль у спілкуванні відіграє зворотний зв'язок, який виступає важливим компонентом спілкування, тому що він контролює взаєморозуміння комунікантів. Він може бути позитивним або негативним і виражений як вербальним шляхом (дискусія, додаткові запитання), так і невербальним (мовчання внаслідок відсутності зацікавленості, неухважного слухання). Зворотний зв'язок об'єднує кілька функцій: функцію, яка інформує про результати взаємодії, і функцію саморегуляції, корекції мовленнєвої та немовленнєвої поведінки комунікантів. Такі функції, наприклад, виконують вербальні та невербальні сигнали (міміка, жести). Хоча ці функції і не охоплюють весь діапазон спілкування, але їм властива соціокультурна зумовленість, і тому студентів необхідно ознайомити з ними в процесі професійної іншомовної підготовки.

Проте у сучасній науковій літературі ведуться дискусії щодо концепції формування вторинної мовної особистості, запропонованої І. І. Халсевою. Існує думка, що розподіл особистості на вторинну або третинну суперечить психологічним особливостям розвитку людини, і тому необхідно формувати засобами рідної і іноземної мов єдину полікультурну особистість [10]. А деякі емпіричні дослідження показують, що навіть довгострокове занурення в автентичне соціокультурне середовище не гарантує повної акультурації особистості [1].

Полярізація думок психологів та лінгвістів щодо концепта вторинної мовної особистості свідчить про складність цього питання. Ми погоджуємося з думкою науковців про те, що в умовах відсутності іншомовного оточення автентичне спілкування забезпечується відповідними іншомовними текстами, що обмежує можливість реального спілкування і взаємодії з носіями мови, що вивчається [3, с. 26]. Студенти засвоюють іншомовну культуру опосередковано, при читанні автентичних текстів з соціокультурним потенціалом. Однак, виходячи з розглянутих нами рівнів мовної особистості, вважаємо, що

формування вторинної мовної особистості лінгвокогнітивного (тезаурусного) рівня в аспекті проблеми нашого дослідження є доцільним для професійно орієнтованої міжкультурної комунікації. Це обумовлено об'єктивними чинниками.

По-перше, суб'єктом процесу пізнання іншомовної культури у нашому дослідженні є студент як первинна мовна особистість, вже сформована в процесі соціалізації під впливом національної (україномовної) культури, та як вторинна мовна особистість, формування якої продовжується в процесі вивчення іноземної мови професійного спрямування у закладі вищої освіти. По-друге, основою для формування вторинної мовної особистості студента є той факт, що упродовж вивчення іноземної мови здійснюється співставлення не тільки різних мовних явищ, але й різних концептуальних систем світобачення, культур. Це означає, що процес оволодіння іноземною мовою проходить через всі рівні свідомості мовної особистості і наповнюється на кожному рівні певним змістом. Шляхом цілеспрямованого впливу на тезаурус студентів здійснюється розвиток їхніх мовленнєвих здібностей та активізація мисленнєвих процесів, особистість розвивається, набуває досвіду орієнтування у складних культурних відносинах чужої країни.

Володіння знаннями про культуру ділового життя інших країн, побут, про норми вербальної та невербальної поведінки у цих країнах та здатність усвідомити інший образ життя, інші цінності, подолати стереотипи та упередження створюють підґрунтя для формування вторинної мовної особистості у процесі іншомовної підготовки.

Таким чином, соціально-психологічними передумовами іншомовної підготовки здобувачів освіти до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації вважаємо [8]:

1) здатність особистості виконувати різні види мовленнєво-мисленнєвої діяльності в умовах соціальної взаємодії з представниками інших лінгвоетносоціумів та їх культурою;

2) потенційну можливість зміни свідомості студента, співіснування в ньому двох різних сторін бачення предметів та явищ світу, які представлені двома різними мовами і культурами, що забезпечує здатність усвідомлювати картини світу іншої соціальної спільноти, а відтак, і розвиток вторинної мовної особистості;

3) психологічну готовність студента до діалогу культур, що забезпечується шляхом формування його особистісних якостей, які впливають на успішність професійно орієнтованої міжкультурної комунікації.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що стратегічною метою іншомовної підготовки здобувачів освіти до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації є формування нової культурної свідомості, або вторинної мовної особистості, тобто здатності в контактах з чужою культурою усвідомити інший образ життя та культуру поведінки, цінності, подолати стереотипи та упередження. На такому рівні, на наш погляд, на рівні глибинного спілкування, має ґрунтуватися навчання іншомовної міжкультурної комунікації. Неодмінною умовою розвитку особистості студента, спроможної здійснювати міжкультурне спілкування, є створення психологічної готовності до діалогу культур шляхом формування особистісних якостей, які впливають на успішність міжкультурної комунікації. Модель вторинної мовної особистості, на нашу думку, дає змогу розкрити природу і умови реалізації особистісно розвивальних можливостей процесу іншомовної підготовки, а також дослідити механізми оволодіння іноземною мовою в навчальних умовах.

Література:

1. Бердичевский А. Л. Межкультурное обучение как модель современного урока иностранного языка в Европе. *Коммуникативная методика*. 2003. № 1 (7). С. 48–49.
2. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики: сб. статей. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
3. Ветохов А. М. Психолого-педагогическая характеристика современных методов обучения иностранному языку в школе. *Иноземні мови*. 2006. № 1. С. 25–28.
4. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам : Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Изд. Центр «Академия», 2004. 336 с.
5. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Лекционный курс. Москва. : Гнозис, 2001. 270 с.
6. Николаева С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. [Кол. авторів під керівн. С.Ю. Николаєвої.]. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.
7. Халеева И. И. Основы теории обучения понимания иноязычной речи. Москва : Высш. шк., 1989. 238 с.
8. Юдіна О. В. Методика навчання майбутніх менеджерів міжкультурного спілкування німецькою мовою : дис. ... канд. пед. наук : Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 410 с.
9. Grice H. P. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, 1989. 145 p.
10. Donec P. *Grundzüge einer allgemeinen Theorie der interkulturellen Kommunikation*. Aachen : Skaker Verlag, 2002. 324 S.
11. Glahn R. *Kommunikation im globalen Geschäftsleben*. Frankfurt/Main : Verlag Lang, 2005. 179 S.

ЗМІСТ**ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА**

<i>Галицька Олена Богуславівна</i> ЛІНГВАЛЬНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ	3
--	---

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

<i>Дудок Анна Романівна</i> СИНОНІМІЧНО-АНТОНІМІЧНА ПАРАДИГМА ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	7
<i>Storchak Oleg</i> STRATEGIES OF CONVEYING ENGLISH ANTHRONYMS IN UKRAINIAN	10
<i>Белих Оксана Миколаївна, Зубач Оксана Адамівна</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТЕРНЕТ-КОМЕНТАРІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ БЛОГІВ	15
<i>Денисевич Олена Вікторівна</i> СТЕРЕОТИПНІСТЬ РЕАКЦІЙ В АСОЦІАТИВНИХ ПОЛЯХ СЛІВ-СТИМУЛІВ РЕКЛАМНОЇ ЛЕКСИКИ	20
<i>Звонко Ганна Олександрівна</i> ЗООМОРФНА ТА ВЕГЕТАТИВНА МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗНИХ ОЗНАК КОНЦЕПТУ <i>ПЕРЕТВОРЕННЯ</i> В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	26
<i>Марченко Валентина Володимирівна, Лоп'янецька Роксолана Олександрівна,</i> ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ TED-ЛЕКЦІЙ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	30
<i>Одарчук Наталія Андріївна, Мірончук Тетяна Андріївна</i> НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ В НОВИХ РЕАЛІЯХ	34
<i>Стасів Марія Василівна</i> ПРАГМАТИКА З'ЯСУВАЛЬНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ-ЕКСПРЕСИВУ З ОПОРОВИМ ПРЕДИКАТОМ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	39

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

<i>Дудок Христина Романівна</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ	43
<i>Ісаєва Наталя Станіславівна, Ситник Ілона Василівна</i> ДО ПРОБЛЕМИ ВИДІЛЕННЯ БАЗОВОЇ ЛЕКСИКИ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НАУКОВИХ ПРАЦЬ	47
<i>Kozlovska Ganna</i> THE PLACE OF THE CATEGORY OF INFORMATIVENESS IN THE SYSTEM OF TEXT CATEGORIES	52
<i>Макарук Лариса Леонідівна</i> ВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРОКСЕМІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ В АНГЛОМОВНИХ ІНФОГРАФІЧНИХ ТЕКСТАХ ПРИСВЯЧЕНИХ COVID-19	55
<i>Підкуймуха Людмила Миколаївна</i> НАВЕМУС ПАРАМ: РЕЦЕПЦІЯ ПРИЇЗДУ В УКРАЇНУ ПАПИ РИМСЬКОГО ІВАНА ПАВЛА II У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	59
<i>Тараненко Лариса Іванівна, Лазарєва Марія Олексіївна</i> ФЕНОМЕН ПАНДЕМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ КОРОНАЛОГІЗМІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	63
<i>Фелоненко Микола Сергійович</i> ЛІНГВАЛЬНІ ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОЯВИ НОВИХ СЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СВІТОВОЮ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19	67
<i>Щепка Оксана Анатоліївна</i> ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПАТРІОТИЗМ» В УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	70

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>Амічба Дімона Петрівна, Клименко Тетяна Анатоліївна, Шкурко Олена Василівна</i> КЛАСИФІКУЮЧА КАТЕГОРІЯ РОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІНШИХ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ: ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ МОВАМ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ	74
<i>Гумовська Ірина Миколаївна</i> ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ПЕРЕКЛАД ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ РІЗНИХ ЖАНРІВ	80
<i>Гурбанська Світлана Олександрівна</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕНЬ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СТІЙКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ З АНТРОПОНІМІЧНИМИ КОМПОНЕНТАМИ	84
<i>Гуцуляк Тетяна Євгенівна</i> СЛОВОТВІРНЕ ЗНАЧЕННЯ „ПОДІБНОСТІ”: ПРИНЦИПИ ВСТАНОВЛЕННЯ І ФІКСУВАННЯ В СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ	88
<i>Круглій Олена Ростиславівна, Черняк Оксана Павлівна</i> ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ІЗ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ (НА ПРИКЛАДІ ГАЛУЗІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ)	93

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

<i>Кочерга Світлана Олексіївна</i> ЛЕСЯ УКРАЇНКА І МИХАЙЛО КРИВИНЮК: ОСТРОЗЬКИЙ КОНТЕКСТ	96
<i>Лоцицька Марія Петрівна, Семенюк Тетяна Петрівна</i> СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ УВЕ ТІММА «НА ПРИКЛАДІ МОГО БРАТА»	102
<i>Мисик Оксана Андріївна</i> ТРОПИ ОСІ ПСЕВДОТОЖНОСТІ В ПОЕТИЦІ І. КАЛИНЦЯ В АСПЕКТІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ОБРЯДОВО- МІФОЛОГІЧНОГО ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОДУ	106
<i>Моторний Андрій Володимирович</i> ЧЕСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК АЛЕКСЕЙ ПЛУДЕК У ЛИСТАХ ДО УКРАЇНСЬКОГО БОГЕМІСТА ВОЛОДИМИРА МОТОРНОГО	109
<i>Моторний Олександр Андрійович</i> МЕТАФІЗИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ПЕТРА	113
<i>Приймак Дар'я Вікторівна, Глінка Наталія Вікторівна</i> ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ МОВНОГО КОДУ АВТОРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ	117
<i>Семенюк Лариса Степанівна</i> ІСТОРІОСОФІЯ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРАМАТИЧНИХ ЖАНРОВИХ ФОРМАХ ХVІІІ СТ.	120

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

<i>Бондарчук Олена Юріївна, Лисецька Наталія Григорівна, Пасик Людмила Адамівна</i> ПЕРЕКЛАД ЯК ТРАНСФЕР КУЛЬТУРИ (ХУДОЖНІЙ, НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ТА МЕДІА-ДИСКУРС)	126
<i>Ботвінко-Ботюк Олена Миколаївна, Коляда Еліна Калениківна</i> ВІДМІННОСТІ В МОВЛЕННЄВІЙ ПОВЕДІНЦІ АМЕРИКАНЦІВ Й УКРАЇНЦІВ	131
<i>Гурбанська Світлана Олександрівна</i> НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА КАРТИНА СВІТУ: ТРИАДА <i>МОВА – КУЛЬТУРА – ЛЮДИНА</i>	135

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

<i>Бевзо Галина Андріївна</i> ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	139
<i>Козак Алла Володимирівна, Близнюк Людмила Миколаївна</i> МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	143
<i>Крїчкер Ольга Юхимівна, Єремєєва Наталія Федорівна</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО	147

<i>Лобачова Ірина Миколаївна</i> КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В МОВЛЕННІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	150
<i>Stepanekhko Oksana</i> SIGNIFICANT ASPECTS OF CONSTRUCTIVE INTERCULTURAL COMMUNICATION	154

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

<i>Afanasieva Larysa, Smyrnova Maya</i> GUTE FREMDSPRACHENKENNTNISSE ALS MITTEL ZUR ALLGEMEINEN UND BERUFLICHEN BILDUNG	158
<i>Volkova Liudmyla</i> COMMUNICATIVE ASPECT OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING PROCESS	163
<i>Волощук Ірина Петрівна, Белошицька Анна Євгенівна</i> ЛІНГВО-РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРАГМАТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ	166
<i>Rybina Nataliia, Koshil Nataliia, Hyryla Olha</i> ELEMENTS OF TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION AT THE ENGLISH CLASSES FOR FUTURE INTERPRETERS	170
<i>Юдіна Ольга Володимирівна, Вязова Рита Василівна, Компанієць Людмила Георгіївна</i> ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	173

Наукове видання

**Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»:
серія «Філологія»**

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 12(80)

Головний редактор *А. М. Архангельська*

Відповідальний редактор *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*

Відповідальний секретар *М. А. Попчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 20,92. Наклад 100 прим. Зам. № 82–21.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свиначук М. А.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net.